BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

GUVERNUL ROMÂNIEI
Departamentul pentru Relaţii Interetnice

UNIVERSITATEA „ LUCIAN BLAGA ” DIN SIBIU
Institutul pentru Cercetarea şi Valorificarea Patrimoniului Cultural
Transilvănean în Context European

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS

XXIII

AUREL DRAGOTĂ

ASPECTE DE MULTICULTURALITATE SPIRITUALĂ
*
RIT ŞI RITUAL FUNERAR ÎN TRANSILVANIA ŞI EUROPA CENRALĂ ŞI DE SUD-EST (SECOLELE IX-XI)

Dedic acest volum Prof. Univ. Dr. Thomas Nägler !

Editura " Altip "
Alba Iulia - 2006

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Seria BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS, XXIII
Editor: dr. Sabin Adrian Luca

Tehnoredactare: Aurel Dragotă
Coperta: Ioan Marian Țiplic
Fotografii copertă: Gabriel Tiberiu Rustoiu, Adela Kudler

Copyright© Departamentul pentru Relații Interetnice
Copyright©Aurel Dragotă

ISBN (10)973-7724-98-4 , ISBN (13) 978-973-7724-98-4

Volum finanțat de
Departamentului pentru Relații Interetnice
din cadrul Secretariatului General al Guvernului României

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

CUPRINS

PREFAȚĂ 5
I. **ISTORICUL CERCETĂRILOR** 7

II. **MAGHIARII ŞI SPAȚIUL EUROPEAN ÎN SECOLELE IX-XI** 21
1. Opinii privind pătrunderea maghiarilor în Transilvania 25

III. **ORIZONTURI CULTURALE ÎN TRANSILVANIA** 27
1. Grupul Ciumbrud 27
2. Grupul Blandiana A 29
3. Grupul Cluj 33
4. Cultura Bjelo Brdo 33

IV. **BĂLGRADUL ÎN JURUL ANULUI 1000. REPERE ISTORICE ŞI ARHEOLOGICE** 39

V. **RIT ŞI RITUAL FUNERAR** 47
1. Ofranda de cabalină 50
2. Ofranda de ouă 56
3. Ofranda de pasăre 56
4-6. Ofranda de porcină, bovină şi ovi-caprină 56
7. Trepanația 58

VI. **MATERIALUL ARHEOLOGIC**. 61
1. **Piese de podoabă şi vestimentație** 61
1.1. Podoabe pentru păr şi urechi 61
1.2 Podoabe pentru brațe şi degete 73
1.3. Podoabe purtate la gât 90
1.4. Accesorii vestimentare 103
2**. Piese de echipament militar şi de uz casnic**. 107
2. 1. Tolbe cu săgeți 107
2.2. Arcuri 110
2.3. Săbii 110
2.4. Spade 111
2.5. Topoare de luptă 113
2.6. Scărițe de călărie 114
2.7. Zăbale 115
2.8. Cuțite 116
2.9. Cremene şi amnare 117
2.10. Distribuitoare de curele 117
2.11. Ceramica 118
2.12. Monede 125

VII. **CONSIDERATII FINALE** 133

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

VIII. **REPERTORIUL NECROPOLELOR DE ÎNHUMAȚIE DIN SECOLELE IX-XI. TRANSILVANIA, CROATIA, UNGARIA SI SUD-VESTUL SLOVACIEI** …….. 137

RÉSUMÉ ……..…… 157

Lista ilustrațiilor ……..…. 179

Abrevieri bibliografice ……..... 183

Bibliografie …… ……..……..187

Ilustrații …….……..... 209

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Prefață

Perioada migrațiilor, nu a beneficiat de sprijinul acordat oricărui alt segment istoric, poate şi din motive de natură subiectivă. Îndeosebi, factorul politic a constituit o barieră în abordarea acestei perioade istorice. Cumpăna dintre milenii, a constituit de cele mai multe ori, un subiect spinos şi marginalizat. Studiile lui Kurt Horedt, Radu R. Heitel, Mircea Rusu sau Radu Popa, au înlăturat parțial aceste carențe.

La propunerea venită în primăvara anului 1998, din partea conf. univ. dr. Zeno K. Pinter (*Universitatea „ Lucian Blaga ” din Sibiu*) am abordat subiectul de față, în vederea pregătirii şi susținerii lucrării de doctorat. În perioada stagiului de doctorantură, comisia pentru examene şi referate a fost compusă din prof. univ. dr. Thomas Nägler, prof. univ. dr. Alexandru Avram, prof. univ. dr. Nicolae Branga, conf. univ. dr. Ioan Albu şi conf. univ. dr. Zeno K. Pinter.

Comisia constituită cu ocazia susținerii publice a doctoratului, a avut în componență pe prof. univ. dr. Lucian Giura, prof. univ. dr. Thomas Nägler , D.H.C. prof. univ. dr. Dumitru Protase, CP I dr. Adrian A. Rusu şi conf. univ. dr. Zeno K. Pinter.

Gândurile noastre de gratitudine se îndreaptă către coordonatorul lucrării de doctorat prof. univ. dr. Thomas Nägler , de a cărui susținere şi sfaturi pertinente, am beneficiat înainte şi după susținerea ei.

Nu cred că a-şi găsi suficiente cuvinte de mulțumire şi recunoştință față de conf. univ. dr. Zeno K. Pinter, pentru permanenta susținere, sprijin ştiințific şi colegialitate.

Acest context favorabil, mă obligă să le mulțumesc, încă o dată, prof. univ. dr. Sabin A. Luca (*Muzeul Național Brukenthal*) şi prof. univ. dr. Victor Spinei (*Institutul de Arheologie „ A. D. Xenopol ” Iaşi*), pentru susținerea şi încurajările adresate în toată această perioadă.

Profit de această cale, pentru a mulțumi, unor colegi şi prieteni ca: drd. Gabriel Rustoiu (*Muzeul Unirii din Alba Iulia*), dr. Silviu Oța (*Muzeul Național de Istorie a României*), Cosmin Marcel Urian (Sighişoara), Adela Kudler, Valentin Deleanu şi Dan Sever Brânda (Alba Iulia).

Sibiu, 2005

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

I.

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Foarte multe dintre descoperirile plasate cronologic în jurul cumpenei dintre milenii, au ieşit la lumină cu totul întâmplător. Lipsa unei bibliografii care să permită o încadrare cât mai concretă, a condus la plasări cronologice eronate. Aceste minusuri acceptabile, au fost înlăturate în timp, datorită stadiului cercetărilor şi interesului tot mai crescând pentru acest palier cronologic. Nu de puține ori, vestigiile acestei perioade de timp, au fost salvate şi publicate de persoane mai mult pasionate decât pregătite ştiințific.

Se remarcă o perioadă, caracteristică de altfel pentru mai multe epoci, în care interesul pentru vestigiile arheologice, se rezumă doar la recuperarea lor, şi mai puțin la strângerea unor date esențiale. În foarte multe cazuri, lipsesc elementele suplimentare pentru stabilirea locației în care au fost identificate.

1. Perioada 1865-1901

Primele descoperiri medieval timpurii din Croația, Slovacia de sud-vest şi Transilvania, au intrat în literatura de specialitate la sfârşitul secolului al XIX-lea.

O primă descoperire fortuită aparținând lui W.Fr.Schuster este consemnată la Sebeş în anul 1865. El a salvat două morminte de înhumație, plasate în secolele IX-X. Din inventarul funerar a recuperat două vase ceramice şi două cuțite[1].

Câțiva ani mai târziu, între anii 1870-1871, Sime Ljubić de la Muzeul Arheologic din Zagreb, a cercetat la ***Veliki Bukovec-curtea palatului Drašković*** câteva morminte de înhumație. Inventarul funerar prelevat, consta din inele de păr cu o extremitate în – s, cercei în formă de *„ ciorchine de strugure ”*, mărgele şi un inel torsadat. Pe baza elementelor de rit şi ritual funerar, cele 10 morminte au fost plasate în secolele X-XI, şi a fost atribuite culturii Bjelo Brdo[2].

Alte cercetări arheologice în spațiul croat, s-au efectuat între anii 1885-1890 la ***Kloštar Podravski - „ Pijeski ”***., Perimetrul în care s-au derulat

[1] *Schuster 1865*, 437-443; *Moga-Ciugudean 1995*, 167; *Simina 2001*, 1-16.
[2] *Brunšmid 1903-4*, 83sqq; *Vinski 1970*, 80; *Registar 1990*, nr. 357; *Registar 1997*, 138, nr. 438.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

investigaţiile, se află situat la nord de localitate şi la aproximativ 25 km sud-est faţă de oraşul Koprivnika.

Milivoj Vežic şi Gustav Fleischer au cercetat 100 de morminte de înhumaţie, din care au prelevat în general piese de podoabă (inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în formă de – s, cercei de diverse tipuri şi colane) [3]. Unele exemplare, provin cu siguranţă din aria culturii Köttlach[4]. Necropola prezintă elemente tipice pentru faza veche a culturii Bjelo Brdo, motiv pentru care a fost încadrată între secolele X-XI.

O altă descoperire cu caracter funerar, a fost semnalată în anul 1894 la marginea sudică a oraşului Deva. S-au identificat morminte de înhumaţie, orientate pe axul V-E (privirea era îndreptată spre răsărit). Inventarul acestui cimitir era compus din vârfuri de săgeată, ceramică, un vârf de lance şi o monedă emisă de Ladislau I (1077-1095). fapt ce permis încadrarea lui în secolul al XI-lea[5].

Un an mai târziu, au început cercetările arheologice de la ***Svinjarevci***, la aproximativ 2 km est faţă de localitate. În acest context, s-au dezvelit 58 de morminte de înhumaţie, aranjate în şiruri. Elementele de rit şi ritual funerar, la care se adaugă accesoriile funerare (inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în – s, brăţări cu extremităţiile zoomorfe, monede emise de regii arpadieni Bela I – M. 21 şi Ladislau I – M. 39, M. 41, M. 45 şi M. 56), au contribuit la datarea cimitirului în secolul al XI – lea, şi implicit la atribuirea lui, fazei mijlocii sau eventual târzii a culturii Bjelo Brdo[6].

În acelaşi an, baronul Zeik Josef a identificat 4 morminte de înhumaţie în podgoria sa de la ***Gîmbaş- „ Măguricea ”***. Materialele arheologice descoperite cu acest prilej - piese de armament şi de podoabă - au fost donate de către baronul Zeik, Muzeului din Aiud. Un raport preliminar privind aceste investigaţii, a fost publicat de către prof. Herepey Karl[7].

Importanţa acestei perioade a fost determinantă şi pentru debutul viitoarei ***culturi Bjelo Brdo*** în literatura de specialitate. Karlo Nuber şi Josip Purić, au efectuat între anii 1895-97, primele cercetări în necropola de la ***Bjelo Brdo – Str. Veneţia***, localitate amplasată în nord-estul Croaţiei, la est de oraşul Osijek.

S-au dezvelit 219 (236 ?) morminte în şiruri, în al căror inventar funerar s-au evidenţiat inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în – s,

---

[3] *Brunšmid 1903-4*, 76sqq; *Filip 1966*, 609; *Vinski 1970*, 48sqq, Tabla IV/1, 11-13, V/9-10.
[4] *Korošec 1979*, 36.
[5] *Popa 1988*, 59.
[6] *Brunšmid 1903-4*, 86-90; *Filip 1969*, 1416; *Vinski 1970*, 48, 73, 75sq, 80; *Bálint1991*, 248.
[7] *Herepey 1895*, 420-430; *Gáll 2000*, 46.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

brățări cu extremitățiile zoomorfe, colane, mărgele şi monede emise de regii arpadieni Petru – M. 141, Andrei I – M. 107, M. 113, M. 153, M. 165 şi Bela I – M. 107, M. 199[8].

Cu toate lacunele specifice acestei perioade, multe dintre aceste descoperiri au fost salvate şi publicate.

2. Perioada 1901-1944

În anii 1901, 1911-1912, Fogarasi Albert şi Bodrogi János, au reluat investigațiile în cimitirul de la ***Gîmbaş- „ Măguricea ”***, dezvelind alte morminte (5). Cercetările au vizat zona sudică şi vestică a necropolei. S-au identificat morminte de înhumație intacte, dar şi unele deranjate. La cap şi la membrele inferioare, scheletele erau delimitate cu piatră. Defuncții aveau privirea îndreptată spre est iar accesoriile erau destul de variate.

Importanța necropolei a captat interesul lui Roska Marton care a continuat în anul 1913 investigațiile la ***Gâmbaş- „ Măguricea ”*** [9].

Potențialul arheologic al oraşului ***Alba Iulia*** este evidențiat începând cu anul 1904, de către Cserni Béla, care a efectuat cercetări într-un cimitir, situat la aproximativ 400 m nord de cetate, lângă drumul spre Zlatna. Inventarul funerar recuperat din 7 morminte de înhumație, a fost destul de bogat (colane, inele de păr, cercei, scărițe de şa) [10].

Multe dintre descoperirile de factură maghiară descoperite în Transilvania, Ungaria şi sud-vestul Slovaciei, vor fi repertoriate în volumele lui J. Hampel din anul 1905. Aici regăsim vestigiile arheologice de la **Gîmbaş - „ *Măguricea* ”** sau cele de la **Zemianska Olča** (Reg. Komarno).

Cercetările arheologice din Transilvania, se vor amplifica după anul 1905. Între anii 1905-1908, Fogarasi Albert şi Bodrogi János au efectuat. Investigații în cimitirul de la ***Lopadea Nouă- „ La Râpe .*** Accesoriile funerare recuperate (brățară, colane, pandantivi) erau amestecate cu piese de factură avară[11].

Cu prilejul unor lucrări de terasare efectuate în 1910 la ***Hunedoara- „ Dealul cu comori ” (Kincshegy)***, în partea dinspre Răcăşdie, au fost distruse

---

[8] *Brunšmid 1903-4*, 31-76; *Vinski 1970*, 48sqq, Tabla IV/9, V/16; *Giesler 1981*, 157; *Bálint 1991*, 214.

[9] *Hampel 1904*, 106, fig.169; *Hampel 1905*, 531sqq, Pl.371; *Nagy 1913*, 269; *Horedt 1954*, 503; *Pascu 1972*, 59; *Heitel 1987*, 77; *Moga-Ciugudean 1995*, 100sq; *Baltag 2000*, 171; *Gáll 2000*, 47.

[10] *Nagy 1913*, 269; *Rusu 1979*, 58.

[11] *Nagy 1913*, 271; *Roska 1927*, 261-263; *Roska 1936*, 168sq; *Horedt 1954*, 503; *Horedt 1958 a*, 101, 116; *Horedt 1986*, 84, 87, Fig.40/119; *IstRom 1960*, 772; *Heitel 1987*, 77; *HistTrans 1992*, 119, 138; *Moga-Ciugudean 1995*, 117sq; *Heitel 1994-95*, 417-424; *Baltag 2000*, 171.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

aproximativ 60 de morminte de înhumaţie. Câteva dintre ele, au fost însă salvate şi publicate de către Kővári Ernő[12].

Roska Marton a prelucrat alte 54 de morminte, care aveau în inventarul funerar inele de păr cu o extremitate în –s, inele pentru deget, un vîrf de săgeată, brăţări şi monede. Inventarul funerar destul de modest, a permis atribuirea necropolei unei populaţii slave sau slavo-române[13].

Lucrările de plantare realizate în primăvara anului 1912 la ***Moldoveneşti- Castelul baronului Jósika Gábor***, au prilejuit dezvelirea accidentală a unui cimitir de înhumaţie[14]. Jósika Aladár, fratele baronului, a profitat de contextul ivit pentru a publica şi o sumară descriere a acestor sepulturi[15]. Fiind informată despre această descoperire inedită

Secţiunea Numismatică şi Arheologică a Muzeului Naţional al Transilvaniei, a fost informată de această descoperire inedită. Roska Marton a fost mandatat să efectueze cercetări arheologice[16].

Din această perioadă, respectiv din anul 1913, avem primele informaţii despre cimitirul de înhumaţie de la ***Cluj Napoca- Str. Zapolya (fostă Tunarilor, Dostojewski; actualmente Gen. Vasile Milea)***, deşi cercetările vor fi demarate mult mai târziu, în perioada celui de-al doilea război mondial, de către Balász Létay[17].

Datele arheologice obţinute de acesta, au căpătat un contur mai pronunţat odată cu cercetarea lui Kovács István în 1941-42. Accesorile recuperate din prelucrarea a 11 morminte, era compus din piese de armament şi podoabă ale unor războinici nomazi. Se disting săbii din fier, fragmente de tolbe, vârfuri de săgeţi, amnare, cremene, pandantive, mărgele, cercei, brăţări şi catarame din fier[18].

În anul 1944, M. Roska a publicat buterola de spadă de la Alba Iulia, pe care o plasa în secolul al XI-lea[19]. Tot acum, Novák József, a publicat

---

[12] *Kővári 1911*, 312-315.
[13] *Roska 1913*, 166-198; *Horedt 1954*, 504; *Horedt 1956*, 101-116; *Horedt 1958a*, 144sq, Tabel nr.12; *Heitel 1987*, 78.
[14] *Nagy 1913,* 272.
[15] *Jósika 1914*, 121-124.
[16] *Roska 1914*, 125-187.
[17] *Nagy 1913*, 272; *Gáll 2000*, 47.
[18] *Kovács 1942*, 85-115; *Horedt 1954*, 503; *IstRom 1960*, 767sqq, Fig. 190, Pl. XVI; *Horedt 1958a*, 115-117, 144sq, Tabel nr.12; *Horedt 1986*, 80sq, Fig..37/4-6; *IC 1974*, 60sq; *Giesler 1981*, 92; *Heitel 1987*, 77; *HistTrans 1992*, 119, 132sqq, fig.7; *Crişan-colab. 1992*, 136; *Sîmpetru 1992*, 147; *Heitel 1994-95*, 413sqq, Fig.8/m, n, o, Fig.37/4-6; *Lazarovici-colab. 1997*, 29; *Pinter 1999*, Pl.47; *Baltag 2000*, 171.
[19] *Roska 1944*, 102-108, Fig. 1-2. MNIT. Inv. VI. 4151.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

câteva piese (inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în –s şi un inel torsadat), ce provin dintr-o colecție particulară[20].

3. Perioada 1945-1990

După al doilea război mondial, încep cercetări arheologice într-o serie de situri inedite.

Anul 1948, se remarcă prin identificarea unei alte necropole la ***Cluj-Napoca- Str. Semenicului***., la aproximativ 180-200 m de necropola din Str. Zapolya. Mormintele erau orientate pe axul V-E, şi aveau ca accesorii inele de păr cu un capăt în formă de – s şi mărgele. Ele au fost atribuite unei populații creştine şi plasate în secolele X-XI[21].

Una dintre cele mai importante cercetări arheologice din Croația s-a efectuat la ***Vukovar- Lijeva bara***, pe malul drept al Dunării, între anii 1951-53. Situl arheologic, se află poziționat la confluența râului Vuka cu Dunărea, pe un deal din apropierea oraşului Vukovar, într-o zonă viticolă.

În evul mediu, aici s-a aflat reşedința *familiei Vukovo* (nume originar croat). Ulterior, numele fiind maghiarizat, a rezultat *Vukovár*. Destul de frecvent, s-a întâlnit şi denumirea de *castrul Valcow*.

Prin secolul al XI – lea, în timpul domniei regilor Petar Krešimir şi Dmitar Zvonimir, localitatea Vukovo se afla la periferia de nord-est a statului croat. Regii arpadieni Ştefan I şi Ladislau I, aflați în conflict cu Bizanțul, au tranzitat acest teritoriu.

Cu sprijinul financiar al Academiei Jugoslave, al Muzeului Arheologic din Zagreb şi al unei Fabrici de Încălțăminte din Borovo, Zdenko Vinski, M. Gorenc şi K. Vinski-Gasparini, au reuşit să dezvelească aproximativ 437 morminte de înhumație, dispuse în şiruri.

Scheletele au fost depuse în decubit dorsal şi aveau privirea îndreptată spre est. Poziția membrelor superioare era diferită. Inventarul funerar era destul de divers din punct de vedere tipologic, şi consta din piese de podoabă (inele pentru deget, inele de păr cu un capăt îndoit în formă de – s, brățări cu extremitățile zoomorfe, colane, medalioane, nasturi, mărgele, cercel în formă de *„ ciorchine de strugure ”*, şi engolpioane), armament (cuțite, tolbe de săgeți şi fragmente de arc reflex) şi monede emise de Constantin al VII lea Porphirogenetos şi Roman al II - lea.

Vârfurile de săgeți, atribuite tipului nomad, aveau formă rombică şi deltoidă (*grupa Hampel IV*). După autorii cercetărilor, necropola este de

[20] *Novák 1944*, 108-111, Fig. 1-9. MNIT. Inv. VI. 4153-4159, 4161. După autor, piesele, au fost descoperite cel mai probabil în cimitirul de la Alba Iulia, aflat la 400 m nord de cetate.
[21] *Crişan-colab. 1992*, 137.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

factură croată veche şi a funcționat 200 de ani, în intervalul cuprins între anii 950-1150[22].

Anul următor, Kurt Horedt va publica câteva materiale arheologice descoperite accidental în necropola denumită convențional ***Blandiana A***[23].

Semnificative pentru anul 1957 sunt săpăturile în cimitirul de la **Ciumbrud-*„ Podireu “***. Á. Dankanits şi I. Ferenczi, au pledat pentru atribuirea acestei descoperiri slavilor moravieni. Datorită analogiilor cu grupa culturală Staré Mešto, necropola a fost încadrată în prima jumătate a secolului al X-lea[24]. Pornind de la această necropolă, Kurt Horedt a lansat termenul de *grupul Ciumbrud*, intuind faptul că descoperirile de acest gen nu erau singulare în arealul intracarpatic[25].

Cu prilejul investigațiilor realizate la ***Blandiana- „ În Vii ” (Blandiana B)***, lângă „ Țeligrad ”, s-a dezvelit un cimitir de înhumație, încadrat pe baza materialului complementar (brățări, mărgele, inele, cercei în formă de strugure, vârfuri de săgeți) în secolul al X-lea şi atribuit populației românești[26].

În septembrie 1959, Slavenka Ercegović şi Tudjan Mato (Muzeul Arheologic Zagreb) au realizat un sondaj arheologic în localitatea ***Popovec Kalnički - „ Bregi ”***, ocazie cu care au depistat un mormânt de înhumație, distrus aproape în totalitate. Din acesta, s-au salvat inele de păr cu o extremitate în formă de – s şi un cercel în formă de *„ ciorchine de strugure ”*. Mormântul a fost datat în secolele X-XI, şi a fost atribuit culturii Bjelo Brdo[27].

Alexandru Popa, a dezvelit între anii 1961-1962, morminte medievale în Alba Iulia, punctele Canton C.F.R. şi Spitalul Veterinar[28].

Beniamin Basa a depistat în 1962 la ***Simeria Veche- Săuleşti- „ În vii ”***, un cimitir de înhumație cu schelete orientate pe axul V-E. Între obiectele descoperite, se remarcă un inel pentru deget din bronz cu placă sigilară ce avea redate două figuri umane stilizate[29].

---

[22] *Vinski 1959*, 99-110; *Vinski 1970*, 79; *Bálint 1991*, 261.
[23] *Horedt 1954*, 494-506.
[24] *Dankanits-Ferenczi 1959*, 605-615; *Heitel 1994-1995*, 408.
[25] *Horedt 1986*, 78-80.
[26] *Horedt 1966*, 261-290; *Horedt 1986*, *Heitel 1983*, 105sq; *Heitel 1987*, 77; *Moga-Ciugudean 1995*, 62.
[27] *Ercegović 1959*, 105sqq; *Vinski 1970*, 80; *Registar 1990,* nr. 566; *Registar 1997,* 189, nr. 686.
[28] *Rusu 1979*, 58.
[29] *Basa 1970*, 225-232.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Cu prilejul unei periegheze efectuate de către Mihai Grigore în raza necropolei, în anul 1970, au ieşit la iveală inele de păr cu o extremitate în – s. Piesele se află în colecţiile Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.

I. Andriţoiu a reluat în 1971-72 cercetările sistematice la ***Simeria Veche***, reuşind să prelucreze 21 de morminte de înhumaţie, care posedau drept inventar inele de păr cu o extremitate în –s[30]. Cu excepţia publicării analizei antropologice, restul materialului descoperit a rămas inedit.

Radu Popa nu excludea probabilitatea ca acest cimitir să fi avut o perioadă de funcţionare mai mare decât cel de la Hunedoara, iar piesele să aparţină unui tip mai nou, datorită deschiderii diametrice mai mari a inelelor de păr cu un capăt în -s. În speţă, autorul citat opta pentru datarea necropolei de la Simeria Veche în secolele XI-XII[31].

Noi informaţii despre cimitirele acestei perioade, au adus şi sondajele efectuate de Mircea Rusu la **Noşlac**, între anii 1963-1964, în apropierea locului numit *„ Pompa de apă ”*. Pe baza inventarului funerar, cimitirul a fost datat în secolele X-XI[32].

Cercetările arheologice întreprinse în oraşul **Stari Gradac- *dealul Kranjčev***, de către Muzeul Arheologic din Zagreb şi Muzeul Orăşenesc Virovitica, au permis identificarea unui cimitir aparţinând culturii Bjelo Brdo[33].

În anul 1967, cu prilejul construcţiei unei şosele la **Kobasičari- *pădurea Kozarevac***, s-a descoperit fortuit un mormânt de înhumaţie, atribuit culturii Bjelo Brdo, din al cărui inventar s-au recuperat inele de tâmplă din bronz[34].

Cimitirele maghiare din sud-vestul Slovaciei au fost repertoriate de către A. Točik într-un catalog publicat în anul 1968. Acesta cuprinde şi unele descoperiri inedite, însoţite de o ilustraţie excelentă[35]. Ulterior, în anul 1987, a publicat un studiu de sinteză a acestor descoperiri maghiare, axat în principal pe inventarul funerar[36].

Géza Bakó a reluat într-un studiu din anul 1969, cimitirul de la **Moldoveneşti**. Analizând modul de dispunere a mormintelor în această necropolă, a stabilit din punct de vedere cronologic 3 zone, pe care le atribuia generaţiilor consecutive ale unei comunităţi compuse din mai multe familii:

---

[30] *Muntean 1998*, 339-357.
[31] ***Popa 1988*, 59.**
[32] *Popescu 1964*, 563; *Popescu 1965*, 595; *Moga-Ciugudean 1995*, 131.
[33] *Registar 1990,* nr. 852; *Registar 1997,* 243, nr. 941.
[34] *Medar 1985*, 37-38; *Registar 1990*, nr. 743; *Registar 1997*, 222, nr. 843.
[35] *Točik 1968*, 7-135.
[36] *Točik 1987,* 177-239.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

zona I /grupurile 1-4, datată în primele decenii ale secolului al XI-lea; zona II /grupurile 5-8, încadrată pe baza monedelor de la regii arpadieni între 1030-1060 şi zona III/ grupurile 9-12, între 1050-1080[37].

În 1970 (1972 ?), la **Pîclişa - *„ La Izvoare ”***, lângă drumul spre Vurpăr, au fost descoperite accidental trei morminte de înhumaţie, ce deţineau ca inventar inele de păr cu o extremitate în – s, lucrate din argint, datate în secolele XI-XII[38].

Cu prilejul cercetărilor efectuate de D. M. I. la **Alba Iulia- *Catedrala Romano-Catolică***, între anii 1968-1977, R. R. Heitel a surprins un mormânt de înhumaţie, datat în secolul al X-lea.

Scheletul era orientat SE-NV, şi era destul de răvăşit. S-au mai păstrat câteva elemente osteologice şi un fragment de craniu de cal. Singurul accesoriu recuperat din acest mormânt deranjat, a fost o aplică cordiformă concavă, cu marginile striate şi decorată cu o semipalmetă stilizată ce avea pe revers 3 agăţători[39].

Deosebit de importante pentru acest cadru sunt şi săpăturile de salvare întreprinse în 1975 , de către Mircea D. Lazăr şi Ioan Andriţoiu la **Deva-*cartierul „ Micro 15 ”***. Cele 6 sau 7 morminte identificate, deţineau un inventar caracteristic războinicilor (săgeţi de formă rombică şi în formă de coadă de rândunică – Y, scărite de şa, fragmente de os dintr-un arc reflex, topor de luptă, o spadă de *tip X Petersen*, brăţară şi un inel)[40].

Acest cimitir, a generat o serie de supoziţii şi interpretări în literatura de specialitate, datorită faptului că inventarul arheologic nu a fost publicat integral. Făcând o trecere în revistă a necropolelor caracteristice acestui palier cultural-cronologic, M. Rusu încadrează cimitirul de la Deva în „ *orizontul maghiar* ” din prima jumătate a secolului al X-lea, iar spada este considerată de factură carolingiană[41] .

Kurt Horedt, optează pentru plasarea acestei necropole în *„ orizontul vechi maghiar”*[42].

---

[37] *Bakó 1969*, 337-342.

[38] *Moga-Ciugudean 1995*, 147. Punctul în care s-a realizat descoperirea este situat în apropierea locului numit „ Căptălan-La Rîpi ”. Informaţia a fost verificată de către Dr. Gheorghe Anghel care a reuşit să recupereze o parte din inventarul funerar. Piesele se află în colecţiile Muzeului Naţional al Unirii Alba Iulia. Inv. 6340-6347)

[39] *Heitel 1985*, 225. C XIV, H 10/ 1975.

[40] *Rusu 1975*, 210, nota 57; *Fodor 1981*, 287; *Kiss 1985*, 300; *Horedt 1986*, 84, Fig.39; *Heitel 1987*, 77; *Popa 1988*, 52; *Pinter 1992-94*, 235-246; *Pinter 1994*, 5-10; *Pinter 1999*, 118-123, Pl.34/b; *Kovács 1994-95*, 161*; Heitel 1994-95*, 429sq.

[41] *Rusu 1975*, 210. Cu acest prilej, la nota 57 îşi afirmă incertitudinea şi unele semne de întrebare, motivând că lipsesc elementele definitorii care să susţină această atribuire.

[42] *Horedt 1986*, 86.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Între anii 1975-1979, S. Kolar (Muzeul Oraşului Koprivnica) şi M. Šmalcej (Institutul Arheologic din cadrul Facultăţii de Filozofie din Zagreb), au efectuat investigaţii în cimitirul de la ***Delekovec-Ščapovo***, plasat între secolele XI-XIII[43].

Ž. Tomičić şi J. Vidović (Muzeul Medimurjá Čakovec), au realizat în anul 1977, o investigaţie în cimitirul de la ***Mala Subotica- parohia bisericii***[44], încadrat în secolul al XI-lea.

Între anii 1979-1980, s-au realizat cercetări sistematice de către M. Blăjan la ***Alba Iulia- Str. Vînătorilor***, unde cu prilejul unor lucrări edilitare s-a descoperit un cimitir de înhumaţie. Cele 186 de morminte dezvelite, aveau groapa simplă sau bordată cu material litic. Scheletele erau aranjate în şiruri şi aveau orientarea V-E sau NE-SV[45].

Pe baza inventarului funerar, ce constă din arme, ceramică, ustensile, piese de podoabă şi monede, cimitirul a fost datat în secolele XI-XII[46].

La ***Velika Horvatska***, s-a descoperit întâmplător un mormânt de femeie, din care s-a prelevat un cercel în formă de *„ ciorchine de strugure “*. Ulterior, în anul 1992, Ž. Tomičić a investigat arheologic această zonă, fără a obţine rezultate concrete[47].

Cercetări arheologice de amploare, derulate tot cu prilejul unor lucrări edilitare, au avut ca obiectiv între 1979-1981, necropola de la ***Alba Iulia- „ Staţia de Salvare ”***, încadrată în secolele VIII-X[48].

În acest context, M. Blăjan şi I. Şerban au reuşit să prelucreze aproximativ 500 de morminte romane şi medieval-timpurii[49].

Ulterior, între 1981-1985, investigaţiile au fost continuate de către un colectiv de la Muzeul Naţional al Unirii din Alba Iulia – I. Al. Aldea, C. Băluţă, H. Ciugudean, V. Moga, D. D. Ovidiu, Al. Popa şi I. Şerban[50].

Alte materiale arheologice (vase ceramice, vârf de săgeată, cuţit), atribuite civilizaţiei balcano-dunărene, s-au descoperit fortuit între anii 1979-1980, în zona cimitirului de la Blandiana A, ca urmare a distrugerii unor morminte de către apele Mureşului[51]. Cercetări mai ample în această

---

[43] *Kolar 1976,* 111sq; *Registar 1990,* nr. 376; *Registar 1997,* 154, nr. 506.
[44] *Registar 1990,* nr. 53; *Registar 1997,* 255.
[45] *Blăjan-Oproiu-Popa 1989*, 36sq.
[46] *Blăjan 1983*, 375-380; *Blăjan-colab. 1990-93*, 273-292.
[47] *Simoni 1981,* 165; *Registar 1990,* nr. 194; *Tomičić 1994*; *Registar 1997*, 83sq. În această zonă, sunt atestate şi vestigii din secolele VIII-IX, aparţinând *grupului Blatnica-Mikulčice.*
[48] *Moga-Ciugudean 1995*, 43; *IstRomTrans 1997*, 292.
[49] *Blăjan-Popa 1981*, 375-380.
[50] *Ciugudean 1996*.
[51] *Aldea-Ciugudean 1981*, 145-149, Fig. 2/1-9, Fig. 3/1-9.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

necropolă, s-au realizat începând cu anul 1981, de către un colectiv format din Gheorghe Anghel şi Horia Ciugudean.

Din cele opt morminte, s-a recuperat un inventar arheologic destul de divers (vase ceramice, piese de podoabă, de uz casnic şi de harnaşament), plasat cronologic în secolele IX-X[52].

Z. Homen (Muzeul Orăşenesc Križevci), a continuat în anul 1983 cercetările în cimitirul de la ***Popovec Kalničk- punctul Bregi***, plasat între secolele XI-XIII[53].

B. Begović, în colaborare cu Muzeul Oraşului Koprivnica, Zavičajna zbirka Pitomača, a efectuat investigaţii în necropola de la ***Otrovanec-Kopačevac, Selišće, Črlena Klisa***[54].

În anul 1985, Ž. Tomičić (Muzeul Medimurja Čakovec) a efectuat săpături de salvare la Şcoala Primară din ***Sveti Juraj u Trnju***, dezvelind un perimetru de 250 m^2, dintr-un cimitir aparţinând culturii Bjelo Brdo[55].

I. Hica Cîmpeanu a întreprins în anii 1985-86 săpături de salvare la ***Cluj Napoca – Str. Plugarilor***, reuşind să dezvelească 26 de morminte de înhumaţie cu un inventar funerar destul de divers, cu influenţe de circulaţie europeană şi de origine asiatică. Materialul arheologic este în prezent inedit, existând doar câteva menţiuni asupra accesoriilor- săbii, secure de luptă, săgeţi rombice sau în formă de coadă de rândunică (Y), scăriţă de şa, zăbală, pandantive, colane , vase ceramice de tip borcan, depuse lângă membrele inferioare, fragmente dintr-o găleată de lemn şi resturi osteologice de cabaline[56].

Pentru a desemna primul val de migratori maghiari pătruns în Transilvania, plasat în prima jumătate a secolului al X-lea, Kurt Horedt, a introdus în literatura de specialitate termenul *„Klausenburggruppe”*, după necropola eponimă de la Cluj- Str. Zapolya[57].

O săpătură experimentală, realizată în anul 1987 de către Željko Tomičić în colaborare cu Muzeul Orăşenesc Križevci, a condus la depistarea

---

[52] *Anghel-Ciugudean 1987*, 179-196.

[53] *Registar 1990,* nr. 566; *Registar 1997,* 189, nr. 686. Numeroase schelete, au fost deranjate de lucrările agricole. Unul dintre morminte, destul de răvăşit, avea în inventarul funerar un cercel şi inele de păr cu o extremitate în –s.

[54] *Brzović-Begović 1982*, 91sq; *Registar 1990*, nr. 828; *Registar 1997*, 242, nr. 933.

[55] *Tomičić-Vidović 1985,* 12; *Registar 1990,* nr. 46; *Registar 1997,* 259, nr. 1020.

[56] *Crişan-colab. 1992*, 137; *Heitel 1994-95*, 415; *Lazarovici-colab. 1997*, 29; *Gáll 2000*, 49. În expoziţia temporară *„Noutăţi arheologice”*, realizată de Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, în 20 februarie 2002, au fost expuse şi materiale arheologice din acest cimitir.

[57] *Horedt 1986*, 80-87.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

unei necropole la ***Obrež Kalnički- punctul Prekrižje***, datată între secolele XI-XIII[58].

4. Perioada 1990 – 2005

Indiscutabil, această etapă este cea mai bogată în referințe privind perioada migrațiilor din spațiul european. Numărul săpăturilor de salvare sau sistematice a crescut considerabil.

Într-un studiu publicat în 1990, László Kovács, menționa şi spadele din *„ statul transilvan al lui Gyula "*, respectiv de la ***Deva – „ Micro 15 "*** şi ***Sfântu Gheorghe***, considerând că nu pot fi datate în perioada lui Ştefan I[59].

Cercetările efectuate la ***Orăştie- Dealul Pemilor/ Punctul X_2***, între 1992-93, au prilejuit depistarea unui cimitir de înhumație din care s-au dezvelit 9 morminte, orientate E-V, având drept accesorii piese de podoabă (cercei, inele, brățări, pandantivi, mărgele, zurgălăi) şi de echipament militar (săgeți, scărițe în formă de pară, zăbală).

Ansamblul pieselor de inventar, pledează pentru datarea necropolei în secolele X-XI[60].

Cercetarea sitului arheologic de la **Orăştie – *Dealul Pemilor/X8***, de către Zeno K. Pinter şi N.G.O. Boroffka, a contribuit substanțial la aprofundarea şi definirea *grupului cultural Ciumbrud*.

Între accesoriile recuperate din cele 10 morminte, se remarcă pandantive, colane din fier, şiraguri de mărgele, colan din bronz, cercei cu partea inferioară în formă de lunulă şi inele de tâmplă. Materialul arheologic, prezintă analogii semnificative cu cel existent în mediul moravian, motiv pentru care, a fost încadrat în a doua jumătate a secolului al IX-lea[61].

Zeno K. Pinter, abordează problema spadei din necropola de la ***Deva - cartierul „ Micro 15 "***, pe care o leagă de acțiunile militare petrecute în jurul anului 1000. La susținerea acestei ipoteze pledează unele elemente, ca spre exemplu: lipsa din morminte a materialului osteologic cabalin, a săbiilor atât

[58] *Tomičić 1988*, 25sq; *Registar 1990*, nr. 563; *Registar 1997*, 185, nr. 666.

[59] *Kovács 1990,* 42, 46. Se admite faptul că, înmormântările cu spadă cu două tăişuri, se pot încadra cronologic în intervalul cuprins între anii 955/970 – 1010/1020. Potrivit altor opinii, stoparea lor s-ar datora extinderii creştinismului. În fig. 2 sunt precizate săbii la Blandiana B (70), Cluj Napoca – Str. Zapolya (61-64), Str. Pata (128), Deva (126) şi Gîmbaş (68-69).

[60] *Pinter-Luca 1995*, 17-44; *Pinter-Luca 1998,* 21-51; *Pinter 1999*, 123; *Țiplic 1999*, 150-160.

[61] *Pinter-Boroffka 1999*, 313-330; *Pinter-Boroffka 2001*, 319-346; *Luca-Pinter 2001*, 98-114, Pl. 63-67.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

de tipice cavaleriei uşoare a stepelor, prezenţa pieselor de factură Bjelo Brdo[62].

Un studiu de sinteză aparţinând lui L. Kovács, care tratează spadele cu două tăişuri din bazinul carpatic, menţionează şi piesa de la Deva, pe care o datează în a doua jumătate a secolului al X-lea[63].

Interesul manifestat faţă de această perioadă, a condus la apariţia unui studiu de sinteză, sub semnătura lui R. R. Heitel. Pentru argumentarea palierelor propuse, legate de pătrunderea triburilor maghiare în Transilvania intracarpatică, apelează la un suport arheologic destul de substanţial[64].

În 1996, cu prilejul vernisării expoziţiei legate de Alba Iulia la anul 1000, a fost publicat un catalog, care include o sumară sinteză a cercetărilor efectuate la ***Alba Iulia - „ Staţia de Salvare ”***[65].

Destul de recent, a fost publicată analiza antropologică a scheletelor din cimitirul de la ***Simeria Veche***, concluziile rezultate fiind de natură să confirme un metisaj între tipurile mediteranoid şi europoid. În acelaşi context, materialul arheologic complementar a fost încadrat în secolul al X-lea[66].

Un studiu publicat de către A. Kovács, care tratează problema spadelor cu două tăişuri din bazinul Carpaţilor, punctează şi spada de la ***Deva – cartierul „ Micro 15”***. Având bune analogii între alte piese menţionate cu acest prilej, spada a fost încadrată în a doua jumătate a secolului al X-lea[67].

Reluând în discuţie materialul din cimitirul de la ***Orăştie – Dealul Pemilor. Punctul X_2***, I. M. Ţiplic avansa în anul 1999 ca ipoteză de lucru, posibilitatea ca locul bătăliei dintre Gyula şi Ştefan I să fi fost tocmai în această zonă[68].

D. Anghel, publica în 1999 un articol legat de restaurarea unei tolbe de săgeţi, provenind din cimitirul de la ***Alba Iulia-„ Staţia de Salvare ”***[69].

Alte rezultate notabile, au apărut odată cu reluarea în anul 2000 a cercetărilor sistematice în necropola de la ***Orăştie- Dealul Pemilor/ Punctul X2***[70].

În toamna anului 2000, s-a efectuat şi primul sondaj arheologic la ***Pîclişa - „ La Izvoare”***, în vederea identificării cimitirului şi completării

---

[62] *Pinter 1992-94*, 240; *Pinter 1994*, 5-10; *Pinter 1999*, 118sqq.
[63] *Kovács 1994-1995*, 161.
[64] *Heitel 1994-95*, 389-439.
[65] *Ciugudean 1996*, 2-28.
[66] *Muntean 1998*, 339sqq.
[67] *Kovács 1994-95*, 161.
[68] *Ţiplic 1999,* 153.
[69] *Anghel 1999*, 599-604.
[70] *Pinter-colab. 2005*, 248sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

documentaţiei destul de lacunare, legate de acesta. Mormintele salvate au fost distruse parţial de lucrările agricole sezoniere[71].

Cu prilejul reanalizării Cronicii Notarului Anonim, Alexandru Madgearu a reunit descoperirile de secol IX-X, sub termenul de ***grupul cultural Alba Iulia-Ciumbrud***[72].

În anul 2001, Sabin A. Luca şi Zeno K. Pinter, au publicat monografia arheologică a cercetărilor efectuate la **Orăştie - *Dealul Pemilor***, ocazie cu care, apare şi cimitirul din punctul X2[73].

Săpăturile de salvare în necropolele de la ***Alba Iulia-Str. Brînduşei*** [74] şi ***Pîclişa - „ La Izvoare”*** , au continuat şi în anul 2001[75].

Cercetările arheologice în cimitirul de la ***Alba Iulia - Str. Brînduşei*** au continuat şi în anii 2004-2005, prilej cu care s-au surprins şi înhumări din secolul al XI – lea[76].

Între anii 2001-2005 au continuat săpăturile sistematice în necropola de la ***Orăştie-Dealul Pemilor***[77].

Abordarea unei sinteze, la al cărui capitol cercetarea ştiinţifică românească este încă tributară acestei perioade, nu poate fi realizată decât parţial, deoarece numeroase colecţii inedite continuă să rămână în depozitele instituţiilor de profil.

[71] *Ciugudean-Dragotă 2001a*, 176; *Ciugudean-Dragotă 2001b*, 269-288.
[72] *Madgearu 2001,* 192sqq.
[73] *Luca-Pinter 2001*, 115-132, pl. 68-76.
[74] *Dragotă-colab. 2002*, 38-57.
[75] *Dragotă-colab. 2002*, 58-95.
[76] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[77] *Ţiplic-Pinter-Căstăian 2004*, 224sq; *Ţiplic 2005*, .

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

II.
Maghiarii şi spaţiul european în secolele IX-XI

Maghiarii au fost o populaţie fino-ugrică, din ramura ugriană, care a locuit în arealul geografic dintre Munţii Altai şi nordul Iranului. Ulterior, părăsind această zonă, s-au aşezat pentru o perioadă de timp în teritoriul dintre Munţii Urali, fluviul Volga şi râul Kama, unde alături de alte etnii, au intrat în sfera de influenţă a khaganatului khazar.

După anul 800, ungurii şi pecenegii s-au desprins treptat de sub controlul khazarilor, şi au înaintat spre vest, aşezându-se în regiunea dintre Don şi Nipru[78]. Uzii exercitau o presiune crescândă între Ural şi Volga.

La stadiul actual, unii cercetători, printre care L. N. Gumilev, înclină să atribuie un rol determinant în dezmembrarea khaganatului khazar, elementului climatologic. Pe baza investigaţiilor paleogeografice, s-au demonstrat unele dereglări ale sistemului pluvial din nordul Mării Caspice.

Dacă în stepe s-a produs o secetă excesivă, în schimb, datorită ploilor a crescut debitul Mării Caspice, fapt ce a condus la inundarea deltei Volgăi şi implicit a capitalei khaganatului, Itilul[79].

Informaţii despre noul habitat al ungurilor, aflat în stepele dintre Marea Caspică şi Marea Neagră, deţinem în lucrarea împăratului bizantin, Constantin VII Porfirogenetul.

Astfel, în mediul bizantin, se ştia că cele mai vechi sălaşuri ale maghiarilor, se aflau în *Levedia/Lebedia*, regiune situată probabil între Volga şi Don sau Don-Nipru. Denumirea, pare să fi fost adoptată după numele unui conducător maghiar - *Levedias*.

Acest nume apare în lucrarea împăratului Constantin VII Porfirogenetul, care consemnează că suveranul khazar, drept mulţumire pentru prestaţiile militare ale maghiarilor, I-ar fi oferit de soţie pe fiica sa lui Levedias[80].

Atacul pecenegilor, a produs divizarea uniunii tribale a maghiarilor. O parte s-a refugiat spre Persia, iar alta s-a îndreptat spre vest, poposind în *Atelkuzu/Etelkuzu* (" între râuri "), identificat cu Nipru şi Prut, Bug şi Siret sau Nistru şi Prut.

---

[78] *Pop 1996*, 53sqq.
[79] *Spinei 1990*, 106.
[80] *Spinei 1996*, 24.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

O altă ipoteză, care porneşte de la faptul că, Etul (Etel) din cronicile latino-maghiare, poate fi identificat cu Donul, nu exclude zona " dintre Donuri " (între Don şi Doneț). Cert este, că zona se afla undeva la nordul Mării Negre.

Referiri cu privire la spațiul din stepele ponto-caspice, locuit de triburile maghiare, sunt inserate şi în *" Podoaba Istoriilor "* a persanului Gardizi :

,, Între țara Bulgarilor şi țara Es-g-l, cari sunt tot din Bulgari, este hotarul Maghiarilor. Şi aceşti maghiari sunt un neam de Turci. Şi conducătorul lor (e) cu 20,000 de călăreți; şi pe acest conducător îl numesc K-n-de şi acesta e numele stăpânului lor celui mai mare. Şi pe acel conducător, care orândueşte treburile, îl numesc dj-le, iar Maghiarii fac ceea ce porunceşte dj-le. Ei au (o) pustie cu iarbă şi loc vast. Şi țara lor e 100 de parasange pe 100 de parasange. Şi țara lor e lipită de Marea de Rum, care din râul Djaihun în acea mare cade."[81].

Bulgarii, au apelat în anul 837 la ajutorul maghiarilor, pentru a stopa încercarea de repatriere a adrianopolitanilor, deportați în vremea hanului Krum la nordul Dunării[82].

Atacul maghiar a fost respins, iar adrianopolitanii au reuşit să se îmbarce pe navele bizantine. Câteva decenii mai târziu, maghiarii sunt menționați la Dunărea de Jos, de această dată ca aliați ai Bizanțului, împotriva bulgarilor.

După destrămarea Khaganatului avar în anul 796, spațiul acestora, a fost disputat între Imperiul Franc, Moravia Mare şi Țaratul bulgar, implicând uneori şi pe maghiari.

Prima intervenție a maghiarilor în spațiul central-european, consemnată de *Analele mănăstirii Sf. Bertin*, a avut loc în anul 862, cu prilejul revoltei lui Karloman împotriva lui Ludovic Germanicul, tatăl său şi nepot al lui Carol cel Mare, care se afla în război cu moravienii cneazului Rastislav. Atragerea maghiarilor de partea fiului răzvrătit, pare să fi fost opera moravienilor[83].

Maghiarii, pătrund în teritoriul răsăritean al Imperiului franc, aflat în stăpânirea lui Ludovic Germanicul şi măcelăresc populația de aici[84].

O altă expediție maghiară în zonă, a fost consemnată în anul 863, când Ludovic Germanicul, cere ajutorul bulgarilor contra moravienilor[85]. În anul

[81] *Decei 1936*, 881sq.
[82] *Obolensky 2002*, 173.
[83] *Spinei 1996*, 30; *Musset 2002*, 58.
[84] *Spinei 1990*, 115.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

881, o expediție maghiară, desfăşurată concomitent cu una a khabarilor, înaintează până la Viena[86]. Dacă pentru aceasta au avut probabil asentimentul Moraviei Mari, ulterior, în anul 892, se alătură armatelor lui Arnulf, care se afla în conflict, cu foştii lor aliați.

În 894, sprijină din nou pe Svatopluk, aflat în conflict cu germanii[87]. Invadarea Traciei de către țarul Simeon (893-927), l-a determinat pe împăratul bizantin Leon al VI-lea (886-912), să ceară în anul 895 ajutorul maghiarilor. Emisarul bizantin Niketas Skleros, I-a convins cu daruri pe Arpad şi Kursan, să pornească contra bulgarilor.

Trecând Dunărea cu sprijinul flotei bizantine, maghiarii conduşi de Liunticas, un fiu al lui Arpad, i-au înfrânt pe bulgari în câteva rânduri, înaintând până aproape de Preslav. Tarul Simeon a fost nevoit să se adăpostească între zidurile cetății Mundraga. Încercând să stopeze invazia maghiară, Simeon a fost din nou învins, şi nevoit să se refugieze la Silistra (Dorostolon), de unde a cerut pace.

Informații cu privire la aceste evenimente, s-au păstrat în opera lui Theophanes Continuatus: *"... Simeon i-a prins şi pe chazarii din suita împăratului Leon, le-a tăiat nările şi i-a trimis în capitală, spre ruşinea romanilor. Cînd i-a văzut, împăratul s-a mîniat şi a trimis la fluviul Dunărea, cu corăbii iuți, pe Nichita poreclit Scleros (" Uscatul "), spre a oferi daruri turcilor ca să lupte împotriva lui Simeon. "*[88].

Descrierea conflictului dintre bizantini şi bulgari, se regăseşte şi în lucrările lui Simeon Magister[89] şi Leo Grammaticus[90]. Folosind tactica adversarilor săi, i-a convins pe pecenegi să-i atace pe maghiari[91]. Lovitura pecenegilor, a schimbat cursul istoriei maghiarilor, determinându-i să migreze spre altă patrie.

Înaintarea maghiarilor spre vest, a avut loc după toate probabilitățile, prin Carpații Nordici, prin pasul Verecke. *Anonymus* consemnează în *Gesta Hungarorum*, drumul parcurs de maghiari spre vest. Plecând din Kiev, au poposit în principatul lui Wladimir, din regiunea Wolhyniei (Lodomer), apoi

---

[85] *Spinei 1990*, 117.
[86] *Spinei 1990*, 117. *" Primum bellum cum Ungaris ad Weniam. Secundum bellum cum Cowaris ad Culmite. "*
[87] *Pop 1996*, 51sq.
[88] *FHDR II*, 672sqq.
[89] *FHDR II*, 630sq.
[90] *FHDR II*, 652sq.
[91] *Obolensky 2002*, 123.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

în Galicia (Galiția), de unde au trecut prin pădurea Howos, ocupând Muncaci[92].

Din cronica lui *Simon de Keza*, reiese că:

" Huni sine Hungari denuo ingressi in Pannoniam transierant per regna Bessorum, Alborum Comanorum et ciuitatem Kyo, et deinde in fluuio Hung uocato, ubi castrum fundauere resederunt. A quo quidem fluuio Hungari a gentibus occidentis sunt uocati. /... Hunii sau Ungurii intrară din nou în Pannonia, dup ce trecuseră prin țara Bessilor, a Comanilor Albi şi cetatea Kyo şi apoi se aşezară la fluviul numit Hung, unde fundară o fortăreață. După acest fluviu au fost numiți ei de popoarele din Occident Unguri. "[93].

În lucrarea lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul, aflăm şi vecinii ungurilor, în acest habitat:

" Lângă turci (= unguri) locuiesc următoarele neamuri: în partea de apus francii, la miază-noapte pecenegii, în partea de miază-zi cei din Moravia sau din țara lui Svatopluk, care au dispărut cu totul din cauza acestor turci (= unguri) şi au fost înghițiți de ei. Croații locuiesc lângă hotarele turcilor (= ungurilor). "[94]

Relațiile Bizanțului cu maghiarii, au fost mai calme doar în timpul domniei lui Constantin VII Porfirogenetul (949-959). Acesta consemnează că, după anul 927, „ clericul Gabriel " a plecat într-o misiune la maghiari, cu scopul de ai convinge să cucerească țara pecenegilor.

Un eveniment deosebit, descris de Ioan Skylitzes, s-a petrecut în jurul anului 948, când la Constantinopol au fost primiți Bulcsu şi Termács, strănepotul lui Arpád.

Bulcsu a fost botezat şi a primit titlul de *patricius*. Însuşi împăratul Constantin VII Porfirogenetul, i-a fost chezaş şi naş. Scena botezului lui Bulcsu, s-a păstrat într-o miniatură din manuscrisul unei cronici medievale de la Biblioteca Națională din Madrid[95].

A doua jumătate a secolului al X-lea, marchează întărirea autorității centrale, în timpul domniei lui Géza (970-997). Botezul l-a primit împreună cu fiul său Vajk, viitorul rege Ştefan I (1000-1038) de la un misionar din Passau.

---

[92] *Anonymus*, ed. 1934, cap. XI-XII, 33sqq.; *Anonymus*, ed. 2001, cap. XI-XII, 34sqq; *Pop 1996*, 63.
[93] *Simon de Keza*, ed. 1935, 38, 86.
[94] *FHDR II*, 660sq.
[95] *Obolensky 2002*, 175.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Înainte de moartea sa, Géza a peţit-o pentru Ştefan I, pe Gisela, fiica ducelui bavarez Heinrich, a căror căsătorie a avut loc în anul 996[96]. În cele din urmă, Ungaria a intrat sub jurisdicţia spirituală a papalităţii, iar regele Stefan I, a fost încoronat în ziua de Crăciun a anului 1000 (prima zi a anului 1001), de către papa Silvestru al II-lea[97].

Din relatarea episcopului german Thietmar de Mersenburg, reiese că „ prin favoarea şi stăruinţa ” împăratului Otto al III-lea, cumnatul ducelui bavarez Heinrich, a primit coroana şi binecuvântarea de la papa Silvestru al II-lea[98].

1. Opinii privind pătrunderea maghiarilor în Transilvania

La stadiul actual al cercetărilor, se cunosc câteva opinii legate de pătrunderea comunităţilor maghiare în spaţiul Transilvaniei.

După Kurt Horedt, intruziunea regalităţii maghiare în Transilvania, s-a produs din punct de vedere teritorial în cinci etape principale[99]. În prima fază, plasată în jurul anului 900, maghiarii ajung până la Someşul Mic. Faza a doua, coincide cu ocuparea văii Mureşului. Pe parcursul fazei a treia, plasate în anul 1100, se atinge valea Târnavei Mari, cu precizarea că aici nu a putut fi identificat orizontul de secol XI, caracteristic pentru valea Mureşului. În faza a patra, pe la anul 1150, se atinge linia Oltului. Ultima fază, datată în jurul anului 1200, coincide cu înaintarea până la linia Carpaţilor Răsăriteni şi Sudici[100].

Janos Bodrogi considera valea Mureşului drept puntea naturală de legătură între est şi vest şi locul unde populaţiile migratoare au staţionat perioade mai scurte sau mai lungi de timp.

După Marton Roska, pătrunderea maghiarilor în Transilvania s-a realizat atât pe valea Someşului cât şi pe valea Mureşului [101].

Radu R. Heitel, avansa în anul 1987, trei etape de pătrundere a comunităţilor maghiare în spaţiul intracarpatic. Prima etapă, este reprezentată de o serie de descoperiri – Cluj Napoca, Gîmbaş, Lopadea Nouă, Blandiana şi Alba Iulia – databile în prima jumătate a secolului al X - lea, care jalonează traseurile parcurse (prin „ Porţile Mezeşului ” şi pe Valea Mureşului, în amonte) şi obiectivele urmărite (salinele din Transilvania, grânarul din bazinul Someşurilor).

---

[96] *Lendvai 2001*, 36.
[97] *Obolensky 2002*, 175.
[98] *Lendvai 2001*, 39.
[99] *Horedt 1954*, 507; *IstTrans 2003*, 212.
[100] *Heitel 1958*, 130; *Heitel 1994 - 95*, 389sq.
[101] *Nagy 1913*, 268 – 275.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

A doua etapă, este marcată de acțiunea militară a regelui arpadian Ştefan I, întreprinsă în Transilvania. Reperele acestei etape, ne arată drumul parcurs de armata lui Ştefan I – Deva, Alba Iulia, Lernei, Moreşti şi zona Ciucului. Acum, apar şi primele elemente caracteristice ale culturii Bijelo Brdo în Transilvania. Ambele etape au un caracter violent.

Debutul ultimei etape, se produce în vremea regelui arpadian Ladislau I (1074 - 1095) şi se caracterizează prin răspândirea spre est a cimitirelor de tip Bjelo Brdo, în decursul secolului al XII - lea.

Acelaşi autor, considera că atribuirea acestor cimitire maghiarilor sau slavo - maghiarilor nu trebuie generalizată, existând şi unele autohtone (o parte din cimitirul de la Hunedoara, o parte din cimitirul Blandiana B, două dintre cimitirele de la Alba Iulia) [102].

Radu R. Heitel a tratat într-un studiu de sinteză această problematică, legată de pătrunderea comunităților maghiare în spațiul intracarpatic. Pentru argumentarea ipotezelor formulate, a folosit un suport arheologic destul de substanțial. În linii mari, susține punctul de vedere exprimat anterior de către Kurt Horedt. Prima fază care coincide cu ceea ce desemna drept *„ orientalischen Phase ”*, a fost plasată în prima treime a secolului al X - lea. A doua fază, debutează cu expediția militară a regelui Ştefan I împotriva lui Gyula, şi se încheie în vremea lui Ladislau I (1074 - 1095). Între cele două faze, s-a admis o perioadă de tranziție, datată între a doua şi ultima treime a secolului al X - lea. Ultima fază, corespunde intervalului cuprins între anii 1095 -1196[103].

[102] *Heitel 1987*, 77sq.
[103] *Heitel 1994 - 1995*, 389 - 439.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

III.
Orizonturi culturale în Transilvania

Spaţiul Transilvaniei a constituit la cumpăna dintre milenii, un loc de habitat pentru diverse grupuri etnice. Motivele stabilirii în acest areal geografic, au fost determinate de realităţile economice, politice, sociale sau religioase ale continentului european. Abordarea unui capitol care să sintetizeze grupurile sau culturile întâlnite în arealul Transilvaniei, în secolele IX-XI, a fost necesară, având în vedere opiniile sau complexitatea acestor descoperiri arheologice[104].

1. Grupul Ciumbrud

Prezenţa unei comunităţi de slavi apuseni în spaţiul intracarpatic, a fost susţinută pentru prima dată de către A. Dankanits şi I. Ferenczi (1959). Argumentele s-au bazat pe cercetările din necropola de la Ciumbrud – *„ Podireu ”*, unde în cele 32 de morminte de înhumaţie dezvelite, s-au descoperit piese de podoabă şi vestimentaţie, cu analogii în mediul cultural Stare Mešto. Situaţia arheologică, a permis încadrarea cronologică a necropolei, la începutul secolului al X – lea (Pl. XLII)[105].

Aceste descoperiri, au oferit prilejul lansării unor ipoteze ştiinţifice dintre cele mai interesante. În concepţia Mariei Comşa, aceste vestigii pot fi atribuite unei populaţii vest - slave, care s-a refugiat în Transilvania după anul 906, când statul moravian a fost distrus de maghiari. În acest context este menţionat şi pintenul de la Tărtăria, care ar putea proveni dintr-un mormânt de tip morav[106].

O altă opinie a împărtăşit Mircea Rusu, care a pledat pentru datarea cimitirului de la Ciumbrud în a doua jumătate a secolului al IX – lea. El a susţinut că membrii acestor comunităţi ar fi adepţii învăţăturilor lui Metodius, refugiaţi din Moravia după anul 885, din cauza persecuţiilor exercitate de episcopul Wiching[107].

---

[104] *Dragotă 2003*, 32-47 .
[105] *Dankanits - Ferenczi 1959*, 605 - 615; *Sâmpetru 1992*, 154sq.
[106] *Comşa 1959*, 73; *Comşa 1960*, 419.
[107] *Rusu 1971*, 724sqq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Ulterior, Mircea Rusu a reunit cimitirele din secolele IX - X sub termenul *Ciumbrud - Blandiana B* iar noul grup cultural a fost atribuit unei populații creştine româno - slave[108].

Cercetătorii maghiari, au reunit grupa culturală Ciumbrud cu Blandiana (*Karna - Stumpach*), susținând atribuirea ei unei populații bulgaro - slave[109].

Chiar dacă descoperirile de această factură se reduceau doar la necropola eponimă, K. Horedt a lansat în anul 1986, termenul de *grupul cultural Ciumbrud*. Intuiția sa a fost corectă, fiind confirmată ulterior de rezultatele investigațiilor de la Orăştie – *Dealul Pemilor / X8*, al căror aport a fost decisiv pentru aprofundarea şi definirea grupului cultural Ciumbrud.

Materialul arheologic şi trăsăturile celor 10 morminte dezvelite între anii 1993 - 1994, pledează pentru o datare în a doua jumătate a secolului al IX - lea. Influențele receptate din mediul vest - slav, mai precis din zona Moraviei Mari aunt destul de evidente[110].

Vestigiile caracteristice acestui orizont nu sunt singulare, şi amintim în acest context perechea de cercei cu placă semilunară şi lănțişoare, descoperiți într-un mormânt cu cistă de cărămidă din faza I - a, a cimitirului de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*[111].

Destul de recent, Alexandru Madgearu a combinat descoperirile de tip Ciumbrud cu cele de tip Blandiana A, sub termenul de *grupul cultural Alba Iulia – Ciumbrud*, plasat între a doua jumătate a secolului al IX - lea şi primele decenii ale secolului următor[112].

Se presupune că, înhumările grupului cultural Ciumbrud, încetează odată cu apariția în acest areal geografic a purtătorilor grupului Blandiana A[113].

La stadiul actual al cercetărilor, considerăm că elementele caracteristice acestui grup cultural sunt distincte şi se diferențiază net de cele ale grupului cultural Blandiana A. În opinia lui Radu R. Heitel, fazele finale ale cimitirelor Blandiana A şi Alba Iulia II sunt contemporane cu perioada când se înhumează în cimitirul de la Ciumbrud (sfârşitul secolului al IX - lea şi începutul secolului al X - lea) şi cu o fază a cimitirului de la Ghirbom. Cu acest prilej, subliniază şi particularitățile inventarelor funerare din aceste cimitire, între care se remarcă, pe lângă vasele ornamentate cu striuri, şi

[108] *Rusu 1975*, 207.
[109] *Barta - colab. 1990*, 103sqq.
[110] *Pinter - Boroffka 1999*, 313 - 330; *Pinter - Boroffka 2001*, 319 - 346.
[111] *Ciugudean 1996*, 8.
[112] *Madgearu 2001*, 192.
[113] *Pinter 1998 a*, 143.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

prezența altor specii ceramice, ca urcioarele sau amforidoanele, decorate cu motive lustruite[114].

Până la acest moment, *grupul cultural Ciumbrud* este ilustrat de descoperirile din necropola eponimă, Alba Iulia – *„ Stația de Salvare ”*și Orăștie-*Dealul Pemilor X8*.

2. Grupul Blandiana A

Opinii la fel de interesante s-au lansat şi în ceea ce priveşte *grupul cultural Blandiana A*, denumit convențional după necropola eponimă Blandiana - *„ La brod ”(Blandiana A)*.

Primele vestigii ale acestui grup cultural, au fost salvate la Sebeş de către W. Fr. Schuster (1865). Pe baza inventarului funerar recuperat din cele două morminte, s-a acceptat o datare în secolul IX sau probabil X [115].

În zona necropolei eponime, au fost descoperite fortuit o serie de materiale arheologice, cu ocazia distrugerii unor morminte din malul stâng al Mureşului. Materialul ceramic a fost publicat de K. Horedt în 1954, şi a fost încadrat în secolul al X - lea. În acelaşi context, a susținut existența unui voievodat al Bălgradului[116]. Investigațiile au fost reluate în anul 1961, însă fără rezultate notabile. Singurul rezultat a constat în depistarea aşezării aferente cimitirului[117].

Alte vestigii (ceramică, vârf de săgeată, cuțit) încadrate în secolele IX - X, şi atribuite *civilizației balcano - dunărene*, au fost recuperate între anii 1979 - 1980 din câteva morminte distruse de apele Mureşului[118].

Săpăturile sistematice efectuate între anii 1981 - 1982, de către Gheorghe Anghel şi Horia Ciugudean, au contribuit substanțial la aprofundarea aspectelor legate de acest grup cultural. În cele opt morminte, orientate cu o uşoară deviație pe axul E - V, s-a depistat un inventar destul de variat: vase borcan, ulcioare amforoidale, podoabe, piese de harnaşament şi ofrandă de animale (Pl. XLI). Pe baza particularităților de rit şi ritual funerar, s-a optat pentru datarea cimitirului între secolele IX – X (Pl. XLI).

Situat la un palier cronologic contemporan cu cimitirul II de la Alba Iulia – *„ Stația de Salvare ”* , cimitirul de la Blandiana A, a fost atribuit

[114] *Heitel 1983*, 105sq.
[115] *Simina 2002*, 47 – 58.
[116] *Horedt 1954*, 494 - 506. Noua conjunctură politico-militară survenită după înfrângerea avarilor de către franci, se caracterizează prin creşterea puterii bulgare, şi pătrunderea acestora după anul 830 pe valea Mureşului în Transilvania, atraşi de bogățiile naturale (saline şi aur).
[117] *Aldea - Ciugudean 1981*,147sq.
[118] *Aldea - Ciugudean 1981,* 147 - 149.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

civilizaţiei balcano - danubiene[119]. Alte elemente suplimentare legate de acest grup cultural, s-au identificat cu prilejul cercetărilor efectuate în necropola II de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare* ". Din cele aproximativ 100 de schelete, o parte considerabilă au fost depuse în gropi simple, iar altele în ciste, realizate din cărămizi romane reutilizate.

Resturile care indică ceremoniile funerare, constau din oase de capre, oi, vite, păsări, coji de ouă. La acestea se adaugă un mormânt, care avea un schelet de oaie într-o nişă. Inventarul funerar, se compune din piese de metal şi ceramică (oale, amforidoane). Cea mai mare parte a mormintelor, au câte două vase, şi aproape jumătate dintre ele sunt lustruite.

O situaţie similară avem la Blandiana A[120]. Necropola de la Alba Iulia – „*Staţia de Salvare"* se particularizează prin faptul că apar în plus casete de cărămidă în care s-a depus materialul ceramic şi ofranda animală.

Corelarea acestor descoperiri cu bulgarii, a fost susţinută la început de către M. Comşa. Cu acel prilej, a susţinut caracterul slavo - bulgar al descoperirilor de la Blandiana şi Sebeş, indicând analogii pe teritoriul Bulgariei[121].

Destul de recent, Csaba Szalontai, a reluat în discuţie această autoritate bulgară de pe Valea Mureşului, considerând că cel mai important centru al bulgarilor, a fost la Alba Iulia. În acest sens, prima perioadă a necropolei de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare "* o corelează cu bulgarii, iar a doua perioadă, cu maghiarii[122]. În acest context, aduce în discuţie şi alte teorii legate de prezenţa bulgară, în acest perimetru al Transilvaniei.

Este interesantă opinia lui László Makkai, potrivit căreia, bulgarii au fost prezenţi pe malul stâng al Mureşului, iar acest „Gyula transilvănean " (Bogát) a supravegheat minele de sare. Ocuparea aceastei zone, s-a realizat în urma unei alianţe a maghiarilor cu pecenegii în anul 932.

Kristó Gyula, vede aceste diferenţe între Transilvania de Nord şi de Sud, tocmai prin prisma acestei autorităţi bulgare, înlăturate de regele Ştefan I, cândva în prima treime a secolului al XI-lea[123].

Aceste opinii sunt rezultatul unei teorii mai vechi, care admiteau o stăpânire bulgară în Transilvania. Principalul argument al acestei teorii, avea la bază un pasaj referitor la comerţul cu sare din zonă. Un alt argument

---

[119] *Ciugudean - Anghel 1983*, 361 - 364; *Anghel - Ciugudean 1987*, 179 - 196.
[120] *Heitel 1994 - 1995*, 407sq.
[121] *Comşa 1959*, 74.
[122] *Szalontai 2000*, 271.
[123] *Szalontai 2000*, 275sq. Csaba Szalontai, adoptă o poziţie critică faţă de ideile lui Kristó Gyula legate de stăpânirea bulgară din Transilvania. Pentru autorul acestui studiu, sfârşitul stăpânirii bulgare, coincide cu pătrunderea maghiarilor în secolul al X-lea.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

complementar, vehiculat cu acest prilej, ar consta în localizarea voievodatului lui Kean *„ ducele bulgarilor şi slavilor ”* în Transilvania.

Un pasaj din Analele de la Fulda menţiona o ambasadă francă a regelui Arnulf de Carintia la curtea ţarului Vladimir, cu scopul de a reînoi pacea anterioară şi a stopa vânzarea de sare către moravieni (892)[124].

Posibilitatea ca această sare să provină din salinele Transilvaniei, constituie un argument forte în susţinerea acestei autorităţi bulgare din spaţiul intracarpatic. Modul în care s-a exercitat această autoritate rămâne discutabil.

În acest punct al discuţiei, trebuie avută în vedere şi situaţia comerţului cu sare din secolele IX-X, când se produce un reviriment. Pe parcursul secolelor X -XIII, erau funcţionale ocnele de sare de la Turda, Ocna Dejului, Cojocna, Uioara, Ocna Sibiului, Praid şi Ocna Şugatag (Maramureş)[125].

Extensia stăpînirii bulgare în această zonă, s-a putut rezuma la fel de bine, doar la controlul punctelor-cheie ale sării, de la vărsarea Mureşului. Dacă luăm în calcul şi descoperirile arheologice (Alba Iulia, Blandiana A şi Sebeş), ipoteza pare verosimilă.

La susţinerea acestei supoziţii, o contribuţie esenţială o au şi materialele de factură carolingiană, descoperite pe valea Mureşului. Lama de spadă de la Alba Iulia (Pl. XLIII/4)[126], pintenii de la Tărtăria (Pl. XLIII/3)[127], vârful de „ lance cu aripioare ” şi vârful de suliţă (Pl. XLIII/6-7), aparţin mai mult ca sigur acestor realităţi istorice, fiind încadrate în secolele VIII - X, sau mai restrâns în secolul al IX - lea[128]

Aceste piese nu sunt singulare în spaţiul românesc, şi mai putem menţiona pintenul din fier cu placaj din argint, provenind de la Amnaş (jud. Sibiu)[129] şi cel de la Breaza (Pl. XLIII/1)[130].

Zeno Karl Pinter atribuie aceste piese de armament unor reprezentanţi ai statului franc, prezenţi în zonă pentru a controla respectarea *„ embargoului ”* impus moravienilor sau chiar unui potentat al ţaratului bulgar[131].

Încadrarea acestui grup cultural în *civilizaţia balcano-danubiană* sau *cultura Dridu* este mult prea forţată. Chiar şi o grupă *Dridu-Alba Iulia*, nu ar

---

[124] *Horedt 1954*, 493; *Brezeanu 1984*, 124.
[125] *Kovách 1980*, 193sqq.
[126] *Pinter 1998 a*, 135 - 139, Fig. 1 / 1.
[127] *Horedt 1954*, 496sq, Fig. 3. Datare – sec. IX - X; *Heitel 1983*, 107; *Madgearu 1994 b*, 154, Fig. 2 / 1; *Pinter 1998 a*, 142, Fig. 2 / 2 - 3.
[128] *Pinter 1998 a*, 139sqq, Fig. 1 / 2 – 3; *Pinter 1998 b*, 145-153.
[129] *Luca-colab. 2003*, 36, Tabelul VIII, punctul 10.
[130] *Nägler 1969*, 89-117; *Nägler 1997*, 25sq.
[131] *Pinter 1998 a*, 143.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

produce decât derută. Realităţile cultural-istorice ale Transilvaniei sunt particulare în comparaţie cu cele din restul spaţiului românesc, la cumpăna dintre milenii, datorită numeroaselor enclave venite din spaţiul european. Istoriografia problemei, se pliază destul de bine pe factorul politic, şi din acest motiv se cuvin unele rezerve în privinţa *civilizaţiei balcano-danubiane*.

O trecere în revistă a principalelor opinii legate de *cultura Dridu*, ne permite să observăm aceste incoerenţe. Într-un studiu de sinteză, Ion Nestor atribuia *cultura Dridu* populaţiei româneşti, şi o plasa între secolele X - XI[132]. El a optat şi pentru un aspect timpuriu al culturii Dridu, cunoscut sub termenul – *protodridu*- datat în secolele VII - IX[133].

Dan Ghorghe Teodor, a încadrat teoriile formulate cu privire la *cultura Dridu*, în două categorii. Prima categorie, cuprinde teoriile care susţin geneza şi evoluţia locală a acestei culturi, cu componente autohtone şi urbane bizantine (nordul Dunării de Jos şi parţial în Dobrogea şi nord-estul Bulgariei).A doua categorie, include teoriile care acceptă noţiunea de *cultură balcano - dunăreană*, şi o atribuie exclusiv slavilor şi protobulgarilor. Geneza şi evoluţia ei are loc la sudul Dunării, în regiunea în care se întemeiază primul ţarat bulgar.

Pentru caracterul românesc al culturii Dridu, pledează şi Dan Gheorghe Teodor, care nu exclude şi prezenţa unor variante ale ei, acceptate de comunităţile slave[134].

Alţi cercetători, au optat pentru alte denumiri, precum *cultura balcano-dunăreană* sau *carpato – balcano - dunăreană*, susţinând geneza şi evoluţia ei la Dunărea de Jos[135]. O exponentă a acestei denumiri a fost Maria Comşa,care distinge în cadrul *culturii balcano-dunărene* patru faze evolutive. Descoperirile de la Blandiana A, le include în faza a II -a, datată în secolele IX - X. Nu admite un raport de contemporaneitate între Blandiana A şi Blandiana B, atât din punct de vedere al distanţei dintre ele, cât şi al diferenţelor din inventarele funerare.

Necropola Blandiana A, a fost plasată în a doua jumătate a secolului al IX - lea, admiţându-se şi o similitudine temporală cu prima parte a necropolei de la Sultana. În schimb, necropola Blandiana B, a fost încadrată în prima jumătate a secolului al X - lea, considerând că elemente caracteristice ei, vor contribui la formarea culturii Bjelo Brdo. Răspândirea *culturii balcano-dunărene* în Transilvania, se produce doar în cursul fazei a II - a, şi se

[132] *Teodor 1973*, 127.
[133] *Teodor 1973*, 130.
[134] *Teodor 1973*, 131.
[135] *Teodor 1973*, 129.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

restrânge la un spațiu destul de mic, care include regiunea dintre Alba Iulia şi Sebeş[136].

Radu R. Heitel, denumeşte aşezarea sincronă necropolei II de la Alba Iulia - de *tip Dridu - Alba Iulia*. Ea a fost incendiată cel mai târziu în al doilea deceniu al secolului al X - lea.

Un *terminus ante quem* mai sigur, a fost oferit şi de rămăşițele unui mormânt de călăreț, descoperit între resturile unei locuințe incendiate. Din acest mormânt, s-a mai recuperat doar o piesă decorativă de centură[137].

La stadiul actual al cercetărilor, considerăm că folosirea noțiunii de *grup cultural Blandiana A* pentru spațiul intracarpatic este mult mai corectă.

3. Grupul Cluj

Primul val de pătrundere a maghiarilor în Transilvania, a fost desemnat arheologic de către Kurt Horedt, sub termenul de *grupul Cluj*, după necropola eponimă de la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, investigată în anii 1911 şi 1941 - 1942 [138]. La acest moment se produc unele modificări substanțiale, ce pot fi sesizate arheologic la Alba Iulia.

Caracteristice pentru acest orizont cultural, cu pregnante influențe ale artei stepelor, sunt depunerile de piese de armament şi harnaşament, complementar cu ofrande de cabaline.

În cadrul grupului Cluj, se pot plasa descoperirile de la Alba Iulia – „ *Stația de Salvare* ", Blandiana B, Cluj Napoca – *Str. Pata*, Cluj Napoca – *Str. Gen. Vasile Milea*, Gîmbaş (?), Deva (?) şi Lopadea Nouă[139].

Pentru Radu R. Heitel, cultura veche maghiară, a evoluat sub influența orientală în două etape. Astfel, în faza orientală I şi II a culturii societății maghiare, putem distinge: etapa I, care corespunde stabilirii în Lebedia (sec. VIII - ± 830), şi etapa II, caracteristică pentru perioada Etelköz - Pannonia (sec. IX - 955)[140].

4. Cultura Bjelo Brdo

Aria de răspândire a culturii Bjelo Brdo, cuprinde bazinul Carpatic, respectiv Ungaria actuală, partea septentrională a fostei Jugoslavii, cuprinsă

---

[136] *Comşa 1963 a*, 110 - 119; *Comşa 1963 b*, 416 - 433. Admite că, la geneza *civilizației balcano - danubiene*, au contribuit şi unele elemente caracteristice proto- bulgarilor.
[137] *Heitel 1985*, 225; *Heitel 1986*, 240sq, Fig. 4 / 4; *Heitel 1994 - 1995*, 407.
[138] *Horedt 1986*, 80sqq.
[139] Ofranda de cabalină care particularizează acest grup, va fi tratată în capitolul – Rit şi ritual funerar.
[140] *Heitel 1994 - 95*, 390.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

între Drava şi Sava, bazinul Dunării, Transilvania, partea apuseană a României şi Slovacia de sud - vest[141].

Termenul de *cultura Bjelo Brdo*, provine de la necropola eponimă din nord - estul Croației, de pe malul drept al Dravei. Cercetările efectuate aici în 1896 - 1897 şi 1907, au prilejuit dezvelirea unei necropole, din care lipsesc piesele de armament şi harnaşament şi resturile de cabaline.

În repertoriul lui *J. Hampel*, descoperirile din secolele X - XI din bazinul carpatic, au fost împărțite în două grupe. Primei grupe (a) îi corespunde inventarul tipic maghiar. Doar mormintele de călăreți, cu inventar bogat, au fost atribuite efectiv maghiarilor.

Grupa a doua (b), cuprinde restul mormintelor. Necropolele acestei grupe sunt împărțite în două categorii. Într-o primă categorie, au fost incluse cimitirele fără morminte de războinici, care au fost atribuite slavilor, fiind plasate înainte de sosirea maghiarilor. Categoria a doua este reprezentată prin morminte fără cal sacrificat şi fără depunerea rituală a pieselor de harnaşament, atribuite slavilor subjugați, la care se adaugă morminte de călăreți, aparținând maghiarilor[142].

Pentru Lubor Niederle, mormintele *„ obişnuite ”* din secolele X - XII, din aria carpatică, au aparținut culturii slave, iar inelele de păr constituie un indicator etnic[143].

Considerațiile pro-slave avansate de L. Niederle, au fost combătute între anii 1923 - 1926, de către *Bolko Richthofen*[144]. La opiniile lui *L. Niederle*, s-a raliat şi discipolul său, *Jan Eisner*, care a denumit cultura Bjelo Brdo, după necropola eponimă din Croația. Cu excepția mormintelor de călăreți maghiari, toate descoperirile din secolele X - XII din bazinul carpatic, le atribuie culturii Bjelo Brdo, datată între anii 950 - 1025[145].

Pentru *Zdenek Váňa*, anul 950, reprezintă o dată *ante quem non*, pentru debutul culturii Bjelo Brdo, plasat însă puțin mai târziu. În evoluția acestei culturi, el distinge trei etape: etapa timpurie (975 -1025, etapa de mijloc (1025 - 1075) şi etapa târzie (1075 - 1200).

În prima etapă, caracterizată prin caracterul păgân, sunt incluse morminte de călăreți şi morminte cu arme sau alte obiecte utilizate. Monedele regilor arpadieni, lipsesc din această etapă. Inventarul funerar, este completat

[141] *Váňa 1954,* 98; *Spinei 1999*, 59.
[142] *Hampel 1907*, 9 - 13; *Szőke 1959*, 32.
[143] *Szőke 1959*, 33.
[144] *Richthofen 1923 - 1926*, 138 - 156.
[145] *Szőke 1959*, 33.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

cu podoabe de origine bizantină, imitații autohtone, ornamente originare din aria de civilizație Keszthely şi din civilizația maghiară veche.

Etapa de mijloc, prezintă un caracter mult mai creştin, şi se distinge prin prezența monedelor arpadiene din prima jumătate a secolului al XI - lea. Se constată dispariția mormintelor de călăreți, a celor cu arme, precum şi a pieselor cu caracter keszthelyan târziu. În ultima fază, inventarul funerar este mult mai sărac, comparativ cu celelalte etape[146].

Pentru *Zdenek Váňa*, fundamentele culturii Bjelo Brdo sunt de găsit la etnicii maghiari şi slavi. Începuturile acestei culturi, se produc cel mai probabil după anul 955, ca urmare a transformărilor ce survin în cadrul societății maghiare. Cea mai intensă zonă de manifestare a culturii Bjelo Brdo, pare să fie bazinul carpatic şi regiunea Tisei mijlocii[147].

Bela Szőke, acceptă în general datarea culturii Bjelo Brdo între a doua jumătate a secolului al X - lea şi secolul al XII - lea, precum şi unele componente slave.

După *Jochen Giesler*, în evoluția culturii Bjelo Brdo se pot distinge două etape: *Bjelo Brdo I* şi *Bjelo Brdo II*, în cadrul cărora s-au constatat şi faze mai vechi sau mai recente – *faza Bjelo Brdo I / timpurie* şi *faza Bjelo Brdo II / târzie* [148].

Formele caracteristice orizontului vechi maghiar (arcuri reflexe, vârfuri de săgeți, zăbale, scărițe de şa , inele de păr 13, butoni 11 a, pandantivi cordiformi dublii 9 a – 9 b), apar în asociere cu materiale ale culturii Bjelo Brdo. Dintre acestea, în cadrul culturii Bjelo Brdo, mai pot fi surprinse formele 11 a şi 13. Unele forme de origine veche maghiară (2 – 5, butonii 11 b, clopoțeii 10 şi pandantivii dublii 9 a) au o existență mai îndelungată în timp, fiind întâlnite şi în cultura Bjelo Brdo.

Din punct de vedere al repertoriului formelor, *Jochen Giesler*, admite o ruptură clară între mediul vechi maghiar şi cultura Bjelo Brdo, caracterizat prin dispariția unor modele mai vechi şi apariția altora noi – inele de păr cu o extremitate în – s, inele digitale, colane 1, brățări 6, 7 – 8. Brățările 6, ar putea proveni din mediul vechi maghiar [149].

În etapa Bjelo Brdo I, *Jochen Giesler* distinge o fază relativ timpurie – *Bjelo Brdo I / timpurie*, în care pătrund forme din mediul vechi maghiar (brățări 2 – 6, pandantivi 9 a, clopoței 10, butoni 11 b), dar şi forme noi,

[146] *Váňa 1954,* 102; *Szőke 1959*, 33.
[147] *Szőke 1959*, 33.
[148] *Giesler 1981*, 151.
[149] *Giesler 1981*, 133.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

atribuie unui grup de tranziție – *pre Bjelo Brdo* – (inele de păr 14 – 16, 17 a, inele 37 şi prototipuri ale colanelor 1).

La finalul fazei Bjelo Brdo I / timpurie, dispar formele specifice orizontului vechi maghiar (2 – 3, 5, 9 a, 10, 11 b şi eventual 4 şi 6), iar formele 14 – 16, 17 a, 37 (?), 9 b şi 24 au fost abandonate. S – a admis o limită de demarcație între etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II, observată în modificarea inelelor de păr cu o extremitate în – s, care sunt confecționate din argint, au un format mai mic, iar bucla este ornamentată cu nervuri longitudinale. Acum, dispar formele mai vechi (1, 7 – 8, 17 b, 21, 25), dar apar şi altele noi (23, 26, 29 – 30).

În *etapa Bjelo Brdo II*, s-a acceptat o fază mai târzie, marcată prin inele de păr cu o extremitate în – s, de format mare, prevăzute cu nervuri longitudinale, inele 35 şi dispariția unor forme mai vechi de inele (27 – 28, 32 – 34 şi 36) [150].

O „*sărăcire*" a inventarelor funerare, se observă mai ales în faza Bjelo Brdo II / târzie. Formele sunt mai puține – inele de păr, inele pentru deget şi mărgele. În opinia lui *Jochen Giesler*, vor trebuie clarificate unele secvențe, respectiv durata tranziției dintre orizontul vechi maghiar şi cultura Bjelo Brdo, şi momentul final al fazei Bjelo Brdo II / târzie, presupus la sfârşitul secolului al XI – lea.

Un indiciu important, pentru datarea mormintelor cu obiecte vechi maghiare, îl reprezintă monedele din prima şi a doua jumătate a secolului al X – lea, arabe sau occidentale. Majoritatea dintre ele, au fost perforate şi utilizate ca podoabe sau accesorii vestimentare. Ele proveneau din expedițiile militare şi din plata tributului [151].

Un palier cronologic de tranziție, între orizontul vechi maghiar şi cultura Bjelo Brdo este greu de precizat, datorită lipsei materialului numismatic din a doua jumătate a secolului al X – lea [152]. În legătură cu depunerile monetare de secol XI, s-a acreditat ideea că, ele nu au putut fi depuse mult mai târziu decât perioada de batere.

Desigur că, acest aspect nu a fost considerat general valabil, şi trebuie avute în vedere şi unele diferențe regionale [153].

Referitor la momentul cronologic de tranziție, între orizontul vechi maghiar şi cultura Bijelo Brdo, s-a acceptat ipoteza că, materialul vechi maghiar ajunge până la mijlocul sau a doua jumătate a secolului al X – lea,

[150] *Giesler 1981*, 136.
[151] *Giesler 1981*, 137sq.
[152] *Giesler 1981*, 141.
[153] *Giesler 1981*, 142.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

într-un segment mai târziu al acestei perioade. Momentul final al fazei Bjelo Brdo I / timpurie, s-a avansat undeva în prima treime a secolului al XI – lea .

Între etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II, s-a surprins o secvență cronologică relativă, caracterizată prin apariția unor forme noi de inele (23, 26, 29, 30) şi a inelelor de păr, de format mic. Aceste forme noi, apar în asociere cu emisiuni monetare ale regelui Andrei I [154].

Inelele de păr cu o extremitate în – s, cu nervuri longitudinale sunt frecvente mai ales în ultima treime a secolului al XI – lea, una dintre forme (II / 6), ajungând probabil până în secolul al XII – lea.

Jochen Giesler a considerat începutul fazei Bjelo Brdo II / târzie în ultima treime a secolului al XI – lea [155].

Inventarele funerare vechi maghiare, ce apar la mijlocul secolului al X – lea, ajung şi în a doua jumătate a acestui secol, când se produce tranziția între orizontul vechi maghiar şi cultura Bjelo Brdo .

În *faza Bjelo Brdo I / timpurie*, se mai păstrează unele forme legate de orizontul vechi maghiar, dar apar şi unele forme Bjelo Brdo, sau obiecte de podoabă izolate, cu tradiții în mediul cultural sud – est european.

Din punct de vedere al încadrării cronologice, faza Bjelo Brdo I / timpurie, acoperă parțial a doua jumătate a secolului al X – lea şi prima jumătate a secolului al XI – lea [156].

Etapa Bjelo Brdo II, începe pe la mijlocul secolului al XI – lea, şi se caracterizează prin apariția unor forme noi de inele şi mărgele, dar şi prin modificarea inelelor de păr cu o extremitate în – s (apar inele de format mic, confecționate din fir de argint masiv, iar s – ul este prevăzut cu nervuri longitudinale).

În ultima treime a secolului al XI – lea, se evidențiază o fază Bjelo Brdo II / târzie, în care, inelele de păr cu o extremitate în – s, se remarcă prin formatul mic şi masivitate, dar apar şi alte forme – inel 35.

Pentru finalul etapei Bjelo Brdo II se optează între sfârşitul secolului al XI – lea sau secolul al XII – lea[157].

După Csanád Bálint, atribuirea culturii Bjelo Brdo populației slave este nefondată. Pe baza cercetărilor pluridisciplinare, consideră că în cultura Bjelo Brdo din secolele X - XI, poate fi identificată maghiarimea de rând, iar contactul slavilor cu această cultură, s-a realizat ca urmare a extinderii statului

[154] *Giesler 1981*, 144sq.
[155] *Giesler 1981*, 147.
[156] *Giesler 1981*, 151.
[157] *Giesler 1981*, 151sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

maghiar[158]. Ulterior, a reluat această opinie în care nu admite teoriile anterioare, care susțineau fie ambele componente - slavă şi maghiară – sau doar slavă. Elementul slav, existent în cadrul necropolelor Bjelo Brdo este acceptat într-un procentaj variabil[159].

În privința teritoriului fostei Jugoslavii, Z. Vinski optează pentru o diferențiere regională a necropolelor Bjelo Brdo, în două grupuri – estic şi vestic. Grupul estic, include descoperirile de la Bjelo Brdo-*Str. Veneția*, Svinjarevci, Batajnica-*Velika Humka*, Borinci –*Crkvište*, iar grupul vestic – Prijedor-*Gomjenica*, Kloštar Podravski, Ptuj – *Grad*, Dobova-*Veliki Obrež* şi alte necropole mai mici. Zona de demarcație dintre cele două grupuri regionale porneşte din câmpia râului Drava, până la oraşul Virovitica, iar în sud, până la vărsarea râului Vrbas în Sava.

S-au constatat unele discrepanțe între cele două grupuri, chiar şi din punctul de vedere al artefactelor. Monede arpadiene şi descoperiri de factură maghiară, apar doar în unele situri din grupul estic (Vukovar-*Lijeva bara*, Batajnica-*Velika Humka*, Novi Banovci).

Mai rari în grupul estic sunt cerceii turnați în formă de ciorchine (Bjelo Brdo-*Str. Veneția*,Vukovar-*Lijeva bara*), în comparație cu grupul vestic (Kloštar Podravski-*Pijeski*, Sisak-Str. *Tomislav*, Popovec-*Bregi*, Ptuj-*Grad* , Veliki Bukovec), unde apar în număr destul de mare. Pentru aceste diferențe, Z. Vinski invocă contactul mai intens al zonei estice dintre Drava-Dunăre-Sava, cu Ungaria înainte de anul 1071[160].

[158] *Bálint 1976*, 248sq.
[159] *Bálint 1991*, 185, 190sq.
[160] *Vinski 1970*, 45-92.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

IV.
BĂLGRADUL ÎN JURUL ANULUI 1000.
REPERE ISTORICE ŞI ARHEOLOGICE.

O tratare separată a anticului Apulum, a fost determinată în principal de rolul politic al acestui oraş în perioada migraţiilor şi a evului mediu, precum şi de complexitatea descoperirilor arheologice (Pl. I).

În speţă, la stadiul actual al cercetărilor, descoperirile arheologice au devenit indiscutabil un element probatoriu al izvoarelor scrise ale vremii, completând unele lacune, sau chiar nuanţând informaţiile cunoscute.

Primele informaţii despre Alba Iulia sunt legate de menţionarea lui Gylas (Gylas I), la mijlocul secolului al X - lea. Informaţii despre Geula, întâlnim în *Gesta Hungarorum* a lui *Anonymus*:

„ ... Tuhutum uero genuit Horcam, Horca genuit Geulam et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur Caroldu et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor uero genuit minorem Geulam, patrem Biie et Bucne, tempore cuius sanctus res Stephanus subiugauit sibi terram Ultrasiluanam, et ipsum Geluam uinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit eo, quod in fide esset uanus et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamuis fuisset ex cognatione matris sue. / Iar Tuhutum a dat naştere lui Horca, Horca a dat naştere lui Geula şi Zubor. Geula a avut două fete, dintre cari una se chema Caroldu şi cealaltă Saroltu. Sarolt a fost mama regelui Ştefan cel Sfânt. Iar Zumbor a dat naştere lui Geula cel Mic, tatăl lui Bue şi Bucne, în timpul căruia regele Ştefan cel Sfânt a subjugat ţara Ultrasilvană. Pe Geula chiar l-a dus în Ungaria şi l-a ţinut în închisoare toată viaţa, fiindcă era păgân şi n-a voit să se încreştineze şi lucra împotriva regelui Ştefan cel Sfânt, cu toate că i-a fost rudă după mamă. ” [161].

Într-o altă sursă - *Chronicon Hungaricum* a lui *Simon de Keza*, este menţionat între căpitanii lui Arpad şi un personaj - Jula :

„ Tertiii quidem exercitus Jula fuit capitaneus: hic cum aliis in Pannoniam introisset in partibus Erteuelu tandem habitauit. / Căpitanul

[161] Anonymus, *Gesta Hungarorum*, Bucureşti, 1934, 46, 96; Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum*, Editura Mentor, Bucureşti, 2001, cap. XXVII, 48, 105.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

armatei a treia a fost Jula; acesta, după ce a intrat, împreună cu alţii în Pannonia, a locuit mai târziu în părţile Erteuelu. ” [162].

Menţionarea acestui personaj, o regăsim şi în *Chronicon Pictum Vindobonense*: *„ Acest Gyula era un prinţ mare şi puternic care găsise într-o vînătoare a sa în Ardeal o mare cetate, ce fusese construită mai de mult de Romani ”* [163]. *Chronicon Posoniense*, precizează că oraşul găsit de Gyula în Transilvania, cu ocazia unei vânători, se numea *„ ...civitas Alba in Erdeuel ”* [164].

Numele oraşului construit de romani şi descoperit de Gyula în timpul unei vânători, precum şi conflictul din anul 1002, sunt confirmate şi în *Chronicon Monacense*[165].

Chronicon Henrici de Mügeln, menţionează oraşul *Weissenpurg*, şi conflictul dintre Ştefan şi Gyula[166].

După moartea lui Géza, cu ocazia luptelor pentru succesiunea la tronul Ungariei, *Chronicon Pictum Vindobonense*, menţionează conflictul dintre Ştefan I şi Koppány, principele de Somogy:

„ Commisso itaque prelio inter utrumque diu et fortiter est dimicatum; sed diuine miserationis auxilio beatus Stephanus dux gloriosam obtinuit victoriam. In eodem prelio Vencillinus comes interfecit Cupan ducem, et largissimis beneficiis a beato Stephano tunc duce remuneratus est. Ipsum vero Cupan beatus Stephanus in quatuor partes fecit mactari: primam partem misit in portam Strigoniensem, secundam, in Vesprimiensem, tertiam in Jauriensem, quartam in Erdelw. / Şi dându-se astfel lupta, s-au bătut mult timp vitejeşte din ambele părţi, şi, cu ajutorul milostivirei divine, fericitul duce Ştefan a obţinut o victorie strălucită. În aceeaşi luptă, comitele Vencellinus a ucis pe ducele Cupan şi a fost răsplătit cu mare dărnicie de fericitul Ştefan, pe atuncia numai duce. Iar pe Cupan fericitul Ştefan a pus să-l taie în patru părţi: prima parte a trimis-o la poarta Strigoniului, a doua la cea a Vesprimului, a treia la cea a Jaurinului, a patra în Ardeal.” [167]

Koppány, principele de Somogy, care avea sub autoritatea sa un ţinut din sudul Lacului Balaton, s-a prevalat de principiul leviratului, dorind să se căsătorească cu Sarolta, văduva lui Géza. Mai mult, pentru a-şi legitima

---

[162] *Simonis de Keza, Chronicon Hungaricum*, după G. Popa – Lisseanu, Tipografia Bucovina, Bucureşti, 1935, 39, 88, Cap. I / 7.
[163] *Chronicon Pictum Vindobonense*, XV, 21 ; *Rusu 1979*, 59; *Rusu 1982*, 379.
[164] *Rusu 1979*, 59; *Rusu 1982*, 379.
[165] *Pascu 1972*, 67sq.
[166] *Pascu 1972,* 68 ; *Rusu 1979*, 59; *Rusu 1982*, 379.
[167] *Chronicon Pictum Vindobonense*, XXXVI, 31.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

succesiunea, considera că succesiunea revenea celui mai vârstnic membru al neamului. În schimb, fiul lui Géza, invoca îndeosebi principiul primogeniturii.

Dacă acceptăm pasajul din *Chronicon Pictum Vindobonense*, după bătălia de la Veszprém (998), trupul principelui Koppány a fost împărţit în patru părţi, din care trei au fost pironite pe porţile oraşelor Veszprém, Győr, Székesfehérvár, iar a patra expediată la Gyulafehérvár, probabil unchiului său, drept avertisment[168]. Cronica precizează nominal căpeteniile germane care l-au sprijinit pe Ştefan I, respectiv, Vencellinus, Hunt şi Paznan, recompensaţi ulterior cu numeroase domenii[169].

Indiscutabil, un episod cu conotaţii importante pentru istoria Transilvaniei, îl reprezintă creştinarea în jurul anului 950 a prinţului Gylas (*Gyla*, *Gyla I*) la Constantinopol[170]. Evenimentul a fost relatat şi de către scriitorii bizantini Skylitzes[171], Kedrenos şi Zonaras[172]. Împăratul Constantin al VII - lea Porfirogenetul, i-a acordat titlul de patricius şi ia dat un însoţitor în persoana episcopului Hierotheus, ce fusese hirotonisit de către patriarhul Theophilactos[173].

Mircea Rusu identifică în prinţul Gyula creştinat la Constantinopol, pe ducele Gyula (*dux magnus et potens*) sau *rex Iulus*, respectiv Geula, nepotul lui Tuhutum. Al doilea Gyula, în privinţa căruia cronicile nu sunt foarte exacte, ar putea să fie identic cu Dobuca. Este foarte probabil ca acesta, să fi fost fiul Caroltei, a doua fiică a lui Gyula I. Probabil că, acesta s-a numit Gyula de Dobuca, pentru a nu fi confundat cu bunicul şi unchiul său, respectiv Gyula I şi Gyula II.

După Mircea Rusu, o problemă mai spinoasă o reprezintă explicarea legăturii între thema sau provincia pecenegă Gyla, respectiv Gyla de Jos (*Quabuxigyla*) şi demnitatea *gylas* din ierarhia turcă, menţionată de Constantin al VII - lea Porfirogenetul[174].

În descrierea ţării pecenegilor, împăratul bizantin, precizează următoarele: *„ Toată ţara pecenegilor se împarte în opt ţinuturi (teme), stăpînite de conducători mari şi puternici. Ţinuturile (temele) sînt acestea: primul ţinut se numeşte Irtim, al doilea Tzur, al treilea Gyla, al patrulea*

---

[168] *Lendvai 2001*, 38sq.
[169] *Chronicon Pictum Vindobonense*, XXII, XXIII, 24sq.
[170] *Pascu 1972*, 72; *Kristó 1998*, 83. Sunt menţionate statele tribale, între care şi cel al lui Gyula, iar misiunea episcopului Hierotheus a fost considerată un succes.
[171] Skylitzes, *Historiarum Compendium*, Bonn, 1939, 328.
[172] Zonaras, *Epitomae Historiarum*, III, Leipzig, 484.
[173] *Popescu 1956 a*, 104; *Rusu 1978* , 167sq; *Rusu 1979*, 59; *Rusu 1982*, 372; *Pop 1996*, 142.
[174] *Rusu 1982*, 373sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Culpei, al cincilea Harovoe, al şaselea Talmat, al şaptelea Hopon şi al optulea Tzopon. ”

Un alt pasaj, precizează că unul dintre ultimele patru triburi, care locuia în *„ ţinutul Gyla – de - Jos, se mărgineşte cu ţara turcilor (= ungurilor) ...”* [175] Alte referiri, le datorăm tot împăratului Constantin al VII - lea Porfirogenetul, cu prilejul trecerii în revistă a oraşelor pustii din Pecenegia, situate spre Bulgaria.

Împăratul bizantin, consemnează următoarele :

„ Dincoace de fluviul Nipru, înspre partea Bulgariei, lîngă malurile fluviului, există cetăţi părăsite: prima este cetatea numită de pecenegi Aspron (= Albă), deoarece pietrele sale par albe; a doua cetate se numeşte Tungate, a treia Cracnacate, a patra Salmacate, a cincea Saracate şi a şasea Gieucate. În clădirile acestor cetăţi vechi se găsesc urme de biserici, cruci tăiate şi piatră poroasă; de aceea unii cred că romanii au avut cîndva locuinţe în locurile acelea. ” [176]

Pentru Mircea Rusu, oraşele din Pecenegia, la care face trimitere împăratul bizantin, se aflau în Transilvania, deoarece în regiunea nord-pontică nu existau oraşe romane. Acestea pot fi identificate cu oraşele Apulum, Napoca, Potaissa, Porolissum, Sarmizegetusa, etc[177].

Locul episcopiei, precum şi zona în care şi-a desfăşurat activitatea de misionar episcopul Hierotheus, a generat mari controverse. O parte dintre cercetătorii care au abordat chiar şi tangenţial acest subiect, înclină să considere oraşul Alba Iulia, drept locul episcopiei lui Hierotheus[178].

Un argument forte pentru această opţiune, îl reprezintă şi rotonda din Catedrala Romano -Catolică, care este atribuită *„ momentului Hierotheus ”*. În legătură cu acest monument, R. R. Heitel avansa ca datare fie a doua jumătate a secolului al IX - lea, fie după anul 948, în contextul misiunii episcopului Hierotheus[179].

În opinia lui Alexandru Madgearu, activitatea misionară a lui Hierotheus, s-a derulat în regiunea actualelor comitate Csongrád şi Békés, în nord - vestul Banatului şi Cîmpia Aradului. Cu acest prilej, coboară şi datarea rotondei de la Alba Iulia, în a doua jumătate a secolului al IX -lea[180].

---

[175] *FHD II*, 664sq.
[176] *FHDR II*, 666sq.
[177] *Rusu 1979*, 59; *Rusu 1982*, 379sq.
[178] *Pop 1996*, 143sq.
[179] *Heitel 1983*, 102sq; *Heitel 1979*, 111. Rotonda-baptisteriu este datată în a doua jumătate a secolului al IX-lea, iar reactivarea ei s-a produs după anul 948, după venirea lui Hierotheus în zonă.
[180] *Madgearu 1994 a*, 154.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Analiza circulației monetare bizantine, din spațiul confluenței Mureşului cu Tisa, au determinat-o pe Ana - Maria Velter, să se ralieze punctului de vedere exprimat destul de recent de către Alexandru Madgearu[181].

Gyula Kristó este adeptul unei alte teorii legate de Gyula şi zona unde îşi derulează activitatea Hierotheus. El consideră că, se poate vorbi de un sediu episcopal la Alba Iulia doar la începutul ultimului sfert al secolului al XI-lea. Un episcop al Bălgradului pe nume Franco/Frank este menționat în 1081, în legătură cu sfințirea criptei abației St. Hubert din Valea Moselle. Era invitat de episcopul de Liége, Henrik. Mutarea sediului episcopiei din Ardealul de Nord la Alba Iulia, se atribuie regelui Ladislau. În plus, consideră că la Alba Iulia nu s-au identificat emisiuni monetare anterioare regelui Andrei I.

Centrul de putere al lui Gyula, a fost plasat în Ardealul de Nord sau Tisztantúl. Ajunge la această concluzie, datorită numărului mare de monede bizantine din acest spațiu. Primul Gyula se identifică cu persoana care a participat la descălecat şi a purtat probabil a doua demnitate de vază din ierarhia maghiară.

Al doilea Gyula este personajul istoric care s-a creştinat la Constantinopol înainte de 956 şi a introdus credința bizantină în Bazinul Carpatic. Centrul de putere al lui Kéan se afla în schimb în Ardealul de Sud, unde se afla în secolul al IX o dominație bulgară [182].

Opiniile lui Gyula Kristó, readuc în discuție o direcție centrală a istoriografiei maghiare, ce minimalizează cât mai mult centrul politic existent la Alba Iulia, la cumpăna dintre milenii. Toate argumentele se bazează îndeosebi pe reinterpretarea izvoarelor şi mai puțin pe recentele descoperiri arheologice din oraşul Alba Iulia.

În Ardealul de Nord unde se doreşte poziționarea centrului lui Gyula, nu avem o diversificare funerară cum s-a constatat în cazul oraşului Alba Iulia, începând cu secolul al X-lea. Dacă prezența bizantină într-un areal geografic dat se poate accepta doar prin existența materialului numismatic, alte artefacte ieşind din discuție, atunci interpretarea istorică ridică serioase lacune.

[181] *Velter 2002*, 80sq.
[182] *Kristó 1998,* 98sq; *Kristó 2004*, 98-129.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

După părerea noastră, cercetările arheologice din ultimul deceniu efectuate la Alba Iulia, susţin existenţa unui centru politic important, precum şi influenţa exercitată de mediul bizantin[183].

Existenţa unei formaţiuni politice prestatale, un posibil *voievodat la Bălgrad*, a fost susţinută pentru prima dată în anul 1954 de către Kurt Horedt[184].

Fără a fi părtinitor, susţin teza unui centru politic important la Alba Iulia, de ce nu chiar *„ voievodatul de la Bălgrad ”* !

De ce, singura localitate din Transilvania, cu un număr atât de mare de cimitire din această perioadă se află la Alba Iulia ? Datorită diferenţelor de rit şi ritual funerar, care particularizează fiecare cimitir, nu avem oare comunităţi etnice sau religioase diferite?

La stadiul actual al cercetărilor, avem cel puţin trei cimitire databile în secolul al X – lea – Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. VIII, XVIII), Alba Iulia – *„ Izvorul Împăratului ”* [185] şi Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*[186].

Ştefan Pascu, considera pe bună dreptate Alba Iulia, drept unul dintre centrele politice de seamă, ale voievodatului transilvănean[187].

Un alt aspect al acestei dispute, la constituit identificarea acelui *Gylas* sau *rex Iulius*. R. R. Heitel, identifica în primul Gyula, pe unul dintre cei şapte căpitani ai triburilor maghiare, căruia i se poate atribui şi incendiul de la Alba. Al doilea personaj, ar fi acel *„ dux magnus et potens ”*, botezat la Constantinopol, a cărui fiică Sarolta se va căsători cu Geza şi va naşte în anul 969 pe viitorul rege Ştefan I. Destinul ultimului Gyula, unchiul regelui Ştefan I şi fratele Saroltei, ne este cunoscut[188].

În legătură cu bătălia din anul 1002, *Chronicon Pictum Vindobonense*, ne precizează :

„ Tandem cum Gyula hungaris in Pannonia habitantibus infestus esset, et multipliciter aggrauatus ; per sanctum Stephanum regem in Pannoniam et deductus. Non tamen iste Gyula capitaneus, sed ab illo tertius. / În cele din urmă, fiindcă Gyula a fost duşman al Ungurilor ce locuiau în Pannonia şi şi-a făcut o situaţie grea în multe privinţe, a fost trecut de regele

[183] Diversificarea zonelor funerare, începând cu secolul al X - lea, ne determină să afirmăm acest lucru. Din cauza faptului că, unele cimitire pe care le considerăm *„ cheie ”*, nu au intrat în circuitul ştiinţific, s-au lansat unele consideraţii, care nu reflectă o imagine veridică.
[184] *Horedt 1954*, 504. După anul 830, bulgarii stăpânesc şi zona din jurul oraşului Alba Iulia.
[185] *Blăjan 2002*, 33.
[186] *Ciugudean 1996*, 2 – 28.
[187] *Pascu 1972*, 74; *Pascu 1981*, 14 - 18.
[188] *Heitel 1975*, 349.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Ştefan cel Sfânt în Pannonia. Totuşi nu acest comandant Gyula, ci al treilea după acesta. " [189]

După bătălia din anul 1002, Gyula, împreună cu cei doi fii ai săi, Bua şi Bucna, a fost dus în Ungaria, iar bunurile confiscate au fost donate bisericii de la Székesfehérvár (Alba Regală). Locul lui Gyula, a fost oferit de către regele Ştefan I, unei rude ale sale, pe nume Zoltan Ardeleanul. Alte ştiri despre soarta lui Bua şi Bucna, aflăm în timpul domniei lui Petru I (1038 - 1046), când au fost implicaţi într-o mişcare cu accente păgâne şi politice[190].

Din punct de vedere arheologic, în faza I din necropola de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare "* , se evidenţiază elementele grupului cultural Blandiana A. Probabil că, la finalul acestei faze, plasat la începutul secolului al X – lea, sau chiar la începutul fazei II, s-au produs înhumările cu piese de armament, harnaşament şi resturi de animale.

După părerea mea, din acest moment, se produce o diversificare funerară destul de vizibilă. O altă comunitate etnică sau religioasă (autohtonă ? mixtă ?) începe să-şi înhumeze defuncţii pe *Str. Brînduşei*[191].

Nu este exclus ca, cele două necropole să funcţioneze în paralel o perioadă scurtă de timp. Intervine acum un element nou în această ecuaţie – necropola din punctul *„ Izvorul Împăratului "*, plasată la acelaşi orizont cronologic. Singura explicaţie logică, care de fapt ar nuanţa şi completa lacunele din izvoarele vremii, ar fi legarea acestei necropole de mult disputatul *„ moment Hierotheus "*.

Ipotetic, nu ar trebui exclusă atribuirea acestei necropole, unei comunităţi care la însoţit pe Hierotheus în zonă, sau a fost creştinată la Constantinopol, odată cu Gyula.

Diversificarea funerară ce caracterizează Alba Iulia pe parcursul secolului al X – lea, poate fi constatată şi în secolul următor. Mai precis, în secolul al XI – lea, încep înhumările în cimitirele de la Pîclişa - *„ La Izvoare "* (Pl. XXXVI) şi Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* (Pl. XXXV)[192].

Nu ştim, dacă cele două necropole funcţionează paralel, însă după materialul numismatic, această opţiune trebuie avută în vedere până la publicarea integrală a inventarului.

---

[189] *Chronicon Pictum Vindobonense*, XV, 21sq.
[190] *Pop 1996*, 146.
[191] Ipotetic, s-ar putea avansa chiar o separare a comunităţii locale – o parte utilizează în continuare vechiul cimitir, iar alta foloseşte spaţiul funerar de pe Str. Brînduşei.
[192] *Blăjan 1980,* 197 – 202; *Blăjan - Popa 1983*, 375 - 380; *Blăjan – Oproiu - Popa 1990*, 35 - 40; *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993*, 273 - 292.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

S-ar părea că, mormântul de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* , care avea în inventar inele de păr cu o extremitate în – s, asigură un *terminus post quem*, şi din acel moment să fie utilizat cimitirul de pe *Str. Vânătorilor*. La finalul secolului al XI – lea, începe să fie utilizat şi cimitirul din jurul actualei Catedrale Romano – Catolice.

Din păcate, nepublicarea cercetărilor realizate pe raza municipiului Alba Iulia, nu face decât să întârzie nejustificat, conturarea unui tablou cât mai real al istoriei Transilvaniei în epoca migraţiilor.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

V.
RIT ŞI RITUAL FUNERAR

În general, defuncţii au fost înhumaţi în gropi de formă patrulateră, cu colţurile rotunjite, săpate în solul steril, la o adâncime diferită, în funcţie de configuraţia terenului – Alba Iulia – *Str. Brînduşei* , Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”*, Alba Iulia - *„ Izvorul Împăratului ”*, Blandiana A (- 0. 40 m – 1. 70 m), Blandiana B (- 0. 60 m – 0. 90 m) , Cluj Napoca – *Str. Zápolya* (- 1. 00 m - 1. 40 m), Deva – *„ Micro 15 ”* (- 0. 80 m – 1. 30 m), Orăştie – *Dealul Pemilor* X_2 (- 0. 50 m – 0. 90 m).

Orientarea mormintelor : V – E (Alba Iulia – Str. Brînduşei : ; Blandiana A : M. 2, M. 5, M. 6, M. 7, M. 8 ; Deva - *„ Micro 15 ”* : M. 1, M. 2, M. 3, M. 4, M. 5), NV – SE (Cluj Napoca – *Str. Zápolya* : M. 2), VNV – ESE (Cluj Napoca – *Str. Zápolya* : M. 3, M. 4, M. 5 şi M. 7) şi VSV – ENE (Blandiana A : M. 4; Cluj Napoca – *Str. Zápolya* : M. 6).

În ceea ce priveşte poziţia braţelor, se disting mai multe variante:

● cu braţele întinse pe lângă corp : Alba Iulia – fazele I – II; Blandiana A: M. 8; Cluj Napoca – *Str. Zapolya*: M. 2; Gîmbaş: M. 1; Orăştie – *Dealul Pemilor X2*: M: 3 / 92, M. 6 / 93 .

● braţul drept pe lângă corp şi stângul pe torace : Blandiana A: M. 6 .

● cu braţul stâng pe lângă corp şi antebraţul drept pe bazin : Blandiana B: M. 5; Cluj Napoca – Str. Zapolya: M. 3, M. 5 .

● antebraţele aduse spre umeri : Blandiana B: M. 1 .

● antebraţul stâng pe piept şi dreptul pe bazin : Orăştie – *Dealul Pemilor X2*: M. 8 / 93 şi M. 9 / 93 .

● ambele antebraţe depuse pe bazin : Orăştie – *Dealul Pemilor X2*: M. 1 / 92 .

● ambele braţe uşor îndoite din cot : Orăştie – *Dealul Pemilor X2*: M. 7 / 93 .

Se cunosc şi alte obiceiuri în mormintele din secolele X -XI:

● bucăţi de calcar şi pietre de râu în stânga şi dreapta scheletului : Moldoveneşti: M. XIII .

● piatră sub cap :Blandiana B [193] şi Cluj Napoca – *Str. Zapolya*: M. 4[194] .

[193] *Horedt 1966*, 282, Fig. 19.
[194] *Kovács 1942*, 92sqq; *László 1942*,580.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

● resturi de lemn în regiunea calotei : Alba Iulia – *Str. Brînduşei*: M. 63 [195], Moldoveneşti: M. XVI[196] şi Orăştie – *Dealul Pemilor X8*: M. 8 [197].

La Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / Teren : Bodea Ioan, s-a constatat o aranjare pe şiruri începând cu secolul al X – lea. Majoritatea defuncţiilor erau înhumaţi în gropi simple de formă rectangulară săpate în pământul galben lutos. În general mormintele erau orientate V (capul) – E (picioarele). Se remarcă unele grupuri familiale.

O aranjare pe şiruri este caracteristică şi pentru necropola de la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*. Mormintele au fost aranjate în trei şiruri, cu o distanţă între ele, de aproximativ 8 – 9 m. Primul şir, cuprinde M. 2, M. 3, M. 4 şi M. 5. În compunerea celui de-al doilea şir, intră M. 1, m. 6 şi M. 7, iar ultimul şir – 3 morminte de călăreţi (două deranjate), descoperite de L. Gyula.

După *L. Gyula*, acest cimitir aparţine unei familii întregi de războinici, iar L. Kovács presupune că avem de-a face cu trei generaţii sau trei mari familii, care şi-au înhumat defuncţii pe perioada a maximum două generaţii[198].

O dispunere a mormintelor pe şiruri, s-a observat şi în necropola de la Orăştie – *Dealul Pemilor* X_2 [199].

O situaţie mai specială, se poate observa la necropolele din municipiul Alba Iulia. Cu ocazia primelor cercetări, efectuate la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* între anii 1979 - 1980, s-au descoperit 4 morminte de incineraţie în urnă şi 206 (266) morminte de înhumaţie, în gropi simple sau în sicrie de lemn (4).

Mormintele erau orientate NV (capul) - SE sau invers şi E (capul) - V, fapt ce a fost pus în legătură cu anotimpul în care au fost înhumaţi defuncţii, precum şi cu unele obiceiuri aflate în uz la comunitatea respectivă. Nu se exclude probabilitatea identificării în cimitir, a două grupe etnice diferite, una creştină şi alta în curs de creştinare[200].

Faza a I-a a necropolei de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* se caracterizează prin câteva elemente definitorii. Pe lângă mormintele de înhumaţie în gropi simple, de formă rectangulară, sau utilizat şi casete / ciste realizate din cărămidă romană [201].

Ofranda de carne, constă în resturi de ovi - caprine, poziţionate lângă cap sau membrele inferioare. Materialul ceramic depus în morminte, a fost

---

[195] *Dragotă – colab. 2005a*, 36sqq; *Dragotă-colab. 2005 b*, 201-228 .
[196] *Roska 1914*, 131.
[197] *Pinter-Boroffka 2001*, 322, Fig. 4/4.
[198] *László 1942*, 579-584.
[199] *Ţiplic – Pinter – Căstăian 2003*, 221sq.
[200] *Blăjan - Popa 1983*, 376sq.
[201] *Ciugudean – Dragotă 2002*, 10sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

compus din 1 - 2 vase (s - a observat o asociere – vas borcan cenuşiu, cărămiziu, cu oală globulară sau cu ulcior amforoidal).

În faza a II - a, se disting şi alte tipuri de morminte – acoperite cu pietre şi fragmente de cărămizi, cu blocuri de calcar fasonate sau pseudo-ciste. La acestea, se mai adaugă sicriele, sau doar amenajarea gropilor cu lemn. Inventarul funerar este destul de diversificat, şi constă din piese de podoabă şi vestimentaţie (şiraguri de mărgele din sticlă, agat sau chihlimbar, zurgălăi, butoni, cercei, inele de buclă, inele cu un capăt în – s, inele pentru deget, brăţări şi colane), piese de uz casnic (amnare, cremene, cuţite), piese de harnaşament (scărițe de şa, zăbale) armament (plăci din os aplicate pe arcuri, tolbe din lemn cu săgeţi şi topoare de luptă) şi ceramică.

Dacă în faza I - a, în morminte erau de regulă două vase, acum se depunea doar un singur vas borcan, în zona bazinului, umărului sau la picioare[202].

În acest perimetru , s-au efectuat săpături în anul 1962 de către Alexandru Popa. Punctul numit Alba Iulia – *Spitalul Veterinar*, face parte integrantă din necropola de la *„ Staţia de Salvare ”*. O parte dintre morminte, au fost acoperite cu fragmente de cărămizi, ţigle romane sau un bloc de piatră de mari dimensiuni [203].

O situaţie parţial contemporană cu faza a II - a de la „ *Staţia de Salvare ”*, am surprins cu ocazia cercetărilor în necropola de pe *Str. Brînduşei*. S-au putut distinge trei tipuri de morminte: în groapă simplă, de formă patrulateră, săpată în solul steril , cu groapa bordată de fragmente de calcar informe (zona calotei, bazinului sau a membrelor inferioare) sau acoperite cu bucăţi de calcar, uneori chiar cu blocuri fasonate, de dimensiuni apreciabile. Din inventarul funerar, lipsesc cu desăvârşire piesele de armament şi harnaşament. [204].

Probabil că, începând cu secolul al X - lea, după pătrunderea primelor comunităţi nomade în zonă, fiecare comunitate umană îşi înhuma separat defuncţii.

Elemente de rit şi ritual asemănătoare, s-au identificat cu prilejul cercetărilor sistematice, efectuate de către Mihai Blăjan în perimetrul necropolei de la Alba Iulia – *„ Izvorul Împăratului ”*.

---

[202] *Ciugudean 1996*, 4sqq.
[203] *Popescu 1963*, 453sq.
[204] *Dragotă - Brânda 2001*, 289 - 318.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pe lângă gropile simple, de formă patrulateră, cu colţurile rotunjite, au existat şi cazuri în care, marginile laterale sau capetele gropii, erau bordate de bucăţi de piatră (calcar, gresie) şi cărămizi fragmentare, reutilizate[205].

În opinia *Saroltei Tettamanti*, pentru mormintele cu cărămidă, semnificative sunt descoperirile din zona Tisa – Mureş -Crişuri şi Dunăre - Tisa. Cu excepţia celor de la Alba Iulia, restul apar doar în jurul bisericilor[206]. Problema mormintelor cu ţiglă şi cadru de ţiglă, a fost reluată de către Pap Ildikó Katalin.

Cu excepţia oraşului Alba Iulia, acest tip de morminte mai apar doar în sud-estul Alföld – ului (Békés şi Csondrád). Mormintele cu cadru de cărămidă sunt frecvente în perioada secolelor X – XV, iar apariţia lor se datorează influenţei bizantine. S-a admis că scopul acestora era de protejare a trupului defunctului, provenit dintr-o familie privilegiată. Pe fund era un pat de cărămizi, iar pereţii erau realizaţi din cărămizi aşezate în muchie, pentru a susţine acoperişul, realizat orizontal sau în două ape [207].

După opinia noastră, susţinută de cercetările arheologice, casetele de cărămidă sunt utilizate la Alba Iulia până cel mai târziu în primele decenii ale secolului al X-lea. După acest interval, se mai constată folosirea lor la finalul secolului al XI-lea. Din alt punct de vedere, considerăm că acest tip de construcţie funerară, a fost utilizat doar de comunităţile alogene din secolele IX-X.

Cercetările arheologice din ultimele decenii, au oferit o serie de date suplimentare, necesare înţelegerii procesului complex al perioadei migraţiilor in Trasilvania. Pentru conturarea unui tablou cât mai real, trebuie avute în vedere şi rezultatele obţinute în urma investigării acestor *„ spaţii sacre ”*.

În speţă, arheologia funerară a contribuit substanţial la clarificarea numitor aspecte spirituale, specifice comunităţilor sau enclavelor stabilite în arealul intracarpatic.

Ofranda animală depusă în mormintele din perioada migraţiilor este destul de variată. În urma cercetărilor arheologice, s-au identificat ouă de pasăre, resturi osteologice de cabalină, porcine, bovine şi ovi-caprine. Aceste indicii, ne sugerează existenţa unor sacrificii sau ceremonii funerare la comunităţiile din secolele IX – XI.

1. Ofranda de cabalină

[205] *Blăjan 2002*, 33; *Blăjan 2006*, 70sqq.
[206] *Tettamanti 1975*, 95sq.
[207] *Pap 2002 b*, 177 – 190.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

La comunităţile nomade din secolul al X-lea, s-au identificat în morminte depuneri de ofrandă de cal. Acest tip de depuneri au fost analizate de către *Csanád Bálint* , care a propus cinci grupuri, diferenţiate de anumite caracteristici[208].

Grupul I se remarcă prin existenţa pieselor de harnaşament (scărițe, zăbale şi şa) şi renunţarea la resturile de cal. Mormintele acestui grup sunt atribuite unei populaţii cu situaţie socială de rang inferior.

Scărițele sunt identificate de obicei în două locuri – lângă membrele inferioare sau lângă craniu, iar restul pieselor de harnaşament sunt grupate aproape de şa.

După unele opinii, renunţarea treptată la sacrificiul calului, pare să fi fost motivată de situaţia materială precară, care nu mai permitea uciderea unui animal atât de valoros. În schimb, mormintele cu sacrificiu de cal, sunt mai frecvente la cumpăna dintre milenii şi au un inventar funerar mult mai bogat[209].

Grupul al II - lea, a fost atribuit unor persoane de rang superior, fapt indicat de piesele de harnaşament şi de vestimentaţie. În mormintele acestui grup, se depunea pielea jupuită lângă picioarele defunctului. Alte caracteristici : craniul calului, este îndreptat către cel uman iar membrele calului sunt grupate sub sau lângă craniul de cal. Resturile de cal, sunt poziţionate în majoritatea cazurilor pe partea stângă a defunctului.

Obiceiul depunerii pielii şi oaselor calului lângă membrele defunctului sau între morminte, a apărut probabil în secolul al V – lea în Caucaz şi în sudul Rusiei.

În secolul următor, prin intermediul avarilor, a pătruns şi în regiunea dintre Tisa şi Dunăre, subzistând însă şi în bazinul mijlociu al Volgăi. Atestat şi în bazinul superior al Volgăi, obiceiul va dispare din Orient, odată cu stabilirea maghiarilor în Câmpia Pannonică[210].

Grupele I şi II, se aseamănă prin proporţia pieselor de armament. Mormintele ce compun grupul al II – lea au fost plasate într-o perioadă cuprinsă între secolul al X - lea şi până la răspândirea creştinismului.

---

[208] *Bálint 1969*, 107 - 114 ; *Bálint 1971*, 85 - 108. Propune următoarele grupuri : I. – cu harnaşament, II. – cu pielea calului pusă lângă picioarele defunctului, III. – calul împăiat depus lângă defunct, IV. – cu pielea adunată (membrele calului apropiate sau suprapuse) şi V. – pielea calului depusă în poziţie întinsă.

[209] *Bálint 1971*, 87.

[210] *Bálint 1971*, 95sqq. Se admite prezenţa în stepă, a acestui obicei (de origine turcă), în secolele X - XI, în asociere cu elemente culturale pecenege. La comunităţile pecenege, se depunea tot calul sau doar pielea împăiată (?).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În grupul al III – lea se depunea pielea împăiată, în care se adăuga uneori şi un organ vital O altă caracteristică, constă în înşirarea resturilor de cal pe toată lungimea mormântului. Zăbala apare de cele mai multe ori între dinţii calului, iar scăriţele de şa între membre. Mormintele grupului al III – lea sunt atribuite primelor două generaţii de maghiari stabiliţi în Pannonia, şi dispar la sfârşitul secolului al X – lea.

Mormintele grupului al IV - lea, se disting prin pielea de cal adunată şi craniul poziţionat în regiunea bazinului defunctului. Membrele calului, apar în dreptul membrelor inferioare ale defunctului.

La grupul al V - lea, pielea calului se pare că a fost întinsă peste membrele inferioare ale defunctului. Craniul de cal este poziţionat în zona membrelor inferioare. Primele două grupuri (I şi II) sunt răspândite pe o arie mult mai extinsă, şi au fost atribuite populaţiilor fino - ugrice.

Din punct de vedere cronologic, ambele grupuri au fost plasate în intervalul cuprins între secolul al IX-lea şi începutul secolului al XI - lea. În schimb, grupurile III – V, se regăsesc mai ales în nord - estul Ungariei şi mai rar în bazinul carpatic până în a doua jumătate a secolului al X - lea. Obiceiurile acestor grupuri, aparţin păturii conducătoare turce şi chabare[211].

Grupurile IV – V, par să fi derivat din grupul III, eventual chiar printr-un amestec cu grupul II. În speţă, se consideră că, grupurile III – V sunt rezultatul contopirii mai multor etnii, cu credinţe religioase diferite. Din punct de vedere al stării sociale, defuncţii acestor grupuri (III – V), se aflau probabil pe o treaptă socială superioară[212].

Depunerea pielii calului, şi a pieselor de harnaşament la picioarele defunctului, pare să reprezinte vechile practici ale populaţiilor fino - ugrice, iar împăierea calului, pe cele ale populaţiilor turce. Se consideră că, odată cu utilizarea calului în practicile de ritual, scade importanţa vitei, care trece pe locul secund în cadrul animalelor totem[213].

Analiza mormintelor de călăreţi de pe vremea cuceririi maghiare, permite identificarea a două grupuri principale.

Primul grup, databil pe toată perioada secolului al X - lea, îşi are originea în legăturile maghiarilor cu onogurii. El apare la toate categoriile sociale.

Al doilea grup este caracteristic pentru prima jumătate a secolului al X - lea, şi a fost atribuit clasei conducătoare. Se admite că, obiceiul a fost

[211] *Spinei 1990*, 112sqq, Fig. 1.
[212] *Bálint 1971*, 87.
[213] *Tettamanti 1975*, 108sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

adoptat de la populaţia pecenegă care s-a alăturat maghiarilor înainte de anul 889[214].

Pentru *Csanád Bálint*, renunţarea la sacrificarea calului, a fost determinată atât de sărăcirea populaţiei, fapt care a conferit acestui animal o importanţă economică, cât şi de răspândirea creştinismului[215]. Importanţa calului la comunităţile maghiare, a fost abordată şi de *Csanád Bálint*.

Potrivit acestui autor, o familie formată din 5 - 6 persoane, avea nevoie de 5 - 7 iepe de lapte, atât pentru nevoile alimentare zilnice, cât şi pentru hrănirea mânjilor[216].

O situaţie interesantă, s-a surprins la Blandiana – *„ La brod "* / M. 2, unde la aproximativ 30 de cm de membrele defunctului, s-a descoperit un schelet întreg de cal, craniul şi membrele din faţă ale unui bovideu, un craniu şi resturi de ovicaprină, plus un alt craniu de cal. Scheletul de cal, era însoţit de piese de harnaşament[217].

Depunerea întregului schelet de cal este un obicei întâlnit şi în alte necropole de secol X ca Balatonselle, Gerendas, Oroszvár, Sárgabogárd, Szeged şi Szeghalom . Obiceiul poate fi atribuit altei populaţii decât cea maghiară. Înhumarea ritulă a bovinei ca la Sárgabogárd şi Komarom-Szentpeter are darul de ai proteja pe cei vii şi pe cei morţi[218].

Resturi osteologice de cabaline (craniul şi membrele) şi piese de armament s-au identificat şi in faza a II-a din necropola de la Alba Iulia – „ *Staţia de Salvare* "[219].

Într-o altă locaţie de la Alba Iulia - *Catedrala Romano – Catolică*, în S. 23 / 2002, la limita parcării actuale, s-a surprins un mormânt cu resturi osteologice de cabalină[220].

Ofranda de cabalină s-a identificat şi în cimitirele de la Cluj Napoca.. În situl de pe *Str. Zápolya*, resturile osteologice de cal, au apărut în asociere

---

[214] *Bálint 1971*, 105.

[215] *Bálint 1976*, 236. În opinia autorului, sacrificarea calului este un obicei mai rar întâlnit în cimitirele culturii Bjelo Brdo, unde ofranda este reprezentată de obol. În schimb, ceramica apare aproximativ în acelaşi procentaj, în mormintele maghiare şi cele de tip Bjelo Brdo.

[216] *Bálint 1971*, 89. Estimează că, în evul mediu timpuriu, se aflau în Ungaria un număr aproximativ de 300. 000 - 500. 000 de cai.

[217] *Anghel - Ciugudean 1987*, 187, 193sqq. După autorii cercetărilor, mormântul asigură un terminus post quem şi indică un element străin faţă de mediul cultural al cimitirului. Nu se exclude ipoteza atribuirii lui unei autorităţi prestigioase, de tip şamanic (?).

[218] *Tettamanti 1975*, 108.

[219] *Ciugudean 1996*, 10; *Ciugudean – colab. 2003*, 6. O situaţie diferită s-a surprins în faza a I - a, unde ofranda de carne, era reprezentată din resturi de ovi - caprine, depuse lângă cap sau membrele inferioare ale defunctului.

[220] *Marcu – Istrate 2003*, 34.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

cu piese de armament şi harnaşament. În M. 1, membrele calului erau depuse lângă genunchiul drept al defunctului, iar craniul puţin mai jos.

O situaţie diferită s-a constatat în M. 4, unde membrele calului au fost depuse deasupra defunctului. M. 6 avea pe partea stângă membrele calului adunate, iar zăbala în dreptul gurii şi scărițele de călărie puţin mai jos[221].

La Cluj Napoca – *Str. Plugarilor*, s-au surprins resturi de cabalină (craniul şi cele patru membre) într-un singur mormânt (M. 25), în conexiune cu piese de harnaşament şi armament[222].

Acest obicei se mai cunoaşte din Crişana, la Vărşand – *„ Movila dintre vii ”*, unde s-au depistat în M. 33, pe partea stângă a scheletului, craniul şi membrele de cal, în asociere cu piese de harnaşament[223].

După tipologia propusă de *Csanád Bálint*, în grupul I putem include Cluj Napoca – *Str. Zápolya* / M. 8 (?), Deva – *Micro 15* / M. 3 şi Orăştie – *Dealul Pemilor / Punctul X_2* / M. 6 şi M. 7.

Grupul II este reprezentat la Cluj Napoca – *Str. Zápolya* / M. 1 , M. 4 şi M. 6. Despre modul de depunere a resturilor de cabaline în necropolele de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* şi Cluj Napoca – *Str. Plugarilor* , nu deţinem nici o informaţie. Foarte probabil se încadrează în unul din cele două tipuri.

Dacă în spaţiul Transilvaniei, sacrificarea calului s-a constatat doar în mormintele de războinici, în necropola de la Szentes -*Borbásföld*, a fost atestată în mormintele de bărbaţi (M. 1, M. 5, M. 7, M. 8, M. 20, M. 21), femei (M. 2, M. 10) şi copii (M. 9). Aparţin tipului cu pielea adunată a calului. Botul calului este îndreptat spre vest, iar membrele sunt orientate spre est. Într-un singur caz (M. 10), resturile calului au fost depuse pe partea stângă a defunctului. Piesele de harnaşament, au apărut doar în mormintele de bărbaţi[224].

Depunerea de ofrandă de cabalină alături de defunct, s-a identificat şi în cimitirele din sud-vestul Slovaciei. La Bánov (Reg. Nově Zámky), ofranda de cabalină era compusă din craniul calului şi membre, şi era depusă la picioarele defunctului (M. 27) sau pe partea stângă a corpului (M. 28)[225].

Resturi osteologice de cabalină (craniul şi membrele) se cunosc şi din necropola de la Červeník (Reg. Trnava). Poziţia în care au fost depuse diferă.

---

[221] *Kovács 1942*, 91; *László 1942*, 580.
[222] *Hica - Iambor 2002*.
[223] *Popescu 1956*, 92, Fig. 84 / 2 - 3.
[224] *Révész 1996*, 309.
[225] *Točik 1987*, 188, Fig. 3 / 3-4.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Dacă în M. 5 se găseau pe partea dreaptă a scheletului , în M. 7 erau poziţionate între gambele defunctului[226].

La Dolný Peter II (Reg. Komárno) / M. 61, oasele calului (craniul şi membrele) au fost aşezate lângă membrele inferioare ale defunctului [227].

Cu ocazia descoperirilor de la Imel (Reg. Komárno), se menţionează oase de cal, însă fără detalii legate de poziţia acestora în cadrul mormintelor [228].

Oase de cal s-au descoperit şi în M. 4 şi M. 5 de la Lipová-Ondrochov (Reg. Nově Zámky)[229]. Dintr-un mormânt distrus de la Marcelová (Reg. Komárno) s-a recuperat un craniu de cal şi piese de armament şi harnaşament[230] .

Craniul şi membrele calului au fost depuse în regiunea gambelor în M. 1 şi M. 2 de la Nesvady (Reg. Komárno), în asociere cu piese de armament şi harnaşament [231].

Ofranda de cabalină ce a fost depusă în mormintele de la Sered I şi Sered II (Reg. Galanta), constă în general din craniu şi membre. A fost depusă pe partea stângă (M. 6/53, M. 15/53, M. 18/53 , M. 3/54, M. 4/55) sau pe dreapta defunctului (M. 1 / 52)[232].

La Skalica (Reg. Senica) şi la Vojnice (Reg. Komárno) / M. 5, resturile de cal (craniul şi membrele) au fost depuse tot pe partea stângă a defuncţilor [233].

Mormintele din sud-vestul Slovaciei se pot încadra în grupurile I şi II.

Grupul I este ilustrat de următoarele descoperiri: Červeník (Reg. Trnava)/ M. 9, M. 11, Dolný Peter II (Reg. Komárno) / M. 60, M. 107, Prša (Reg. Lučenec)/M. 100 , Sered I şi II (M. 3/52, M. 2/53, M. 8/53, M. 2/54, M. 2/55, M. 7/55, M. 11 /55) şi Sered II / M.2.

În grupul II se pot plasa descoperirile de la Bánov (Reg. Nově Zámky)/ M. 27 şi M. 28, Červeník (Reg. Trnava) / M. 5 şi M. 7, Dolný Peter II (Reg. Komárno)/M. 61, Nesvady (Reg. Komárno)/ M. 1 şi M. 2, Prša (Reg. Lučenec)/M. 103, Sered I (Reg. Galanta)/ M. 1/52, M. 6/53, M. 15/53, M. 18/53 , Sered II / M. 3/54, M. 4/55 , Skalica (Reg. Senica) , Vojnice (Reg. Komárno) / M. 5 şi Zemianska Olča (Reg. Komárno)/ M.8

---

[226] *Točik 1968,* 17-20, Fig. 7.
[227] *Dušek 1964*, 207sq, Fig. 6; *Točik 1968,* 22sq, Fig. 9/2.
[228] *Točik 1968,* 31sq.
[229] *Točik 1968,* 32sq.
[230] *Točik 1968,* 35.
[231] *Szőke 1941*, 214-224, Pl. III/A-D; *Točik 1968,*35sqq.
[232] *Točik 1968,*41-57.
[233] *Liptaková 1964*, 242sq, Fig. 4; *Točik 1968,* 57-62.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Analiza efectuată pe materialul osteologic cabalin (craniul şi trei oase) provenind din mormântul de la Békéscsaba-*Erzsébethely*, susţine ipoteza conform căreia, maghiarii sacrificau calul preferat de către defunct. Calul din acest mormânt avea doi ani şi a fost sacrificat în perioada aprilie-mai a anului[234].

2. Ofranda de ouă

Ofranda de ouă apare în necropolele de secol X, şi este depusă în dreptul organelor genitale sau al articulaţiilor. Se întâlnesc 1-2 cazuri pe necropolă. Acest tip de ofrandă apare îndeosebi în mormintele de copii, din necropolele păturii mijlocii, şi mai rar în cele de adulţi[235].

În Transilvania şi Ungaria, ofranda de ouă se cunoaşte din descoperirile de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [236] , Alba Iulia - *„ Izvorul Împăratului ”* [237] şi Alba Iulia – *Str. Brînduşei* : M. 15 şi M. 17 [238] şi Szegvár-*Oromdűlő*[239].

Într-un mormânt de fetiţă (M. 40), dezvelit la Letkés - *Téglaégető*, s-au identificat lângă picioare fragmente de ouă, atribuite unei păsări de apă (gîscă sălbatică ?). Inventarul funerar al mormântului, mai era compus dintr-o diademă (?), aflată sub calotă, o brăţară simplă, circulară în secţiune şi un inel din bandă de bronz [240].

La Szob – *Kiserdő*, mormântul 10 era datat cu monedă de la Berengar II, şi avea lângă membrele inferioare câteva coji de ou[241].

Această practică, a fost surprinsă şi în cimitirul de la Malé Kosihy (Slovacia), îndeosebi în mormintele de copii, şi mai rar în cele de adulţi din orizontul III [242].

De cele mai multe ori, ofranda de ouă a fost depusă lângă membrul inferior stâng.

---

[234] *Vörös 1997*, 197-200.
[235] *Tettamanti 1975*, 109; *Gáll 2000*, 31sq.
[236] *Blăjan 1980*, 200; *Blăjan –Popa 1983*, 377; *Heitel 1994 - 1995*, 408.
[237] *Blăjan 2002*, 33.
[238] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 4; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 188sq. Coji de ouă s-au identificat în M. 15, în interiorul unui vas de ofrandă şi în M. 17 (adult), lângă membrul inferior stâng al defunctului.
[239] *Bende - Lőrinczy 1997,*201- 285. Resturi de ou s-au identificat la mâna dreaptă a unui copil / M. 562.
[240] *Bakay 1978*, 101, Pl. XLIX / 1 - 2.
[241] *Bakay 1978*, 14. Schelet de bărbat, cu vârsta cuprinsă între 55 - 70 de ani şi grupa sanguină B.
[242] *Hanuliak 1994*, 118sq, 127, 137.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

3. Ofranda de pasăre: Cluj Napoca – *Str. Zapolya* : M. 4 [243].

4. Ofranda de porcină: Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*[244] şi Cluj Napoca – *Str. Zapolya*: M. 3[245].

5. Ofranda de bovină : Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* [246] şi Blandiana A : M. 2 [247].

6. Ofranda de ovi–caprină: Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* [248], Blandiana A : M. 2, M. 4, M. 5 şi M. 6 [249].

Acest tip de ofrandă apare în Transilvania doar la comunităţiile bulgare. În schimb, resturile de ouă sunt prezente atât în mediul autohton, bizantin sau bulgar. Ofranda animalieră lipseşte cu desăvârşire din grupul cultural Ciumbrud.

Alte obiceiuri folosite la înhumare constau în folosirea unor benzi din metal, destul de subţiri sau a giulgiului din fibre vegetale. Ultimul obicei este mai greu de surprins în săpăturile arheologice. Benzile subţiri din metal, strângeau vestimentaţia utilizată cu ocazia înhumării, la mâneci şi glezne[250].

Folosirea acestor benzi în cadrul ceremonialului de înhumare, s-a constatat în Transilvania doar în cazul necropolei de la Cluj Napoca – *Str. Gen. Vasile Milea* (fostă Zapolya).

Pentru secolele XI - XII, se constată unele modificări, în ritul şi ritualul funerar. Nu mai apar piese de armament şi harnaşament, iar ofranda de cabalină nu mai apare în morminte. Din acest moment, începe să fie depus *„ obolul lui Charon ”*.

Această perioadă este reprezentată de necropolele de la Alba Iulia – *Str. Vânătorilor*, Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, Bjelo Brdo – *Str. Veneţia*, Deva, Hunedoara – *„ Dealul cu comori ”*, Moldoveneşti – *Grădina castelului Jósika Gábor* , Pîclişa - *„ La Izvoare ”*, Simeria - *„ În vie ”* şi Svinjarevac.

La Moldoveneşti – *Grădina castelului Jósika Gábor*, s-a precizat existenţa mai multor grupuri de morminte : grup I – M. 4, grup II – M. 5 – M. 9, M. 40 - M. 42, grup III – M. 1, M. 10 – M. 13, M. 43, grup IV – M. 16 – M.

---

[243] *Kovács 1942*, 97.
[244] *Blăjan 1980*, 200.
[245] *Kovács 1942*, 92.
[246] *Blăjan 1980*, 200.
[247] *Anghel – Ciugudean 1987*, 179, Fig. 4 / 1.
[248] *Blăjan 1980*, 200.
[249] *Anghel – Ciugudean 1987*, 179, 187sq, Fig. 4 / 1; *Moga-Ciugudean 1995*, 60.
[250] *Tettamanti 1975*, 111.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

18, grup V – M. 19 – M. 25, M. 39, M. 46, m. 47, grup V – M. 26 – M. 30, grup VI – M. 31, M. 32, M. 49 – M. 51, grup VII – M. 2, M. 33 – M. 36, grup VIII – M. 37, M. 38, grup IX – M. 3, grup X – M. 52, grup XI – M. 57, grup XII – M. 53 – M. 56[251].

Anumite detalii caracteristice secolelor XI-XII, se cunosc din cimitirul de la Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* , unde cele 181 de morminte au fost orientate diferit, existând anumite deviaţii datorate anotimpului şi poziţiei soarelui pe bolta cerească.

Mormintele au fost orientate pe axul V (capul) – E (118 morminte; 63. 44 %), NV (capul) – SE (7 morminte ; 3. 76 %), VNV (capul) – ESE (41 morminte ; 22. 04 %), SV (capul) – NE (3 morminte ; 1. 62 %), VSV (capul) – ENE (13 morminte ; 7 %) şi ENE (capul) – VSV (1 mormânt).

Trei morminte au fost distruse de lucrări, fapt ce nu a mai permis stabilirea orientării. Luându-se în considerare latitudinea oraşului Alba Iulia de + 46˚ 04', s-a găsit azimutul soarelui pentru solstiţiul de vară A1 = 55˚ şi A2 = 125˚ , pentru solstiţiul de iarnă. Din cele 181 de morminte, un număr de 167 (92 %) aveau azimutul pe o orientare cuprinsă între 55˚ - 125˚ [252].

Orientarea scheletelor pe axul V (capul) – E (picioarele), a fost constatată şi în cazul cimitirului de la Sveti Juraj u Trnju. Adâncimea gropilor în care au fost înhumaţi defuncţii, variază între – 0. 70 m – 0. 90 m [253].

În necropola eponimă a culturii Bjelo Brdo, defuncţii au fost înhumaţi în gropi simple, cu adâncimi cuprinse între 0. 40 m – 1. 20 m. Mormintele sunt orientate în general pe axul V – E, dar şi SV – NE [254].

7. Trepanaţia

Trepanaţia simbolică sau în scopuri medicale s-a practicat frecvent în secolul al X atît la bărbaţi, cît şi la femei sau copii. Obiceiul s-a răspândit mai ales în jumătatea estică a Ungariei, în special pe Tisa Superioară. Sunt puţine cazuri în care, trepanaţia simbolică apare cu cea chirurgicală în acelaşi cimitir[255].

Trepanarea craniului în secolul al X-lea s-a practicat în spaţiul maghiar la Aldebrő- Mocsáros (Com. Heves), Besenyőtelek (Com. Heves), Budapest-Pestszentlőrinc-Gloriett (Com. Pest), Budapest- Soroksár- I (Com. Pest), Budapest- Soroksár- II (Com. Pest), Dabas-Alsódabas (Com.

[251] *Roska 1914*, 145sqq.
[252] *Blăjan – Oproiu – Popa 1990*, 35 – 40.
[253] *Tomičić 1998 – 1999*, 42, Fig. 4.
[254] *Brunšmid 1903 – 1904*, 37.
[255] *Bálint 1991*, 149sq, Pl. L/3.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pest), Dunavarsány (Com. Pest), Egiyek-Ohat-Pusztakocs (Com. Hajdú Bihar), Heves (Com. Heves), Jászszentandrás-Járástanya (Com. Szolnok), Karos (Com.Borsod-Abaúj-Zemplén), Nagylók-Erdőmajor (Com. Fejér), Rád-Kishegy (Com. Pest), Rétközberencs (Com. Szabolcs-Szatmár), Tatabánya (Com. Komárom), Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvestábla (Com. Szabolcs-Szatmár)[256], Berekböszörmény-Református templom[257], Ibrány-Esbó-halom/M. 53[258], Mesteri-Intapuszta / M. 3[259], Sárrétudvari-Hízóföld/M. 179, Sárrétudvari-Poroshalom/M. 1[260] şi Szegvár- *Oromdűlő*[261].

În spațiul românesc, trepanarea craniului s-a constatat doar la Hunedoara - *„ Dealul cu comori”* / M. XXIV [262] şi Timişoara - *„ Cioreni ”/* M. 8 (bărbat, 35-40 de ani), unde defunctul avea pe fața dreaptă a neurocraniului o trepanație vindecată[263].

[256] *Nemeskéry-Kralovánszky-Harsányi 1965*, 343-367.
[257] *Nepper 2002*, 26, Pl. 376/2.
[258] *Istvánovits 2003*, 393, fig. 195.
[259] *Kiss 2000*, 127, Fig. 57
[260] *Nepper 2002*, 335, 394, Pl. 377/1-2.
[261] *Bende - Lőrinczy 1997,* 201- 285. Urme de trepanație s-au constatat la M. 258 (femeie, 51-57 ani), M. 397 / femeie matură, M. 442 (femeie, 40-45 de ani), M. 467 (femeie, 21-27 ani), M. 506 (bărbat, 41-46 ani), M. 516 (femeie, 37-46 ani), M. 589 (femeie, 40-49 ani), M. 768 (bărbat, 45-55 ani).
[262] *Roska 1913*,175, Fig. 8; *Muntean 1999-2000*, 543.
[263] *Muntean 1999-2000*, 535-545.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

VI.
Materialul arheologic

1. Piese de podoabă şi vestimentaţie

Din punct de vedere funcţional, *podoabele pentru corp*, se pot structura, în următoarele categorii principale:

1. 1. podoabe pentru păr şi urechi : inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în – s, cercei cu spirală conică, cercei în formă de *„ ciorchine de strugure ”* ;

1.2. podoabe pentru braţe şi degete : brăţări simple, torsadate, cu protome, inele simple, torsadate, cu chaton sau cu placă sigilară ;

1.3. podoabe purtate la gât : colane simple sau împletite, şiraguri de mărgele, prevăzute uneori cu un pandantiv central, pandantivi, amulete şi encolpioane ;

1. 4. accesorii pentru vestimentaţie;

1.1. Podoabe pentru păr şi urechi

Un loc aparte în categoria *podoabelor de cap*, îl ocupă indiscutabil *cerceii*, a căror varietate tipologică este semnificativă.

Remarcabili prin fineţea execuţiei, precum şi a tehnologiei folosite sunt cerceii în formă de „ *ciorchine de strugure ” / traubenförmig / grappe de raisain* (formele 17 a – 17 b Giesler), care apar apar în medii etnice diferite.

Ulterior, apare şi varianta turnată în bronz a acestui tip de podoabă, care se caracterizează mai ales prin dimensiuni mai mici.

Piese de acest gen, de proveniență bizantină, s-au identificat în cimitirele de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [264], Blandiana – *„ În Vii ”* [265], Cluj Napoca – *Str. Zápolya*[266], Gîmbaş[267] (Pl. LXIV/8-10), Oradea[268] şi Pecica - *„ Şanţul Mare ”* [269].

---

[264] *Ciugudean 1996*, 10, 14, fig. 61. Inv. 8700 - 8701; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 41, Fig. 73 - 74.
[265] *Horedt 1966*, 276, Fig. 18 / 1, 3; *Heitel 1983*, 106sq, nota 40; *Horedt 1986*, 77, Fig. 35 / 1.
[266] *Kovács 1942*, 98, Pl. 5 / 10, 12, Fig. 5 / 8 – 8 a; *László 1942*, 581; *Heitel 1994 - 95*, 414, Fig. 8 / m, o.
[267] *Oţa-colab. 2006*.
[268] *Hampel 1905*, 558sq, Fig. 12.
[269] *Crişan 1978*, 25, Fig. 11.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pentru cercelul în formă de „ *ciorchine de strugure* ” , descoperit la Cluj Napoca – *Str. Zápolya* , care avea pe globul central un ornament rombic, avem exemplare similare în M. 69 de la Szob – *Kiserdő* [270] şi la Vukovar – *Lijeva bara* [271]. Realizaţi din argint aurit, cu montura filigranată şi granulată, apar începând cu secolul al X - lea în Transilvania şi apoi în Moldova şi Rusia Kieviană[272].

În Crişana, acest tip de cercel a fost atestat în descoperirile de la Biharia – *Dealul Şumuleu* şi Tarcea [273]. Varianta turnată, s-a identificat şi în spaţiul croat, în cimitirele de la Kloštar Podravski [274], Popovec – *„ Bregi ”* [275], Veliki Bukovec[276] şi Vukovar - *Lijeva bara* [277].

Cercelul de tip volhinic (forma 17 b Giesler), apare în M. 6 de la Sveti Juraj u Trnju, în asociere cu mărgele (forma 41 a) şi inel pentru deget (forma 35 Giesler), fiind datat în faza II a culturii Bjelo Brdo [278]. Forma 17 b, s-a mai descoperit la Ciganka[279], Halimba – *Cseres* [280], Gomjenica, Ptuj – *Grad* [281] , Sišak [282] . La Vukovar – *Lijeva bara* / M. 426, forma 17 b s-a identificat în conexiune cu două brăţări forma 4 şi un inel pentru deget forma 38 b[283].

J. Giesler, atribuie cercelul de acest tip unui grup de tranziţie pre Bjelo Brdo, el fiind frecvent pe tot parcursul fazei Bjelo Brdo I / timpurie. La finalul acestei faze, a fost abandonată forma 17 a, iar la limita de demarcaţie între etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II, dispare şi forma 17 b [284].

Unele observaţii merită şi variantele turnate de cercei. Trebuie menţionat un cercel turnat identificat în M. 8 de la Blandiana A (tipul 13 Mesterházy, tipul 14 Giesler). Pe tortiţa păstrată fragmentar apar o serie de nodozităţi iar la partea inferioară are un pandantiv de aspect granular [285].

---

[270] *Bakay 1978*, 38, Pl. XXII / 17, Fig. 21 / 8.
[271] *Vinski 1970*, 60, Pl. V/2.
[272] *Heitel 1983*, 106sq.
[273] *Cosma 2002*, 134, Pl. 58 / 19 a – b, 235 / 1 .
[274] *Brunšmid 1903 – 4*, 81, Fig. 33 / 5.
[275] *Ercegović 1959*, 105 – 107.
[276] *Brunšmid 1903 – 4*, 85, Fig. 38 / 2 – 3.
[277] *Vinski 1959*, 103, Pl. XXXIX / 28 - 30. M. 62, M. 426 şi M. 440.
[278] *Tomičić 1998 – 1999*, 47, T. 1. 2., T. 5. 1.
[279] *Tomičić 1990*, 87, T. X. 2.
[280] *Török 1962*, 147, Pl. XXVIII.
[281] *Tomičić 1993*, 552, T. 7. 2., T. 8. 2., T. 11, T. 12.
[282] *Vinski 1970*, 58, Pl. II / 1-3.
[283] *Demo 1996*, 83, Fig. 37/1-2.
[284] *Giesler 1981*, 136.
[285] *Anghel – Ciugudean 1987*, 188, Fig. 4 / 3.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Exemplare similare apar la Dunărea de Jos, în Serbia şi Bulgaria. În nord-vestul Slovaciei, o variantă turnată se întâlneşte din a doua jumătate a secolului al IX –lea şi prima jumătate a secolului al X – lea. Exemplare ce pot fi atribuite acestui tip se cunosc şi din Ungaria unde apar mai multe variante ce sunt considerate imitaţii ale pieselor din aur şi argint.

La Halimba s-au descoperit câteva exemplare în M. 64, M. 882, M. 778 şi M. 918. Ele sunt încadrate în categoria celor fine ce au fost realizate după un model care avea arcul inferior decorat cu 4 linii granulate / fire de mărgele. Cele două capete ale arcului sunt închise de o coroană de mărgele şi de ambele părţi apare coroana de mărgele de mai multe şiruri.[286]

Analogii pentru această variantă s-au descoperit şi la Bjelo Brdo – M. 174 unde apare asociat cu inele de păr cu o extremitate în formă de – s şi formele 1 şi 38 [287]. Se mai pot menţiona aici exemplarele de la Prijedor – *Gomjenica* [288].

J. Giesler observa foarte bine că aceste piese apar în general în cimitirele din fosta Jugoslavie şi mai rar în cele din Ungaria. Pentru spaţiul românesc se poate constata o situaţie similară cu cea surprinsă în Ungaria.

De cele mai multe ori, s-a încercat o asociere a lor cu mediul bizantin fiind văzute ca importuri sau produse locale[289] .

Forme turnate ce imită cel în formă de ciorchine se mai cunosc de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare* [290].

La Dolný Peter II (Reg. Komárno) / M. 1 apare o pereche de cercei din bronz turnat, cu pandantiv în formă de ciorchine, în asociere cu un inel pentru deget decorat cu pentagramă[291].

Din colecţiile mai vechi ale Muzeului Naţional al Unirii se cunoaşte un cercel din bronz, turnat în formă de ciorchine (tipul 12 Mesterházy), ce aparţine categoriei fine a imitaţiilor. Partea superioară a arcului este realizată din sârmă circulară (g = 1 mm) este lipită de arcul inferior, decorat cu o linie de mărgele cu secţiune cruciformă. De ambele capete ale arcului inferior, în interiorul acestuia şi în partea inferioară a pandantivului au fost aplicate patru globuri aplatizate. Piesa s-ar putea încadra în subtipul 12 b1 [292].

---

[286] *Mesterházy 1991*, 152sqq.
[287] *Giesler 1981,* 94.
[288] *Giesler 1981,* 94.
[289] *Giesler 1981*, 96.
[290] *Ciugudean 1996*,
[291] *Točik 1968*, 21, Pl. XX/14, 16.
[292] *Horedt 1958*, 63, Fig. 17 / 17; *Mesterházy 1991*, 146sqq; *Ciugudean-colab. 2003*, 63sq, Fig. 237. MNUAI, inv. 5408.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În unele cazuri, firul se termină într-un cârlig care se prinde în inelul ce iese din bulbul marginal. Piesa de la Alba Iulia nu este prevăzută cu cârlig, ci are capetele părții superioare ale arcului lipite de bulbii marginali. Se observă că cele 4 linii de mărgele ce decorează arcul inferior conferind o secțiune cruciformă, nu sunt lipite ci motivul rezultă din turnare. Sunt considerate piese de import şi si sunt atribuite populației slave. Cele mai bune analogii pentru această piesă le găsim în spațiul sud – est european.

După *K. Mesterházy*, cerceii cu 4 globuri şi imitațiile lor turnate s-au răspândit în secolul al X – lea în afara spațiului moravian în regiunea sudică a Ungariei [293].

O variantă de cercel semilunar cu arcul interior având în centru o proeminență alungită (tipul 11 Mesterházy, 15 c Giesler) se cunoaşte îndeosebi din spațiul sud - est european.

În Transilvania nu se cunoaşte această variantă. Singura descoperire din arealul românesc provine de la Garvăn. Se pot aminti exemplarele de la Ptuj – *Grad*, Sisak [294], Klostar[295] şi Gomjenica [296].

Destul de frecvenți sunt şi *cerceii cu spirală conică* la partea inferioară (forma 19 Giesler), care apar şi în mediul avar târziu. Exemplare de acest tip, datate în secolele IX – X, s-au descoperit în S. XV / M. 2 şi S. XXIII / M. 1 din cimitirul de la Alba Iulia – *„ Stația de Salvare ”* [297].

În spațiul european, cercelul de acest tip apare în cimitirele de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția* [298] , Püspökladány-Eperjesvölgy [299] şi Vukovar - *Lijeva bara/* M. 252 unde a fost datat în secolul al IX - lea[300].

Piese similare s-au găsit în M. 193 şi M. 296 de la Ptuj – *Grad*, plasate în fazele Ptuj I şi Ptuj II, sincrone cu primul orizont şi faza I a culturii Bjelo Brdo [301].

De la Alba Iulia – *Str. Vănătorilor*, M. 233 / 1980, se cunoaşte un cercel cu pandantiv turnat din bronz (tipul 14 Mesterházy), plasat în secolul al XI –lea [302]. Un exemplar similar realizat din bronz se cunoaşte de la Orşova. În centrul fiecărei laturi a verigii se află câte un inel, iar prin globul central a

[293] *Mesterházy 1991*, 150.
[294] *Vinski 1970*, 48, T. I / 11.
[295] *Brunšmid 1903 - 4*, 81, Fig. 31 / 2.
[296] *Miletić 1966 – 67*, 86 – 102, T. XI, XII, XIX, XXVI, XXXI / 12, 17.
[297] *Ciugudean 1996*, 9sq, 14, Fig. 51, 67; *Ciugudean – colab. 2003*, 6.
[298] *Brunšmid 1903 – 4*, 39, Fig. 6/ 22 – 24.
[299] *Nepper 2002*,157, Pl. 175/7.
[300] *Vinski 1959*, 104, Pl. XXXIX / 34; *Demo 1996*, 46sq, Fig. 28..
[301] *Tomičić 1993*, 546, T. 11, T. 18, T. 19.
[302] *Blăjan 2004*, 51, Fig. 136, MNUAI. 7454.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

fost tras arcul inferior al verigii. Piese de acest gen apar în Bulgaria şi Serbia şi au fost atribuite eronat tipului în formă de ciorchine. Din Ungaria nu se cunosc descoperiri de această factură [303].

O largă difuziune, se poate constata şi în cazul *cerceilor lunulari*. Exemplarele din aria *grupului Köttlach*, au fost realizate din bronz prin turnare, iar lunula a fost decorată prin emailare. În schimb, piesele din *grupul Ciumbrud*, au lunulele ornamentate prin batere, iar la partea inferioară sunt prevăzute cu pandantivi de diverse forme (lănţişoare cu pandantiv, pendilii). În schimb, restul variantelor de inele de tâmplă de la Ciumbrud au pandantivul central gol pe interior.

Caracteristice pentru acest grup sunt piesele descoperite la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [304], Ciumbrud - *„ Podireu ”* [305] şi Orăştie - *Dealul Pemilor X8* [306] .

Cerceii lunulari de la Ciumbrud - *„ Podireu ”*, au placa semilunară realizată din tablă de argint în formă de – U, de care sunt suspendate 5 lănţişoare [307].

O variantă mai simplificată, surprinsă în M. „ A ”, are partea inferioară realizată din tablă de argint în formă de lunulă, plată şi decorată, dar fără vreun pandantiv [308].

Cerceii lunulari de la Orăştie – *Dealul Pemilor X8* au tortiţa realizată din sârmă de argint, prevăzută cu mici îngroşări sferice (noduli). Partea inferioară este de formă lunulară, şi a fost confecţionată din trei straturi de tablă. Feţele exterioare au fost decorate prin batere, iar placa centrală este prevăzută cu două urechiuşe, de care atârnă două pendilii în formă de lacrimă (H = 50 - 65 mm, l = 24 mm) [309].

Asemănătoare este şi perechea de cercei în formă de lunulă descoperiţi la Alba Iulia – „ Staţia de Salvare” într-un mormânt cu casetă din cărămidă din prima fază a necropolei. Au tortiţa realizată din fir de sârmă şi prezintă două îngroşări sferice (noduli). Partea inferioară este de formă lunulară şi a fost realizată din două straturi de tablă. Pe marginea părţii

[303] *Mesterházy 1991*, 154, Fig. 3 / 8.
[304] *Ciugudean 1996*, 8.
[305] *Theodorescu 1970*, 79; *Heitel 1994 – 1995*, 408, Fig. 8 / d.
[306] *Pinter – Boroffka 2001*, 322, 329sq, Fig. 5 / 2 – 3, 6 – 8.
[307] *Dankanits - Ferenczi 1959*, 608sq, fig. 4 / 5, 10, 13; *Popescu 1970*, 22, fig. 17; *Heitel 1983*, 106; *Heitel 1994 – 1995*, 408, Fig. 8 / d; *Pinter - Boroffka 2001*, 329.
[308] *Dankanits - Ferenczi 1959*, 610sq, fig. 4 / 13.
[309] *Pinter-Boroffka 1999,* 313sq; *Luca-Pinter 2001,* 100, 106, Pl. 65/2-3, 6 - 8; *Pinter-Boroffka 2001,* 322, 329sq, Fig. 5/2-3, 6 – 8.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

inferioare sunt opt orificii de care atârnă opt lănţişoare, ce se termină cu pandantivi rombici din tablă (L = 4. 3 cm, l = 2. 9 cm, g = 4 mm) [310].

Una dintre formele identificate la Ciumbrud are tortiţa (H = 34 mm , D = 23 mm, MNIT, 21538) realizată dintr-un fir de sârmă (g = 1 mm). De tortiţă este agăţat un pandantiv globular (d= 11 mm), gol în interior, confecţionat din două bucăţi lipite [311].

O altă formă de cercel are jumătate din tortiţa de prindere realizată din fir de sârmă, pe care se află 2 noduli sferici (h = 45 mm, MNIT, 21535). Cealaltă jumătate este rombică în secţiune, şi decorată cu nervuri, cu aspect perlat. De tortiţă a fost prins un pandantiv bitronconic (h = 25 mm), decorat în patru registre cu cercuri în relief, cu aspect perlat [312].

Un alt tip de cercel are jumătate din tortiţa de prindere realizată din fir de sârmă, şi prezintă 2 noduli bitronconici (H = 48 mm , D = 8 mm). Cealaltă jumătate este rombică în secţiune. De tortiţă a fost prins un pandantiv de formă ovoidală (H = 20 mm) [313].

Din M. 8 de la Orăştie – *Dealul Pemilor X8*, provin 2 inele de tâmplă din sârmă de bronz cu noduli sferici şi pandantiv conic din tablă de bronz striată şi încheiat cu calotă semisferică netedă [314].

Se aseamănă cu exemplarul de la Ciumbrud, la care jumătate din tortiţa de prindere a fost realizată din fir de sârmă, şi prezintă 2 noduli sferici. Cealaltă jumătate este rombică în secţiune, şi decorată cu nervuri, cu aspect perlat. De tortiţă a fost prins un pandantiv conic (MNIT, 21535, H = 44 mm , h = 19 mm), decorat cu striaţii, încheiat cu o calotă semisferică netedă [315]

În inventarul arheologic de la Orăştie – Dealul Pemilor X8 se remarcă inele de tâmplă simple din sârmă de bronz sau cu capătul canelat. Foarte bune analogii pentru aceste materiale avem în aria de influenţă a grupului cultural Köttlach [316].

S-a identificat o variantă de inele de tâmplă cu îngroşări sferice (noduli) sau cilindrice şi buton terminal [317].

La acestea se adaugă un inel de tâmplă cu îngroşare alungită în formă de lacrimă[318].

---

[310] *Ciugudean 1996, 8.*
[311] *Dankanits-Ferenczi 1959*, 608, Fig. 4/5; *Horedt 1986*, 78, Fig. 36/5.
[312] *Dankanits-Ferenczi 1959*, 608, Fig. 4/2.
[313] *Dankanits-Ferenczi 1959*, 608, Fig. 4/1; *Horedt 1986*, 78, Fig. 36/8.
[314] *Pinter – Boroffka 2001*, 328, Fig. 4 / 5-6.
[315] *Dankanits-Ferenczi 1959*, 608, Fig. 4/7.
[316] *Pinter – Boroffka 2001*, 327, Fig. 5 / 4, 6 / 6, 7 / 4..
[317] *Pinter – Boroffka 2001*, 327, Fig. 3 / 2 – 5, 5 / 4 – 5, 6 / 3 – 7.
[318] *Pinter – Boroffka 2001*, 329, Fig. 6 / 2.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Cercelul în formă de lunulă, ce provine din cimitirul de la Zalău - Str. Crasna, a fost turnat din bronz şi era acoperit cu email albastru - verzui. Decorul de pe una dintre fețe, consta dintr-un motiv vegetal [319]. În spațiul românesc, cercei lunulari turnați, au mai apărut la Deta[320] şi Sălacea - „ Dealul Vida ” [321]. Importuri din aria grupului Köttlach, s-au remarcat şi în cimitirul de la Kloštar Podravski [322].

Un loc aparte în categoria podoabelor de cap, îl constituie *inelele de buclă*, realizate dintr - un fir de sârmă de argint sau bronz, circular în secțiune. Capetele erau apropiate, distanțate sau petrecute. Datorită modului simplu de confecționare, acest gen de podoabă a fost foarte răspândit în secolele X - XI, în medii culturale diferite. Nu excludem probabilitatea ca, unele dintre aceste piese să fi avut şi utilitate de cercei.

Accesorii de această factură, s-au identificat la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [323], Alba Iulia - *Str. Brînduşei* [324] (Pl. VI/8, XV/1, XVII/1-3, XX, XXI, XXIV, XXVII/5, XXVIII, XXXIV), Bánov (Reg. Nové Zámky)[325], Blandiana - *„ În Vii ”* [326], Cluj Napoca – *Str. Zápolya* [327], Deva - *„ Micro 15”* [328], Gâmbaş - *„ Măguricea ”* [329], Hodoni - *„ Pocioroane ”* [330], Hunedoara [331], Moldovenești[332], Orăştie - *Dealul Pemilor* X_2 [333] (Pl. LI/7), Pîclişa – *„ La Izvoare ”*[334](Pl. XXXVI/3, 7), Szakcs – *Str. Deák Ferenc* (Kom. Tolna)[335], Szob – *Kiserdő* [336], Zalău - *Str. Crasna*[337], Zalău - *Ortelec*[338].

---

[319] *Cosma 1994*, 323, Fig. 3 / 3 ; *Cosma 2002*, 134, Pl. 278 / 2.
[320] *Korošec 1954*, 51sq, fig. 6; *Korošec 1979*, 21.
[321] *Chidioşan 1969*, 613, Fig. I / 3; *Cosma 2002*, 134, Pl. 223 / 6.
[322] *Korošec 1979*, 36.
[323] *Ciugudean 1996*, 9, 14, fig. 63sq; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 44, Fig. 88 – 89; *Blăjan 2004*, 50sqq, Fig. 134-135, 138-141.
[324] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 187sqq, Pl. VI / a, b, c, d, e, g, i, k, l, m, r, ş, t, ţ, u, v; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 50sq, Fig. 115, 118.
[325] *Točik 1968*, 10-15, Pl. I/1-2, V/9, V/20-21.
[326] *Horedt 1966*, 279, 282, Fig. 18 / 10, 17; 23 / 2 a.
[327] *Kovács 1942*, 96sqq, Fig. 4 / 10; 5 / 2 – 3.
[328] *Horedt 1986*, 84, Fig. 39; *Pinter 1992 - 1994*, 239sq, Pl. 4; *Pinter 1994*, 9, Pl. 4; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 52, Fig. 122.
[329] *Ciugudean-Dragotă 2002*, 51, Fig. 119.
[330] *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 35sq, 38, Pl. LIV, LVII, LXI / C2.
[331] *Roska 1913*, 172, 177sq, Fig. 3 / 3, 8 – 9, 14.
[332] *Roska 1914*, 131, Fig. 5 / 3; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 57, Fig. 143.
[333] *Pinter - Luca 1995*, 21, Pl. V / 1 - 2, XII / 3, XIII / 8 – 9; *Pinter-colab. 2001-2002*.
[334] Cu ocazia săpăturilor de salvare din anul 2004, s-au descoperit două tipuri de inele de buclă : de format mic, realizate din sârmă subțire şi de format mai mare, din bronz.
[335] *Mészáros 1962*, 202sq, fig. 11 / 3. Diametrul pieselor este cuprins între 1. 85 cm - 2. 4 cm şi gr. = 1. 5 mm - 1. 8 mm.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pentru secolul al X – lea avem forme mai masive cu extremităţile mai subţiate. În secolul următor sunt mai frecvente formele mai mici, confecţionate dintr-un fir mai subţire din argint. Formele mai mari apar într-un număr mult mai mic.

Inelele de păr cu o extremitate îndoită ornamental în formă de – s, au avut o circulaţie destul de mare ca spaţiu şi timp în evul mediu. Literatura de specialitate, a uzitat destul de intens termenii de cerc, cercel, inel de păr sau inel de tâmplă cu o extremitate în – s.

Piesele de acest gen, au fost puse în legătură cu fixarea părţii din giulgiul care servea la acoperirea capului. Începând cu secolul al XII - lea, aplatizarea capătului care primea forma de – s se realiza pe o nicovală, care avea suprafaţa striată. Astfel, extremitatea supusă procedeului baterii, primeşte unele nervuri longitudinale, în pozitiv.

După R. R. Heitel, inelele de păr cu o extremitate în – s, apar în arealul intracarpatic, în secolul al X - lea, deci anterior pătrunderii culturii Bjelo Brdo, iar cele prevăzute cu nervuri longitudinale, din secolul al XII - lea[339].

R. R. Heitel considera că diametrul lor era cuprins între 12 - 35 mm, în toată perioada de timp în care au fost utilizaţi. Dacă la sfârşitul secolului al X - lea şi începutul celui următor, acest gen de podoabă aveau o deschidere diametrică mai redusă, aproximativ de 2 cm, ulterior se ajunge la dimensiuni mai mari, iar firul de sârmă, circular în secţiune, era mai gros. În perioada în care au fost utlizate aceste podoabe, din punct de vedere al realizării, nu se observă modificări substanţiale.

Singura excepţie, priveşte capătul îndoit în formă de – s, care deţine complementar un decor de şenţuiri sau de nervuri longitudinale, realizate prin presare[340]. În general, în morminte apar 1 - 2 piese, dar există şi cazuri în care s-au găsit în număr de 3 - 5. Realizate din aur, argint şi bronz, se surprind uneori în conexiune cu material numismatic.

Obiecte de această factură, avem în cimitirele de la Alba Iulia (Pl. XXXVIII/1-6)[341], Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [342], Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. X-XIV, XVI, XIX, XX, XXI, XXIV, XXVII, XXVII, XXIX,

---

[336] *Bakay 1978*, 8, 14, Fig. I 7 1, II / 4 – 5. S-au descoperit în M. 1 (femeie) şi M. 5 (bărbat). Realizate din argint sau bronz, aveau următoarele dimensiuni: gr. = 2 mm, d = 23 x 24 mm, 23 x 21 mm, 24 x 22 mm.
[337] *Cosma 1994*, 323, Fig. 3 / 5, 7.
[338] *Iambor 1983*, 513.
[339] *Heitel 1986*, 242sqq.
[340] *Popescu 1970*, 17sq, cat.3.
[341] *Novák 1944*, 108-111.
[342] *Ciugudean 1996*, 9sqq; *Heitel 1986*, 245, nota 47.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

XXX, XXXIV)[343], Alba Iulia – *Str. Vănătorilor* [344], Arad - *Földvár*[345], Benic (Pl. LXIII/1-4, 6-8)[346], Biharia (Pl. LXIII/9-16)[347], Bjelo Brdo – *Str. Veneţia* [348], Bodrogu Vechi[349], Cluj Napoca - *Str. Semenicului* [350], Cluj Napoca - *Piaţa Libertăţii*[351], Cluj Napoca - *„ Calvaria ”* [352], Cluj - *Mănăştur*[353], Cristurul Secuiesc (Pl. LXIV/1-7)[354], Cuptoare -*Sfogea*[355], Dăbîca - *incinta a IV - a*[356], Dudeştii Vechi - *„Movila lui Dragomir”*[357], Dvorniky / M. 6[358] (Reg. Trnava), Geoagiu de Jos[359], Gîrbova (Pl. LXII/7)[360], Gornea - *Căuniţa*[361], Hodoni - *„ Pocioroane ”* [362], Hunedoara - *„ Kincses ”* [363], Ilidia – *Cetate* şi *Funii*[364], Kloštar Podravski [365], Košúty[366], Moldoveneşti (Pl. LX/7-10; LXI/1, 3-4)[367], Oradea[368], Pecica - *„ Şanţul Mare ”* [369], Pîclişa - *„ La Izvoare ”* [370] (Pl.

---

[343] *Dragotă-colab. 2005 a*, 36sqq; *Dragotă-colab. 2005 b*, 201-228; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[344] *Blăjan 2004*, 51, Fig. 137. M. 228 / 1980, MNUAI. 7517, G = 0. 6 mm, H = 15. 6 mm, D = 13. 3 mm.
[345] *Hampel 1905*, 506sqq, C / Fig. 12 - 13, D / Fig. 17 - 24.
[346] *Heitel 1972*, 144, Fig. 4 a - b.
[347] *Oţa-colab. 2006*.
[348] *Brunšmid 1903 – 4*, 39, Fig. 6 / 1 – 16.
[349] *Mărghitan 1985*, 23sq.
[350] *Crişan - colab. 1992*, 137.
[351] *Crişan - colab. 1992*, 128.
[352] *Crişan - colab. 1992*, 120.
[353] *Iambor – Matei - Halaşu 1981*, 137sq, 140sqq, Pl. IV / M. 53 - M. 55, M. 57 - M. 58, M. 60, M. 67, Pl. V / M. 71, M. 73, M. 75 - M. 76, M. 84.
[354] *Heitel 1972*, 150, Fig. 8. Sec. XIII.
[355] *Ţeicu 1998*, 134.
[356] *Crişan - colab. 1992*, 177.
[357] *Bejan-Tănase-Gáll 2005*, 27sq, Fig. 3/1, 5/1.
[358] *Točik 1968*, 24, Pl. XV/6-10.
[359] *Petrov 1996*, 405sq, 408sq, Fig. 4.
[360] *Heitel 1972*, 143, Fig. 3 a - b.
[361] *Ţeicu 1998*, 134.
[362] *Bejan - Moga 1979*, 159, 162sqq, Fig. 4 / 9 - 11; *Draşovean – Ţeicu -Muntean 1996*, 35sq, 38sq, Pl. LIV / M. 2, LV / M. 4, LXI / M. 13 - M. 14.
[363] *Kővári 1911*, 312 - 315, fig. 2 - 3; *Roska 1913*, 171sq, 174sqq, 179, Fig. 3 / 10.
[364] *Ţeicu 1998*, 134.
[365] *Brunšmid 1903 – 4*, 78, Fig. 29 / 1 – 8.
[366] *Chropovský 1955*, 264sq, Pl. IV/1-3, 5.
[367] *Roska 1914*, 121sqq, Fig. 1, 3 / 9 - 10, 14 – 14 a, 15 – 15 a, 21, 5 / 8, 6 / 5 - 6, 8 - 9, 11 - 14, 7 / 1 - 2, 7, 8 / 1 - 3; *Crişan - colab. 1992*, 284.
[368] *Száraz 1893*, 142, fig. 22.
[369] *Crişan 1978*, 25, Fig. 11.
[370] *Moga - Ciugudean 1995*, 147; *Ciugudean - Dragotă 2001 a*, 176; *Ciugudean - Dragotă 2001 b*, 269 - 272, Pl. 3 / 2 - 10; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 59sq, Fig. 155 - 160. Piese aflate

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

XXXVI/1, 5-6, 8-10, XXXVII/1-5), Popovec – *Bregi* [371], Sălacea - *„ Dealul Vida ”* [372], Simeria Veche[373], Szakcs – *Str. Deák Ferenc* (Kom. Tolna)[374], Şopotu Vechi - *Mîrvilă*[375], Streisîngeorgiu[376], Svinjarevac [377], Veliki Bukovec [378], Vukovar – *Lijeva bara* , Zalău – *Ortelec* [379] şi Zalău - *Str. Crasna*[380].

Inele de păr, cu o extremitate în – s, prevăzute cu nervuri longitudinale, se pot aminti şi în necropola de la Sveti Juraj u Trnju [381].

Pe lângă formele noi care apar în cultura Bjelo Brdo (formele 1, 6 – 8), *J. Giesler* menţionează şi inelele de păr cu o extremitate în – s, de format mare [382]. Existenţa acestei forme, nu se opreşte doar la faza Bjelo Brdo I / timpurie.

La limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II, se constată o modificare a formei, în sensul că, au un format mai mic şi sunt lucrate din argint, iar pe bucla în – s, apar nervuri longitudinale.

O altă schimbare, se produce în faza Bjelo Brdo II / târzie, când inelele de păr cu o extremitate în – s (forma II / 5 – 6) sunt foarte masive iar canelarea s –ului devine foarte frecventă [383]. Inelele de păr cu o extremitate în – s, cu bucla canelată, au fost destul de răspândite în ultimul sfert al secolului al XI – lea, deşi apariţia lor, ar trebui căutată, după unele opinii, la mijlocul acestui secol.

Pe baza asocierilor cu material numismatic, inelele de păr cu o extremitate în – s (forma II / 6), au fost documentate în ultimul sfert al secolului al XI – lea, o parte a lor, ajungând probabil până în secolul al XII – lea [384].

în colecţiile MNU Alba Iulia, între nr. de inv. 6340 - 6347. Au fost lucrate exclusiv din fir de argint, circular în secţiune, având grosimea de 3 mm şi deschiderea diametrică cuprinsă între 1. 5 cm - 1. 7 cm;

[371] *Ercegović 1959*, 105 – 107.

[372] *Chidioşan 1969*, 613sq.

[373] *Muntean 1998*.

[374] *Mészáros 1962*, 202sq, fig. 8 / 4.

[375] *Ţeicu 1993*, 241; *Ţeicu 1998*, 134.

[376] *Popa 1988*, 62sq, Fig.13 / 4 - 15.

[377] *Brunšmid 1903 – 4*, 88sq, Fig. 39 / 1, 44, 48.

[378] *Brunšmid 1903 – 4*, 85, Fig. 37 / 3 – 4.

[379] *Iambor 1983*, 513sq.

[380] *Cosma 1994*, 324sqq.

[381] *Tomičić 1998 – 1999*, 46, T. 1. 1., T. 3. 1., T. 3. 2., T. 4, T. 5. 2.

[382] *Giesler 1981*, 133, 136.

[383] *Giesler 1981*, 136, 145.

[384] *Giesler 1981*, 137sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

La mijlocul secolului al XI – lea, inelele de păr cu o extremitate în – s, prezintă unele transformări – apar inelele de format mic, confecţionate din fir masiv de argint, iar bucla este canelată [385].

După *B. Szőke*, inelele de păr cu o extremitate în – s, au apărut în perioada arpadiană timpurie, fiind utilizate în bazinul carpatic în deceniile şase şi şapte ale secolului al X – lea, de unde s-au răspândit şi la populaţiile slave. Nu sunt considerate drept indicator etnic. Dacă la început, acestea erau de format mic, în secolul al XI – lea, aveau s – ul prevăzut cu nervuri longitudinale [386].

Pentru *L. Niederle*, inelele de păr cu o extremitate în – s, au reprezentat un indicator al populaţiei slave [387].

În ceea ce priveşte inelele de păr cu o extremitate în – s descoperite în Transilvania, se poate face o precizare. Faţă de cele susţinute de *J. Giesler*, ornamentarea s – lui cu nervuri longitudinale nu se practică în secolul al XI – lea ci abia în cel următor, fapt confirmat de piesele de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, Hunedoara, Moldoveneşti sau Pîclişa.

O formă mult mai rară în Transilvania este cercelul simplu sau cu un capăt în – s, decorat cu ajutorul unei sârmuliţe foarte subţiri (forma 18 Giesler, tipul 8 Mesterházy).

Singura piesă din Transilvania se cunoaşte din necropola de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare "* şi aparţine fazei a II – a [388] . Din Slovacia se cunoaşte un exemplar, ce provine din necropola de la Male Kosihy – M. 237, M. 440 / orizontul III[389]. Pe teritoriul Ungariei acest decor apare cu predilecţie pe inelele cu o extremitate în – s. Se pot aminiti descoperirile de la Halimba- *Cseres*[390], Pilin – Simányhjegy şi Székesfévár – Rádiótelep. Descoperiri de acest gen se cunosc şi de pe teritoriul Bulgariei, Macedoniei, Croaţiei şi Serbiei.

J. Giesler consideră că aceste podoabe de factură bizantină s-au răspândit de la Dunărea de Jos spre Ungaria.

N. Miletić şi C. Ljubinkovic pledează pentru originea lor köttlachiană [391].

Între obiectele descoperite cu precădere în mormintele de femei, se numără şi *medalioanele circulare* din bronz. După unele opinii, au fost

[385] *Giesler 1981*, 151.
[386] *Szőke 1959*, 41sq.
[387] *Szőke 1959*, 33.
[388] *Ciugudean 1996*, 9, Fig. 53.
[389] *Hanuliak 1994*, 128, 136, Pl. XLVII / D-1, LXXXV / C –1.
[390] *Török 1962*, 161, Pl. LXXXVIII.
[391] *Mesterházy 1990*, 105sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

utilizate ca pandantive pentru păr sau ca elemente de decor pentru cingători şi îmbrăcăminte.

Se distinge o variantă cu cadrul rotund care redă *„ copacul vieţii ”* .

În necropola de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”*, s-a depistat o pereche cu această variantă, în S. XXVIII / M. 1 (D = 4. 3 cm, G = 2 mm), datată în secolul al X – lea. Ambele piese sunt în stare fragmentară [392].

Inventarul mormântului de femeie descoperit în anul 1963 la Békéscsaba – *Erzsébethely* avea în componenţă şi două discuri turnate din bronz, diferite ca decor. Decorul unui disc de păr (D = 4. 9 cm), aflat în stare fragmentară este asemănător cu perechea de la Alba Iulia .

S-a remarcat faptul că, piesele din cadrul aceleiaşi perechi diferă ca formă, decor şi chiar uzură. Ipotetic, se admit unele diferenţe cronologice între piesele din aceeaşi pereche. Cauza acestor diferenţe s-ar datora distrugerii unei piese şi înlocuirea ei cu alta.

Cercetarea obiceiurilor populare, l-au determinat pe I. Fodor să admită că tinerii îşi împleteau în păr un disc iar femeile măritate două. Mai mult, piesa pereche este considerată o imitaţie a celei deja existente.

După L. Révész, un singur disc apare cu predilecţie în mormintele de copii [393]. Pentru această piesă admite analogiile de la Galoşpetreu, Dudeştii Vechi şi Muzeul Losanne, considerând că provin din acelaşi atelier metalurgic [394].

Exemplare identice realizate prin turnare, s-au descoperit în cimitirele de la Dudeştii Vechi / Pusta Bucova / *Bucova II* [395] şi Galoşpetreu - *„ Dâmbul Morii ”* [396] (Pl. LIV/11). Un medalion identic, cu deschiderea diametrică de 4. 4 cm, avem atestat la Heves – *Kapitányhegy* [397].

În privinţa dimensiunilor, remarcăm că au deschiderea diametrică cuprinsă între 4. 2 cm - 5. 6 cm şi grosimea de 2 mm - 2. 5 mm. Un alt medalion din bronz, provenind din acelaşi mormânt de la Galoşpetreu - *„ Dâmbul Morii ”*, era de formă circulară cu deschiderea diametrică de 56 mm şi grosimea de 2 mm. Realizat prin turnare, avea stilizat un grifon în poziţie

[392] *Ciugudean 1996*, 14, 27, fig. 68; *Heitel 1994 - 95*, 419; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 41, Fig. 71 - 72.
[393] *Révész 1997*, 169 – 172, Fig. 2 / 8.
[394] *Révész 1997*, 174.
[395] *Theodorescu 1976*, 99; *Bálint 1991*, 241, Pl. LXII / 3.
[396] *Chidioşan 1965*, 238, fig. 6; *Theodorescu 1976*, 99; *Heitel 1994 - 95*, 419sqq, Fig. 11 / a; *Cosma 2001*, 522, Pl. 16 / 1; *Cosma 2002*, 141, Pl. 102 / 1.
[397] *Fodor 1996*, 395, Fig. 7.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

de atac. Acesta, are coada arcuită, terminată cu un motiv în formă de inimă[398] (Pl. LIV/12).

Acest tip de medalion, datat în secolul al X - lea, apare în general pereche în mormintele de femei şi s-a difuzat în spaţiul european, de la Rin şi până la Urali. Din punct de vedere etnic, a fost atribuit pecenegilor.

R. R. Heitel, optează pentru încadrarea lor, în grupa de medalioane cu călăreţ şi cal aparţinând complexului cultural maghiar[399].

1.2. Podoabe pentru braţe şi degete

Cea mai mare varietate din punct de vedere tipologic, se poate constata în cazul *podoabelor pentru braţe şi degete.* Tipice pentru această categorie sunt inelele digitale, unele forme având corespondente în spaţiul sud - est şi central european.

La realizarea celor mai simple *inele pentru deget*, s-a utilizat un fir de sârmă, în secţiune circular (forma 25), romboidal (forma 27) sau triunghiular. Pe lângă piesele cu dimensiune fixă, se disting şi unele care aveau capetele deschise şi subţiate.

Inele care posedă aceste caracteristici, găsim la Alba Iulia - *Str. Brînduşei* (Pl. XI, XVII/4-5, XIX/4-5, XX, XXII/1, XXVI/4, XXVIII, LVI/1, 4)[400], Deva [401], Hodoni - *„ Pocioroane ”* [402], Hunedoara - *„ Dealul cu comori ”* [403] , Moldoveneşti (Pl. LX/5)[404], Oradea[405] şi Vukovar-*Lijeva bara* [406]. Prezenţa formei 27 în secolul al XI-lea ne este confirmată şi la Alba Iulia-*Str. Brînduşei*/ M. 94, unde s-a identificat în conexiune cu un colan forma 1 b şi denar emis de Ştefan I.

Datorită modului simplu de realizare, au fost destul de utilizate între secolele X - XI.

Destul de răspândite, au fost şi inelele din bandă de tablă, cu sau fără decor. Piese din bandă de tablă de bronz, au apărut în mormintele de femei şi de bărbaţi la Alba Iulia [407], Alba Iulia – *Canton C. F. R.* (Pl. LXV/6) [408] ,

---

[398] *Chidioşan 1965*, 238, fig. 6; *Theodorescu 1976*, 99; *Heitel 1994 - 95*, 419sqq, Fig. 11 / a; *Cosma 2001*, 522, Pl. 16 / 2; *Cosma 2002*, 141, Pl. 102 / 2.
[399] *Heitel 1994 - 95*, 419sqq.
[400] *Drâmbărean 1998b*, 189, Pl. IV / e , p; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 50, Fig. 116.
[401] *Popescu 1970*, 26.
[402] *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 36, 40, Pl. LVII.
[403] *Roska 1913*, 172; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 56, Fig. 139.
[404] *Oţa-colab. 2006*.
[405] *Popescu 1970*, 26.
[406] *Demo 1996*, 78sq, Fig. 30/9.
[407] *Horedt 1958*, Fig. 17 / 1.
[408] *Dragotă – colab. 2003*, 208, Pl. III / 6, IV / 3.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. XI, XXIV, XXV, LVI/2-3)[409], Cluj Napoca – *Str. Zápolya* [410] şi la Timişoara - *„ Cioreni ”* [411].

Se remarcă un inel pentru deget din bandă de tablă, descoperit fortuit în perimetrul necropolei de la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, ce a fost ornamentat cu linii oblice [412].

Un alt tip de ornament, realizat din romburi cu punct inclus, s-a întâlnit în M. 1 de la Şeitin [413]. În faza Bjelo Brdo II / târzie, se mai întâlnesc inele din bandă de tablă, care se diferenţiază mai ales prin decorul în zig - zag (Forma 35 Giesler) [414]. Observaţia lui *J. Giesler* este susţinută de M. 45 de la Svinjarevac , unde forma 35 apare în conexiune cu un inel de păr cu un capăt în – S şi un denar din argint emis de regele Ladislau I (1077 – 1095) [415].

La un interval cronologic, cuprins între 1070 – 1100, a fost plasat şi exemplarul descoperit în M. 6 de la Sv. Juraj u Trnju , în asociere cu formele 17 b şi 41 a Giesler [416]. Forma 35, se mai poate semnala în M. 254 de la Halimba – *Cseres* (faza III), în asociere cu un denar emis de Bela II [417].

Foarte frecvente în spaţiul sud - est şi central european, şi adoptate în medii etnice diferite, au fost *inelele torsadate*, lucrate din bronz sau argint (formele 29 şi 30 Giesler). În general, au rezultat din împletirea a 2 - 3 fire de sârmă (anterior operaţiunii de răsucire, firul de sârmă era îndoit pe lung), care se subţiază destul de mult spre extremităţi.

La exemplarele analizate, se observă că extremităţile sunt subţiate prin batere, unele mai păstrând secţiunea circulară, deşi răsucirea nu mai este atât de lizibilă. Aceste inele pentru deget sunt destul de frecvente, în inventarele aşezărilor şi necropolelor din secolele XI - XII[418].

În vechile colecţii ale Muzeului Naţional al Unirii Alba Iulia (inv. 5431 - 5446), se păstrează inele pentru deget, lucrate din 2 - 3 sârme de argint sau bronz, având extremităţile apropiate. Deschiderea diametrică a pieselor este cuprinsă între 2. 2 cm - 2. 8 cm, iar grosimea variază între 3 mm - 4 mm.

---

[409] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[410] *Kovács 1942*, 103, Pl. V / 13 – 15.
[411] *Rădulescu – Gáll 2001*, 164, Fig. 8 / 7 – 8.
[412] *Kovács 1942*, 104, Pl. VI / 4 – 4 a.
[413] *Cosma 2002*, 137, Pl. 237 / 1.
[414] *Giesler 1981*, 136.
[415] *Brunšmid 1903 – 1904*, Fig. 39 / 45.
[416] *Tomičić 1998 – 1999*, 47sq, T. 7 / 3.
[417] *Török 1962*, 161, Pl. LXXXVIII, C.
[418] *Popescu 1970*, 26, cat. 90 - 91.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Descoperiri similare se întâlnesc la Alba Iulia[419], Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [420], Alba Iulia – *Str. Brînduşei* [421] (Pl. XIII, XX, XXI, XXIV, XXIX/7, LVI/5-6), Arad[422], Bjelo Brdo – *Str. Veneţia*[423], Cluj – *Mănăştur* [424], Dudeştii Vechi-*„ Movila lui Dragomir ”*[425], Geoagiu de Jos[426], Hodoni - *Pocioroane*[427], Hunedoara - *„ Kincses ”* [428], Moldoveneşti[429] (Pl. LX/6), Pîclişa - *„ La Izvoare ”*[430] (Pl. XXXVI/2), Pojejena[431], Streisîngeorgiu[432], Svinjarevac [433], Veliki Bukovec [434] şi Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [435].

Un inel descoperit la Alba Iulia - *Catedrala Romano – Catolică* [436], în M. 209, fost confecţionat dintr-un fir de argint, îndoit în 3, bucăţile rezultate fiind răsucite în aceeşi direcţie. Extremităţile au fost aplatizate prin batere. Autorul cercetărilor, constata că acest gen de podoabă era depistat în toate cazurile, la falangele de la mâna dreaptă.

Formele 29 şi 30 Giesler, apar uneori asociate, ca spre exemplu în M. 5 de la Ciganka (Slavonia), atribuit fazei II Ciganka, sincronă cu Bjelo Brdo II târzie [437]. Aceeaşi asociere, s-a constatat în faza III a cimitirului de la Majs, sincronă cu Bjelo Brdo II, unde cele două forme apar combinate [438].

În necropola eponimă a culturii Bjelo Brdo, în M. 165, forma 30 Giesler, apare în corelaţie cu doi denari de la Andrei I (1046 – 1061) şi un inel de păr, cu o extremitate în – s [439].

---

[419] *Heitel 1972*, 143, Fig. 2.
[420] *Ciugudean 1996*, 14, Fig. 66; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 44, Fig. 86 - 87.
[421] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[422] *Réthy 1898*, 124 - 131; *Hampel 1905*, 507sq, D / Fig. 4 - 7; *Fodor - colab. 1996*, 299sqq, Fig. 5.
[423] *Brunšmid 1903 - 4*, 42, 69, Fig. 7 / 10 – 11, 7 / 10.
[424] *Iambor - Matei - Halaşu 1981*, 138sqq.
[425] *Bejan-Tănase-Gáll 2005*,28, Fig. 5/2.
[426] *Petrov 1996*, 405, Fig. 4.
[427] *Bejan 1995*, 118, Fig. XI B / 8; *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 36sqq, Pl. LXI / C - M. 15.
[428] *Kővári 1911*, 312sq, Fig. 4; *Horedt 1956*, 111sq, Fig. 6.
[429] *Roska 1914*, 130, 143, Fig. 3 / 11, 8 / 7; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 57, Fig. 142.
[430] *Ciugudean - Dragotă 2001 a*, 176; *Ciugudean - Dragotă 2001 b*, 272, Pl. 3 / 12, 4 / 5; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 58, Fig. 152, 154.
[431] *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 40.
[432] *Popa 1988*, 62sq, Fig. 13 / 1 - 2.
[433] *Brunšmid 1903 - 4*, 88, Fig. 39 / 4.
[434] *Brunšmid 1903 - 4*, 85, Fig. 37 / 1.
[435] *Popescu 1956*, 94, Fig. 87 / 5.
[436] *Heitel 1986*, 243, fig. 2 / 5, 4 / 7.
[437] *Tomičić 1990*, 88sq, T. VIII. 2.
[438] *Tomičić 1990*, 89.
[439] *Brunšmid 1903 - 4*, 69, Fig. 7 / 10; *Tomičić 1990*, 89.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

După *J. Giesler*, formele 29 şi 30, apar la limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II [440].

Influenţele exercitate de lumea bizantină, mai ales în ceea ce priveşte tehnica de făurire a podoabelor sunt destul de sugestive. În acest sens, trebuie menţionat, inelul cu montură, realizat în tehnica granulaţiei şi filigranului (forma 38 a Giesler, tipul 16 a Mesterházy), plasat între anii 965 - 1060. Majoritatea acestor piese au fost realizate din argint, dar apar şi imitaţii din bronz. În spaţiul românesc, un inel de această factură, datat cu monede emise de Ştefan I, s-a descoperit în M. 2 la Hodoni - *Pocioroane*[441].

Acest tip de podoabe nu lipsesc din spaţiul sud-est european fapt confirmat de necropolele Kloštar Podravski [442] , Zvonimirovo – *Veliko Polje* (Slavonia) [443] şi Matičane – *Breg*[444]. Alte descoperiri se pot menţiona la Halimba – Cseres, Dinogeţia – Garvăn, Vukovar – *Lijeva bara*[445] şi Čakajovce [446].

Exemplarul descoperit în M. 15 de la Svinjarevci a fost realizat din argint. Protoma este înălţată şi decorată cu un motiv cruciform, între care se află triunghiuri realizate din granule, cu vârful în sus, spre zona centrală. În centrul protomei se află un glob, iar marginea este decorată la rândul ei cu granule[447].

O altă variantă, realizată în aceeaşi tehnică a granulării şi filigranului, a fost identificată în cimitirul de la Zalău - *Str. Crasna*. Veriga lamelară a fost decorată median cu un motiv în formă de spirală, realizat din fir de sârmă de argint lipită, flancat cu câte o bandă de granule lipite. Montura, împodobită cu granule şi filigran are fixată o bucată de cobalt, de formă dreptunghiulară [448].

Podoabele de acest gen, s-au difuzat în secolele IX - XI, pe filieră bizantină, pe un vast teritoriu, acoperind atât centrul, cât şi sud - estul Europei[449].

Un alt tip de *inele cu montură*, realizate însă printr-un procedeu mai puţin complex sunt *inelele cu chaton*. Confecţionate din bronz sau argint, au

---

[440] *Giesler 1981*, 136, 145.
[441] *Draşovean - Ţeicu - Muntean 1996*, 35sq, 40, Pl. LIV / M. 2.
[442] *Brunšmid 1903 - 4*, Fig. 31 / 5.
[443] *Tomičić 1996- 1997*, 96sq, T. 2, T. 11. 3. Ambele exemplare sunt plasate în faza Zvonimirovo II, sincronă cu finalul fazei Bjelo Brdo I.
[444] *Jovanović – Vuksanović 1981*, Y 240 / 2 / 1 – Y 240 / 2 / 2 - 11.
[445] *Demo 1996*, 53, Fig. 35.
[446] *Mesterházy 1991*, 156 – 161.
[447] *Brunšmid 1903 - 4*, 88, Fig. 39/ 15.
[448] *Cosma 1994*, 324sq.
[449] *Cosma 1994*, 328; *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 40.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

montura uneori aplatizată sau reliefată, de formă uşor conică (Pl. XXXIX/4). Cele mai sugestive exemplare, încadrate în secolul al X - lea, provin din spaţiul intracarpatic, din necropolele Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* [450], Alba Iulia - *Str. Brînduşei* [451] (Pl. III/11, LVI/10), Blandiana B [452] şi Vukovar – *Lijeva bara* [453]. La Vukovar -*Lijeva bara*/ M. 316 inelul cu chaton apare în conexiune cu formele 13, 36 şi 4 Giesler[454].

Se disting două variante, diferite din punctul de vedere al realizării. Prima variantă a fost realizată în totalitate dintr-o sârmă de argint, aplatizată în zona verigii, unde capătă aspectul unei benzi. După răsucirea celor două extremităţi s-a realizat montura propriu-zisă (chatonul), aplatizată sau nu. Ulterior, cele două sârme sunt rulate în formă de spirală, încadrând chatonul.

A doua variantă, a fost realizată din două elemente separate – sârma şi veriga. O modificare sesizabilă avem în cazul verigii, realizată dintr-o bandă destul de uniformă. Extremităţile verigii sunt prevăzute cu două orificii, prin care era intodusă sârma, procedeul continuând cu realizarea chatonului, uneori cu aspect conic şi rularea spirelor[455].

Inelele plate (forma 36 Giesler), prevăzute uneori cu îngroşare sigilară sunt destul de tipice pentru orizontul Bjelo Brdo. În cele mai multe cazuri, au un decor cu cerculeţe punctate în interior. Piese lucrate în această manieră, ne sunt cunoscute din descoperirile de la Dudeştii Vechi-*„ Movila lui Dragomir ”*[456], Orăştie - *Dealul Pemilor* X_2 [457](Pl. XLVI/9), Szentes-Szentlászló[458], Timişoara - *„ Cioreni ”* [459] , Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [460] şi Vukovar – *Lijeva bara* [461].

Uneori s-a constatat o asociere a formei 36 Giesler cu formele 31, 4 şi 2. Se poate menţiona în această situaţie M. 211 de la Vukovar-*Lijeva bara*[462].

---

[450] *Heitel 1983*, 106; *Heitel 1994 - 95*, 418; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 43, Fig. 82; *Ciugudean – colab. 2003*, 39.
[451] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 4; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 188, pl. IV / j; *Dragotă 2003*.
[452] *Horedt 1966*, 283, Fig. 23 / 12; *Heitel 1983*, 106; *Heitel 1994 - 95*, 409, 418, Fig. 8 / s.
[453] *Vinski 1959*, 106, Pl. XXXIX / 39.
[454] *Demo 1996*, 82, Fig.36/1-7.
[455] *Dragotă-Brânda 1999*, 127-132.
[456] *Bejan-Tănase-Gáll 2005*, 27, Fig. 3/2.
[457] *Pinter - Luca 1995*, 21sq, 27, Fig. XII / 4.
[458] *Széll 1941*, 234, Pl. II B/12 a-12 b.
[459] *Rădulescu – Gáll 2001*, 171, Fig. 11 / 13.
[460] *Popescu 1956*, 91, fig. 8 / 1.
[461] *Demo 1996*, 53, Fig. 35.
[462] *Demo 1996*, 80, Fig. 33.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

La Ptuj – *Grad*, forma 36 apare în M. 104, M. 220, M. 225 şi M. 295, pe parcursul fazei II, încadrată între anii 1000 - 1030 [463]. La acestea, se mai adaugă, piesele din M. 56, M. 58, M. 212, M. 439 şi M. 692 de la Halimba – *Cseres*, toate plasate în faza II a cimitirului [464].

O altă variantă de inel cu partea centrală lăţită, şi ornamentată cu motive florale incizate sau pentagramă. Decorul floral apare pe exemplarele de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* [465] şi Szentes-Szentlászló[466]. Inelul cu pentagramă apare şi în descoperirile din sud-vestul Slovaciei la Dolný Peter [467] , Prša (Reg. Lučenec)[468] şi Szentes-Szentlászló[469].

În aceeaşi categorie a inelelor cu placă sigilară, se distinge o variantă ce deţine pe placa sigilară, o acvilă incizată (forma 37 Giesler). Exemplarele de acest gen, au fost atribuite unui grup de tranziţie spre cultura Bjelo Brdo, fiind utilizate probabil până la finalul fazei Bjelo Brdo I / timpurie [470]. Varianta de inel cu acvilă, se distinge în descoperirile de la Oradea – *Salca* [471], Timişoara - *„ Cioreni ”* [472] şi Trnovec nad Váhom[473]. Se remarcă uneori, o asociere între forma 37 şi inelul decorat cu pentagramă, fapt dovedit şi în cazul M. 67 de la Szentes-Szentlászló[474].

La Simeria Veche – *„ În vie ”*, pe degetul de la mâna stângă a unui schelet, s-a descoperit un inel din bronz cu placă sigilară, care avea incizate două figuri umane[475].

Piesele pentru braţe, au fost foarte diversificate din punct de vedere tipologic. Materialul cel mai utilizat la confecţionarea brăţărilor, a fost metalul (aur, argint, bronz, fier), şi într-o proporţie mai redusă sticla. Pe lângă formele simple, realizate dintr-o bară îndoită, circulară, romboidală sau hexagonală în secţiune, se disting şi altele mult mai complexe, confecţionate prin turnare. Prezenţa lor s-a constatat atât în mormintele de femei, cât şi în cele de bărbaţi. Din punct de vedere funcţional, au fost încadrate în categoria pieselor de podoabă, sau a accesoriilor vestimentare.

---

[463] *Tomičić 1993*, 553, T. 9.
[464] *Török 1962*, 146, 149, 154, 157sq, Pl. XXVI, XXVIII, XXXIII, XXXVIII, XLIII, C.
[465] *Ciugudean 1996*, 9, 14, Fig. 54.
[466] *Széll 1941*, 234, Pl. III B/5 a – 5c.
[467] *Točík 1968*, 21, Pl. XX/11.
[468] *Točík 1968*, 38, Pl. XXVII/33; *Točík 1987*, 211, Fig. 19/3.
[469] *Széll 1941*, 234, Pl. III B/1a-1b
[470] *Giesler 1981*, 136.
[471] *Cosma 2002*, 137, Fig. 177 / 8.
[472] *Rădulescu – Gáll 2001*, 171, Fig. 11 / 14.
[473] *Točík 1971*, 155, Pl. XXXI/14.
[474] *Széll 1941*, 238, Pl. V B/12 a-12b, 13 a-13 b, 14 a-14 b.
[475] *Basa 1970*, 231, Fig. 8 / 3. În acelaşi mormânt, au mai apărut câteva piroane din fier.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Majoritatea brățărilor simple (forma 4 *Giesler*), circulare sau lenticulare în secțiune, au extremitățile boante sau ascuțite. Deschiderea lor diametrică este cuprinsă între 4 cm - 7. 8 cm. Sunt răspândite în secolele X - XI. Numărul lor într-un mormânt, oscilează între 2 - 3 exemplare.

Din punct de vedere al funcționalității, se optează pentru încadrarea lor atât în categoria accesoriilor vestimentare cât şi a podoabelor.

Piese realizate în această manieră, apar în cimitirele de la Alba Iulia - *„ Stația de Salvare ”* [476], Alba Iulia – *Canton C. F. R.* [477](Pl. LXV/11), Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* [478], Alba Iulia - *Str. Brînduşei* [479] (Pl. III/10, VI/13), Blandiana – *„ În Vii ”* [480], Deva - *Micro 15* [481] (PL. LIII/1), Dudeştii Vechi-*„ Movila lui Dragomir ”*[482], Gîmbaş – *„ Măguricea „* [483], Hunedoara – *„ Dealul cu comori “* [484], Košúty[485], Letkés – *Téglaégető* [486], Lopadea Nouă [487], Orăştie - *Dealul Pemilor* X_2 [488] (Pl. LI/1-4, LV/1, LVI/8, 13, 15), Püspökladány-Eperjesvölgy[489], Prša (Reg. Lučenec)[490], Szob – *Kiserdő* [491], Timişoara –

[476] *Ciugudean 1996*, 9sqq, Fig. 39, 45, 70; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 43, Fig. 83 – 84; *Blăjan 2004*, Fig. 150- 152, 155, M. 524/ 1981, M. 583 / 1981, M. 524 / 1981, M. 511 / 1981, MNUAI. 7383, MNUAI. 7592, MNUAI. 7593, MNUAI. 7549.
[477] *Dragotă - colab. 2003*, 208, Pl. I / 1, II / 1. MNU Alba Iulia. Inv. 7663. D = 5. 3 cm, gr. = 4 - 5 mm.
[478] *Blăjan 2004*, 54, Fig. 153, MNUAI. 7568, M. 23 / 1979.
[479] *Dragotă - Brânda 2000*, 10sq; *Dragotă - Brânda 2001*, 298, Pl. V / 2; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 49sq, Fig. 112, 117; *Dragotă - colab. 2002 d*, 40sqq, Pl. IV / 13.
[480] *Horedt 1986*, 78, Fig. 35 / 3; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 54, Fig. 131.
[481] *Horedt 1986*, 84sq, Fig. 39; *Pinter 1992 - 1994*, 239sq, Pl. 4; *Pinter 1994*, 9, Pl. 4; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 51, Fig. 121.
[482] *Bejan-Tănase-Gáll 2005*, 27, Fig. 2/1.
[483] *Hampel 1905*, 532, Pl. 371 / 4.
[484] *Roska 1913*, 178. Piesa este lenticulară în secțiune, şi are d = 5. 7 cm. A fost identificată pe brațul stâng al defunctului din M. XLIV.
[485] *Chropovský 1955*, 264sq, Pl. V/5.
[486] *Bakay 1978*, 101, Pl. XLIX / 3, XLVIII / 8 - 9.
[487] *Horedt 1986*, 86, Fig. 40 / 3.
[488] *Pinter - Luca 1995*, 19sq, Pl. IX / 1 - 2, XII / 1; *Pinter- colab. 2001-2002,* 116sq, Pl. IV/e-g, i, V/b-c.
[489] *Nepper 2002*,141, Pl. 153/3.
[490] *Točik 1968*, 38, Pl. XXVII/ 34.
[491] *Bakay 1978*, 10, 18 - 21, Pl. I / 3, II / 2, III / 17, VIII / 6 - 7, XXII / 5 - 6.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Cioreni [492], Trnovec nad Váhom[493] , Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [494] , Vukovar – *Lijeva bara*[495] şi Zalău – *Ortelec* [496].

Sunt situații în care brățara simplă, apare asociată cu formele 2 sau 6 Giesler. Cazuri de acest gen s-au întâlnit în M. 1 /1961 de la Alba Iulia – *Canton C. F. R.* [497] şi M. 1 la Blandiana – *„ În Vii ”* [498].

O asociere între forma 1 a, 4 şi o variantă a formei 6, se cunoaşte la Vukovar-*Lijeva bara* /M. 159[499].

În cimitirul de la Szaks – *Str. Deák Ferenc*, datat la sfârşitul secolului al X-lea, inventarul funerar este completat şi de brățări din bronz, circulare în secțiune, cu extremitățiile retezate (D = 7 cm, 8 cm; gr. = 4. 2 mm, 4. 3 mm) [500].

Unele brățări simple au extremitățile decorate cu incizii subțiri. Această observație este susținută de exemplarele de la Blandiana – *„ În Vii ”* [501] şi Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [502].

Pentru vestul şi nord - vestul României, avem documentate piese din argint şi bronz la Biharia – *Dealul Şumuleu* [503], Oradea – *Salca* [504], Oradea – *Cazarma Husarilor* [505] şi Şiclău [506].

Un caz singular îl constituie brățara descoperită la Gîmbaş – *„ Măguricea “*. A fost confecționată dintr-un fir de sârmă de bronz, circular în secțiune şi prezintă urme de aurire. Se diferențiază de forma 4 prin faptul că are extremitățile în formă de bulbi / butoni [507].

Probabil că acest fapt, se datorează influențelor receptate din mediul culturii Köttlach unde se găsesc inele de păr cu terminațiile în formă de bulbi.

---

[492] *Rădulescu - Gáll 2001*, 156, 164, 183, Fig. 7 / 10, 8 / 3 - 4, 10 / 1.
[493] *Točík 1971*, 162, Pl. XXXIV/28, 32.
[494] *Popescu 1956*, 90sqq, 110sq, Fig. 81 / 3; *Oța 1998 - 2000*, 498sqq, Fig. 1 - 11. Acest tip, apare în M. 3, M. 6, M. 11 şi M. 34.
[495] *Demo 1996*, 82, Fig. 36/3-4.
[496] *Iambor 1983*, 513.
[497] *Dragotă-colab. 2003*, 208, I /1 - 2, II / 1 - 2.
[498] *Horedt 1966*, 276, Fig. 18 / 2, 4, 7.
[499] *Demo 1996*,79sq, Fig. 32/2-3.
[500] *Mészáros 1962*, 202, Fig. 3 / b. 1 – b. 2.
[501] *Horedt 1986*, Fig. 35 / 3; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 54, Fig. 131.
[502] *Oța 1998 - 2000*, 500, Fig. 9.
[503] *Cosma 2002*, 138, Pl. 54 / 12 - 13, 58 / 4, 59 / 22 - 23.
[504] *Cosma 2002*, 138, Pl. 176 / 6.
[505] *Cosma 2002*, 138, Pl. 179 / 3, 5.
[506] *Popescu 1970*, 54; *Cosma 2002*, 138, Pl. 244 / 28.
[507] *Hampel 1905*, 532, Pl. 371 / 2 - 3.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

După *B. Szőke*, brățările deschise rotunde în secțiune şi îngustate la capete, se pot plasa în perioada cuceririi spațiului ungar (începutul secolului al X - lea – ultimele trei decenii ale secolului al X - lea)[508].

Pentru *J. Giesler*, forma 4 apare în orizontul vechi maghiar, şi se transmite şi în faza Bjelo Brdo I / timpurie [509].

La cumpăna dintre milenii apare un alt tip de brățară, tot cu extremitățile deschise şi ascuțite, însă cu secțiunea rombică. În unele situații sunt asociate cu brățările circulare, lenticulare sau cu cele torsadate.

Exemplarele de această factură ne sunt cunoscute din descoperirile de la Homokmégy – *Székes* [510], Szakcs – *Str. Deák Ferenc* [511] şi Vărşand – *„ Movila dintre vii ”* [512]. În Transilvania nu s-a descoperit această variantă care face trecerea spre formele mai masive.

Asocierea de brățară rombică cu brățară circulară, ne este confirmată şi de M. 59 şi 72 de la Homokmégy – *Székes*, datat între a doua jumătate a secolului al X – lea şi prima treime a secolului al XI – lea [513].

În secolul al XI – lea, devine frecvent tipul rombic sau hexagonal în secțiune, cu capetele boante (forma 7 Giesler). Exemplare care prezintă aceste caracteristici, au fost descoperite la: Alba Iulia - *„ Stația de Salvare ”* [514], Alba Iulia – *Str. Vănătorilor* [515], Arad – *Földvár* [516], Foieni (jud. Satu – Mare) [517] , Hunedoara - *„ Dealul cu comori ”* [518], Moldovenești [519] (Pl. LV/2, LX/1-3), Vărşand – *„ Movila dintre vii ”* [520] şi Timişoara – *Cioreni* [521].

În unele cazuri sunt ornamentate pe toate fețele cu cerculețe cu punct inclus, sau pe două fețe cu incizii transversale.

La Vukovar-*Lijeva bara* / M. I/1951, forma 7 s-a identificat în conexiune cu 1 b, 4 şi 38 a[522].

---

[508] *Szőke 1959*, 39sq.
[509] *Giesler 1981*, 133sq.
[510] *Gallina – Hajdrik 1998*, 143, Pl. X / 1.
[511] *Mészáros 1962*, 205, Fig. 14 / 3.
[512] *Oța 1998 - 2000*, 501, Fig. 12 / M. 46.
[513] *Gallina – Hajdrik 1998*, 146, 149, Pl. III / 3 – 4, Pl. X / 12, 13.
[514] *Blăjan - Popa 1983*, 379, Fig. 3 / 4.
[515] *Blăjan 2004*, 54sq, Fig. 154, MNUAI. 6551, M. 80 / 1979.
[516] *Hampel 1905*, 507sq, D / 1.
[517] *Németi 2001*, 233, Fig. 3 / 1.
[518] *Roska 1913*, 177sq, Fig. 3 / 13.
[519] *Roska 1914*, 130sq, 137sq, Fig. 3 / 12, 6 / 4, 7, 7 / 11; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 56, Fig. 141; *Oța-colab. 2006*.
[520] *Popescu 1956*, 90, Fig. 81 / 1.
[521] *Rădulescu - Gáll 2001*, 164, 183, Fig. 10 / 2 - 3, 5 - 6, 10.
[522] *Demo 1996*, 71, Fig. 14/1-4.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

După J. Giesler, formele 7 şi 8 apar în faza Bjelo Brdo I / timpurie, fiind asociate cel puţin cu monede emise de Andrei I. Dispariţia acestor forme, s-a produs la limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II [523].

Reprezentative pentru această gamă de podoabe sunt şi *brăţările lamelare*, care se grupează cronologic între secolele X - XI.

Confecţionate dintr-o placă / lamelă din bronz, prezintă unele diferenţe sesizabile, mai ales în ceea ce priveşte extremităţile. Comparativ cu restul corpului, uneori, capetele sunt mai late, rotunjite sau ovale, ca urmare a procedeului baterii (forma 3 Giesler).

Trebuie specificat în acest context, că unele piese au extremităţile perforate. Pe lângă exemplarele simple, neornamentate, distingem piese decorate pe toată suprafaţa exterioară cu cercuri ştanţate care au un punct înscris, dispuse într-un rând median.

Acestei variante, îi pot fi atribuite, piesele descoperite la Arad - *I. A. S. Ciala* [524], Gîmbaş – *„ Măguricea ”* [525], Oradea - *Pusta Kovacsi* [526] şi Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [527].

Brăţara lamelară de la Moldoveneşti / M. XLII (l = 7 mm – 13 mm), a fost decorată cu cercuri punctate. Capetele au fost lăţite şi prevăzute cu orificii. Piesa apare în asociere cu o brăţară de bronz cu protome unite, inele de păr cu o extremitate în – s, colan torsadat din bronz şi un inel digital[528].

În colecţiile Muzeului Smidt, se află o brăţară lamelară din bronz, cu extremităţiile rotunjite, decorată cu cercuri punctate (d = 6. 2 x 6. 4 cm, l = 0. 6 – 1. 2 cm, gr. = 0. 3 cm) [529].

La Szentes – *Borbásföld*, în M. 14, s-au identificat pe ambele antebraţe ale scheletului de femeie, câte o brăţară lamelară din argint, cu extremităţile lăţite, şi perforate [530].

Brăţări lamelare, ornamentate, ciocănite la extremităţi, şi ornamentate cu cerculeţe cu punct inclus, găsim la Csanytelek - *Dilitor* [531], Kaba [532], Fábiánsebestyén [533] şi Püspökladány-Eperjesvölgy[534].

---

[523] *Giesler 1981*, 120, 133 – 146.
[524] *Popescu 1970*, 53.
[525] *Horedt 1986*, 82, Fig. 38 / 16; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 51, Fig. 120.
[526] *Popescu 1970*, 54, cat. 68.
[527] *Popescu 1956*, 91, Fig. 83 / 3, 6. M. 11, M. 15.
[528] *Roska 1914*, 140, Fig. 7 / 9 – 9 a; *Horedt 1954*, Fig. 8.
[529] *Kiss 2000*, 269, Pl. 91 / 10. Locul de proveniență al piesei este neconoscut.
[530] *Révész 1996*, 301sq, 304sq, Fig. 12 / 35 - 36. Această variantă, databilă în primele 6 decenii ale secolului al X - lea, dar şi în secolul al XI - lea (exemplare din bronz), a fost considerată ca fiind specifică maghiarilor. Datorită faptului că erau purtate aproape de cot, s-a luat în calcul şi posibilitatea ca acestea să strângă mâneca largă a hainei.
[531] *Széll 1941*, XII B / 7 a - c, 8 a - c.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Brățara lamelară de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, identificată cu ocazia cercetărilor din anul 2005, se încadrează în această variantă[535] (Pl. XXIX/6, LV/6).

La Červenik / M. 4 (Reg. Trnava), s-a identificat forma simplă, cu capetele rotunjite[536]. În această categorie a brățărilor lamelare, putem distinge o altă variantă, ale cărei extremități sunt îndoite în formă de buclă (forma 2 Giesler). Ele apar deja între materialele grupului cultural Ciumbrud plasate în a doua jumătate a secolului al IX - lea. Brățara identificată în necropola de la Orăştie – *Dealul Pemilor* X8, a fost ornamentată pe exterior cu trei rânduri de puncte imprimate prin batere [537].

Brățări cu extremitățile în formă de buclă s-au identificat la Alba Iulia – *„ Stația de Salvare “* [538], Bánov (Reg.)[539], Červenik / M. 8 (Reg. Trnava)[540], Galoşpetreu [541], Košúty [542], Prša (Reg. Lučenec)[543], Püspökladány-Eperjesvölgy[544], Szentes – *Borbásföld* [545], Szentes-Szentlászlo[546], Szob – *Kiserdő* [547], Trnovec nad Váhom[548], Vărşand – *„ Movila dintre vii "* [549] , Vozokany (Reg. Galanta)[550] şi Vukovar-*Lijeva bara*[551].

La Male Kosihy în M. 104 (orizontul I) apare în combinație cu forma 4 ornamentată cu incizii pe capete[552] . Mai pot fi amintite piesele din M.

---

[532] *Váňa 1954*, 100, Pl. III/3; *Hampel 1905*, II, 537sq, III, Pl. 374 .
[533] *Richthofen 1923-1926*, 145sq, Fig. 45/8; *Bende-Lőrinczy 1997*, 228, Fig. 26/7.
[534] *Nepper 2002*, 201, Pl. 213/2.
[535] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[536] *Točik 1968*,17sq, Pl. IX/1-2.
[537] *Pinter – Boroffka 2001*, 332, Fig. 5 / 20.
[538] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 41, Fig. 75.
[539] *Točik 1968*, 12, Pl. III/24.
[540] *Točik 1968*,19sq, Pl. XL/5.
[541] *Chidioşan 1965*, 236, 240, Fig. 2; *Cosma 2002*, 138, Pl. 102 / 3.
[542] *Chropovský 1955*, 264sq, Pl. V/6.
[543] *Točik 1968*, 39sq, Pl. XXVIII/12.
[544] *Nepper 2002*, 204, Pl. 216.
[545] *Révész 1996*, 301, 304, Fig. 10 / 26. M. 12 (femeie), avea pe fiecare antebraț, câte o brățară platâ din argint, cu capetele răsucite. Una dintre piese, s-a pierdut. Cu o singură excepție, toate brățările de acest gen apar în mormintele de femei, fiind utilizate în primele şase decenii ale secolului al X –lea. Cea mai timpurie emisiune monetară, asociată cu această brățară, este datată după anul 920.
[546] *Széll 1941*, 241, Pl. VII A/15 a-15 b, 19 a- 19 b.
[547] *Bakay 1978*, 14, Pl. III / 16.
[548] *Točik 1971*, 162, Pl. XXXV/14.
[549] *Popescu 1956*, 91, Fig. 83 / 1, 7.
[550] *Točik 1968*, 63, Pl. LIV/8.
[551] *Demo 1996*, 80, Fig. 33/2.
[552] *Hanuliak 1994,* 122, T. XXIII / 4

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

256 şi M. 301, ultima fiind decorată cu un motiv în zig – zag (orizonturile I – II) [553].

Se remarcă un exemplar din fier, descoperit în M. 46 din necropola de la Matičane – *Breg*, datată între secolele X - XI. În acest mormânt dublu (femeie şi copil), s-a identificat pe oasele antebraţului drept ale femeii, o brăţară din fir gros de fier, rectangulară în secţiune, cu extremităţile îndoite în formă de buclă[554]. Varianta de brăţară cu ambele extremităţi în formă de buclă, în asociere cu forma împletită, apare şi în cimitirul de la Bánov / Reg. Nove Zamky, datat în secolul al X-lea [555].

Un sistem de închidere de tip balama, s-a remarcat la o brăţară lamelară, identificată în M. 16 din această necropolă. O altă piesă identică din acest mormânt se află în stare fragmentară, lipsind chiar sistemul de închidere. Cele două brăţări, au fost decorate cu motive geometrice incizate şi puncte [556].

Probabil că, la ambele forme de brăţări lamelare (cu capetele rotunjite şi perforate, sau îndoite în formă de buclă), sistemul de închidere, consta dintr-o clemă realizată din fir subţire de sârmă. Nu este exclus ca, varianta cu extremităţile perforate, să deţină la sistemul de închidere o piesă complementară, realizată din bandă cu orificii la capete.

B. Szőke, plasează ambele variante de brăţări lamelare, în perioada cuceririi spaţiului ungar (începutul secolului al X - lea – ultimele trei decenii ale secolului al X - lea), şi admite existenţa lor şi în perioada arpadiană timpurie (ultima treime a secolului al X – lea – secolul al XII – lea) [557].

Aceste forme, care apar în mediul maghiar vechi sunt frecvente şi în faza Bjelo Brdo I. Ele dispar la finalul acestei faze [558].

Nu putem omite din această tipologie *brăţările torsadate*, frecvente în inventarele necropolelor din secolele X - XI.

Se pot distinge în această categorie cel puţin două variante, diferenţiate din punct de vedere al sistemului de închidere.

Foarte răspândită a fost brăţara torsadată din 2 - 3 fire de bronz (în prealabil, firul de sârmă a fost îndoit), ale cărei capete se terminau unul în cârlig, iar celălalt în formă de buclă.

Un sistem de închidere diferit, s-a observat la piesa descoperită la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ” /* M. 405 care a fost realizată din 2 sârme

---

[553] *Hanuliak 1994,* 129sqq, T. L, LXI / 5
[554] *Jovanović - Vuksanović 1981*, Y 245 / 2 /1: 6.
[555] *Točik 1968*, 12, Pl. III/24.
[556] *Jovanović - Vuksanović 1981*, Y 240 / 2 / 1 – Y 240 / 2 / 2 : 9 - 10.
[557] *Szőke 1959*, 39sqq.
[558] *Giesler 1981*, 120, 133 – 136.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

groase de bronz răsucite, capetele fiind unite cu ajutorul unui fir de sârmă, mult mai subțire în diametru, înfăşurat pe toată zona de îmbinare [559].

O piesă similară din necropola de la Vărşand – *„ Movila dintre vii "* a fost confecționată din bronz în aceeaşi manieră, doar că închiderea se realiza cu extremitățile unui singur fir[560].

La Vărşand – *„ Movila dintre vii "* s-a evidențiat şi varianta cu sistem de închidere compus din buclă şi cârlig [561]. Aproape identice sunt şi cele două piese care provin din cimitirul de la Blandiana – *„ În Vii "* [562]. Brățara descoperită în cimitirul de la Szaks – *Str. Deák Ferenc*, a fost realizată prin torsadarea a trei fire de sârmă de bronz (d = 6. 45 cm)[563]. Din M. 1 / 1961, dezvelit la Alba Iulia – *Canton C. F. R.* de către Alexandru Popa, provine o brățară torsadată din 3 fire (d = 5. 6 cm, gr. = 3 mm), a cărei sistem de închidere a fost realizat prin răsucirea capetelor [564] (Pl. LV/12). Se aseamănă foarte bine cu piesa din M. 24 de la Homokmégy – *Székes* [565]. O brățară din bronz, cu extremitățile răsucite şi apoi rulate, s-a găsit în M. 139, din cimitirul de la Vukovar – *Lijeva bara*, datat între anii 950 -1150[566]. Se poate distinge o variantă, la care ambele capete sunt sub formă de buclă. În descoperirile din Transilvania nu se cunosc piese de acest gen. În spațiul sud- est şi central european, aceste piese sunt datate între secolele X - XIII.

Pentru spațiul bănățean, reprezentative sunt descoperirile de la Cuptoare, Şopotu Vechi şi Gornea – *Căuniţa*[567]. Tipul 5 Giesler, mai este atestat în cimitirul de la Moftinu Mic, în M. 10[568].

B. Szőke, consideră că, tipul de brățări torsadate, cu sistem de închidere buclă – cârlig, pot fi încadrate în perioada cuceririi spațiului ungar (începutul secolului al X - lea – ultimele trei decenii ale secolului al X - lea) [569]. J. Giesler plasează formele 5 şi 6 (?), în orizontul vechi maghiar. Ele se regăsesc şi pe durata fazei Bjelo Brdo I / timpurie [570].

---

[559] *Blăjan - Popa 1983*, 379, Fig. 3 / 2.
[560] *Popescu 1956*, 91, Fig. 83 / 2; *Popescu 1970*, 54, cat. 71.
[561] *Popescu 1956*, 92sqq, Fig. 85 / 2, 88 / 1. M. 15, M. 47 şi M. 52.
[562] *Horedt 1986*, Fig. 35 / 5; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 54, Fig. 132 - 133.
[563] *Mészáros 1962*, 202, Fig. 3 / a. 1 – a. 2.
[564] *Dragotă-colab. 2003*, 208, Pl. I / 2, II / 2. MNU Alba Iulia. Inv. 7664.
[565] *Gallina – Hajdrik 1998*, 139, Pl. X / 3.
[566] *Vinski 1959*, 102, Pl. XXXIX / 36. Autorul cercetărilor, precizează descoperirea a 50 de brățări în acest cimitir.
[567] *Ţeicu 1998*, 138sq, Fig. 471, 48 / 1 - 6, 49.
[568] *Cosma 2002*, 139, Pl. 151 / 1.
[569] *Szőke 1959*, 39sq.
[570] *Giesler 1981*, 133 – 136.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Brățările împletite cu protomele turnate, au constituit modelul pentru cele realizate prin turnare, răspândite la un orizont cronologic mai târziu.

În curtea castelului Zsennye (Kom. Vas), s-au descoperit într-un vas ceramic cenuşiu, trei brățări realizate din 3 - 7 fire de electron împletite. Protomele, au fost turnate. La baza lor, se află câte o verigă incizată, care marchează zona de îmbinare cu extremitățile brățării. Diametrul maxim al pieselor este cuprins între 7. 1 cm – 9. 0 cm , iar greutatea, între 58. 9 g – 134. 559 g[571].

Au existat diverse ipoteze în legătură cu încadrarea cultural-cronologică a acestei forme de brățări. S-au plasat fie în secolele II - IV p. Chr., fie în secolul al X - lea, în perioada migrațiilor. După alte păreri, aceste piese, se pot atribui sciților[572].

Originea acestei variante ar putea fi căutată în spațiul răsăritean, mai precis în sudul Rusiei, de unde s-au răspândit pe calea comerțului[573].

Pentru spațiul românesc şi croat, nu avem documentată această variantă de brățară.

Remarcabile sunt mai ales *brățările turnate cu protome (şarpe, câine, pasăre, lup ?)*, deschise sau închise. Se disting mai multe variante, diferite din punctul de vedere al secțiunii şi al reprezentărilor.

O variantă cu capetele deschise a fost turnată din bronz, imitând destul de fidel răsucirea a 2 - 3 fire. Extremitățile au fost reprezentate prin două capete de animal, bine reliefate, ale căror boturi sunt puternic aplatizate prin batere (forma 8 Giesler). Ochii sunt boltiți spre exterior, iar pleoapele sunt accentuate. În general, bărbia este crestată oblic.

Piese aparținând acestei variante, au fost identificate în spațiul românesc la: Alba Iulia [574] (Pl. LV/4), Timişoara – *Cioreni* [575] şi Vărşand – *Laposhalom* [576]. O brățară similară cu capetele deschise, s-a identificat în necropola de la Szentes - *Szentlásló*, datată în secolul al XI - lea[577].

---

[571] *Kiss 2000*, 264, Pl. 88 / 1 - 3.
[572] *Márkiné Poll 1932 - 33*, 62sqq.
[573] *Márkiné Poll 1932 - 33*, 83sq.
[574] *Horedt 1958 b*, 52, Fig. 21 / 1; *Kovács 1994*, 123, Fig. 31 / Tipul 3a; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 60, Fig. 161. MNU Alba Iulia - inv. 5417, 5422. Dimensiuni: d = 6. 5 cm - 7 cm, gr. = 4. 5 cm - 5 mm.
[575] *Rădulescu - Gáll 2001*, 155, 183, Fig. 3 / 1.
[576] *Domonkos 1908*, 71; *Roska 1941*, 52sq, Fig. 24 / 1; *Popescu 1956*, 90-110, Fig. 81 / 2, 90 / 1; *Theodorescu 1976*, 111sqq, Fig. 114; *Kovács 1994*, 123, Fig. 31. O brățară de acest tip, a mai fost achiziționată înainte de începerea săpăturilor.
[577] *Széll 1941*, IX A / 1 a - b.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

J. Giesler, pledează pentru apariţia brăţărilor turnate cu protome (forma 8) în faza Bjelo Brdo I / timpurie [578]. Această formă de brăţară, ce apare destul de frecvent în conexiune cu forma 7, dispare undeva la limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II [579].

Pentru *B. Szőke*, formele turnate ce imită torsadarea, apar în perioada arpadiană timpurie [580].

În tipologia brăţărilor cu protome întocmită de L. Kovács, această formă corespunde tipului 3 a, şi se poate data în secolul al XI – lea [581].

O altă variantă este asemănătoare cu forma anterioară în privinţa configuraţiei capetelor şi a gâturilor. Singura diferenţă s-a constatat la gurile deschise, care sunt mai înguste, mai subţiri şi unite.

În legătură cu acest element de unire, mai subţire şi mai îngust la gurile şerpilor, s-a considerat că iniţial a avut un rol numai la turnare, ulterior, la finalizarea podoabei fiind îndepărtat [582].

Brăţara de acest tip s-a identificat la Arad - *Földvar* [583], Mîsca[584], Moldoveneşti[585] (Pl. LV/5, LXI/6), Oradea[586] şi Vărşand - *Laposhalom*[587].

La Csongrád – *Bokrospart* / M. 5 , s-a găsit o brăţară turnată ce imită torsadarea, cu protome unite. Inventarul acestui mormânt, a mai fost compus dintr-o brăţară rombică de bronz, pe antebraţul stâng, două inele de buclă, un colan torsadat, opt mărgele din sticlă, opt pandantivi cordiformi dublii şi un denar emis de Ştefan I, identificat în gură[588].

Acest gen de podoabă corespunde formei 3 b din tipologia lui L. Kovács, şi se poate data la începutul secolului al XI -lea [589]. Apropiată din punct de vedere tipologic acestei game este brăţara de la Mîsca, cu deosebirea că este rombică în secţiune[590].

O ipoteză mult mai complexă, legată de tehnica de confecţionare, avansează M. M. Popescu. Acesta opta pentru tratarea separată a corpului

---

[578] *Giesler 1981*, 120.
[579] *Giesler 1981*, 133 – 136.
[580] *Szőke 1959*, 39sq.
[581] *Kovács 1994*, 133.
[582] *Kovács 1994*, 119.
[583] *Hampel 1905*, 583sqq, Fig. 33, B / 1 - 2; *Kovács 1994*, 120.
[584] *Hampel 1905*, 659, Pl. 70 / 1 - 2; *Kovács 1994*, 125.
[585] *Roska 1914*, 140, Fig. 7 / 4 - 4a; *Kovács 1994*, 129.
[586] *Száraz 1893*, 142, Fig. 15; *Hampel 1905*, 666sq, Pl. 75 / 15; *Popescu 1970*, 54, cat. 69; *Kovács 1994*, 125.
[587] *Roska 1941*, 52; *Kovács 1994*, 123.
[588] *Márkiné Poll 1932 - 33*, 68sq, Fig. 17.
[589] *Kovács 1994*, 133.
[590] *Hampel 1905*, 651.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

brățării (răsucită din 3 fire de sârmă) şi a piesei de legătură, turnate (reprezentând cele două capete de animal unite). După introducerea piesei de legătură în extremitățile brățării, peste zonele de îmbinare se înfăşura sârmă subțire [591].

De fapt, M. M. Popescu le confunda cu varianta 5 a care nu este atestată în spațiul românesc.

O brățara cu protome unite, realizată din bară de argint, circulară în secțiune, şi ornamentată cu model oblic în „ X ”, s-a descoperit în M. 188 de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția* [592].

În tipologia lui L. Kovács, piesa se încadrează în tipul 1 d, a cărui existență se poate plasa între a doua jumătate a secolului al X – lea şi mijlocul secolului al XI – lea [593].

Forma 1 d Kovács, mai este semnalată la Szeged (Kom. Csongrád)[594] şi Tiboldaróc (Kom. Borsod – Abáuj – Zemplén) [595]. Varianta aceasta este menționată şi în M. 27 (femeie) de la Nytra (Slovacia), unde apare în conexiune cu o brățară rombică în secțiune, cu extremitățile ascuțite, şi cu două exemplare plate [596].

Alte variante de brățări cu protome sunt documentate în spațiul croat. Astfel, în M. 374 şi M. 444 de la Vukovar – *Lijeva bara*, s – au descoperit două brățări cu capete de şerpi[597].

După tipologia lui L. Kovács, exemplarul din M. 374, poate fi plasat în tipul 2 b, iar cel din M. 444, în tipul 1 a [598]. Tipul 1 a, se particularizează prin redarea plastică a capetelor. În secțiune sunt rotunde, sau pătrate.

Din punct de vedere cronologic, tipul 1 a, a fost răspândit la un interval cuprins între a doua jumătate a secolului al X – lea şi mijlocul secolului al XI – lea [599].

Tipul 2 b, a fost confecționat în general din bronz, mai rar din argint, are secțiune circulară, subțire, iar capetele de şerpi sunt reprezentate prin două proeminențe alăturate. Inițial, nu s-a exclus ipoteza că, această variantă ar putea constitui baza pentru evoluția acestor brățări.

---

[591] *Popescu 1970*, 25, 54.
[592] *Brunšmid 1903 - 1904*, Fig. 21.
[593] *Kovács 1994*, 120, 133.
[594] *Kovács 1994*, 128.
[595] *Kovács 1994*, 129.
[596] *Kovács 1994*, 126.
[597] *Vinski 1959*, 103, Pl. XXXVIII / 26 – 27 ; *Kovács 1994*, 130.
[598] *Kovács 1994*, 130.
[599] *Kovács 1994*, 132.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Exemplarele de această factură, se pot data între al treilea sfert al secolului al X – lea şi până în secolul al XI – lea [600].

La Ikervár – *Str. Virág*, într-un mormânt de fată (M. 116), se afla pe antebraţul stâng, o brăţară turnată din bronz, cu protome (tipul Kovács 1 a). Din acelaşi mormânt, s-au mai recuperat 6 pandantivi cordiformi dublii, inele digitale simple şi un inel de păr, cu o extremitate în – s(tipul Giesler II / 4) [601].

Forma 1 a Kovács, s-a mai găsit împreună cu o brăţară împletită din 4 fire de bronz, în M. 692 (femeie) de la Halimba – *Cseres* (Com. Veszprém) [602].

Spaţiul balcanic, ne oferă o altă variantă în cimitirul de la Matičane – *Breg*, plasat între secolele X – XI, unde pe antebraţul drept al unui schelet de femeie (M. 97), s-a identificat o brăţară din fir gros de bronz, eliptic în secţiune, cu protome la extremităţi (capete de viperă ?)[603]. Alte două brăţări cu capete de şerpi deschise sunt menţionate la Svinjarevci. Au fost încadrate de către *L. Kovács* în tipul 5 a, insuficient cunoscut în literatura de specialitate [604]. După tipologia lui L. Kovács, în spaţiul românesc mai sunt atestate următoarele variante: 1 b – Arad [605] şi 2 a – Vărşand [606]. Tipul 1 b a fost turnat din bronz, şi este mai ales pătrat în secţiune. Gurile animalelor sunt larg deschise, iar elementul de unire este neted. În unele cazuri, gâturile capetelor de animale sunt mai groase în diametru, în comparaţie cu corpul brăţării. Din punct de vedere cronologic, această variantă poate fi datată asemenea tipului 1 a [607]. Tipul 2 a a fost realizat prin turnare şi se caracterizează prin secţiunea rotundă sau pătrată. Gâturile animalelor au grosimea identică cu corpul brăţării. Gurile animalelor nu sunt larg deschise. Tipul 2 a se răspândeşte începând cu a doua jumătate a secolului al X –lea [608]. De la Foieni, dintr-un mormânt de femeie (M. 32), provine o brăţară turnată, ce imită torsadarea, cu protome deschise (d = 6. 2 cm), de tipul 4 a în tipologia lui *L. Kovács* [609].

Tipul 4 a, databil în secolul al XI – lea, se remarcă prin capete de şerpi mai groase decât brăţara, ce stau pe gâturi netede şi secţiunea în formă de „ D

---

[600] *Kovács 1994*, 133.
[601] *Kiss 2000*, 60, Pl. 48 / 1 - 11.
[602] *Török 1962*, 157sq, Pl. XLV; *Kovács 1994*, 123.
[603] *Jovanović - Vuksanović 1981*, Y 248 / 2 / 1 : 6.
[604] *Kovács 1994*, 128, 133.
[605] *Hampel 1905*, 506, Fig. 2 / 2; *Kovács 1994*, 120.
[606] *Domonkos 1908*, 71; *Kovács 1994*, 123.
[607] *Kovács 1994*, 132.
[608] *Kovács 1994*, 133.
[609] *Németi 2001*, 233sq, Fig. 3 / 2.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

" a corpului brățării [610]. O asociere între această formă şi tipul 5 b (3 a Kovács), este susținută de M. 15 de la Homokmégy – *Székes* [611].

Brățările din sticlă sunt documentate, începând cu secolul al XI - lea.

Acestea vor cunoaşte maxima răspândire doar în secolul următor. Au fost realizate dintr-o bară de sticlă circulară, elipsoidală sau semicirculară în secțiune. Sticla din care au fost lucrate, are nuanțe de albastru sau verde închis. Unele exemplare au corpul neted, iar altele au ornamente aplicate în relief. Sunt răspândite mai ales în spațiul bănățean - Cuptoare - *Sfogea*, Caransebeş-*Măhala* şi Şopotu Vechi – *Mârvilă* [612].

La Curtuişeni – *Dealul Mănăstirii*, un fragment de sticlă albăstruie, ornamentat cu două rînduri paralele de incizii, ar putea să provină de la o brățară. Într-un mormânt de femeie (M. 20), dezvelit în necropola de la Matičane – *Breg*, se aflau 10 brățări din sticlă, toate pe oasele antebrațului stâng. Piesele au fost confecționate din sticlă neagră, şi aveau aceeaşi formă. Diametrul lor, a fost cuprins între 6. 77 cm – 7. 31 cm[613]. În spațiul croat şi transilvan, nu avem atestat acest gen de brățări.

Se poate observa din cele prezentate mai sus, gama variată a brățărilor din această perioadă a secolelor X – XI. În foarte multe cazuri, anumite variante s-au răspândit pe spații geografice destul de mari, la comunități etnice diferite.

1.3. Podoabe purtate la gât

Podoabele pentru gât, au cunoscut o largă difuziune în evul mediu timpuriu, între acestea, demne de remarcat fiind *colanele simple* sau *torsadate* şi *salbele de mărgele*. Literatura de specialitate, îndeosebi bibliografia mai veche, a uzitat pentru colane, mai ales termenii de *cerc de gât* sau *torques*.

Colanele simple, au fost lucrate dintr-o sârmă de bronz sau fier, circulară în secțiune, extremitățile fiind îndoite în formă de cârlig. În spațiul intracarpatic, asemenea piese s-au prelevat din cimitirele de la Alba Iulia – *„ Stația de Salvare ”* [614], Alba Iulia - *Str. Brînduşei* [615] (Pl. IV/8) şi Hunedoara – *„ Dealul cu comori ”* [616].

---

[610] *Kovács 1994*, 133.
[611] *Gallina – Hajdrik 1998*, 138, Pl. X / 2 – 3.
[612] *Țeicu 1998*, 139sq, Fig. 50 / 1 - 6, 51 / 1 - 5.
[613] *Jovanović - Vuksanović 1981*, Y 242 / 3 / 1 – Y 242 / 3 / 2.
[614] *Ciugudean 1996*, 13, Fig. 38; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 42, Fig. 78; *Ciugudean – colab. 2003*, 39, Fig. 128.
[615] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 187, Pl. V / a.
[616] *Roska 1913*, 175, Fig. 3 / 18, 21.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Piesa se aseamănă cu exemplarul de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare*, încadrat în secolul al XI – lea, prevăzut cu sistem buclă-cârlig şi pandantiv în formă de ochelari (Gcolier = 1.7 mm , G pandantiv = 0. 6 mm, D = 105 mm, H = 19. 5 mm, MNUAI 7548, M. 11 sau 12 / 1981) [617].

Un colan similar (d = 10. 5 cm, gr. = 1. 8 mm), dar cu un pandantiv în formă de clemă (L = 9. 3 cm, din care trunchiul avea 6. 5 cm), cu partea inferioară lăţită, s-a descoperit la gâtul unui copil, în M. 5 de la Szaks (Kom. Tolna)[618].

Utilizarea acestei forme şi în secolul al XI-lea este atestată şi de M. 142/ 2005, unde apare în conexiune cu denar emis de Ştefan I. Colanul a fost identificat într-un mormânt de copil, în regiunea gâtului (Pl. XXX). A fost realizat dintr-o sârmă de argint, circulară în secţiune cu sistemul de închidere realizat din două cârlige (gfir = 0. 2 cm, d = 0 x 0. 5 cm) [619]. O piesă similară, realizată din bronz, se cunoaşte din M. 519 / copil de la Szegvár – *Oromdűlő* [620].

La Moldoveneşti – M. XVIII, un colan identic, confecţionat dintr-un fir de sârmă de bronz, circular în secţiune, avea suspendat un pandantiv în formă de *„ ochelari ”* . El apare în asociere cu un denar emis de Aba Samuel [621].

Piesa se aseamănă cu exemplarul de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare*, încadrat în secolul al XI – lea, prevăzut cu sistem buclă-cârlig şi pandantiv în formă de ochelari (gcolan = 1.7 mm , g pandantiv = 0. 6 mm, d = 105 mm, H = 19. 5 mm, MNUAI 7548, M. 11 sau 12 / 1981) [622].

Un colan mai deosebit, s-a descoperit în M. 1 de la Orăştie – *Dealul Pemilor* X_8 . A fost confecţionat dintr-o bară de bronz, rectangulară în secţiune, cu sistem de închidere (copcă), şi decorat pe toate feţele cu un motiv în zig – zag [623]. Este o piesă singulară în arealul grupului cultural Ciumbrud.

Colanele rombice se răspândesc în cursul secolului al XI-lea. Aici se poate încadra şi colanul descoperit la Alba Iulia-*Str. Brînduşei*/M. 129/2005 (Pl. XXVII/4). A fost realizat dintr-o bară rombică, mai subţiată spre zona de închidere, cu două cârlige (gbară = 0. 4 cm, d = 12.1 x 13. 9 cm)[624].

---

[617] *Blăjan 2004*, 53, Fig. 147.
[618] *Mészáros 1962*, 204, fig. 11 / 2 a - b.
[619] *Dragotă-colab. 2005 a*; *Dragotă-colab. 2005 b*; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[620] *Bende-Lőrinczy 1997*, 216, Fig. 20/2.
[621] *Roska 1914*, 131, Fig. 6 / 1.
[622] *Blăjan 2004*, 53, Fig. 147.
[623] *Pinter – Boroffka 2001*, 321, Pl. 3 / 6.
[624] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pentru colanul cu secţiune rombică, cele mai apropiate analogii le avem în descoperirile de la Arad- *Földvar*[625], Dăbîca [626], Szabolcs/ M. 282 (fată) [627] şi Vukovar-*Lijeva bara*/ M. 391 (fată)[628], plasate la acest interval cronologic.

Mult mai evoluate şi mai răspândite sunt *colanele torsadate* (forma 1 Giesler). Realizate din 2 - 4 fire de sârmă de bronz răsucită, se închid cu ajutorul unei bucle efectuate la un capăt, şi a unui cârlig, la celălalt capăt (aşa - numitul sistem *„ moş şi babă ”*)[629]. Deschiderea lor diametrică, variază între 7 cm - 19 cm. În alte cazuri, extremităţile se răsucesc sau sunt îndoite în formă de cârlig. Se pare că, în secolul al X-lea sunt frecvente exemplarele lucrate din două sau trei sârme torsadate.

Acest tip de colan este bine evidenţiat la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [630], Alba Iulia – *Str. Brînduşei* [631] (Pl. XII/4, XIX/6, LXVII/3) , Arad – *Főldvár* [632], Beba Veche[633], Bjelo Brdo – *Str. Veneţia* [634], Hunedoara - *„ Kincses ”* [635], Hodoni – *Pocioroane* [636], Kloštar Podravski [637], Lopadea Nouă [638] (Pl. L/1-2, LXVII/4), Male Kosihy (orizonturile II – III) [639] , Moldoveneşti (Pl. LXI/5, LXI/5)[640], Oradea – *Cazarma Husarilor* [641], Pecica - *„ Şanţul Mare ”* [642], Salonta – *Movila* [643], Szaks (Kom. Tolna)[644] şi Vărşand - *„ Movila dintre vii ”* [645] şi Vukovar – *Lijeva bara* [646].

---

[625] *Hampel 1905*, 506, C/3.
[626] *Pascu 1971*, 75.
[627] *Kovács 1994*, 64, Fig. 18/1.
[628] *Demo 1996*, 85, Fig. 42/2.
[629] *Popescu 1970*, 22, cat. 58, 60.
[630] *Ciugudean 1996*, 9, 13, Fig. 32 - 36, 38. Inv. 8016, 8060, 8391, 8489, 8567; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 41sq, Fig. 76 - 77.
[631] *Dragotă-colab. 2005 b*, 201-228; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[632] *Hampel 1905*, 506sqq, C / fig. 4, D /2 - 3.
[633] *Tănase-Gáll 1999-2000*, 555sq, Pl. I.
[634] *Brunšmid 1903 – 4*, 47, Fig. 9 - 18.
[635] *Kővári 1911*, 312sq, Fig. 1 – 1 a; *Horedt 1956*
[636] *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 36, Pl. LXI / 4.
[637] *Brunšmid 1903 – 4*, 80, Fig. 32.
[638] *Horedt 1986*, 86sqq, Fig. 40 / 2 – 2 a, 4; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 55, Fig. 135 - 136.
[639] *Hanuliak 1994*, 128, 135, T. XLVIII / 1; T. LXXVIII / 4.
[640] *Jósika 1914*, 121sq, Fig. 4; *Roska 1914*, 130, 140, Fig. 3 / 13, 7 / 5; *Popescu 1970,* 52, cat. 58; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 56, Fig. 140; *Oţa-colab. 2006*.
[641] *Száraz 1893*, 141sqq, fig. 14; *Popescu 1970*, 53, cat. 60; *Cosma 2002*, 140, Pl 178 / 11 - 13.
[642] *Crişan 1978*, 25, Fig. 11.
[643] *Cosma 2002*, 140, Pl 208 / 7.
[644] *Mészáros 1962*, 202sq, fig. 8 / 1.
[645] *Popescu 1956*, 93, Fig. 85 / 1.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Din M. 501 / 1981 de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare*, provine un colan torsadat din 3 sârme de bronz cu capetele petrecute şi îndoite în sistemul buclă – cârlig (G = 2. mm, D = 128 x 134 mm, MNUAI. 7556) [647]. În vechile colecţii ale Muzeului Naţional al Unirii Alba Iulia, se află colane de acest gen, cu grosimea de 3 mm - 5 mm şi deschiderea diametrică cuprinsă între 10 cm – 13. 5 cm[648].

J. Giesler, admite că, majoritatea colanelor forma 1, pot fi plasate în faza Bjelo Brdo I / timpurie. Dispariţia formei 1, se produce undeva la limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi Bjelo Brdo II, concomitent cu alte forme [649]. Însă, existenţa acestei forme şi în etapa Bjelo Brdo II, pare a fi susţinută de M. 107 de la Bjelo Brdo – *Str. Veneţia*, unde apare în asociere cu emisiuni ale regilor Andrei I şi Bela I (1060 – 1063) [650]. După *B. Szőke*, colanul împletit apare în perioada arpadiană timpurie (ultima treime a secolului al X – lea – secolul al XII – lea). Colanul împletit, cu sistem de închidere – buclă şi cârlig – a evoluat în opinia autorului, în două subtipuri : a.) realizat dintr-un singur fir, şi b.) confecţionat prin împletirea unor fire mai groase cu altele mai subţiri [651].

Pandantivii de diverse forme sunt frecvenţi în spaţiul european la orizonturi cronologice diferite.

Pandantivele circulare cu cruce traforată, realizate dintr-un aliaj de plumb şi cositor (*„metal alb”*) se cunosc din descoperirile secolelor IX-X. Exemplare de acest gen, s-au descoperit la Orăştie-*Dealul Pemilor X2*[652] şi Ciumbrud[653]. Asemănător este pandantivul circular cu decor cruciform (MNUAI, 8404 , D = 2 cm) de la Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*, realizat din aliaj identic. Se diferenţiază de exemplarul de la Ciumbrud prin faptul că decorul cruciform a fost imprimat [654].Un alt pandantiv, prevăzut cu urechiuşă de prindere, a fost realizat din acelaşi tip de aliaj. Avea o formă de lunulă, decorată cu un motiv în reţea. La extremităţile lunulei se afla câte un romb (L= 3.7 cm, gr.= 2 mm, MNIT, 21526)[655].

---

[646] *Demo 1996*, 48sq.
[647] *Blăjan 2004*, 53, Fig. 148.
[648] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 60, Fig. 162. Inv. 5411 - 5415, 5428.
[649] *Giesler 1981*, 136, 145.
[650] *Brunšmid 1903 – 4*, 61; *Giesler 1981*, 145.
[651] *Szőke 1959*, 42.
[652] *Pinter-Boroffka 2001*, 331, fig. 7/7.
[653] *Dankanits- Ferenczi 1959*, 608, Fig. 3/ 8; *Horedt 1986*, 78, Fig. 36/4; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 30, Fig. 23. MNIT-Cluj, inv. 21526.
[654] *Ciugudean 1996*, 12, 25, fig. 17; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 40, Fig. 68.
[655] *Dankanits-Ferenczi 1959,* 608, Fig. 3/7; *Horedt 1986*, 78, Fig. 36/16.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pandantivii dublii (forma 9 b Giesler), au fost utilizaţi în secolele X – XI, pentru împodobirea vestimentaţiei (Pl. XXXIX/3), sau exclusiv ca piese de podoabă în mormintele de femei. Din spaţiul croat se cunosc pandantivi dublii din descoperirile de la Kloštar Podravski / tipul 1 f[656] şi Vukovar – *Lijeva bara* / tipul 1 a [657]. Tipul 1 f a fost confecţionat din bronz, şi are partea inferioară ornamentată cu două rozete ce încadrează un snop de lujeri [658].

În Transilvania, pandantivi dublii de la Lopadea Nouă se pot încadra în tipul I b (Pl. L/3-5)[659]. La acest tip, partea inferioară are o formă sferică, şi redă o frunză stilizată, decorată cu două cercuri [660]. Analogii pentru acest tip, mai avem în spaţiul românesc la Detta [661], Hodoni – *Pocioroane* [662] şi Oradea – *Cazarma Husarilor* [663]. Alte exemplare s-au descoperit la Gîmbaş - *„ Măguricea ”* [664], Lopadea Nouă [665] (Pl. LIV/15) şi Moldoveneşti [666] (Pl. LXII/8-12, LIV/14). După partea superioară, aceste piese se pot plasa în tipul II b. Spaţiul românesc cunoaşte şi tipurile I a şi I d la Arad [667].

Din spaţiul de sud-vest al Slovaciei, se cunosc pandantivi dublii la Marcelová – tipurile I c[668] şi I e[669] şi Banov – tipul I e.Partea superioară a unui pandantiv dublu cordiform, din argint aurit, s-a recuperat din M. 145/2005 de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*. Deşi este în stare fragmentară, se poate totuşi distinge forma lui (Pl. LIV/ 16). Partea superioară este patrulateră, cu colţurile în formă de inimioară . La unul dintre colţuri are o agăţătoare de care se prindea partea inferioară, cordiformă. Pe revers are alte două agăţători de prindere, dispuse în diagonală. Partea inferioară lipseşte. Forma părţii inferioare ar trebui să fie identică cu aceea a exemplarelor de la Vozokany din sud-vestul Slovaciei[670]. După forma părţii superioare, se aseamănă cu exemplarele descoperite la Mohács, Budapest-Rákospalota şi Székesfehérvár

---

[656] *Brunšmid 1903 – 4*, 80sqq, Fig. 31, 35 / 1 a – 1 b.
[657] *Vinski 1959,* 103, Pl. XXXIX / 37 ; *Bálint 1991*, 123, Pl. XXXVI / 23; *Demo 1996*, 89, Fig. 50/1.
[658] *Bálint 1991*, 126, Pl. XL / 3.
[659] *Horedt 1986*, Fig. 40 / 11 - 14, 18 – 19.
[660] *Bálint 1991*, 126, Pl. XXXVII / 12.
[661] *Hampel 1905*, 530, Fig. 5; *Korošec 1954*, 51, fig. 5; *Bálint 1991*, 126, Pl. XXXVII / 4.
[662] *Draşovean - Ţeicu - Muntean 1996*, 39, Pl. LXII / 2, 3, 7, 13.
[663] *Hampel 1905*, 558, Fig. 1 a – 5 b; *Cosma 2002*, 140sq, Pl. 179 / 11, 13 - 17.
[664] *Horedt 1986*, Fig. 38 / 10, 13; *Bálint 1991*, 130, Pl. XLI / 27.
[665] *Bálint 1991*, 130, Pl. XLI / 12.
[666] *Roska 1914*, 134, fig. 5 / 10 – 20; *Bálint 1991*, 130, nota 241; *Oţa-colab. 2006*.
[667] *Hampel 1905*, 506, 7 - 10; *Bálint 1991*, 126, Pl. XXXVIII / 16, 17.
[668] *Točik 1987*, 202, Fig. 13/3; *Bálint 1991*, 126, Pl. XXXVIII/3.
[669] *Točik 1968*, Pl. XXIII/1-7, 12.
[670] *Točik 1968*, 63, Pl. LIII/1-11.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

- *Demkóhegy*[671]. Această formă imită foarte bine exemplarele de la Gîmbaş datate în secolul al X-lea, cu deosebirea că sunt mult mai bombate pe zona centrală. În plus, apare în asociere cu denar emis de Ştefan I.

Pandantivele cruciforme sunt destul de bine reprezentate în inventarele funerare din secolele X - XI. Realizate prin turnare, imitau în execuţie rustică encolpioanele bizantine, redând figuri primitive de Christ [672]. Exemplare ce au incizat un Christ răstignit, se cunosc de la Kloštar Podravski [673], Püspökladány-Eperjesvölgy[674] şi Vukovar – *Lijeva bara/* M. 378 şi M. 388 [675].

Tabloul descoperirilor, poate fi completat cu un pandantiv cruciform descoperit la Velika Horvatska [676] şi o cruce din bronz, de la Alba Iulia – *„ Izvorul Împăratului ”* [677].

În toate orizonturile culturale, *şiragurile de mărgele* sunt întâlnite într-o proporţie considerabilă. Materialele din care au fost confecţionate, sunt destul de diverse – ceramică, sticlă, agat, chihlimbar, etc. Forma pieselor este şi ea destul de diversă, nu puţine fiind cazurile în care, pe acelaşi şirag se disting exemplare diferite. Destul de frecvent, unele şiraguri deţin complementar un pandantiv din metal sau os.

Un şirag de mărgele descoperit în S. XXXII / M. 30 la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*, era compus din piese din sticlă de nuanţă albastră şi verde, cu aplicaţii alb - gălbui[678]. Alte piese din sticlă, de nuanţă albastră şi alb - gălbui, s-au mai descoperit în S. XXXV / M. 26[679]. Pentru faza a II - a din cimitirul de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*, avem mărgele mult mai variate, din sticlă albastră cu aplicaţii gălbui, cât şi din agat, chihlimbar, prevăzute cu un pandantiv (globular sau poliedric), realizat din argint sau dintr-o monedă romană refolosită şi perforată, sau canin de câine[680].

În M. 8 de la Blandiana – *„ La brod ”*, un şirag compus din 17 mărgele din sticlă, a fost identificat în zona toracelui şi antebraţului. Cea mai mare parte a pieselor au o formă cilindrică şi sunt de culoare brună sau

---

[671] *Váňa 1954*, 100, Pl. VI/8; *Bakay 1966*, 47, Pl. XIX/12-15; *Bálint 1991*,135sq, Pl. XLV/1-2, 4.
[672] *Vinski 1970*, 54.
[673] *Brunšmid 1903 – 4*, 83, Fig. 31 / 4.
[674] *Nepper 2002*, 146sq, Pl. 161/3.
[675] *Vinski 1959*, 106 ; *Vinski 1970*, 54, Pl. IV / 2 – 3 ; *Demo 1996*, 50sq.
[676] *Vinski 1970*, 54, Pl. IV / 4.
[677] *Blăjan 2002*, 33.
[678] *Ciugudean 1996*, 12, Fig. 12.
[679] *Ciugudean 1996*, 12, Fig. 15.
[680] *Ciugudean 1996*, 10, 15, Fig. 72 - 79.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

verzuie închisă. Câteva exemplare, sunt rezultatul a două elemente lipite. Decorul constă într - o spirală alb - gălbuie aplicată, sau o aplicaţie de aceeaşi culoare, ce delimitează câteva granule de nuanţă identică[681].

La Blandiana – *„ În Vii ”*, unul dintre schelete avea deasupra umărului 5 mărgele cu bandă albă, din care, patru erau prevăzute cu ochi roşu [682]. Un şirag de mărgele din ceramică cu aplicaţii alb - gălbui, s-a prelevat din necropola de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei* [683]. Mărgele confecţionate din sticlă, au apărut şi în cimitirul de la Alba Iulia – *Izvorul Împăratului* [684]. Mărgele poliedrice din ametist şi fluorit, perforate (forma 41 a Giesler), apar în M. 8 , M. 5 la Sveti Juraj u Trnju, în combinaţie cu un inel de păr cu o extremitate în – S , cu nervuri longitudinale (forma II Giesler), sau în M. 6 în asociere cu formele 17 b şi 35 Giesler, sau în M. 8, cu scoici kauri [685]. Această formă, s-a mai identificat în M. 3 de la Ciganka, în combinaţie cu formele 39 – 40, şi la Popovec – *Bregi*, fiind încadrată în faza II a culturii Bjelo Brdo [686]. După J. Giesler, forma 41, apare cel mai probabil, la limita dintre etapele Bjelo Brdo I şi II [687].

Alte piese cu rol de pandantiv, care apar cu predilecţie în mormintele de femei în zona gâtului sau a calotei sunt *zurgălăii*. Unul dintre tipuri este piriform şi are o ureche agăţătoare de formă circulară la partea superioară (forma 10 Giesler). La partea inferioară, are practicat un orificiu de rezonanţă. Fiecare dintre suprafeţele deschiderii de rezonanţă sunt în general ornamentate cu linii adâncite paralele. Piese de acest gen, datate în secolele X -XI, s-au identificat în cimitirele de la Orăştie – *Dealul Pemilor / X_2* (Pl. LXVI/15-17)[688] şi Pîclişa – *„ La Izvoare ”* [689] (Pl. LXVII/10).

Exemplare similare, s-au descoperit la Bârlad - *„ Parc ”* [690] , Biharia – *Dealul Şumuleu* [691], Brăneşti[692], Csanytelek-Dilitor[693], Hajdúszoboszló-

[681] *Anghel - Ciugudean 1987*, 188, 192, Fig. 4 / 4.
[682] *Horedt 1966*, 279, Fig. 18 / 11 - 15, 21. Mărgele mici, ornamentate cu negru sau cu o linie adâncită în spirală, s - au mai prelevat din M. 12 şi M. 14.
[683] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3sq.
[684] *Blăjan 2002*, 33.
[685] *Tomičić 1998 – 1999*, 46, T. 1. 1., T. 1. 2., T. 2, T. 5. 3 - T. 5. 4, T. 6. 2.
[686] *Tomičić 1990*, 88, T. II, T. VII. 2.
[687] *Giesler 1981*, 136.
[688] *Pinter - Luca 1995*, 20, Pl. XIII / 10 - 12; *Pinter - Luca 1998*, 25, 34, Pl. XIII / 10 - 12; *Ţiplic 1999*, 151sq, Pl. XIII / 10 - 12; *Luca - Pinter 2001*, 118sq, 122sq, Pl. 76 / 10 - 12.
[689] *Dragotă - colab. 2002*, 63sq, Pl. 6 / 3; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 58, Fig. 153.
[690] *Spinei 1974*, 410, Fig. 3 / 1 - 5; *Luca - Măndescu 2001*, 41, Fig. XVI / 7 - 11.
[691] *Cosma 2002*, 141, Pl. 59 / 10.
[692] *Tentiuc 1996*, Fig. 11.
[693] *Széll 1941*, 246, Pl. X B/10-11.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Árkoshalom[694], Oradea – *Salca* [695], Săcuieni – *Cartierul ţigănesc* [696], Voiteni [697] (România), Gomjenica (Bosnia şi Herzegovina)[698], Kloštar Podravski[699], Veliki Bukovec (Croaţia)[700], Zvonimirovo - Veliko Polje (Slovenia)[701], Malé Kosihy (Slovacia)[702], Szabolcs[703], Szegvar – *Oromdülö* (Ungaria)[704] şi Vukovar-*Lijeva bara*[705].

La Ciganka / M. 9, zurgălăul de acest tip, apare în asociere cu formele II, 40, 44 şi un denar emis de Andrei I (1046 – 1061) [706].

Un exemplar asemănător (H = 33. 2 mm, l = 22.1 mm, G = 16 mm) ca formă dar fără decor se cunoaşte din M. 624 / 1981 de la Alba Iulia –„ *Staţia de Salvare*”şi a fost datat în secolul al X – lea [707] .

J. Giesler, încadrează forma 10 între artefactele mediului vechi maghiar, care pătrund şi în faza Bjelo Brdo I / timpurie. Dispariţia formei 10, a fost constatată la finalul fazei Bjelo Brdo I / timpurie [708].

Un alt tip, frecvent la cumpăna dintre milenii, are corpul sferic şi gol în interior, iar partea inferioară se termină cu o protuberanţă („ *cap de ceapă* ”). Corpul sferic este legat de urechiuşa de prindere printr-un manşon dublu.

Exemplare identice au apărut în inventarul necropolelor de la Alba Iulia – *Str. Brânduşei* (Pl. VI/10-11) [709], Medgyesegyháza – *Kétegyházi út, Homokgödör* [710] şi Orăştie – *Dealul Pemilor / X_2* [711] (Pl. LXVI/14).

Destul de răspândite sunt şi *pandantivele în formă de semilună* (forma 12 Giesler), care erau purtate de fete şi femeile tinere. Prezente în zona marilor drumuri comerciale, sunt răspândite pe un areal destul de întins, din Peninsula Scandinavă şi până în Caucaz.

---

694 *Nepper 2002*, 69, Pl. 38/7.
695 *Cosma 2002*, 141, Pl. 176 / 5.
696 *Cosma 2002*, 141, Pl. 221 / 2.
697 *Medeleţ – Tănase – Gáll 2001*, 100, Fig. 8.
698 *Miletić 1966 - 67*, 87 - 154, Pl. IX, XII, XX.
699 *Brunšmid 1903 - 1904*, 79, Fig. 31.
700 *Brunšmid 1903 - 1904*, 85, Fig. 38 / 4 - 5.
701 *Tomičič 1996 - 1997*, 96sq, T. 10.
702 *Hanuliak 1994*, 107, 124, Pl. XXXIV: A / 1.
703 *Kovács 1994*, 74, fig. 17, 32 / 2.
704 *Bende - Lörinczy 1997*, 205, 230, Fig. 5 / 10.
705 *Demo 1996*, 78sq, Fig. 30/6-7.
706 *Tomičič 1990*, 89sq, T. II / 4 – 5.
707 *Blăjan 2004*, 56, Fig. 160.
708 *Giesler 1981*, 136.
709 *Dragotă - colab. 2002*, 42, Pl. IV / 10 - 11.
710 *Liska – Medgyesi 2002*, 411, 416, Fig. 17 / 15 – 19.
711 *Pinter - Luca 1995*, 20sqq, Pl. XIII / 16; *Pinter - Luca 1998 c*, 25, 28, Pl. XIII / 16; *Ţiplic 1999*, 151, Pl. XIII / 16; *Luca - Pinter 2001*, 119, 122, Pl. 76 / 16.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În general, apar în dreptul vertebrelor gâtului, în conexiune cu alte piese (colane, mărgele, inele de păr simple sau cu o extremitate în – s, pandantivi dublii, nasturi sau scoica kauri). Au fost puse în legătură cu cultul agrar, optându-se pentru încadrarea lor în categoria amuletelor[712].

Deşi marea majoritate a cercetătorilor, consideră că aceste obiecte nu reprezintă un indicator etnic, *Z. Vaňa* a optat pentru atribuirea lor cercului cultural slav[713]. Chiar dacă se admite că, pandantivele în formă de semilună s-au confecţionat în spaţiul sudic al Rusiei, nu se exclude şi existenţa unor ateliere locale, care le – au realizat prin turnare[714].

Din M. 63 / 1980 de la Alba Iulia – *„Staţia de Salvare”*, provine un pandantiv semilunar cu două urechi ovale (H = 32. 3 mm, l = 34. 3 mm, G = 1. 5 mm, MNUAI. 7641). Piesa este plată pe una dintre feţe, iar cealaltă este decorată pe margine cu un şanţ circular. Decorul constă dintr-o grupă de câte 3 puncte de granule false în relief la colţuri şi o grupă în forma literei V în zona centrală. După autor, piesa a fost realizată prin turnare şi poate fi datată în secolul al X-lea [715].

Un alt exemplar (H = 32. 3 mm, l = 36. 3 mm, G = 1. 2 mm, MNUAI. 7571), de aceeaşi formă, realizat prin turnare a fost descoperit în M. 501 / 1981 de la Alba Iulia – *„Staţia de Salvare”*.

Asemenea exemplarului precedent şi acesta are o faţă plată, iar cealaltă este prevăzută cu un decor din romburi şi unghiuri continue din granule delimitate de o nervură marginală [716].

După A. Kralovánszky, aceste obiecte se pot data între ultimul sfert al secolului al X - lea şi secolul al XI – lea, sau în faza Bjelo Brdo I / timpurie, după schema cronologică relativă, propusă de *J. Giesler*.

Această formă, mai apare sporadic şi în faza Bjelo Brdo II / târzie [717]. Piesele descoperite în M. 156 şi M. 182 de la Bjelo Brdo – *Str. Veneţia*, deţin pe muchia interioară 3 + 1 + 1 proeminenţe circulare, cu triunghiuri bombate intercalate . Pentru aceste piese, există analogii la Gotland şi Helsingland (Suedia)[718].

Un medalion descoperit în necropola de la Veliki Bukovec, era compus dintr-o verigă din sârmă circulară de bronz, de care erau prinse

---

[712] *Kralovánszky 1959*, 78sq.
[713] *Kralovánszky 1959*, 76.
[714] *Kralovánszky 1959*, 80.
[715] *Blăjan 2004*, 52sq, Fig. 144.
[716] *Blăjan 2004*, 52sq, Fig. 145.
[717] *Giesler 1981*, 130.
[718] *Brunšmid 1903 - 1904*, 67, 71sq, Fig. 2 / 1, 2; *Kralovánszky 1959*, 76, Pl. XII / 1 - 2.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

lănţişoare. Fiecare lănţişor, era prevăzut cu un pandantiv lunguieţ, în formă de lacrimă, cu urechiuşă de prindere [719].

Un exemplar similar, a fost descoperit în necropola de la Ciganka, de pe valea Dravei, la nord – vest de Podravska Slatina (Slavonia), plasată în secolul al XI – lea [720].

Amuletele sau pandantivele confecţionate din os, sau mai exact din dinţi de animale (câine, porc), au fost utilizate în medii etnice diverse. Materialul complementar şi contextul arheologic în care au fost descoperite aceste piese, permit plasarea lor în secolele X - XI.

În cimitirul de la Alba Iulia - *Str. Brînduşei*, s-a descoperit în M. 24, sub omoplatul drept, o amuletă din os, prevăzută cu o perforaţie [721] (Pl. IV/5, LXVII/1).

Alte piese, confecţionate din măsea de animal, s-au mai găsit în cimitirul de la Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”* [722].

Prezenţa lor în inventarele funerare din secolul al XI - lea, a fost semnalată şi în cimitirele de la Csanytelek – *Dilitor* [723] şi Csongrád – *Vendel* [724].

În secolele X – XI, apar în morminte şi monede antice perforate [725]. Acest aspect a fost sesizat în Transilvania şi în cazul monedelor arpadiene din secolul al XI – lea.

O monedă antică, prevăzută cu trei perforaţii, s-a identificat cu prilejul săpăturilor de salvare, efectuate în cimitirul de la Alba Iulia – *Punct: Profi*. Piesa în discuţie, provine din S. 24 / 2003, din M. 43 (copil). Groapa mormântului, a fost identificată în caroul 9, la adâncimea de – 0. 70 m, fiind orientată E (capul) – V (picioarele). Pe fundul gropii (- 1. 04 m), se afla scheletul unui copil ($L_{schelet}$ = 0. 48 m), depus în decubit dorsal, cu braţele uşor îndoite. Pe partea dreaptă a pieptului, lângă humerus se afla o monedă din bronz cu trei perforaţii (d = 2. 6 cm – 2. 8 cm, gr. = 3 mm, g = 9. 9211, d

[719] *Brunšmid 1903 – 4*, 85, Fig. 38 / 1.
[720] *Tomičić 1990*, 90, T. II / 7.
[721] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 189, Pl. V / b; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 49, Fig. 113; *Ciugudean – colab. 2003*, 42, Fig. 142.
[722] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 44, Fig. 85; *Ciugudean – colab. 2003*, 40, Fig. 129.
[723] *Széll 1941*, XII A / 13.
[724] *Párducz - Tary 1939*, 198, Pl. III / 53.
[725] *Váňa 1954*, 101; *Bálint 1991*, 151.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

perforații = 2 mm – 3 mm) [726]. Este un *as*, destul de uzat, de la Faustina I [727] (Pl. LIV/9).

Reutilizarea monedelor romane, a fost semnalată şi în a doua fază a necropolei de la Alba Iulia - *„ Stația de Salvare ”*, plasată între a doua jumătate a secolului al X – lea şi începutul secolului al XI – lea [728]. În necropola de la Mahovljani (Bosnia şi Herzegovina), au apărut monede antice perforate în M. 3 şi M. 4, plasate în faza I Mohovljani, sincronă cu faza I timpurie a culturii Bjelo Brdo [729].

La Bjelo Brdo, în M. 46 (copil), o monedă antică cu două perforații , de secol II, a aparut în conexiune cu inele de păr cu o extremitate în – s, un cercel, mărgele şi fibule fragmentare din bronz, caracteristice secolelor III – IV [730]. Într - un alt mormânt de copil (M. 63), s-a descoperit o monedă perforată de la Arcadiu (395 – 408), în asociere cu un inel de păr cu o extremitate în – s [731].

M. 81 de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția*, avea inventarul compus dintr-un şirag de mărgele, un cercel cu spirală conică, un inel de buclă şi o monedă perforată de la Constantin II (337 – 361) [732]. O altă piesă perforată , emisă de Valens (364 – 378), a apărut în apropierea calotei în M. 148 [733].

Un alt schelet (M. 80), de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția*, avea sub calotă, o monedă perforată de la Filip Arabul (244 – 249). Inventarul funerar al acestui mormânt, mai era compus dintr-un inel de păr simplu, un inel de păr cu o extremitate în – s, un colan din bronz torsadat şi o brățară din bronz împletită [734]. M. 129 de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția*, avea în inventarul funerar o monedă perforată de la Crispus (+ 326), identificată pe dreapta umărului scheletului [735].

---

[726] *Dragotă – Rustoiu – Brânda 2003*, 35; *Dragotă-Rustoiu 2003*, 79-88; *Dragotă-Rustoiu 2005*, 21-26. Piesa a fost curățită de către Dan Anghel, motiv pentru care îi aducem mulțumiri şi pe această cale!

[727] RIC, III, 168, nr. 190. Roma, 141. Av. Bustul drapat al împărătesei spre dreapta (DIVA FAVSTINA). Rv. (IVNO S. C.) Junno în picioare, iar spre stânga ține patera şi sceptrul. Aducem mulțumiri şi pe această cale D – nei Dr. Viorica Suciu, care a identificat piesa.

[728] *Ciugudean 1996*, 10; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 12; *Ciugudean – colab. 2003*, 6.

[729] *Tomičić 2000*, 34, T. 1. 1, T. 1. 2.

[730] *Brunšmid 1903 – 4*, 55, Fig. 2 / 8.

[731] *Brunšmid 1903 – 4*, 56, Fig. 2 / 9; *Váňa 1954*, 101, Pl. VIII / 17.

[732] *Brunšmid 1903 – 4*, 56, Fig. 2 / 9.

[733] *Brunšmid 1903 – 4*, 59, Fig. 2 / 10.

[734] *Brunšmid 1903 – 4*, 58sq.

[735] *Brunšmid 1903 – 4*, 64sq. Av. CRISPVS NOB CAES, Rv. CAESARVM NOSTRORVM VOT; *Bálint 1991*, 265.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Monede din bronz, perforate şi utilizate ca medalion, datate în secolele III – IV, s-au mai semnalat în necropola de la Vukovar – *Lijeva bara*, plasată între anii 950 – 1150. Autorul cercetărilor, previzează că, unele piese se aflau în cavitatea bucală a defunctului [736].

M. 191 de la Ptuj – *Grad*, conţinea o monedă romană perforată, în asociere cu formele 31 şi I Giesler. Mormântul a fost plasat în faza Ptuj I, datată între anii 960 / 970 – 1000, sincronă cu primul orizont din faza I a culturii Bjelo Brdo [737].

Monede romane perforate, mai apar şi în faza Ptuj II, în M. 77 şi M. 193, pe piept. Faza Ptuj II, sincronă cu faza I a culturii Bijelo Brdo, a fost plasată între anii 1000 – 1030 [738]. Pe stânga maxilarului inferior a scheletului din M. 230 (Juv.) de la Halimba – *Cseres*, s-a identificat o monedă perforată de la Licinius Pater (308 – 324) [739].

În M. 213 (copil), de pe partea stângă a osului temporal, provine o monedă mică din bronz, perforată, de la Constantin II (317 – 340) [740]. O altă monedă de bronz cu o singură perforaţie, emisă de Constantin II (317 – 340), s-a găsit în M. 606 (copil) de la Halimba – *Cseres* [741]. Două monede de secol IV, fiecare dintre ele cu câte două perforaţii, s-au mai prelevat din M. 394 (copil) [742].

Toate monedele de la Halimba – *Cseres*, provin din morminte de copii, plasate în faza a II – a [743]. Prezenţa monedei perforate de la Constantin, a fost atestată şi în inventarele cimitirelor de la Hódmezővásárhely – *Kopáncs* [744], Csanytelek – *Dilitor* [745] şi Szentes – *Szentlászló* , datate în secolul al XI – lea [746].

Două monede romane perforate, au apărut pe un şirag de mărgele, într – un mormânt de copil (4 – 5 ani), de la Székesfehérvár – *Rádiótelep* (M. 66) [747]. Această practică, a mai fost constatată şi în M. 112 (copil) de la Ikervár

[736] *Vinski 1959*, 107; *Bálint 1991*, 265; *Demo 1996*, 51.
[737] *Tomičić 1993*, 549, T. 3; *Bálint 1991*, 265.
[738] *Tomičić 1993*, 548sq, T. 8. 1 , T. 11.
[739] *Török 1962*, 150, Pl. XLII.
[740] *Török 1962*, 149, Pl. XXXVIII.
[741] *Török 1962*, 156, Pl. XXXVI.
[742] *Török 1962*, 152, Pl. XXXVII; *Bálint 1991*, 265.
[743] *Török 1962*, 130, 133, 136.
[744] *Párducz 1943*, 185, Pl. LXII / 27; *Bálint 1991*, 265.
[745] *Széll 1941*, 252, Pl. XII A / 2, 5.
[746] *Széll 1941*, 238, Pl. VI A / 3; *Bálint 1991*, 265. Piesa este asociată cu 2 mărgele şi 2 encolpioane.
[747] *Bakay 1966*, 61, Pl. XXXVIII / 20; *Bálint 1991*, 265. În lista întocmită de către *Csánad Bálint*, monede romane perforate, mai apar la : Budapesta, Ellend, Gombos – *Biboja Str. 93* (

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

– *Virág utca*, unde în conexiune cu o cruciuliță şi fragmente dintr-un lănțişor , a mai apărut o monedă perforată din secolul al IV – lea [748]. Poziția acestor piese, mă determină să cred că, cel puțin una dintre ele, a fost purtată pe acest lănțişor. O altă monedă de secol IV, a fost identificată în acelaşi cimitir, în M. 119 [749].

Din necropola de la Gomjenica – Prijedor, datată între a doua jumătate a secolului al X – lea şi prima jumătate a secolului al XI – lea, provin şapte piese de la Constantius (337 – 361), Constans (337 – 359) şi Claudiu II Goticul (268 – 270) [750].

Lista descoperirilor, poate fi completată cu o piesă perforată de la Valens (364 – 378), descoperită în M. 4 de la Mesteri – *Intapuszta* [751] sau cu moneda descoperită într-un mormânt de tânăr (16-18 ani) de la *Szegvár - Oromdűlő*[752].

Observăm că, majoritatea acestor monede, apar între 1 – 3 exemplare, cu predilecție în mormintele de copii, şi într-o proporție foarte redusă în cele de adulți. Sunt prevăzute cu 1 – 3 perforații. Dacă exemplarele din secolele II – III sunt mai rare, în schimb cele din secolul al IV – lea sunt cele mai numeroase.

B. Szőke, menționează prezența monezilor romane perforate în inventarele funerare, mai ales în perioada cuceririi spațiului ungar (începutul sec. X şi până în ultimele trei decenii). În schimb, acestea sunt mai rare, în perioada arpadiană timpurie (ultima treime a sec. X – sec. XII).

Se observă că, acestea s-au identificat în general, în mormintele de copii şi de femei, sau foarte rar într-un mormânt de adult. Prezența mai multor perforații pe monede, a fost pusă în legătură cu pătura nobiliar – conducătoare, susținându-se că erau prinse de haine, sau chiar de harnaşament [753].

Cu destulă siguranță, putem afirma că, acestea erau purtate ca amulete. Ipotetic, nu ar trebui exclusă o legătură cu creştinismul, reflectată prin aceste monede perforate. Aşa cum menționam, perforarea monedelor nu se reduce doar la cele romane. În acest sens putem menționa situația din necropola de la Moldoveneşti unde emisiunile monetare de la Ştefan, Petru şi Andrei I sunt

---

Bogojevo, Jug.), Palotabozsok, Pécs, Rád – *Kishegy*, Sóshartyán, Székesfehérvár – *Maroshegy*, Szőlősgyörök, Veszprém şi Zalavár.

[748] *Kiss 2000*, 60, Pl. 45 / 2.

[749] *Kiss 2000*, 61, Pl. 49 / 1.

[750] *Miletić 1966 – 67*, 139.

[751] *Kiss 2000*, 127sq, Pl. 1 / 10.

[752] *Bende-Lőrinczy 1997*, 221, Fig. 23/5.

[753] *Szőke 1959*, 39, 44.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

prevăzute cu 2 – 3 perforații, fapt evidențiat de M. XXII, M. XXIV şi M. XXVIII [754]. Un caz similar s-a identificat în M. 94 de la Alba Iulia – Str. Brînduşei. Având în vedere zona în care au fost identificate, credem că au fost utilizate ca podoabe[755] (Pl. XIX).

1.4. Accesorii vestimentare

Destul de frecvent este nasturele (pandantiv ?), gol în interior, de formă globulară, confecționat din două bucăți ce se lipesc pe verticală (forma 11 a Giesler).

Exemplare de acest fel ne sunt cunoscute din cimitirele de la Biharia – *Dealul Şumuleu* [756], Blandiana - *„ În vii ”/* M. 4 [757], Cluj Napoca - *Str. Zápolya*[758], Galoşpetreu - *„ Dâmbul Morii ”* [759], Orăştie – *Dealul Pemilor / X_2* [760] (Pl. LXVII/9) Timişoara - *„ Cioreni ”* [761] şi Vukovar-*Lijeva bara* [762].

Categoria *butonilor simpli* este completată de tipul turnat în formă de *„ ciupercă ”* (forma 11 b Giesler), descoperit frecvent în zona sternului sau claviculei.

Sunt destul de răspândiți în arealul european, în necropolele de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. VI/10-11) [763], Blandiana - *„ În vii ”* [764], Hunedoara - *„ Dealul cu comori ”* [765], Hajdúszoboszló-Árkoshalom[766] , Orăştie – *Dealul Pemilor / X_2* [767] (Pl. LXVII/8), Timişoara - *„ Cioreni ”* [768] şi Vukovar-*Lijeva bara*/M. 115[769].

Butoni asemănători tipului ciupercă, cu corpul lenticular, s-au mai identificat la Alba Iulia – *„ Stația de Salvare ”* în S. XX / M. 8 [770]. Se constată în multe cazuri, asocierea formelor 10, 11 a, 11 b în acelaşi mormânt.

---

[754] *Roska 1914*, 133sq, 137.
[755] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[756] *Cosma 2002*, 131, Pl. 55 / 4, 59 / 8 – 9, 12.
[757] *Horedt 1966*, 277, Fig. 18 / 19.
[758] *Kovács 1942*, 103sq, Pl. V / 16 – 16 b, VI / 5 – 8 a.
[759] *Cosma 2002*, 131, Pl. 102 / 4.
[760] *Pinter - Luca 1995*, 22, Pl. XIII / 17.
[761] *Rădulescu – Gáll 2001*, 176, Fig. 12 / 4.
[762] *Demo 1996*, 78sq, Fig. 30/5.
[763] *Dragotă – Brânda 2000*, 10sq ; *Dragotă – Brânda 2001*, 289 - 318.
[764] *Horedt 1966*, 276, Fig. 18 / 5.
[765] Piesa se află pe torace, în mormântul expus în expoziția de bază de la MNIT Cluj Napoca.
[766] *Nepper 2002*,71, Pl. 39/9.
[767] *Pinter - Luca 1995*, 19, 22, Pl. V / 7.
[768] *Rădulescu – Gáll 2001*, 169, Fig. 10 / 16 – 19, 11 / 6.
[769] *Demo 1996*, 78sq, Fig. 30/4
[770] *Ciugudean 1996*, 14, Fig. 55; *Blăjan 2004*, 55, Fig. 159.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Formele 11 a şi 11 b după J. Giesler, apar în mediul vechi maghiar şi pătrund în cultura Bjelo Brdo, dispariţia lor putând fi constatată la finalul fazei Bjelo Brdo I / timpurie [771].

Un pandantiv (nasture ?) mai deosebit, confecţionat din argint, descoperit la Cluj Napoca - *Str. Zápolya*, a fost decorat cu nouă şiruri orizontale, de granule lipite. La partea inferioară, are o proeminenţă[772].

Între accesoriile descoperite în necropola de la Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*, sunt menţionaţi şi butoni [773].

Pe abdomenul unui schelet de la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, au apărut cinci nasturi din plumb[774]. *Cataramele de tip Kecel / „ în formă de liră ”* sunt la fel de frecvente la vestimentaţie sau la harnaşament. Exemplare de acest gen se cunosc din descoperirile de la Alba Iulia - *Str. Brînduşei* [775] (Pl. IV/1, LXVII/2), Blandiana – *„ La brod ”* [776], Cluj Napoca - *Str. Zápolya* [777], Târgşor[778] , Timişoara - *„ Cioreni ”* [779] şi Zalău – *Ortelec* [780].

Ele au fost utilizate drept catarame de cingătoare, decorată cu aplici (?), sau ca accesoriu al harnaşamentului (?) sau curelei care susţinea sabia sau tolba. S-a mai avansat ipoteza că, acest tip de cataramă era folosit la legarea picioarelor defunctului de către comunităţiile din regiunea Kama - Volga, în secolele VIII - X. Folosirea cataramei atât la vestimentaţie cât şi la harnaşament (Pl. XXXIX/2), pare să fie susţinută şi de descoperirile de la Blandiana – *„ La brod ”* [781].

De căpăstru sau de hăţuri, aparţineau şi cele două catarame în formă de liră, descoperite în M. 2 şi M. 20, din cimitirul de la Szentes – *Borbásfőld* [782]. Pentru utilizarea acestei piese la vestimentaţie, pledează şi M. 852 de la

---

[771] *Giesler 1981*, 133, 136.
[772] *Kovács 1942*, 98, Pl. V / 11 – 11 a; *László 1942*, 581.
[773] *Blăjan 2002*, 33.
[774] *Kovács 1942*, 96, Fig. 4/7-9, 11-13; *László 1942*, 580.
[775] *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 189, Pl. VI/a; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 50, Fig. 114; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*..
[776] *Heitel 1986*, 241sq; *Anghel - Ciugudean 1987*, 187, Fig. 5 / 5 - 7; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 33, Fig. 39 - 41.
[777] *Kovács 1942,* 90, Pl. I / 8 - 9; *Révész 1989,* 516sqq, 521, 527, Fig. 6. Tipul A.
[778] *Harhoiu 1972*, 422sqq.
[779] *Rădulescu – Gáll 2001*, 171, 187, Fig. 11 / 10.
[780] *Iambor 1983*, 513.
[781] *Anghel - Ciugudean 1987*, 187, 193sq, Fig. 5 / 5 - 7. Din cele 3 catarame, una a fost descoperită pe bazin, iar celelalte două lângă membrele inferioare, în asociere cu piese de harnaşament.
[782] *Révész 1996*, 309, Fig. 3 / 6, 16 / 1. Catarama din M. 20, a fost lipită de dinţii calului, între cele două verigi ale zăbalei.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Halimba – *Cseres* (faza I), unde apare pe partea dreaptă a coapsei [783]. Cataramele de acest tip, au apărut în bazinul carpatic la începutul secolului al X - lea, şi au fost utilizate până la sfârşitul secolului următor.

După Attila Kiss, cataramele de acest tip apar pentru prima dată la populaţiile bulgare de pe Volga, iar exemplarele din bazinul carpatic le asociază cu piese clasice ale comunităţilor maghiare[784].

Catarame din secolul al X –lea se mai cunosc din necropola de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare* [785]. Sunt puţn diferite de tipul Kecel şi se aseamănă mai ales cu exemplarele existente în mediul peceneg.

Remarcabile sunt *aplicile* de argint, în formă de scut, descoperite la Cluj Napoca – *Str. Zápolya* [786]. Din cele 7 bucăţi ce împodobeau centura, trei erau mai late şi mai bombate, iar patru mai înguste. Pe spatele fiecărei piese, se aflau trei cuişoare pentru prindere (Pl. LIV/4-6). Analogii pentru aceste piese avem la Sered I , M. 1 / 58 în Slovacia [787]. Exemplare asemănătoare s-au identificat şi la Krylos (Galiţia), cu precizarea că sunt confecţionate din aur[788]. În legătură cu vestimentaţia, par a fi şi panglicile din argint, descoperite la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, în M. 3, M. 4 şi M. 7. Acestea, au fost localizate pe ambele încheieturi ale braţelor, membrele inferioare sau în dreptul gâtului. Grosimea lor este în general de 3 mm, iar lăţimea variază între 4 mm – 5 mm. S-a avansat ipoteza că aveau rolul de a strânge îmbrăcămintea, fiind utilizate pe curele de piele[789]. O aplică cordiformă, ornamentată, s-a descoperit cu prilejul cercetărilor efectuate la Alba Iulia – *Catedrala Romano – Catolică*, într - un mormânt răvăşit [790] (Pl. LIV/7).

Aplicile circulare semisferice sunt destul de frecvente în descoperirile din Transilvania. Majoritatea exemplarelor sunt prevăzute cu două orificii în scopul prinderii pe vestimentaţie. O aplică discoidală cu o perforaţie s-a descoperit cu prilejul cercetărilor de la Alba Iulia – *Staţia de Salvare* din anul 1980. În zona centrală are un pătrat din ale cărui colţuri pornesc câte o linie, formând un decor cruciform (MNUAI. 7441, d = 23. 6 mm) [791].

---

[783] *Török 1962*, 144, Pl. XII.
[784] *Révész 1989,* 513, nota 6.
[785] Blăjan 2004, 55, Fig. 156 – 158, M. 299 / 1981, 304 / 1981, 614 / 1981, MNUAI. 7461, 7477, 7523.
[786] *Kovács 1942,* 88, Pl. I / 1 – 7 a.
[787] *Točik 1987*, 219. Fig. 12 / 14-15.
[788] *László 1942*, 581sq; *Heitel 1994 – 1995*, 415, Fig. 10 / c - d.
[789] *Kovács 1942,* 92, 110, Fig. 5 / 1, 4 / 1 -6, Pl. V / 17 - 22; *László 1942*, 581sq.
[790] *Heitel 1985*, 225; *Heitel 1986*, 240, Fig. 4 / 4; *Heitel 1994 – 1995*, 407, Fig. 10 / b.
[791] *Blăjan 1994*, 53, Fig. 146. Motivul este considerat floral cu 4 petale.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Din apropierea M. 59/2004 de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, provine o aplică din bronz semicirculară cu două perforaţii (Pl. LIV/2). Are un decor cruciform în zona centrală (d = 2. 9 – 3 cm, g tablă = 1 mm, d perforaţii = 2 mm; Pl. X, LIV/2) [792].

Tipologia pieselor de vestimentaţie este completată de aplicele discoidale cu două perforaţii. Din situaţiile întâlnite, s-a observat că ele împodobeau încălţămintea sau hainele.

La Csongrád - *Vendelhalom* , s-au descoperit în M. 38 aplici de acest gen pe labele piciorelor . Se pare că, ele formau un ornament în formă de triunghi cu vârful spre degete, în interiorul căruia se afla o aplică sau două în formă de rozetă [793]. La Male Kosihy într – un mormânt de femeie erau răspândite pe zona bazinului (orizontul I) [794]. Asemenea piese au apărut şi în mormântul de femeie de la Gîmbaş.

Pe interiorul unui colan din bară rombică, descoperit în M. 129/2005 de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, se aflau două aplici din bronz în formă de scut şi partea superioară a unui pandantiv dublu cordiform (Pl. LIV/10, 13). Analogii pentru aceste piese, se cunosc la Szentes-Nagyhegy[795].

Se remarcă *aplicele rombice*, folosite pentru decorul reverului cămăşii. Spaţiul de sud-vest al Slovaciei, ne oferă asemenea exemplare la Červenik / M. 4[796].

În M. 11 de la Şiclău, s-au identificat în jurul gâtului 16 aplici romboidale, iar pe piept 12 rozete din bronz perforate pe margine[797]. Cele 16 aplici romboidale au la capete câte o protuberanţă, iar laturile sunt îngroşate. Pe zona centrală sunt două motive de tip frunză, adâncite în comparaţie cu marginea. Sistemul de prindere constă din două urechiuşe plasate la capetele ascuţite. Piesele au lungimea cuprinsă între 28. 16 mm – 29. 5 mm şi lăţimea de 12. 6 mm – 14. 2 mm. Grosimea tablei este de 0. 5 mm.

Remarcabile sunt şi aplicile patrulatere cu colţurile cordiforme de la Gîmbaş, folosite la decorul vestimentaţiei (Pl. LXIV/11-13)[798].

Aplicile rombice descoperite în M. 11 de la Şiclău, au analogii în M. 12 (femeie) de la Szentes – *Borbásfőld*. S-au descoperit 14 piese în formă de romb cu colţurile bombate, prevăzute cu două cuiţe pe partea posterioară. S-a

[792] *Dragotă-colab. 2005 a; Dragotă-colab. 2005 b*; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[793] *Párducz – Tary 1939,* 194, Pl. III / 5 – 46, Fig. 1.
[794] *Hanuliak 1994,* 122, T. XXIII / 6 a – f.
[795] *Bálint 1991*, 255, Pl. LXIV/1-20, 41-47.
[796] *Točik 1968*, 17sq, Pl. IX/3-10.
[797] *Rusu – Dörner 1962*, 709, Fig. 4 / 1. MNIR, inv. 72647 / 1 – 16, 72648 / 1 – 6.
[798] *Oţa-colab. 2006*.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

presupus că au fost utilizate la decorarea gulerului cămăşii[799]. Inventarul acestui mormânt mai era compus din 6 plăci circulare din argint, cu două perforaţii opuse diametric şi două brăţări plate din argint, cu ambele extremităţi răsucite.

După unele opinii, acest gen de aplici utilizate de casta nobiliară sunt destul de frecvente în bazinul Mureş – Crişuri – Tisa şi Dunăre - Tisa. Din punct de vedere cronologic, se pot încadra în primele şase decenii ale secolului al X – lea[800]. Analogii pentru aplicile rombice se mai pot menţiona în M. 66 de la Szob – *Kiserdő*[801] şi în M. 17 de la Medgyesegyháza – *Kétegyházi út, Homokgödör* [802]. În acelaşi spaţiu geografic, se întâlnesc şi discurile presate concave[803].

2. Piese de echipament militar şi de uz casnic

2. 1. Tolbe cu săgeţi

Din inventarul funerar caracteristic populaţiilor nomade, nu lipsesc tolbele de săgeţi. Resturi de tolbe se cunosc atât din spaţiul Ungariei,Transilvaniei sau din sud-vestul Slovaciei. Vârfurile de săgeţi au fost depuse fie în tolbă, fie în mănunchi, diferit fiind numărul sau forma acestora.

La Orăştie – *Dealul Pemilor /X2*, se cunosc ambele situaţii. Aici, a fost identificată o tolbă cu săgeţi, asociate cu un topor de luptă (M.18), depusă pe partea dreaptă, în regiunea toracelui[804]. Cu prilejul cercetărilor anterioare, în această necropolă, s-au mai surprins mănunchiuri de săgeţi (5-7), depuse cu vârful în jos, pe partea stângă a femurului. Nu este exclus să fi fost păstrate într-o tolbă, care nu s-a mai conservat. În alte cazuri, au fost depuse în mănunchi, la capătul de sus al humerusului stâng, sau în mâna dreaptă, cu vârful îndreptat spre membrele inferioare (Pl. XLV/1-12, 15, XLVII/1-6, XLVIII/1-4)[805].

Tolbele cu săgeţi din cimitirul de la Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, au fost descoperite în marea lor majoritate pe partea stângă, cu excepţia unui singur caz[806].

---

[799] *Révész 1996*, 301, Fig. 10 / 3 – 16, Fig. 19 / 1.
[800] *Bálint 1991*, 136, 263; *Révész 1996*, 305; *Liska – Medgyesi 2002*, 415sq.
[801] *Bakay 1978*, 34, Pl. XIX / 10 – 26, XX / 9 – 25.
[802] *Liska – Medgyesi 2002*, 41, Fig. 17 / 1 – 14.
[803] *Bálint 1991*, 136, 263.
[804] *Pinter-Ţiplic-Căstăian 2002*, 223.
[805] *Pinter-Luca 1995*, 19, 28, Pl. VII, X/1-3, 5-6; *Pinter-Ţiplic-Dragotă 2001*, 167sq; *Pinter-Ţiplic-Dragotă 2001-2002*, 116sqq, Pl. III/a-f, IV/a-d, V/a, c.
[806] *Kovács 1942*, 88, Fig. 3/3-4; *László 1942*, 580.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

S-a remarcat prezența tolbelor cu săgeți şi în necropola de la Alba Iulia - *" Stația de Salvare "*[807]. Din inventarul funerar al acestei necropole, s-a restaurat destul de recent o tolbă pentru săgeți. Piesele ce intrau în componența ramei, au fost însoțite de un vârf de săgeată romboidal, un amnar şi un cuțit[808] (Pl. XL/6). Această asociere, la care se adaugă uneori şi toporul de luptă este destul de frecventă.

În spațiul croat, tolbe cu săgeți au apărut doar în necropola de la Vukovar – *Lijeva bara*. Vârfurile de săgeți (24) sunt de formă rombică, coadă de rândunică, deltoidă şi au fost atribuite maghiarilor (grupa Hampel IV)[809]. Majoritatea aparțin tipului plat, însă au dimensiuni diferite. Spre exemplu, inventarul M.92 era compus din trei vârfuri de săgeți, cuțit, plăci de arc din os, două inele şi o brățară din bronz[810].

Tolbe de săgeți, în general în stare fragmentară, s-au identificat în M.127, M.232, M.237, M.268 şi M.336. Tolba descoperită în M. 232, pe partea dreaptă, în regiunea humerusului, s-a conservat cel mai bine. Avea o lungime de aproximativ 0.45 m, iar pe capac se aflau plăcuțe din os, decorate cu un şir de cercuri punctate, cu romburi şi motivul lujerului. Pe lângă acestea, în componența acestei tolbe, mai intrau şi elemente din fier[811].

Analiza lui Straub Péter, asupra plăcilor osoase, a permis plasarea tolbei de la Vukovar - *Lijeva bara*, între exemplarele datate în primele trei decenii ale secolului al X-lea[812] (Pl. XXXIX/1, XL/1 a-5). La acelaşi orizont cronologic au fost plasate şi descoperirile similare de la Kiszombor B / M. 2[813] şi Mindszent – Koszorús –dűlő / M.2[814] .

Plăci osoase decorate ce aparțineau tolbei, s-au identificat şi în M. 55 de la Sered – *Dealurile Mácsédi* (Slovacia). Sunt plăci-muchie , în stare fragmentară, decorate cu cercuri punctate. Straub Peter le încadrează în ultima treime a secolului al X – lea (950/960-980/990)[815].

Pentru această datare, pledează atât modificarea decorului cât şi existența a două tipuri noi de piese, respectiv scărița cu umăr trapezoidal şi

[807] *Blăjan-Popa 1983*, 377; *Ciugudean 1996*, 10, Fig. 92, 94.
[808] *Anghel 1999*, 599-604, Pl. 1. Tolba şi celelalte accesorii, provin din S.XII/M.21.
[809] *Vinski 1959*, 104, Pl. XXXVIII/18-19.
[810] *Vinski 1959*, 105, Pl. XXXVI13, XXXVII/14.
[811] *Vinski 1959*, 105, Pl. XXXVIII/17; *Demo 1996*, 45sq.
[812] *Straub 1999*, 411sq, Tab. 1.
[813] *Bálint 1991*, 234sqq, Pl. LXI/ 3, 5; *Straub 1999*, 410sqq, Tab. I. Capacul de os, la care se adaugă şi fragmente de placă-muchie este decorat cu motivul lujerului şi palmetei.
[814] *Straub 1999*, 410sqq, Tab. I. Capac de os şi două plăci –muchie ornamentate cu palmete.
[815] *Straub 1999*, 411-414.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

spada cu două tăişuri. La cest palier cronologic se plasează şi plăcuţele din os de la Szentes-*Szentlászló*/M. 6 [816].

Tolbe cu săgeţi se cunosc şi din necropola de la Szentes –*Bórbasfőld* / M 15 şi M. 20. Exemplarul din M.15 a fost depus lângă umărul stâng iar cel din M. 20 avea gura ornamentată cu aplici din os, decorate cu cercuri punctate. Şi tolba din M. 20 se încadrează acestei perioade de timp[817].

Fragmente din fier ce provin de la tolbă, s-au găsit în Banat şi Crişana, în necropolele de la Dudeştii Vechi - *„Movila lui Dragomir”*[818], Timişoara-*Cioreni*[819] şi Voiteni[820].

Piese din compunerea tolbei, s-au prelevat şi din M. 7 de la Vărşand - *„Movila dintre vii ”*. Ele s-au depistat în regiunea umărului şi şoldului drept[821]. Deşi cimitirul a fost datat în secolul al XI –lea, inventarul funerar şi ofranda de cabalină pledează pentru coborârea datării în prima jumătate a secolului al X-lea.

Vârfuri de săgeţi de formă romboidală, s-au mai identificat în M.1, M.3 şi M.4 la Gîmbaş – *“ Măguricea “*, pe partea stângă, în regiunea şoldurilor[822].

Din M.1, M.2, M.3 şi M.4 de la Deva – *Micro 15*, s-au recuperat vârfuri de săgeţi cu dimensiuni diferite, aparţinând tipului deltoid sau rombic (Pl. LIII/7-14). Vârfurile de săgeţi recuperate din cimitirele maghiare din sud-vestul Slovaciei sunt destul de variate. Forma deltoidă apare la Sered I/M.6 [823], Sered II / M.7/55[824] şi Kosúty[825]. La Bánov / M. 27[826], Cerveník/M. 1[827] şi Nesvady/M. 2[828] s-a identificat şi forma rombică. Pentru forma bifurcată, se pot cita exemplarele de la Bánov / M. 16[829] şi Chotín /M.74[830].

---

816 *Széll 1941*, Fig. B /10.
817 *Révész 1996*, 302, Fig. 13/32-38, 17/1-17; *Straub 1999*, 414, Tab. I.
818 *Bejan-Tănase-Gáll – Kalcsov 2005*, 28, Fig. 7/4.
819 *Rădulescu-Gáll 2001*, 156, Fig. 7/5-6.
820 *Bejan-Tănase-Gáll – Kalcsov 2005*, 33.
821 *Popescu 1956*, 90, Fig. 81/5-6.
822 *Hampel 1905*, 532, Pl. 371/9-12.
823 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/4, 8, 12.
824 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/11.
825 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/6.
826 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/a-b.
827 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/1.
828 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/3.
829 *Točik 1987*, 191, Fig. 9/10.
830 *Ruttkay 1975*, 146; *Točik 1987*, 191, Fig. 9/14.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

2.2. Arcuri

Plăcile de arc din os, aplicate pe zona mediană sau la capetele arcurilor sunt destul de frecvente în mormintele de războinici. Sunt simple sau decorate cu incizii subțiri neregulate, sau cercuri cu punct inclus.

Din spațiul românesc, Croația şi sud-vestul Slovaciei se cunosc plăci osoase de arc, din descoperirile de la Alba Iulia – „ Stația de Salvare ”[831], Bánov / M. 16, 20, 27, 28[832], Ondrochov/M.4[833], Nesvady/M.2[834], Sered I /M.1/52, M. 6/52, 7/53, M. 8/53, 14/53, M. 14/53 [835], Sered II /M.4/55, M.7/55[836], Vărşand- „ Movila dintre Vii ”/ M. 7[837] şi Vukovar – Lijeva bara/ M. 92[838]. Apar îndeosebi pe parcursul secolului al X-lea, în conexiune cu piese de armament.

2.3. Săbii

Printre cele mai rare piese de armament depuse în morminte, sabia ocupă fără nici o îndoială un loc central. Prezența sabiei în cimitirele de pe valea Mureșului, se poate documenta doar la Blandiana – *“ În vii “*[839] şi la Gâmbaş – *“ Măguricea “*[840].

Sabia de la Gîmbaş – “ Măguricea “/M.1, a fost identificată pe partea dreaptă a defunctului. Lungimea lamei este de 75 cm, lățimea la rădăcină de 35 mm, iar la capăt de 25 mm. Vârful şi mânerul s-au conservat destul de precar. În schimb, garda era aproape intactă şi avea două brațe înclinate spre lamă, ce prezentau în secțiune transversală un profil aproape pătrat. Extremitățile celor două brațe, se terminau printr-un nod gros.

Cele mai numeroase exemplare descoperite în Transilvania, se află indiscutabil în necropolele din municipiul Cluj Napoca. Astfel, în necropola de pe *Str. Zápolya*, sabia a fost prezentă în M.1, M.4, M.6 şi M.10. Din punct de vedere al zonei în care a fost depusă, putem remarca în majoritatea cazurilor partea stângă, sub nivelul mijlocului, sau în dreptul umărului.

---

[831] *Ciugudean 1996*, 10.
[832] *Ruttkay 1975*, 130sq; *Ruttkay 1976*, 320; *Točik 1987*, 191, Fig. 10/9
[833] *Ruttkay 1976*, 320.
[834] *Ruttkay 1975*, 162; *Točik 1987*, 191.
[835] *Ruttkay 1975*, 174s; *Točik 1987*, 191, Fig. 10/6, 7, 11 –12. Plăcile din M.1/52 au decor cu cerc punctat.
[836] *Ruttkay 1975*, 162; *Točik 1987*, 191, Fig. 10/4.
[837] *Popescu 1956*, 90, Fig. 82.
[838] *Vinski 1959*, 105; *Demo 1996*, 43sq. Sunt plasate în grupa Hampel IV.
[839] *Horedt 1966*, 282, Fig. 23/10.
[840] *Hampel 1905*, 533, Pl. 371/20.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Sabia descoperită în M.4, măsura in situ 80 cm, față de 65 cm cât măsoară acum. Deşi vârful era deteriorat, s-a constatat că era prevăzut cu elman. Lama este lată de 3 cm, mânerul lung de 7 cm şi uşor curbat spre tăişul mai lung. Greutatea piesei este de 290 grame. În schimb, piesa din M.6 are curbura mai mică şi este prevăzută cu două tăişuri spre vârf. Lungimea totală este de 77.5 cm, din care mânerul reprezintă 7 cm. Greutatea piesei este de 540 grame, iar lățimea lamei variază între 3.3 cm – 3.8 cm[841]. Săbiile identificate la Cluj Napoca -*Str. Zápolya* şi Gîmbaş – *" Măguricea "*/M.1 se pot plasa în tipul IA Kirpičnikov[842]. O altă necropolă cercetată pe *Str. Plugarilor*, avea între piesele de armament şi o sabie, de aceeaşi factură cu cele trecute în revistă[843].

Din spațiul de sud-vest al Slovaciei, se cunosc descoperirile de la Zemianska Olča / M.8[844] (Pl. LIX/1), Sered I / M.1/57[845] (Pl. LIX/4) şi Nesvady/M.1[846] (Pl. LIX/2). Piesele de la Zemianska Olča şi Sered I se încadrează în tipul I A Kirpičnikov[847]. Exemplarul ce provine de la Trnovec nad Váhom – *Horný Jatov*/ M. 183, avea mânerul cu plăcuțe din os aplicate, prevăzute cu decor în formă de inimă sau de palmete[848] (Pl. LIX/3). Sabia se poate plasa în tipul III Kirpičnikov[849].

2.4. Spade

Spadele cu două tăişuri, de diferite tipuri sunt destul de frecvente în inventarele funerare ale mormintelor de războinici. Pentru spațiul de sud-vest al Slovaciei, se pot menționa câteva descoperiri de spade de tipul X Petersen. La Dolný Peter II – *Kisrét* (Reg. Komárno)/ M. 61 s-a identificat pe partea dreaptă a scheletului o spadă. Butonul este semilunar iar garda este dreaptă cu capetele rotunjite. Lama este prevăzută cu o nervură şi o inscripție iligibilă[850] (Pl. LVIII/1).În inventarul funerar recuperat în 1970 din 21 de morminte deranjate de la Galanta – *Mátšukovo,* a apărut şi o spadă de tipul X Petersen,

---

[841] *Kovács 1942*, 88sqq, 94sqq, 102sq, Pl. II/1, IV/1-1b; *László 1942*, 580; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 49, Fig. 110.
[842] *Ruttkay 1976*, 288, Fig. 31.
[843] *Gáll 2001*, 124sq.
[844] *Točik 1987*, 190, Fig. 8/2a-c; *Ruttkay 1975*, 190, Fig. 16/1. Garda sabiei este ornamentată.
[845] *Točik 1987*, 190, Fig. 8; *Ruttkay 1975*, 174, Fig. 16/4.
[846] *Točik 1987*, 190, Fig. 8/5; *Ruttkay 1975*, 162, Fig. 16/2.
[847] *Ruttkay 1976*, 288, Fig. 31.
[848] *Točik 1987*, 190, Fig. 10/14; *Ruttkay 1975*, 185, Fig. 16/3.
[849] *Kirpičnikov 1986*, 17sq, Tab. VI / IA; *Ruttkay 1976*, 288, Fig. 31.
[850] *Dušek 1964,* 209, Fig. 7/1; *Točik 1987*, 190sq, Fig. 8; *Ruttkay 1975*, 140, Fig. 6/1; *Ruttkay 1976*, 250; *Kovács 1994-95*, 167, Fig. 2 / 4.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

cu butonul plat şi garda dreaptă[851]. Din aceeaşi regiune provine şi spada de la Tornóc / Trnovec nad Váhom (Reg. Galanta)[852]. Spada de la Sered II / M. 7/55- *Dealurile Mácsedi* , a fost identificată pe partea stângă a defunctului, cu mânerul la umăr. Lama deține câte o nervură lată pe ambele părți iar mânerul este plat[853].

Tipul Y Petersen se cunoaşte din descoperirea de la Marcelová / Marcelháza (Reg. Komárno)[854] (Pl. LVIII/3). O piesă de tipul X Petersen sau Y , s-a identificat în 1971 la Červenik / Vágveresvár (Reg. Trnava). Foarte probabil, această spadă se poate plasa la acelaşi orizont cronologic cu inventarul necropolei din zonă[855] (Pl. LVIII/2). În categoria spadelor pentru lovit, pentru o singură mână, putem plasa şi piesa descoperită în anul 1975, cu prilejul săpăturilor de salvare efectuate la Deva-*Micro 15*. Spada în discuție, provine din M.3, fiind depusă pe partea stângă a defunctului. Lungimea totală a piesei este de 892 mm. Lama este prevăzută pe ambele părți cu șențuiri mediane, iar butonul are o formă lenticulară. După toate probabilitățile, această piesă pare să reprezinte un grup evoluat din tipul X Petersen. Caracteristicile acestei piese, în conexiune cu restul materialului arheologic recuperat, permit încadrarea cronologică la începutul secolului al XI-lea[856].

L. Kovács, constata prezența spadelor cu două tăişuri şi în statul transilvan al lui Gyula, pe care le plasa în perioada lui Ştefan I. În opinia acestui autor, odată cu depunerea monedelor în morminte, luptătorii au fost determinați să renunțe la obiceiul păgân al depunerii armelor. Potrivit acestuia, înmormântările cu spadă cu două tăişuri pot fi plasate cronologic între anii 955/70-1010/20[857].

---

[851] *Ruttkay 1975, 143*; *Rutkay 1976*, 250, tipul VI; *Kovács 1990,* 39-49, Fig. 2/A-25; *Kovács 1994-95*, 164, Fig. 2 /1.
[852] *Kovács 1994-95*, 178, Fig. 8/4 .
[853] *Točik 1987*, 190sq, Fig. 8 / 1; *Kovács 1990,* 39-49, Fig. 2/A-65; *Kovács 1994-95*, 175, Fig. 4 /4; *Ruttkay 1975*, 174.
[854] *Kovács 1994-95*, 169, Fig. 3/1; *Ruttkay 1975*, 157sq, Fig. 6/3 şi 11 / 2; *Ruttkay 1976*, 271 – tipul VIII.
[855] *Kovács 1990,* 39-49, Fig. 2/A-2; *Kovács 1994-95*, 179, Fig. 6/1; *Ruttkay 1975*, 135, Fig. 2 / 2 şi 6 / 2.
[856] *Pinter 1999*, 118-123, Pl. 34/b.
[857] *Kovács 1990*, 42. În harta de la Fig. 2, observăm şi pieselor de armament descoperite pe teritoriul României. A. Spade cu două tăişuri: 1. Arad,-Ceala (jud. Arad), 9. Biharia (jud. Bihor), 16. Dej (jud. Cluj Napoca), 30. Alba Iulia (jud. Alba), 42. Moreşti (jud. Mureş), 46. Ernei (jud. Mureş), 59. Sfîntu Gheorghe (jud. Covasna), 62. Saca montană (jud. Caraş-Severin) şi 91. Jimbolia (jud. Timiş); D. Sabie: 1. Arad-Ceala (jud. Arad), 2. Biharia (jud. Bihor), 61-64. Cluj Napoca – Str. Zápolya, 65. Tărian (jud. Bihor), 68-69. Gîmbaş (jud. Alba), 70. Blandiana B (jud. Alba), 90. Şiclău-gropoaie (jud. Arad), 126. Deva (jud. Hunedoara) şi 128. Cluj Napoca – Str. Pata

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

2.5. Topoare de luptă

Mai frecvente între piesele de armament sunt topoarele de luptă. În Transilvania, se pot distinge două tipuri care apar frecvent în mormintele de războinici. Primul tip, cel mai vechi are partea activă mai lată şi arcuită spre coada de înmănuşare. Orificiul de înmănuşare este destul de alungit. Identificarea lui în cadrul grupului Cluj, pledează pentru o datare în prima jumătate a secolului al X – lea. Se poate încadra în tipul III Ruttkay şi începe să fie utilizat după a doua jumătate a secolului al IX – lea[858].

Exemplarele asemănătoare de pe teritoriul Rusiei, au fost încadrate în tipul VIII Kirpičnikov şi datate între secolele XI-XII[859]. Asemenea exemplare, se remarcă în descoperirile de la Cluj Napoca – *Str. Pata*[860] şi Gîmbaş – *" Măguricea "*[861]. Toporul de luptă descoperit în M.3 de la Gâmbaş – *" Măguricea "*, era depus pe partea stângă a scheletului. Partea activă este arcuită spre interior, iar tăişul este convex. Lungimea totală a piesei este de 155 mm, iar diametrul găurii de înmănuşare însumează 3 cm. Analogii pentru acest tip se cunosc din necropolele de la Demkóhegy[862], Dudeştii Vechi-*„Movila lui Dragomir"* [863], Hajdúszoboszló-Árkoshalom[864] şi Püspökladány-Eperjesvölgy[865].

Al doilea tip, a fost identificat la Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*[866], Deva – *Micro 15* şi Orăştie – *Dealul Pemilor/X2*[867]. Se caracterizează printr-o formă mai zveltă şi ceafa pătrată în secţiune şi alungită. În schimb, partea activă este uşor curbată spre coadă, mai îngustă şi mai lăţită spre lamă. Sunt plasate în tipul I Kirpičnikov şi apar pe teritoriul Rusiei în secolele XI-XIII[868].

Din punct de vedere cronologic, acest tip de topor se găseşte în inventarele funerare cel mai probabil după mijlocul secolului al X-lea.

---

[858] *Ruttkay 1976*, 306.
[859] *Kirpičnikov 1986*, 90sq, Tab. IX, X.
[860] *Heitel 1994-95*, 415.
[861] *Hampel 1905*, 533, Pl. 371/19.
[862] *Vana 1954*, 77, Fig. VIII/2.
[863] *Bejan-Tănase-Gáll-Kalcsov 2005*, 28, Fig. 4/2.
[864] *Nepper 2002*, 96, Pl. 97/4.
[865] *Nepper 2002*, 156, Pl. 171/4.
[866] *Ciugudean 1996*, 15, Fig. 86; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 42, Fig. 80. Are partea activă îndoită în acelaşi sens cu muchia, care este alungită şi pătrată în secţiune. L = 14.1 cm, l = 12.5 cm.
[867] *Pinter-Ţiplic-Căstăian 2002*, 223.
[868] *Kirpičnikov 1986*, 90sq, Tab. IX, X.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

2.6. Scărițe de călărie

În categoria pieselor de harnaşament, scărițele de călărie sunt întâlnite într-o gamă diversă. Nu lipsesc situațiile în care, perechea de scărițe dintr-un mormânt de războinic este compusă din tipuri diferite, cum s-a întâmplat la Cluj Napoca– *Str. Zápolya*.

Un tip mai rar, îl reprezintă perechea de scărițe de călărie, descoperite la Orăştie – *Dealul Pemilor X2*, în M.7, în dreptul labelor picioarelor. Acestea, aparțin tipului în formă de pară, cu talpa curbată spre exterior. Urechile de prindere a curelei nu sunt prevăzute cu orificii[869] (Pl. XLIX/1-2)

Analogii pentru acest tip, se cunosc din M.20 al necropolei de la Szentes-*Borbásföld*, plasată între anii 950-980/990. Perechea de scărițe identificată aici, se aseamănă cu piesele de la Orăştie – X2. Urechea scărițelor este lățită în formă de evantai. Ele au fost depuse lângă genunchiul stâng şi lângă degetele aceluiaşi picior.

S-a susținut că piesele cu aceste atribute, s-au răspândit la călăreții maghiari din a doua jumătate a secolului al X-lea, constituind o componentă a noului harnaşament şi armament adoptat[870].

Tipul de scăriță în formă de pară, dar cu orificiu de prindere a curelei, s-a descoperit şi într-un mormânt de la Deva – *Micro 15* (Pl. XLIX/3-4). Perechea de scărițe, prezintă caracteristicile tipului IV – 3 Ruttkay[871]. La Cluj Napoca – *Str. Zápolya*, se pot distinge trei tipuri de scărițe. M.1, avea lângă genunchiul stâng o scăriță de formă trapezoidală (16.7 cm x 12.7 cm), cu partea superioară mult mai îngustă[872] (Pl. LII/2). Al doilea tip este reprezentat de o pereche de scărițe în formă de pară, cu orificii de prindere a curelei, recuperate din M.6, din zona membrelor inferioare. Un exemplar se afla sub tolbă, iar celălalt a apărut în conexiune cu ofranda de cal, lângă membrul inferior stâng. Prezintă o anumită particularitate prin faptul că zona diametrului maxim este mai arcuită, comparativ cu varianta tipică de pară[873].

Ultimul tip, constă dintr-o pereche de scărițe de călărie în formă de pară, cu orificii de prindere a curelei, descoperite fortuit[874]. Atât exemplarele din M. 6 cât şi cele descoperite fortuit, se încadrează în tipul V-1 Ruttkay[875] .

---

[869] *Pinter-Luca 1995*, 19, 29, Pl. XI/1-2.
[870] *Révész 1996*, 302, 310, Fig. 16/10-11.
[871] *Ruttkay 1976*, 355, Fig. 74.
[872] *László 1942*, 580; *Kovács 1942*, 91, Pl. I/13-13a.
[873] *László 1942*, 580; *Kovács 1942*, 102sq, Pl. IV/3-3a, 4-4a.
[874] *Kovács 1942*, 106, Pl. VI/22-22a, 23.
[875] *Ruttkay 1976*, 355, Fig. 74.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În comparație cu aceste tipuri, scărițele descoperite în cimitirul de la Alba Iulia – *"Stația de Salvare "*, se deosebesc prin forma tălpii care este arcuită spre interior[876].

Din M. 2 de la Blandiana - *"La brod"* s-a recuperat o pereche de scărițe de călărie în formă de pară, cu talpa arcuită spre exterior (h= 17.8 cm, l= 12.7-13.2 cm. Lățimea tălpii este de 29 mm. Urechea de prindere a curelei este prevăzută cu orificiu. Pe exteriorul tălpii, se mai observă o nervură, delimitată de două şănțuiri longitudinale[877]. După forma lor scărițele de la Blandiana A se încadrează în tipul IV – c Ruttkay[878]. Tipul IV – 2d a apărut în spațiul Slovaciei în necropola de la Sered I / M.1 /57[879].

Caracteristice tipului IV-2 sunt şi exemplarele de la Červeník / M.5 şi Sered II / M. 2, 5 / 54[880]. Alte perechi de scărițe s-au recuperat de lângă membrele inferioare din M. 60 şi M. 61 de la Dolný Peter II[881].

2.7. Zăbale

În mormintele de războinici, se întâlnesc două tipuri de zăbale: articulate şi nearticulate. M.6 din cimitirul de la Orăştie-*Dealul Pemilor X2*, avea între alte accesorii o zăbală nearticulată, depusă în zona falangelor piciorului drept, iar un alt fragment, lângă tibia piciorului stâng (Pl. XLV/13).

O altă zăbală, articulată, a fost identificată în M.7, în regiunea rotulei genunchiului stâng (Pl. XLV/14)[882]. Zăbalele articulate şi nearticulate, prezintă caracteristicile tipului II şi III Ruttkay[883]. M.18/2001 de la Orăştie – *Dealul Pemilor X2*, avea pe lângă piesele de armament şi o zăbală articulată cu opritor din os, descoperită pe tibia piciorului drept[884]. La Alba Iulia – *" Stația de Salvare "*, zăbalele apar în conexiune cu scărițe de călărie şi ofrandă de carne[885]. Pe lângă exemplarele menționate mai sus, mai putem remarca şi cele identificate în necropolele de la Blandiana – *La brod*[886] şi Cluj Napoca – *Str. Zápolya*[887].

---

[876] *Ciugudean 1996*, 10sq, Fig. 99.
[877] *Anghel-Ciugudean 1987*, 187, Fig. 5/2.
[878] *Ruttkay 1976*, 354, Fig. 74.
[879] *Ruttkay 1976*, 354, Fig. 74.
[880] *Ruttkay 1976*, 355, Fig. 74.
[881] *Dušek 1964*, 207sq, Fig. 5/6-7, 8/2, 4.
[882] *Pinter-Luca 1995*, 19, 29, Pl. VIII, X/7.
[883] *Ruttkay 1976*, 357sq, Fig. 75.
[884] *Pinter-Țiplic-Căstăian 2002,* 223.
[885] *Ciugudean 1996*, 10, Fig. 98.
[886] *Anghel-Ciugudean 1987*, 187, Fig. 5/9; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 35, Fig. 47.
[887] *Kovács 1942*, 91, 102sq, 106, Pl. IV/2; *László 1942*, 580.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În spaţiul sud-vestic al Slovaciei, se pot deosebi două tipuri de zăbale articulate. Într-un prim grup se pot include zăbalele articulate tipul II Ruttkay. Acesta cuprinde descoperirile de secol X de la Bánov (Reg. Nové Zámky)[888], Červenik (Reg. Trnava)[889], Dolný Peter II (Reg. Komárno)[890], Imel (Reg. Komárno)[891], Prša (Reg. Lučenec)[892], Sered I şi Sered II (Reg. Galanta)[893] şi Vojnice (Reg. Komárno)[894].

Al doilea grup este compus din zăbale articulate cu opritor, şi se pot distinge mai multe variante. În tipul I – 5 Ruttkay se poate încadra piesa descoperită la Nesvady[895]. La Sered I se întâlnesc două variante de opritoare: I- 2 şi 4[896]. Variantele I-1, 2 (?) şi 3 apar la Kosúty[897] şi Nesvady[898].

2.8. Cuţite

Cuţitele apar destul de frecvent în inventarele funerare din secolele X-XI. Din cele 19 cuţite descoperite în cimitirul de la Vukovar-*Lijeva bara*, o parte ar putea intra şi în categoria pieselor de armament (M.92)[899]. La Alba Iulia- *Str. Brînduşei*, o parte dintre exemplarele descoperite, apar în regiunea membrelor inferioare (Pl. IV/6-7 , XXV, XXIX)[900]. Alte piese s-au identificat în cimitirele de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare “*[901], Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*[902], Alba Iulia – *Spitalul Veterinar*[903] (Pl. LXV/1), Blandiana A[904] , Blandiana – *„ În Vii “*[905] , Dolný Peter II[906], Moldoveneşti[907], Pîclişa – *„ La Izvoare “*[908] şi Sebeş (Pl. XLIV/2, 4)[909].

---

[888] *Točik 1968*, 11-15, Pl. III/7, IV/16, VI/15.
[889] *Točik 1987,* 194.
[890] *Dušek 1964*, 207sq, Fig. 8/1, 6 ; *Točik 1968*, 22sqq, Pl. XIII/11, 14, XIV/17.
[891] *Točik 1968*, 31, Pl. L/3.
[892] *Točik 1987,* 194.
[893] *Točik 1968*, 42-56, Pl. XXX/10, XXXVIII/6, L/10, XLVI/9, XLIX/7.
[894] *Liptaková 1964*, 243, Fig. 5/18; *Točik 1987,* 194.
[895] *Točik 1968*, 36, Pl. XXIV/9; *Ruttkay 1975*, 357.
[896] *Točik 1968*, 40-49, Pl. XXXVII/10, XXXIX/7, XLIV/7.
[897] *Točik 1968*, 32sq, Pl. XXI/5.
[898] *Točik 1987,* 194, Fig. 7/2, 4.
[899] *Vinski 1959*, 102, 105.
[900] *Drâmbărean-colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean-colab 1998 b*, 188, Pl. V/c-d, Pl. VI/c; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[901] *Ciugudean 1996*, 10, 15, Fig. 82, 87, 91; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 40, 46, Fig. 66, 69.
[902] *Blăjan 2002*, 33.
[903] MNUAI - inv. 7660 .
[904] *Aldea-Ciugudean 1981*, 148, Fig. 2/8, 3/8; *Anghel-Ciugudean 1987*, 188, Fig. 6/3.
[905] *Horedt 1966*, 282sq, Fig. 23/8, 21.
[906] *Dušek 1964*, 207sq, Fig. 8/10, 12.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

2.9. Cremene şi amnare

Amnarele şi cremenea sunt piese frecvent întâlnite în descoperirile funerare din secolele X-XI. La Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / M.6/1997 , defunctul avea în mâna dreaptă un amnar, o bucată de cremene şi un cuţit (Pl. IV/2-4)[910]. În M. 128/2005, amnarul apare pe partea stângă a bazinului, în conexiune cu o piatră de ascuţit , un vârf din fier şi o verigă circulară[911] (Pl. XXVI/6). Prezenţa amnarului şi a cremenei lângă mâna dreaptă, s-a constatat la Nesvady (Reg. Komárno) / M. 1[912] şi la Sered I (Reg. Galanta) – M. 1/52, M. 8/53[913].Bucăţi de cremene şi amnare apar în cimitirele de la Alba Iulia –„ *Staţia de Salvare "*[914], Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*[915], Blandiana –*„ În Vii "*[916], Červenik (Reg. Trnava)[917], Cluj Napoca - *Str. Zápolya*[918], Deva - *Micro 15*[919](Pl. LIII/3-4), Gîmbaş –*„ Măguricea "*[920] şi Vukovar – *Lijeva bara*[921].

2.10. Distribuitoare de curele

Între piesele de harnaşament, se disting şi distribuitoarele de curele. Apar frecvent în inventarele funerare ale mormintelor de războinici. Se cunosc distribuitoare de curele de la Dolný Peter II[922] şi Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare"*[923].

---

[907] *Roska 1914*, 143, Fig. 8/9. Lama de cuţit din M.XXIII s-a identificat lângă umărul stâng în conexiune cu denar de la Ştefan I, iar în M.LV, lângă obrazul stâng, asociată cu denar emis de Ladislau I.
[908] *Dragotă-colab. 2002*, 229; *Dragotă-colab. 2002*, 68, Pl.6/4.
[909] *Simina 2001*, 5; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 32, Fig. 32.
[910] *Drâmbărean-colab. 1998a*, 3sq; *Drâmbărean-colab 1998 b*, 188, Pl. VI/b, d, Pl. X.
[911] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[912] *Točik 1968*, 36, Pl. XXIV/2, 4; *Točik 1987*, 200,Fig. 11/8.
[913] *Točik 1968*, 41-45, Pl. XXX/11, XXXIII/15.
[914] *Ciugudean 1996*, 15sq, Fig. 88, 90, 103; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 46, fig. 98.
[915] *Blăjan 2002*, 33.
[916] *Horedt 1966*, 282, Fig. 23/7.
[917] *Točik 1968*, 17, Pl. VIII/1.
[918] *Kovács 1942*, 92sqq, Pl. II/9-9a, 13; *László 1942*, 580.
[919] *Horedt 1986,* 84sq, Fig. 39; *Pinter 1992-1994*, 239, Pl.4; *Pinter 1994*, 9, Pl. 4; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 52, Fig. 125.
[920] *Hampel 1905*, 532, Pl. 371/15.
[921] *Vinski 1959*, 102 ; *Demo 1996*, 42.
[922] *Dušek 1964*, 209, Fig. 9/8-9.
[923] *Ciugudean 1996*, 14, Fig. 56 ; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 45, Fig.97.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

2.11. Ceramica

Până în secolul al XI – lea, materialul ceramic apare în inventarul funerar, fiind utilizat în cimitire diferite din punct de vedere etnic sau confesional. *Sarolta Tettamanti*, consideră că în regiunea de la vest şi nord de Dunăre, vasele ceramice apar la picioarele defunctului. Situaţia este diferită în bazinul superior al Tisei, bazinul Dunăre - Tisa şi nordul Alföld - ului, unde ceramica a fost depusă lângă craniu sau în dreptul umărului[924].

Dacă în cimitirele grupului cultural Ciumbrud nu se cunoaşte materialul ceramic, o situaţie diferită avem în necropolele grupului cultural Blandiana A. Apar 1- 2 vase în morminte, diferite din punct de vedere tipologic. Comparativ cu perioada precedentă, în secolul al X – lea, vasul de ofrandă este de dimensiuni modeste şi a fost depus într-un singur exemplar. Amforidoanele lustruite sau cu decor lustruit şi vasele globulare cu două torţi nu se mai regăsesc între formele ceramicii din secolul al X – lea. În anul 1943 s-au recuperat din situl de la Blandiana A mai multe vase ceramice:

• Vas borcan lucrat la roată, din pastă fină omogenă şi argiloasă de culoare brun – cenuşie. Buza este răsfrântă şi rotunjită (h = 12. 2 cm, Dg = 9. 2 cm, Df = 7. 6 cm, MNIT, 6031). Fundul este concav şi are în zona centrală o perforaţie circulară realizată cu un burghiu (d = 1 cm) [925].

• Vas borcan lucrat la roată din pastă semifină, omogenă cu diferenţe de ardere (h = 14. 6 cm, Df = 7. 4 cm). Marginea este teşită iar fundul are o perforaţie circulară (d = 1 cm, MNIT, 6028) . Decorul acoperă cea mai mare parte a pântecului şi constă din linii incizate care se întretaie şi linii oblice [926].

Material ceramic de la Blandiana A, a intrat în anul 1955 şi în colecţiile Muzeului din Sebeş. Ulcior amforoidal realizat din pastă fină de culoare brun – cenuşie. Pe suprafaţa vasului se mai păstrează urme de lustru. Nu s-au mai păstrat toartele de prindere. La baza lor se aflau două proeminenţe conice (h = 24. 3 cm, Dg = 5. 6 cm, Df = 6. 5 cm, MS 2068) [927].

Cele 8 morminte dezvelite la Blandiana A cu ocazia cercetărilor sistematice din anii 1981 – 1982 aveau vasele ceramice aşezate în două regiuni anatomice distincte – lângă calotă ambele vase (M. 4 – M. 7) sau unul lângă cap şi altul la picioare (M. 8)[928] .

• Vas borcan (S. I / M. 1), lucrat la roată, de culoare cărămizie, cu pete cenuşii – negricioase, ornamentat cu trei registre de linii în val, ce

[924] *Tettamanti 1975*, 104sqq, Tab. 7. La Blandiana şi Cluj Napoca, materialul ceramic a fost descoperit la picioare.
[925] *Horedt 1951*, 193, Pl. IX / 1; *Horedt 1966*, 266, Fig. 5 / 9.
[926] *Horedt 1951*, 193, Pl. II / 8, IX / 6; *Horedt 1966*, 266, Fig. 5 / 6.
[927] *Horedt 1966*, 269, Fig. 7 / 3; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 32, Fig. 33.
[928] *Anghel – Ciugudean 1987*, 190.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

suprapun patru registre de incizii orizontale (D_g = 13 cm, D_f = 8 cm, h = 11. 5 cm, MNUAI, 6769) [929].

•Vas borcan (S. III / M. 3) de culoare cărămizie, cu pete negricioase, lucrat la roată, şi ornamentat cu două şiruri de linii în val (fața interioară a buzei este decorată cu incizii în val), încadrate cu registre de incizii orizontale (D_g = 11. 5 cm, h = 12 cm)[930] .

• Ulcior amforoidal (S. III / M. 3), de culoare cărămiziu – gălbuie, cu suprafața exterioară puternic exfoliată, unde se mai observă urme de lustru, ce avea imprimată o marcă, reprezentând o cruce (D_g = 6 cm, D_f = 7 cm, h = 21 cm, MNUAI, 6761)[931].

• Vas borcan (S. VIII / M. 4) depus în dreapta craniului, de culoare cărămizie, lucrat la roată şi ornamentat pe umăr cu două şiruri de linii în val şi cu registre de incizii orizontale (D_g = 12 cm, D_f = 8. 5 cm, h = 14 cm, MNUAI, 6770) [932].

•Vas globular (S. VIII / M. 4), depus în dreapta craniului, de culoare cenuşie, cu gâtul scurt şi buza îngroşată, lucrat la roată dintr-o pastă fină (D_g = 11. 5 cm, D_f = 7. 5 cm, h = 12 cm, MNUAI, 6776) [933].

• Oală sferoidală depusă lângă craniu (S. VIII / M. 5) confecționată la roată dintr-o pastă fină, lustruită pe exterior, şi prevăzută cu două torți. Fundul este concav (D_g = 11. 4 cm, D_f = 8. 5 cm, h = 14. 5 cm, MNUAI, 6776) [934].

•Vas borcan depus lângă craniu (S. VIII / M. 5), lucrat la roată dintr-o pastă mai grosieră, ornamentat pe toată suprafața, cu registre de incizii orizontale dispuse neregulat (D_g = 12. 2 cm, D_f = 7 cm, h = 12. 5 cm , MNUAI, 6767)[935] .

•Ulcior amforoidal depus lângă cap (S. VIII / M. 6), de culoare cărămiziu – gălbuie, confecționat la roată dintr-o pastă fină şi decorat pe tot corpul cu linii lustruite în rețea, precum şi cu două caneluri paralele, trasate orizontal (D_g = 5. 4 cm, D_f = 8 cm, h = 30 cm , MNUAI , 6760) [936].

•Vas borcan (S. IX / M. 7), cu pete negricioase, lucrat la roată dintr-o pastă omogenă, ornamentat pe suprafața inferioară cu incizii orizontale şi pe

[929] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 2 / 1.
[930] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 6 / 2.
[931] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 3 / 5.
[932] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 2 / 2.
[933] *Anghel – Ciugudean 1987*, 178, Fig. 2 / 3.
[934] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 2 / 4; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 35, Fig. 49.
[935] *Anghel – Ciugudean 1987*, 187, Fig. 2 / 5; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 33, Fig. 37.
[936] *Anghel – Ciugudean 1987*, 188, Fig. 3 / 4.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

suprafaţa superioară cu trei registre de linii în val (D_g = 13 cm, D_f = 6. 5 cm, h = 13. 5 cm , MNUAI, 6772) [937].

•Vas borcan (S. IX / M. 7), de culoare cărămizie, cu pete negricioase, lucrat la roată şi ornamentat pe suprafaţa exterioară cu linii incizate în val, la partea superioară mai dese, formând „ ochiuri ”, iar pe interior cu şiruri orizontale de impresiuni realizate cu pieptenele (D_g = 10. 5 cm, D_f = 7. 7 cm, h = 15 cm, MNUAI, 6774) [938].

• Ulcior amforoidal (S. X / M. 8) depus lângă picioare. Este de culoare gălbuie, cu suprafaţa exterioară lustruită şi prevăzut cu două torţi cu proeminenţă conică la bază şi cu „ cioc de scurgere ” . Pe fundul vasului, deţine o ştampilă sub forma unei roţi cu spiţe (D_g = 6 cm, D_f = 8. 5 cm, Dp = 13. 5 cm, h = 18. 8 cm, MNUAI, 6759) [939].

• Vas borcan depus în dreapta craniului (S. X / M. 8). A fost lucrat la roată şi decorat pe toată suprafaţa corpului cu striuri adânci şi dese, întretăiate pe umăr din loc în loc, de mănunchiuri formate din 3 – 4 incizii verticale (D_g = 8. 5 cm, D_f = 6. 5 cm, h = 11 cm, MNUAI, 6768) [940].

În primăvara anului 1981, s-au recuperat alte 7 vase ceramice, care proveneau probabil din inventarele unor morminte:

• Vas borcan, de culoare cenuşiu – negricioasă, confecţionat la roată, ornamentat cu registre de linii în val şi orizontale (D_g = 10. 8 cm, D_f = 6. 6 cm, h = 12 cm) [941].

• Vas borcan, de culoare cărămizie, cu pete cenuşii – negricioase, lucrat la roată, şi ornamentat sub buză cu două registre de linii în val, altele două similare fiind încadrate de incizii paralele orizontale (D_g = 13. 3 cm, D_f = 9. 5 cm, h = 17. 5 cm) [942].

• Ulcior amforoidal, lucrat la roată dintr-o pastă fină, cu suprafaţa lustruită, prevăzut cu două torţi, ce aveau la bază câte o proeminenţă piramidală. Decorul, constă din dungi de culoare maroniu închis, pictate pe corpul vasului, iar în zona diametrului maxim, au fost incizate două linii orizontale, peste care cad altele două perpendiculare. Fundul vasului, a fost ştampilat cu un cerc segmentat pe interior cu patru arce inegale (D_g = 5. 3 cm, D_f = 7. 5 cm, h = 21. 5 cm, MNUAI, 6757) [943].

---

[937] *Ciugudean – Anghel 1993*, 361.
[938] *Anghel – Ciugudean 1987*, 188, Fig. 2 / 7; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 33, Fig. 38.
[939] *Anghel – Ciugudean 1987*, 188, Fig. 4 / 6; *Ciugudean – Anghel 1993*, 361, Fig. 2 / 4.
[940] *Anghel – Ciugudean 1987*, 188, Fig. 4 / 5; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 33, Fig. 36.
[941] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 2 / 8.
[942] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 2 / 9.
[943] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 3 / 2 a - b.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

• Ulcior amforoidal, care se diferențiază de de exemplarul precedent, prin lipsa picturii şi a proeminențelor de la baza torților, care în acest caz sunt aplatizate. Ştampila de pe fundul vasului este similară, însă conservată mai precar (D_g = 4. 6 cm, D_f = 6. 2 cm, h = 21 cm, MNUAI, 6762) [944].

• Ulcior amforoidal, de culoare cărămiziu – gălbuie, lucrat la roată. Suprafața vasului a fost lustruită, iar la baza torților, se află câte o proeminență în formă de creastă (D_g = 5. 5 cm, D_f = 7. 4 cm, h = 21. 5 cm) [945].

• Vas borcan, în stare fragmentară, lucrat la roată, dintr - o pastă mai grosieră, cu suprafața de culoare cenuşiu - negricioasă, cu pete cărămizii. Decorul, constă din registre alternative de linii orizontale şi în val (D_g = 10 cm, D_f = 8 cm, h = 11 cm) [946].

• Vas ceramic fragmentar, descoperit în apropierea vasului nr. 6. Este de culoare cenuşie, şi a fost lucrat la roată dintr-o pastă fină, pe care se mai observă urme de lustru (D_f = 7. 5 cm) [947].

O situație similară s-a constatat în necropola de la Sebeş unde lângă calota defunctului se aflau depuse două vase ceramice.

• Vas ceramic din pastă fină, de culoare cenuşie. Pe suprafața exterioară, se observă urme de lustru. În zona diametrului maxim, este decorat cu un fascicul din patru linii incizate (h= 13.1 cm, D_g= 10.4 cm, D_f= 8 cm, A. 248/79; Pl. XLIV/1) [948].

Poziția în care au fost depuse vasele ceramice la Blandiana A s-a observat şi în faza I a necropolei de la Alba Iulia – „Stația de Salvare": S. XIII / M. 40 şi S. XL / M. 15 [949].

Din punct de vedere al poziției în care a fost depus vasul ceramic în mormintele de secol X, se cunosc următoarele regiuni distincte:

• *regiunea labelor picioarelor pe partea dreaptă* : Cluj Napoca - *Str. Zápolya*: M. 2, M. 3 , M. 5 [950]; Cluj Napoca – *Str. Plugarilor* [951], Prša (reg. Lučenec) / M.43[952].

• *regiunea labelor picioarelor pe partea stângă* :Prša (reg. Lučenec) / M. 76, 101[953].

---

[944] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 3 / 1.
[945] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 3 / 3.
[946] *Anghel – Ciugudean 1987*, 189, Fig. 6 / 1.
[947] *Anghel – Ciugudean 1987*, 190, Fig. 6 / 5.
[948] *Simina 2001*, 4sq.
[949] *Ciugudean 1996*, 12sq.
[950] *Kovács 1942*, 92, 98; *László 1942*, 581.
[951] *Hica – Iambor 2002*.
[952] *Točík 1968*, 38, Pl. XXVII/1.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

• *lângă craniu*: Sered II (Reg. Galanta)[954].

• *lângă craniu pe partea dreaptă* : Alba Iulia – *Str. Brînduşei*: M. 9 / 97, M. 12 / 97[955], M. 5 / 99, M. 8 / 2001[956]; Alba Iulia – *necropola III* [957].

• *lângă craniu pe partea stângă* : Bánov (Reg. Nové Zámky)[958].

• *pe gamba dreaptă*: Alba Iulia – *Str. Brînduşei*: M. 107/2005[959].

• *lângă gamba stângă*: Alba Iulia – *Str. Brînduşei*: M. 14 / 97, M. 15 / 97, M. 16 / 97[960], M. 22 / 99[961]; Blandiana B : M. 4 [962].

• *zona bazinului* : Alba Iulia – *Str. Brînduşei*: M. 2 / 99, M. 4 / 99.

• *poziţie neprecizată exact datorită deranjării*: Bánov (Reg. Nové Zámky)/ M. 18, 25[963].

• Vas ceramic (Cluj Napoca - *Str. Zápolya* : M. 1), confecţionat din pastă semifină, de culoare castaniu cenuşie. Decorul, constă din fascicule de incizii subţiri, suprapuse, trasate orizontal pe corpul vasului (h = 11 cm, D_g = 10. 8 cm, D_f = 8. 1 cm, D_{max} = 12 cm. MNIT, inv. F. 27. 190)[964].

• Vas ceramic (Cluj Napoca - *Str. Zápolya* : M. 3), a fost confecţionat din pastă semifină, de culoare brun-cenuşie. Fascicule de incizii late, trasate superficial, decorează vasul (h = 11. 5 cm, D_g = 9. 7 cm, D_f = 7. 1 cm, D_{max} = 12. 1 cm . MNIT, F. 2968)[965].

Începând cu anul 2001 s–a identificat material ceramic şi în necropola de la Orăştie – *Dealul Pemilor/ punctul X2* [966].

• Vas ceramic de culoare cărămiziu-roşietică cu pete negricioase, decorat pe zona diametrului maxim cu un brâu de linii incizate înguste, suprapuse de o linie ondulată (D_{max} = 12 cm, D_f = 7 cm, h = 8. 5 cm). Provine de la Blandiana - *„ În vii ”* / M. 4 şi a fost identificat lângă piciorul stâng al defunctului [967].

---

[953] *Točík 1968*, 38sq, Fig. 14, Pl. XXVII/35, XXIX/17.
[954] *Točík 1968*, 54sq, Fig. 20, Pl. XLVII/30.
[955] *Drîmbărean-colab. 1998 a*, 4.
[956] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[957] *Heitel 1994-95*, 418.
[958] *Točík 1968*, 9sq, Fig. 3, Pl. I/3.
[959] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[960] *Drîmbărean-colab. 1998 a*, 4.
[961] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[962] *Horedt 1966*, 277sqq, Fig. 18/21.
[963] *Točík 1968*, 12sqq, Pl. III/23, V/22.
[964] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 47, Fig. 105.
[965] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 48, Fig. 106.
[966] *Pinter – Ţiplic - Căstăian 2002*, 223sq.
[967] *Horedt 1966*, 277sqq, Fig. 18 / 21.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Din necropola de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei* se cunosc următoarele forme:

• Vas borcan (D_g = 8. 2 cm, D_f = 6 cm, h = 11 cm; MNUAI, Inv. 8740; M. 14 / 1997), de culoare cărămizie închis, cu pete cenuşiu – negricioase, frecvente pe suprafaţa exterioară. Decorul constă din striuri orizontale şi vălurite [968] (Pl. V/4).

• Vas globular (D_g = 7. 2 cm, D_f = 6 cm, h = 10 cm; M. 13 / 1997; Pl. V/3)[969].

• Vas borcan (D_g = 7. 6 cm, D_f = 5. 2 cm, h = 10. 5 cm; MNUAI, Inv. 8742; M. 9 / 1997), de culoare cărămizie, cu pete cenuşiu – negricioase, frecvente pe suprafaţa exterioară [970] (Pl. V/2).

• Vas borcan fără decor (D_g = 10. 7 cm, D_f = 6. 6 cm, h = 8. 2 cm; MNUAI, Inv. 8741; M. 16 / 1997)[971].

•Vas borcan (D_g = 10. 5 cm, D_f = 8. 2 cm, h = 9 cm; MNUAI, Inv. 8743; M. 15 / 1997), din pastă semifină de culoare negru – cafeniu, decorat cu benzi de linii incizate orizontal, suprapuse de o bandă de linii ondulate[972] .

•Vas borcan (D_g = 13. 4 cm, D_f = 7. 5 cm, h = 11. 6 cm; MNUAI, Inv. 8744; M. 12 / 1997), de culoare cenuşiu închis cu pete negricioase. Decorul constă din linii incizate orizontal [973] (Pl. V/1).

• Vas borcan (D_g = 8. 5 cm, D_f = 5. 5 cm, h = 10 cm; MNUAI, Inv. 8761; M. 4 / 1999), de culoare negricioasă, cu pete cărămiziu – castanii, frecvente pe suprafaţa exterioară şi pe interior. A fost confecţionat la roată, dintr-o pastă semifină. Decorul constă din benzi de linii incizate orizontal, şi acoperă o mare parte din suprafaţa vasului, de la umăr şi până spre partea inferioară. Fundul vasului deţine un ornament în relief (linii în reţea; Pl. VII/4) [974].

• Vas borcan (D_g = 7. 5 cm, D_f = 5. 5 cm, h = 10 cm; MNUAI, Inv. 8759; M. 5 / 1999), de culoare negricioasă, cu pete cărămiziu – castanii. A fost confecţionat la roată, dintr-o pastă semifină, omogenă. Gâtul este scurt. Decorul constă din linii incizate orizontal, uneori trasate destul de superficial. Pe fundul vasului, se află un ornament în relief cu diametrul de 2. 50 cm (cruce înscrisă în două cercuri concentrice [975] (Pl. VII/1).

---

[968] *Drâmbărean – colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean – colab. 1998 b*, 188, Pl. I.
[969] *Drâmbărean-colab. 1998 b*, 188, Pl. II.
[970] *Drâmbărean – colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean – colab. 1998 b*, 188, Pl. I.
[971] *Drâmbărean – colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean – colab. 1998 b*, 188, Pl. III.
[972] *Drâmbărean – colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean – colab. 1998 b*, 188, Pl. III.
[973] *Drâmbărean – colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean – colab. 1998 b*, 188, Pl. II.
[974] *Dragotă – Brânda 2001*, 295, Pl. IV.
[975] *Dragotă – Brânda 2001*, 295, Pl. V.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

• Vas borcan (h = 10 cm, D_g = 11. 5 cm, D_f = 8 cm; MNUAI, Inv. 8760 ; M. 22 / 1999). Lucrat la roată dintr-o pastă mai grosieră, cu suprafața brun-negricioasă şi pete cărămizii pe interior, preponderente la partea superioară, a fost decorat cu registre alternative de linii incizate orizontal. Buza vasului era uşor deformată [976] (Pl. VII/2).

• Fragment ceramic (MNUAI ; M. 8 / 2001), lucrat la roată dintr-o pastă semifină omogenă. Este de culoare cărămizie, şi a fost decorat cu incizii trasate superficial (Pl.) [977].

Tipologia formelor şi a decorului, prezintă până la un anumit punct, asemănări frapante cu ceramica descoperită în necropola de la Alba Iulia – *„ Staţia de salvare ”* (Faza a II – a)[978].

Atât poziția de depunere a vaselor, decorul cât şi alte aspecte de rit şi ritual funerar, permit unele corelații. În necropola de la Alba Iulia – *„ Izvorul Împăratului ”* , plasată în secolul al X- lea, s-au identificat vase ceramice de tip oală, depuse în zona tibilor sau lângă călcâi[979]. La Szob – *Kiserdő*, în M. 73, s-a depistat în regiunea picioarelor defunctei, un vas ceramic (h = 115 mm, D_g = 94 mm, D_f = 60 mm) decorat cu incizii cu pieptenele, pe umăr[980]. În necropola de la Bjelo Brdo – *Str. Veneția*, ceramica este slab reprezentată. Vasul ceramic depus în M. 49, lângă brațul scheletului, a fost ornamentat cu 9 incizii orizontale, suprapuse de 3 incizii în val, realizate pe umăr (h = 0. 96 mm) [981].

Depunerea de vase ceramice, cu predilecție de tip borcan, şi cu dimensiuni mai mici, s-a constatat şi în cimitirul de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*. Toate săpăturile de salvare efectuate în acest punct, au confirmat că poziția ocupată de vasele de ofrandă în morminte, este destul de precisă. Astfel s-a observat că vasul de ofrandă a fost depus întotdeauna într-un singur exemplar, în trei regiuni anatomice distincte: dreapta calotei craniene (M.9/97, M.12/97, M.14/97, M.5/99), bazin (M.2/99, M.4/99, M.23/99), lângă tibia şi femurul stâng (M.13/97, M.15/97, M.16/97, M.22/99) sau pe

[976] *Dragotă – Brânda 2001*, 304, Pl. VIII.
[977] *Dragotă – colab. 2002 a*, 34 ; *Dragotă – colab. 2002 d*, 40, Pl. IV / 12.
[978] *Ciugudean 1996*, 9.
[979] *Blăjan 2002*, 33.
[980] *Bakay 1978*, 44, Pl. XXVI / 1. Alte două vase ceramice, lucrate la roată înceată, din care, unul de culoare neagră, decorat cu incizii orizontale şi ştampilă pe fund, s-a identificat în M. 15, iar celălalt în M. 23. Cf. *Bakay 1978*, 14, 21, Fig. IV, IX.
[981] *Brunšmid 1903 – 4*, 55, Fig. 4 / 1.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

femurul drept (M. 107/2005; Pl VII/3). Decorul acestor vase, constă în general din linii sau benzi incizate, suprapuse[982].

Tipologia formelor şi a decorului, prezintă până la un anumit punct, asemănări frapante cu ceramica descoperită în necropola de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*(Faza a II –a)[983]. Atât poziţia de depunere a vaselor, decorul cât şi alte aspecte de rit şi ritual funerar, permit unele corelaţii. În necropola de la Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*, plasată în secolul al X-lea, s-au identificat vase ceramice de tip oală, depuse în zona tibilor sau lângă călcâi[984].

2.12. Monede

În spaţiul european al secolului X-XI se întâlneşte obiceiul depunerii monedei în morminte. Această practică a depunerii monedei în morminte este precedată de o alta, respectiv depunerea jumătăţii inferioare dintr-un pandantiv dublu cordiform. Dacă în Transilvania s-a observat doar depunerea de monede arpadiene, în schimb, în Pannonia şi sud-vestul Slovaciei apar şi monede vest-europene sau arabe. În opinia *S. Tettamanti*, se pot distinge 10 poziţii variate, de depunere a obolului în morminte. Depunerea plăcii din metal pe ochi sau în gură, precede obolul şi este o practică caracteristică populaţiilor fino-ugrice, cu scopul de a acoperi privirea dăunătoare a defunctului[985]. Prima emisiune monetară a lui Ştefan I, descoperită într-un tezaur la Bosarve (Gotland), avea pe avers legenda + (ST)EPHANUS REX şi pe revers + (PR) ESLAVA CIV [986]. Pătrunderea primelor emisiuni monetare maghiare în Transilvania, este legată indiscutabil de expansiunea statului arpadian spre est. Singurul tip atestat în descoperirile din Transilvania, are pe avers legenda *STEPHANVS REX* iar pe revers *REGIA CIVITAS*. După anul 1018 (1021 ?), Ştefan I, a obţinut de la Boleslav Chrobry, minele de argint şi regiunea muntoasă din nord. Acest fapt, ia permis ca în intervalul 1020 - 1038, să emită tipul CNH 1, a cărui valoare era egală

---

[982] *Drâmbărean-colab. 1998 a,* 3sq; *Drâmbărean-colab. 1998 b*, 188sq; *Dragotă-Brânda 2000*, 10sq; *Dragotă-Brânda 2001*, 305; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006.*

[983] *Ciugudean 1996*, 9.

[984] *Blăjan 2002*, 33.

[985] *Tettamanti 1975*,103sq, Tab. 6. Monedele descoperite în cimitirele de la Hunedoara şi Moldoveneşti, apar doar în primele patru poziţii, respectiv: în gură, pe şi lângă craniu, pe piept şi sub trunchi. Majoritatea pieselor descoperite în regiunea Alföld, apar în gură.

[986] *Gedai 1971 - 1972*, 23; *Kupa 1975 - 1976*, 21. Se pare că, primul toponim al oraşului Pozsony, a fost PRESLAVA sau BRESLAVA. László Gyula emite o altă ipoteză, conform căreia, această primă emisiune monetară ar aparţine lui Geza. Alte discuţii, s-au iscat în jurul piesei, care a fost considerată o copie sau un original.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

cu a materialului din care a fost confecţionat. Necesitatea emiterii acestui denar, a fost legată de introducerea de către Ştefan I, a *„ dării în denari pentru oamenii liberi ”* (*liberi denarii, libertini denarii, fumarii*)[987]. Acest tip, imită moneda lui Henric al III - lea, socrul său, care era duce al Bavariei. Moneda bavareză a fost imitată şi de episcopii de Freising şi Salzburg, precum şi de suveranii Boemiei. Greutatea piesei este de 0. 875 g, iar aversul şi reversul au câte o cruce cu patru conuri incluse între braţele ei. Ulterior, influenţa bizantină se răsfrânge şi asupra monedelor arpadiene, fapt observabil mai ales în ceea ce priveşte tehnica baterii [988].

Denari de acest tip au apărut la Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. XIX, XXVIII, XXIX/4, XXX, XXXI/2)[989], Alba Iulia - *Colecţia Anton Triest* [990], Alba Iulia - *Colecţia Bela Cserni* [991], Bögöt (Kom. Vas) [992], Dolný Peter II[993], Gerendás (Kom. Békés)[994], Hodoni – *„ Pocioroane ”* [995], Hunedoara – *„ Dealul cu comori ”* [996], Malé Kosihy (Slovacia)[997], Moldoveneşti[998], Szabolcs[999], Szombathely – *Szent Márton templom* (Kom. Vas)[1000] şi Pîclişa – *„ La Izvoare ”* [1001].

---

[987] *Kupa 1975 - 1976*, 24sq. Fiecare cap de familie, care avea „ un fum ”, a fost obligat să plătească această dare, pretinsă la început la străini. Pentru strângerea acestei dări, stabilită în anumite zile de sărbătoare, era necesară o cantitate mare de denari. Această dare, a fost donată în 1015, abaţiei de la Pécsvárad.

[988] *Velter 1988*, 258; *Velter 2002*, 164sqq.

[989] *Dragotă-colab. 2005a* ; *Dragotă-colab. 2005 b* ; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*. La Pl. XXXIV există o eroare la graficul cu emisiunile monetare, în sensul că avem două exemplare de la Petru .

[990] *Mureşan 1995*, 279; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 61, Fig. 165.

[991] *Ciugudean - Dragotă 2002*, 61, Fig. 164.

[992] *Kiss 2000*, 9sq.

[993] *Dušek 1964*, 212, Fig. 9/23.

[994] *Hampel 1905*, 856, Pl. 510 / 10. Av. + *STEPHANVS REX*, Rv. + *REGIA CIVITAS*.

[995] *Bejan - Moga 1979*, 159, 165, Fig. 5 / a; *Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996*, 36. M. 2 / 1959 şi M. 4 / 1960.

[996] *Roska 1913*, 174sqq, 177. M. XXIII, M. XXIV, M. XXIX, M. XXXIX; *Kolníková 1967*, 236, nr. 257; *Velter 2002*, 416sq.

[997] *Hanuliak 1994*, 120, 138, Pl. XVI / D – M. 79, Pl. XCVII / D – M. 532, XCVIII / M. 538 (*orizontul III*).

[998] *Kolníková 1967*, 236, nr. 257; *Bakó 1969*, 338; *Velter 2002*, 432sq, nr. CLXXX / 3; *Pap 2002*, 109.

[999] *Kovács 1994*, 20sqq, Fig. 4/ M. 15, M. 19. Tipurile H 1 şi H 1 a.

[1000] *Kiss 2000*, 248, T. 80:27 / 1.

[1001] *Ciugudean - Dragotă 2001 a*, 176; *Ciugudean - Dragotă 2001 b*, 272, Pl. 4 / 2 a - b; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 61, Fig. 163.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Descoperi monetare de la Petru (1038 - 1041; 1044 - 1046), pot fi amintite la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*[1002](Pl. XIII, XIX), Biharkeresztes – Ártánd – *„Nagyfarkasdomb ”* [1003], Bjelo Brdo – *Str. Veneţia* (Croaţia)[1004], Bögöt (Kom. Vas)[1005], Csanytelek – *Dilitor* [1006], Dăbîca [1007], Ellend – *Nagygödör* [1008], Gerendás (Kom. Békés)[1009], Hunedoara – *„ Dealul cu comori ”* [1010], Moldoveneşti[1011], Pîclişa – *„ La Izvoare ”* [1012], Püspökladány-Eperjesvölgy[1013] şi Vladimirescu[1014]. Prezenţa lor poare fi remarcată şi în tezaurele de la Lancrăm (Jud. Alba)[1015] şi Slimnic (Jud. Sibiu)[1016].

Destul de rare în arealul transilvan sunt şi emisiunile monetare ale regelui Aba Samuel (1041 - 1044), evidenţiate doar în necropolele de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* [1017] şi Moldoveneşti – *Grădina castelului Jósika Gábor* [1018].

În privinţa emisiunilor monetare de la Andrei I (1046 - 1060), se constată frecvenţa a două tipuri. Primul tip (H 8 Kovács), are pe avers inscripţia + *REX ANDREAS*, delimitată de două şiraguri de perle, unul pe marginea monedei iar celălalt în zona centrală. În interiorul şiragului din zona centrală, se află o cruce al cărui braţ superior, corespunde în general cu cealaltă cruciuliţă care desparte textul. Uneori, aversul a fost foarte bine bătut,

---

[1002] *Dragotă-colab. 2005 a*; *Dragotă-colab. 2005 b*; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[1003] *Mesterházy 1990*, 50.
[1004] *Brunšmid 1903 - 4,* 34, 66, Fig. 1 / 1. M. 141 – Av. + *PETRVS REX*, Rv. *PANNONIA*; d = 16 mm.
[1005] *Kiss 2000*, 9sq.
[1006] *Széll 1941*, 263.
[1007] *Velter 1988*, 270, nr. 11; *Velter 2002*, 344, 398, nr. XX / 122.
[1008] *Giesler 1981*, 68, Pl. 38.
[1009] *Hampel 1905*, 856, Pl. 510 / 11; *Váňa 1954*, Pl. VIII / 14. Av. + *PETRVS REX*, Rv. + *PANNONIA*.
[1010] *Roska 1914*, 137. M. XXVIII.
[1011] *Roska 1914*, 137. M. XXVIII; *Kolníková 1967*, 236, nr. 260; *Bakó 1969*, 338; *Velter 2002*, 347, nr. XL / 202.
[1012] *Dragotă - colab. 2002 b*, 229; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 61, Fig. 166. Av. + *PETRVS REX*, Rv. *PANNONIA*; d = 17 mm, g = 0.50, inv. NF. 10655.
[1013] *Nepper 2002*, 171, Pl. 190/5.
[1014] *Velter 1988*, 273, nr. 32; *Velter 2002*, 341, nr. III / 42.
[1015] *Sabău 1958*, 289, nr. 20; *Velter 1988*, 270, nr. 171 / 23; *Velter 2002*, 346sq, nr. XXXIV / 179; *Pap 2002 a*, 97. S-a mai păstrat o singură piesă din acest tezaur.
[1016] *Sabău 1958*, 294, nr. 45; *Pap 2002 a*, 152. Apar şi denari Andrei I.
[1017] *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 93*, 281, nota 5, Fig. 3 / 10. M. 280- descoperit lângă mandibulă.
[1018] *Roska 1914*, 131, M. XVIII; *Kolníková 1967*, 236, nr. 260; *Bakó 1969*, 338; *Velter 2002*, 432sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

astfel încât se observă şi pe revers. Pe revers, care se caracterizează prin faptul că nu a fost bine centrat, se află legenda + *REGIA CIVITAS*.

Al doilea tip (H 9 Kovács), are pe avers legenda + *REX ANDREAS*. Marginea monedei este decorată cu un şirag de perle, iar în interior două linii circulare, intersectate de fascicule de trei linii, plasate ca o prelungire a braţelor crucii din zona centrală. Braţele crucii din zona centrală sunt compuse din mănunchiuri de câte trei linii. Între braţe se află câte o pană sau un cerc. Legenda de pe revers este *PANONEIA*. Şi în acest caz, braţul superior al crucii, corespunde cruciuliţei care desparte textul.

Denari de tipul H8 şi H9, avem în M. 282 de la Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”*, unul depus pe partea stângă a mandibulei defunctului, iar celălalt în zona bazinului[1019]. Cimitirul de la Alba Iulia – *Str. Vînătorilor*, deţine emisiuni ale regelui Andrei I, în M. 12, M. 114, M. 121, M. 152, M. 155, M. 182, M. 205 şi M. 208 [1020]. Tipul H8 este bine reprezentat în M. 107, M. 113 şi M. 153, din cimitirul de la Bjelo Brdo – *Str. Veneţia* [1021].

Remarcăm frecvenţa acestor denari şi în descoperiri fortuite, necropole sau colecţii: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (Pl. X, XIII, XXVIII, XXIX/5, XXX)[1022], Alba Iulia – *Colecţia Anton Triest* [1023], Biharkeresztes – Ártánd – *„ Nagyfarkasdomb ”* [1024], Bögöt (Kom. Vas)[1025], Čakajovce (Slovacia)[1026], Csanytelek – *Dilitor*[1027], Dolný Peter II[1028], Ellend – *Nagygödör* [1029], Ellend – *Szilfa* [1030], Hunedoara – *“ Dealul cu Comori “*[1031], Hurbanovo – *Bohatá* (Slovacia)[1032], Moldoveneşti[1033], Pécs – *Vasas* [1034], Pîclişa – *„ La Izvoare ”*

[1019] *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993*, 281, nota 5, Fig. 3 / 11 - 12.
[1020] *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993*, 274sqq, Fig. 2 / 2, 4, 5, 11, Fig. 3 / 5 - 7; *Pap 2002 a*, 22. Piesele au fost localizate în zona calotei craniene sau lângă gât, partea dreaptă a mandibulei, în gură, pe abdomen şi lângă bazin.
[1021] *Brunšmid 1903 - 4*, 61sq, 69, Fig. 1 / 2 - 3. Denari fragmentari, s-au găsit în M. 107, lângă mâna dreaptă, şi în M. 113, sub cap. Un alt denar (d = 17 mm), s-a descoperit în M. 153, lângă antebraţul drept.
[1022] *Dragotă-colab. 2005a* ; *Dragotă-colab. 2005 b* ; *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[1023] *Mureşan 1995*, 279; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 62, Fig. 169.
[1024] *Mesterházy 1990*, 50sqq.
[1025] *Kiss 2000*, 9sq.
[1026] *Rejholcová 1995*, 6, 8, 12sq.
[1027] *Széll 1941*, 262sq.
[1028] *Dušek 1964*, 211, Fig. 9/17.
[1029] *Giesler 1981*, 68, Pl. 38.
[1030] *Giesler 1981*, 75sqq, Pl. 41.
[1031] *Roska 1913*, 176. M. XXXI.
[1032] *Rejholcová 1976*, 199, Pl. V / 31, VI / 2, 14.
[1033] *Roska 1914*, 137sq. M. XXXIV, M. XXXV, M. XXXVIII; *Kolníková 1967*, 236, nr. 260; *Bakó 1969*, 338sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

[1035], Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* (Kom. Vas)[1036], Szabolcs[1037] şi Szegvár-*Oromdűlő*[1038]. În necropola de la Bjelo Brdo – *Str. Veneţia,* s-a identificat la mâna dreaptă a defunctului din M. 165, doi denari de acest tip [1039]. Denari de tipul H9, s-au mai evidenţiat în M. 5 din cimitirul de la Mlynárce, plasat în secolul al XI - lea[1040], precum şi în M. 35 de la Velké Hostěrádky (Cehia)[1041].

Mult mai bine reprezentate sunt descoperirile monetare ale regelui Bela I (1060 – 1063), aşa cum o dovedesc cimitirele de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei* [1042] (Pl. XXX), Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* [1043], Bjelo Brdo – *Str. Veneţia* [1044], Hunedoara – *„ Dealul cu Comori ”* [1045], Malé Kosihy (Slovacia)[1046], Moldoveneşti[1047], Püspökladány-Eperjesvölgy[1048], Vladimirescu[1049] şi Svinjarevac[1050].

Emisiunile monetare ale regelui Solomon (1063 - 1074) sunt prezente la Iulia – *Str. Brînduşei* [1051] (Pl. XXI/3), Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* [1052], Alba Iulia – *Colecţia Anton Triest* [1053], Hunedoara – *„ Dealul cu Comori ”* [1054], Moldoveneşti[1055], Püspökladány-Eperjesvölgy[1056], Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* (Kom. Vas)[1057] şi Szegvár-*Oromdűlő*[1058].

[1034] *Giesler 1981*, 80sq, Pl. 44.
[1035] *Ciugudean - Dragotă 2001 a*, 176 ; *Ciugudean - Dragotă 2001b*, 276, Pl. 4 / 3 a - b; *Dragotă - colab. 2002 a*, 229; *Dragotă - colab. 2002 b*, ; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 62, Fig. 167 - 168. Tipurile H8 şi H9.
[1036] *Kiss 2000*, 153, 156, T. 61: 22 / 8, T. 62: 45 / 1.
[1037] *Kovács 1994*, 69, Fig. 20 / M. 320. Tipul H8.
[1038] *Bende-Lőrinczy 1997*, 209, Fig. 11/14.
[1039] *Brunšmid 1903 - 1904*, 61sq, 69, Fig. 1 / 2 - 5; *Kolníková 1967*, 237, nr. 263.
[1040] *Točik 1960*, 270, Fig. 2 / 4.
[1041] *Ludikovský - Snášil 1974*, 31, 63sq, 70, Pl. III / 3; *Giesler 1981*, 148sq, Fig. 18.
[1042] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[1043] *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 93*, 276, Fig. 2 / 10, 3 / 2.
[1044] *Brunšmid 1903 - 1904*, 34, 61, 74, Fig. 1 / 6. Piesa (d = 15 mm) a fost descoperită în M. 199 (curtea lui Koje Bojanica), pe partea dreaptă a scheletului, lângă şold. Av. + *BELA REX cruce*. Rv. + *PANNONIA cruce*.
[1045] *Roska 1913*, 171; *Sabău 1958*, 289, nr. 17; *Velter 2002*, 416sq.
[1046] *Hanuliak 1994*, 107, 124. M. 147.
[1047] *Bakó 1969*, 340; *Velter 1988*, 270, nr. 18.
[1048] *Nepper 2002*, 182, Pl. 199/14.
[1049] *Velter 1988*, 273, nr. 32.
[1050] *Brunšmid 1903 - 1904*, 89, Fig. 40 / 1; *Kolníková 1967*, 237, nr. 266. M. 21. Av + *BELA REX*, Rv. *PANNONIA*. D = 14 mm.
[1051] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[1052] *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 93*, 274sq, 276sq, Fig. 2 / 1, 6, 8; 3 / 4, 9.
[1053] *Mureşan 1995*, 279; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 62, Fig. 170.
[1054] *Roska 1913*, 171. M. IV; *Velter 2002*, 416sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Printre cele mai răspândite sunt emisiunile monetare ale regelui Ladislau I (1077 - 1095). Prezența lor este semnalată la Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* [1059], Alba Iulia – *Colecția Anton Triest* [1060], Deva[1061], Dăbîca[1062], Moldovenești[1063] şi Svinjarevac[1064].

Două tezaure descoperite în jud. Cluj, din care unul la Frata - *„ La Fîntîniță ”* [1065] iar celălalt la Turda[1066], sunt compuse numai din emisiuni monetare ale regelui Ladislau I. Ultimul tezaur menționat, care s-a recuperat parțial, a intrat în colecțiile Muzeului din Turda în anul 1968. Cele 24 de piese păstrate, sunt emisiuni ale regelui Ladislau I (1077 -1095), ce au o greutate medie de 0. 75 gr. şi un diametru cuprins între 19 mm – 20 mm. Descoperirea lui în apropierea lacurilor, a fost pusă în legătură cu tranzacțiile de sare[1067].

Emisiuni monetare de la Coloman (1095 - 1114), au fost identificate la Alba Iulia – *Catedrala Romano –Catolică* [1068], Alba Iulia – *Colecția Anton Triest* [1069], Bărăbanț (mun. Alba Iulia)[1070], Dăbîca[1071], Foieni (jud. Satu Mare)[1072], Košùty (Reg. Galanta)/M. 27 [1073], Sînmiclăuş[1074] şi Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* [1075].

Monedele bizantine sunt indiscutabil cele mai puțin răspândite. La Hunedoara – *„ Dealul cu Comori ”*, o monedă bizantină a fost utilizată ca pandantiv [1076]. O altă excepție, este *nomisma* perforată, emisă de Constantin al – VII - lea Porphyrogenetos şi Roman al – II - lea (948 - 959), descoperită

[1055] *Bakó 1969*, 340; *Velter 1988*, 270, nr. 18; *Velter 2002*, 432sq.
[1056] *Nepper 2002*, 181, Pl. 199/5.
[1057] *Kiss 2000*, 172 - 182, T. 69: 201 / 2, T. 72: 255 / 1, 261 / 1, 264 / 1, 286 / 1.
[1058] *Bende-Lőrinczy 1997*, 207, Fig. 9/6, 21/7.
[1059] *Blăjan - Stoicovici - Botezatu 1990 - 93*, 274sqq, Fig. 2 / 3, 7, 9; 3 / 3.
[1060] *Mureşan 1995*, 279; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 63, Fig. 171.
[1061] *Kolníková 1967*, 236, nr. 256; *Velter 2002*, 344, 354, 400.
[1062] *Velter 1988*, 270, nr. 11; *Velter 2002*, 354.
[1063] *Roska 1914*, 143. M. LV; *Pap 2002 a*, 109.
[1064] *Brunšmid 1903 - 1904*, 89sq, Fig. 40 / 2 - 5; *Kolníková 1967*, 237, nr. 266.
[1065] *Chirilă - Feneşan 1974*, 43 - 49; *Pap 2002 a*, 81.
[1066] *Anghel - Hopârtean 1971*, 51 - 53; *Pap 2002 a*, 176; Velter *1988*, 260.
[1067] *Anghel - Hopârtean 1971*, 51 - 53.
[1068] *Heitel 1985*, 228; *Heitel 1986*, 242sq; *Velter 1988*, 270, nr. 1; *Velter 2002*, 339sq.
[1069] *Mureşan 1995*, 279; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 63, Fig. 172.
[1070] *Velter 2002*, 489; *Pap 2002 a*, 35.
[1071] *Velter 1988*, 270, nr. 11.
[1072] *Németi 2001*, 233sq.
[1073] *Kolníková 1967*, 191.
[1074] *Anghel - Blăjan 1977*, 305; *Velter 1988*, 272, nr. 25.
[1075] *Kiss 2000*, 173, T. 69: 208 / 4.
[1076] *Velter 1988*, 262.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

în M. 2 la Vukovar – *Lijeva bara* [1077]. Două monede bizantine perforate, din bronz aurit, de la Constantin al - VII – lea Porphyrogenetos şi Roman al – II - lea (948 - 959), au apărut în M. 1 de la Szentes - *Borbásfőld*, pe partea dreaptă a pieptului. S-a presupus că au fost purtate la gât[1078].

Solidus emis de Constantin al - VII – lea Porphyrogenetos şi Roman al - II – lea (948 - 959), mai apare în descoperirile de la Hódmezövásárhely – *Kopáncs* [1079], Kiszombor[1080] şi Szob – *Kiszerdő*, în acest din urmă caz fiind reprezentat printr-o copie[1081].

Tabloul acestor descoperiri, mai este completat de o monedă de bronz bizantină, aflată în colecţia Prof. Balint din Alba Iulia. Piesa (d = 29 mm), are pe avers Iisus Hristos cu nimb, în partea stângă un decor format din şiruri în unghi drept de perle, iar pe margine, pe unele mici porţiuni, cercul ce delimitează câmpul. Pe revers:

- + -

ISXS

ЬASIL [E] – ultima literă ilizibilă

ЬASIL

- u -

Starea de conservare a piesei este destul de proastă [1082]. Prezenţa unor urme de oxid verde, s-au constatat pe mandibula unor defuncţi la Orăştie – *Dealul Pemilor X2* / M. 3 şi M. 4 /92[1083]. Foarte probabil că, aceste urme se datorează unei jumătăţi de pandantiv cordiform, depus în gură.

La Prša (Reg. Lucenec) / M. 101, defunctul avea depus în gură un dirheim arab cu două perforaţii, emis de – Nasr II. ibn Ahmed - Chalif Muqtadir, 913-932[1084]. Din M. 1/53 de la Sered I (Reg. Galanta), s-a recuperat un denar din argint – Milano, Hugo de Provence, 926-945, prevăzut cu două perforaţii. Alte piese având acelaşi emitent, de asemenea perforate, s-au obţinut în anul 1956 din perimetrul necropolei de la Sered I[1085].

[1077] *Vinski 1959*, 107, Pl. XXXIX / 41; *Kovács 1983*, 141, nr. 157; *Kovács 1989*, 77, nr. 445; *Velter 1988*, 269, nr. 120; *Velter 2002*, 323.
[1078] *Kovács 1983*, 139, nr. 26; *Schulze - Dörrlamm 1988*, 450, nr. 32; *Révész 1996*, 299, Fig. 2 / 1.
[1079] *Schulze - Dörrlamm 1988*, 449, nr. 17.
[1080] *Kovács 1983*, 137, nr. 16; *Schulze - Dörrlamm 1988*, 449sq, nr. 20.
[1081] *Schulze - Dörrlamm 1988*, 450, nr. 34.
[1082] *Dragotă – Rustoiu 2003*, 79 - 88.
[1083] *Pinter-Luca 1995*, 19.
[1084] *Točik 1968*, 39, Pl. XXVIII/8.
[1085] *Točik 1968*, 42,49, Pl. XXX/12, XLI/25-30 .

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

În jurul craniului de cal depus în M. 5 de la Vojnice (Reg. Komárno), se aflau 7 denari din argint , cu perforaţii şi 2 piese incomplete – 4 piese Milano, Hugo de Provence, 926-945 ; 2 piese Pavia, Hugo şi Lothar II, 932-950 ; 1 piesă Milano, Berengarius, 888-924, 1 piesă Milano, Lothar II, 945-950 [1086].

Alte emisiuni prevăzute cu două sau trei perforaţii, s-au prelevat din M. 3 de la Červenik (Reg. Trnava). S-au descoperit lângă calotă, braţul drept şi lângă cotul stâng. Trei dintre piese sunt fragmentare şi legenda este ilizibilă. Restul pieselor – 4 exemplare Verona, Lothar II, 945-950 ; 2 exemplare Verona, Hugo şi Lothar II, 931-950 ; 1 exemplar Milano, Lothar II, 945-950 ; 1 exemplar Milano, Hugo şi Lothar II (Dm. 2-2.1 cm)[1087]. De la Mudroňovo (Reg. Komárno), s-au recuperat în anul 1889 din morminte de secol X, doi dirheimi sasanizi cu perforaţii [1088]. Emisiuni de la Boleslav II (967-999) cu două perforaţii sau fără, se cunosc de la Košúty (Reg. Galanta) şi de la Dolný Peter II (Reg. Komárno) /M. 89[1089]. Perforarea monedelor şi reutilizarea lor ca piesă de podoabă sau vestimentaţie este o practică frecvent întâlnită în secolele X-XI.

[1086] *Liptaková 1964*, 243, Fig. 5 /1-9; *Točik 1968*, 60, Pl. LI/27-33; *Ruttkay 1975*, 188.
[1087] *Točik 1968*, 17, Pl. VIII/9-16; *Točik 1987*, 218sq; *Ruttkay 1975*, 135 .
[1088] *Točik 1968*, 35, Pl. XXII/15-16.
[1089] *Dušek 1964*, 213, Fig. 9/27; *Kolniková 1967*, 190; *Točik 1987*, 219.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

VII.
CONSIDERATII FINALE

În secolul al IX – lea, un anumit sector de pe valea Mureşului a intrat sub controlul bulgarilor. Această prezenţă bulgară în zonă, care a încetat în secolul al X – lea, ar putea fi legată de controlul salinelor.

Odată cu pătrunderea primelor comunităţi maghiare în Transilvania, se produc unele modificări destul de sesizabile. La Alba Iulia, din punct de vedere arheologic, acest fenomen este destul de nuanţat. Practic, în secolul al X – lea, se conturează o diferenţiere a spaţiilor funerare, explicabilă doar prin prezenţa unor comunităţi alogene în zonă. Cel puţin, până la un anumit stadiu, oraşul Alba Iulia reprezintă *punctul nodal* pentru evul mediu timpuriu, în special în Transilvania.

Unele lacune, vor continua să persiste. Este vorba de aşezările pandante acestor cimitire. Urmele de locuire, de pe teritoriul oraşului Alba Iulia sunt destul de numeroase însă nu sunt publicate. Din punct de vedere arheologic, urme de habitat s-au identificat în Cetate şi pe Str. Izvorului (Dealul Furcilor). Chiar dacă în publicaţiile existente, aceste vestigii nu sunt prezentate destul de concludent, deşi cercetări s-au făcut, sunt tentat să cred că, cimitirului de pe *Str. Brînduşei*, îi corespunde aşezarea de pe Dealul Furcilor.

În schimb, cimitirului de la *„ Staţia de Salvare ”*, i-ar putea corespunde aşezarea din Cetate. O imagine mult mai clară vom avea, după publicarea cimitirelor de la *„ Staţia de Salvare ”*, *„ Izvorul Împăratului ”* şi *Str. Vânătorilor*.

Pentru zona oraşului Alba Iulia sunt atestate până în prezent trei necropole de secol XI – Str. Vînătorilor, Str. Brînduşei şi Pîclişa – La Izvoare. Cu siguranţă ele pot fi atribuite atât alogenilor cât şi comunităţilor autohtone. N-ar fi exclus ca unele diferenţe dintre ele să se datoreze factorului religios.

Cu excepţia necropolei de la Vukovar – *Lijeva bara*, în Croaţia se observă lipsa pieselor de armament şi harnaşament. În schimb, piesele de armament carolingiene, apar într-o proporţie destul de mare în Croaţia, şi mai mică în Transilvania. Această constatare, îşi găseşte explicaţia în faptul că statul croat s-a aflat o perioadă destul de lungă în sfera de influenţă a Imperiului Franc.

Raritatea materialelor de factură carolingiană în Transilvania este normală, şi poate fi legată doar de controlul sării.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Proporţia oaselor de cabalină, în raport cu celelalte specii de animale este mai mică. Acestea sunt frecvente în mormintele din secolul al X -lea doar la Alba Iulia – *Catedrala Romano – Catolică*, Alba Iulia - *„ Staţia de Salvare ”*, Blandiana A, Cluj Napoca – *Str. Pata* şi Cluj Napoca – *Str. Zápolya*. Cu excepţia M. 2 de la Blandiana A, toate resturile de cabaline s-au identificat în morminte de războinici. S-ar putea acredita ideea că ofranda de cabalină apare doar în necropolele încadrabile primei jumătăţi a secolului al X – lea.

În alte cimitire, precum Blandiana B, Deva – *Micro 15*, Gîmbaş - *„ Măguricea ”* sau Orăştie – *Dealul Pemilor / Punctul X2*, nu s-au semnalat oase de cabalină, fapt ce indică plasarea lor la un orizont cronologic mai târziu, după mijlocul secolului al X - lea.

După poziţia în care au fost depuse resturile osteologice de cabalină, se pot accepta analogii cu spaţiul Ungariei şi de sud-vest al Slovaciei. Cu mici excepţii, aceste resturi constau din membrele şi craniul calului.

În ceea ce priveşte *cultura Bjelo Brdo*, situaţia este destul de problematică. Începând cu a doua jumătate a secolului al X-lea, se păstrează în inventarele funerare materiale de factură maghiară, dar şi unele ce provin cu siguranţă din arealul sud-estic european.

Pe de altă parte, o serie de cimitire, deţin ca accesorii doar piese standard pentru această perioadă – inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în – s, coliere şi monede.

Spre exemplu, în necropola de la Pîclişa - *„ La Izvoare ”*, cele mai numeroase piese din inventar sunt inelele de păr cu o extremitate în – s.

Din punct de vedere numismatic, în cimitirele din Transilvania şi Croaţia s-au identificat majoritatea emisiunilor regilor arpadieni. În comparaţie cu Ungaria, în sud-vestul Slovaciei, asemenea piese sunt mult mai rare, dar se constată o prezenţă mai numeroasă a monedelor vest-europene, aduse de maghiari din campaniile militare. Perforarea majorităţii monedelor, ne determină să credem că au fost utilizate în special ca accesorii vestimentare sau ca podoabă.

Anumite obiceiuri ca, depunerea ofrandei de ouă, a ceramicii se întâlneşte la toate comunităţile din arealul european. Vasul ceramic depus în mormintele din secolul al X-lea este de dimensiune mai mică. Poziţia anatomică în care au fost depuse, prezintă unele diferenţe.

Dacă în prima jumătate a secolului al X-lea, vasul este depus în regiunea labelor picioarelor, ulterior, după mijlocul acestui secol, apar în regiunea craniului, pe partea dreaptă sau în regiunea bazinului sau lângă gamba defunctului.

Descoperirile efectuate pe raza municipiului Alba Iulia, constituie un reper pentru evul mediu timpuriu din Transilvania. Acest fapt, ne permite să

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

optăm pentru susținerea unui **orizont cultural** aparte în Transilvania, denumit **Alba Iulia**[1090]. În cadrul acestui orizont cultural, se pot distinge trei etape, pe care le vom denumi – Alba Iulia I, Alba Iulia II şi Alba Iulia III .

Etapa Alba Iulia I se particularizează prin utilizarea casetelor de cărămidă, depunerea de ofrandă animală (bovine, ovi-caprine) sau vase ceramice (1-2 vase în mormânt). Această etapă este sincronă cu faza I de la Alba Iulia *–„ Staţia de Salvare”* [1091], Blandiana A[1092] şi Sebeş[1093]. Folosirea casetelor de cărămidă s-a constatat doar în cazul fazei I de la Alba Iulia *–„ Staţia de Salvare”*.

Foarte posibil, ca în această secvență să se încadreze şi mormântul descoperit în zona Dealul Furcilor / Staţia de Retransmisie Orange[1094].

La acest palier cronologic, apar şi materialele grupului cultural Ciumbrud, aşa cum o demonstrează descoperirile de la Alba Iulia *–„ Staţia de Salvare”*/faza I[1095], Ciumbrud[1096] şi Orăştie – *Dealul Pemilor X8*[1097]. Cronologic, această etapă poate fi datată între secolele IX-X.

Etapa Alba Iulia II cuprinde descoperirile din secolul al X–lea. În această etapă se pot plasa faza II de la Alba Iulia *–„ Staţia de Salvare”*, faza I de la Alba Iulia – *Str. Brînduşei*, Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*[1098].

Specifice acestei secvențe sunt ofranda de cabalină şi de ouă, precum şi depunerea unui vas ceramic de dimensiuni mici în zona craniului, a bazinului sau a membrelor inferioare.

Acest palier cronologic contemporan cu descoperirile de la Blandiana A/M.2[1099], Blandiana B[1100], Cluj Napoca – *Str. Zápolya*[1101], Cluj Napoca – *Str. Plugarilor*[1102], Deva – *Micro 15*[1103], Gîmbaş[1104] şi o parte a necropolei de la Orăştie – *Dealul Pemilor X2*[1105].

[1090] *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*.
[1091] *Ciugudean 1996*, 2 – 28; *Ciugudean-Dragotă 2002*.
[1092] *Ciugudean-Anghel 1983*, 361-364; *Anghel-Ciugudean 1987*, 179-196.
[1093] *Simina 2002*, 47-58.
[1094] *Ciobanu 2004*, 25sq.
[1095] *Ciugudean 1996*, 8.
[1096] *Heitel 1994-1995*, 408, Fig. 8/b,c,d,h; *Moga-Ciugudean 1995*, 79; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 28sqq, Fig. 14-24.
[1097] *Pinter-Boroffka 1999*, 313-330; *Pinter-Boroffka 2001*, 319-346; *Luca 2005*, 167.
[1098] *Blăjan 2002*, 33.
[1099] *Ciugudean-Anghel 1983*, 361-364; *Anghel-Ciugudean 1987*, 179-196.
[1100] *Popescu 1963*, 526; *Rusu-Horedt-Şerbulescu 1965*, 297-308; *Horedt 1966*, 261-290; *Horedt 1986*, 76, Fig. 35/3, 5, 7.
[1101] *Kovács 1942*, 85-118
[1102] *Crişan-colab. 1992*, 137; *Heitel 1994-95*, 415.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Se poate admite o sincronizare cu o parte a etapei timpurii a culturii Bjelo Brdo (975-1025) după cronologia propusă de Zdenek Váňa[1106].

După cronologia lui Jochen Giesler, etapa Alba Iulia II acoperă parțial faza Bjelo Brdo I/timpurie[1107].

Etapa Alba Iulia III se caracterizează prin descoperirile cu caracter funerar, specifice secolului al XI-lea. Încadrăm aici Alba Iulia – *Str. Brînduşei*/faza II, Alba Iulia – *Str. Vînătorilor*[1108], Pîclişa – *„La Izvoare"*[1109]şi eventual finalul fazei II de la Alba Iulia – Stația de Salvare[1110].

Între descoperirile specifice acestei etape, se pot încadra – Hunedoara[1111], Moldoveneşti[1112] şi Simeria[1113]. Etapele Alba Iulia II şi III se particularizează prin utilizarea materialului litic la amenajarea mormintelor.

Alba Iulia III este sincronă cu o parte a etapei timpurii a culturii Bjelo Brdo (975-1025) şi cu etapa de mijloc (1025-1075) după cronologia propusă de Zdenek Váňa[1114]. În sistemul cronologic propus de Jochen Giesler, etapa Alba Iulia III acoperă parțial faza Bjelo Brdo I/timpurie şi Bjelo Brdo II[1115].

[1103] *Horedt 1986*, 84, Fig. 39; *Pinter 1992-94*, 236-246, Pl. 2; *Pinter 1994*, 5-10, Pl. 2; *Velter 2002*, 400; *Ciugudean-Dragotă 2002*, 51-54, Fig. 121-130.
[1104] *Heitel 1994-95*, 417, 423sq; *Moga-Ciugudean 1995*, 100sq; *Velter 2002*, 209.
[1105] *Pinter-Luca 1995*, 17-44; *Luca 2005*, 166.
[1106] *Váňa 1954*, 51-104.
[1107] *Giesler 1981*, 133-151.
[1108] *Blăjan 1980*, 197 – 202; *Blăjan - Popa 1983*, 375 - 380; *Blăjan – Oproiu - Popa 1990*, 35 - 40; *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993*, 273 - 292.
[1109] *Ciugudean-Dragotă 2001a*, 176; *Ciugudean-Dragotă 2001b*, 269-288; *Dragotă-colab. 2002c*, 228sq; *Dragotă-colab. 2002d*, 58-95.
[1110] *Ciugudean 1996*, 2 – 28; *Ciugudean-Dragotă 2002*.
[1111] *Roska 1913*, 166-198.
[1112] *Roska 1914*, 125-187.
[1113] *Popescu 1963*, 455; *Basa 1970*, 225-232; *Popa 1988*, 59; *Muntean 1988*, 339-372; *Velter 2002*, 466.
[1114] *Váňa 1954*, 51-104.
[1115] *Giesler 1981*, 133-151.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

VIII. Repertoriul necropolelor de înhumaţie din secolele IX-XI. Transilvania, Croaţia, Ungaria şi sud-vestul Slovaciei

La realizarea fişelor am folosit următoarele câmpuri: Se precizează numele oficial al localităţii, la care se adaugă eventual denumirea în limba maghiară şi germană.

a. Tipul descoperirii
S-au folosit următorii termeni: mormânt , necropolă, descoperire cu caracter funerar .

b. Localizarea obiectivului
Această rubrică din clasificarea noastră, încearcă să ofere elemente mai detaliate, eventual toponimul sau alte repere pentru depistarea sitului.

c. Situaţia descoperirii
Se precizează contextul în care s-au găsit obiectele, cu definirea cuvântului cheie: descoperire întâmplătoare, sondaj arheologic săpătură de salvare sau săpătură sistematică. La aceste categorii, se mai adaugă următoarele informaţii: anul săpăturii, numele responsabilului ştiinţific, numele instituţiei şi eventual dimensiunea suprafeţei cercetate.

d. Descrierea obiectivului arheologic
Acest câmp conţine o descriere a descoperirilor, precizându-se - în măsura posibilităţilor - unele particularităţi sau detalii.

e. Încadrare cronologică
În majoritatea cazurilor, s-au folosit datările propuse de autorii cercetărilor.

f. Locul de depozitare
Această rubrică indică: in situ, numele instituţiei sau al muzeului (abreviat), unde sunt păstrate obiectele. Se specifică eventual, şi numerele de inventar.
MNUAI – Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
MNIT – Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca.
MA – Muzeul Aiud.
MS – Muzeul Municipal *„ Ioan Raica ”* Sebeş.
MCDR – Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva.
MNIR – Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.
ULBS – Universitatea *„ Lucian Blaga ”*, Sibiu.
MO – Muzeul Orăştie.

g. Bibliografie
Literatura de specialitate este trecută în ordine cronologică, de la prima apariţie, până la cea mai recentă trimitere. Modul de citare: autor, anul apariţiei, pagină, figură, planşe.

■ Transilvania

1. Alba Iulia / Karlsburg, Weißenburg, Gyulafehérvár
a. necropolă
b. De o parte şi de alta a şoselei Alba Iulia - Zlatna, fiind delimitată la nord de bazinul olimpic, la est de stadionul municipal, la sud de Str. Vînătorilor iar la vest de b - dul Victoriei. Necropola este cunoscută în literatura de specialitate sub numele de *„ Staţia de Salvare ”*.
c. Săpături sistematice: 1961 – 1962, Alexandru Popa; 1979 - 1980, M. Blăjan, I. Şerban; 1981 - 1985, I. Al. Aldea, A. Popa, I. Şerban, Cloşca Băluţă, H. Ciugudean, V. Moga, Dan Dorin Ovidiu (MNUAI); 2002, M. Drâmbărean, C. Inel, A. Gligor , R. Ciobanu, A. Dragotă (MNUAI), G. Rustoiu, D. Ovidiu Dan (DJCCPCN Alba); 2003, A. Dragotă, C. Plantos, D. S. Brânda (MNUAI), G. Rustoiu (DJCCPCN Alba).
d. Pe baza elementelor de rit şi ritual funerar observate , s-au stabilit două faze ale necropolei. Faza I a fost încadrată între secolul IX şi primele decenii ale secolului al X – lea. Coborârea acestei datări în secolul VIII este susţinută de prezenţa a 4 urne decorate cu benzi de linii în val sau striuri care mai păstrau oase umane calcinate. Scheletele au fost depuse în decubit dorsal, cu membrele superioare întinse în prelungirea corpului, sau îndoite din cot şi aşezate pe abdomen. În alte ipostaze, una dintre mâini se afla pe lângă corp, iar cealaltă se afla aşezată pe abdomen, sau ambele braţe erau ridicate spre umeri. O parte considerabilă dintre morminte, au fost acoperite cu material tegular sau litic (fasonat şi inform) ce provine din apropiere, probabil din ruinele antice. Este vorba de aşa-numitele casete de cărămidă / morminte în ciste, specifice acestei prime faze a necropolei. Orientarea mormintelor este în

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

general V – E, cu uşoare deviaţii. În foarte multe situaţii, apar într-un mormânt câte 1 – 2 vase ceramice de ofrandă. Aceste vase borcan, de culoare cărămizie sau cenuşie, ornamentate (registre suprapuse de incizii orizontale sau vălurite) apar de cele mai multe ori combinate cu vase ceramice globulare, prevăzute uneori cu 2 toarte sau cu ulcioare amforoidale. În cazul ultimei forme, prevăzute cu 2 toarte cu proeminenţe conice la bază sau aplatizate, se distinge decorul lustruit ce formează motive geometrice. S – a observat că jumătate din aceste vase (oale, amfore) erau lustruite. Ofranda de carne constă din resturi de vite, păsări de curte, ovi - caprine poziţionate fie lângă craniu, fie lângă membrele inferioare. Inventarul funerar este completat de cuţite din fier, şiraguri de mărgele, butoni, catarame şi cercei .

Pentru faza a II – a s – au observat unele caracteristici – morminte acoperite cu material litic şi fragmente de cărămizi, sau uneori cu blocuri de calcar fasonate de dimensiuni apreciabile. Între defunct şi materialul litic se află un strat de pământ de aproximativ 30 de cm. Se adaugă şi modul de bordare a gropii cu material litic inform, precum şi utilizarea materialului lemnos la amenajarea gropilor.

Orientarea mormintelor cunoaşte diverse variante: V – E, SV – NE, NE – SV, NV – SE sau SE – NV. Braţele defuncţiilor sunt întinse pe lângă corp sau unul adus pe piept şi celălalt pe bazin.

Între accesoriile funerare prelevate din morminte, se remarcă inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în – s, colane simple sau împletite, brăţări simple sau împletite, inele pentru deget (împletite, cu chaton, simple, cu placă centrală lăţită şi decorată cu motive florale sau pentagramă), cercei cu spirală conică, cu pandantiv în formă de ciorchine de strugure sau turnaţi, mărgele (sticlă, chihlimbar, agat) şi pandantive poliedrice sau globulare din argint cu granule lipite. Se mai pot menţiona piese de armament (vârfuri de săgeţi, plăci din os de la arc şi topoare din fier), harnaşament (zăbale, scărie) şi de uz casnic (cuţite, amnare, cuţi din gresie). Cele câteva morminte cu piese de harnaşament apar combinate cu ofrandă de cabalină (craniul şi membrele). Depunerea materialului ceramic în morminte, permite unele observaţii. În primul rând, nu mai apar câte 2 vase şi lipsesc asocierile cu formele globulare şi ulcioarele amforoidale. Vasul ceramic are dimensiuni mai mici fiind depus la picioare, bazin sau umăr, întotdeauna un exemplar. Decorul este reprezentat de fascicule de linii orizontale şi ondulate.

Această fază, contemporană parţial cu necropola Blandiana B şi Alba Iulia – *Str. Brînduşei* este legată de pătrunderea unui grup de călăreţi nomazi pe valea Mureşului. Palierul superior al necropolei se poate lega de expediţia lui Ştefan I în Transilvania, împotriva lui Gyula (1002 sau 1003).

Din aceste considerente, s-a avansat ipoteza înhumărilor în funcţie de anotimp, admiţându-se şi posibilitatea identificării a două grupe diferite din punct de vedere etnic.

Rezultatele obţinute, nu au fost valorificate ştiinţific până la momentul actual.

e. Sec. VIII - X.

f. MNUAI – F. 3451, 6890, 6894, 6895, 6897, 6898, 6914, 7012, 7019, 7021, 7022, 7028, 7029, 7030, 7031, 7032, 7036, 7048, 7054, 7063, 7064, 7071, 7540, 7892, 7893, 7927, 7928, 7929, 7941, 7942, 7950, 7959, 7962, 7968, 7980, 7981, 7991, 7992, 7994, 8001, 8006, 8008, 8009, 8010, 8016, 8023, 8060, 8366, 8367, 8368, 8376, 8378, 8380, 8391, 8392, 8394, 8396, 8397, 8403, 8404, 8405, 8412, 8430, 8453, 8462, 8463, 8464, 8485, 8489, 8511, 8521, 8523, 8564, 8566, 8567, 8568 – 8574, 8597, 8598 – 8602, 8603 – 8607, 8608, 8609, 8610, 8613, 8614, 8615, 8624, 8625, 8626, 8627, 8628, 8629 – 8630, 8631, 8632 - 8633.

g. *Blăjan 1980*, 197 – 202; *Pascu 1981*, 14 - 18; *Blăjan - Popa 1981*, 375 -380; *Heitel 1986*, 245, nota 47; *Heitel 1987*, 77; *Heitel 1994 - 1995*; *Moga - Ciugudean 1995*, 43; *Ciugudean 1996*, 2 - 28; *Anghel 1993*, 13; *Anghel 1994,* 286; *Anghel 1999*, 599 - 604; *Blăjan - Botezatu 2000*, 453 - 470; *Szalontai 2000*, 263 - 286; *Dragotă – colab. 2003 a*, 207 – 217; *Dragotă – Rustoiu – Brânda 2003 b*, 35, Pl. 10.

2. Alba Iulia / Karlsburg, Weißenburg, Gyulafehérvár

a. necropolă

b. La nord - vest de municipiul Alba Iulia , pe *Str. Vînătorilor.*.

c. Săpături de salvare : 1979 - 1980, M. Blăjan.

d. S-au dezvelit 186 de morminte aranjate în şiruri , cu groapa simplă sau prevăzute cu amenajări de pietre . Adâncimea gropilor este cuprinsă între 25 – 100 cm. Scheletele sunt înhumate pe axul V – E sau NV – SE. Inventarul

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

se compune din cercei, inele, brăţări , mărgele şi emisiuni monetare din secolele XI – XII.
M. 1 - Bărbat adult (25 – 30 ani). *Inventar*: pe abdomen, în partea stângă, la nivelul articulaţiei cotului, s-a găsit o monedă emisă de Solomon (1063 – 1074).
M. 12 – Bărbat adult (20 – 25 ani). *Inventar*: *din regiunea craniului*, s-a prelevat o jumătate dintr-o monedă emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 101 – Femeie adult – matură. *Inventar*: *în gură*, s-au găsit două – trei fragmente dintr-o monedă distrusă.
M. 114 – Bărbat (45 – 50 ani). *Inventar*: *pe mentonul mandibulei,* s-au găsit două fragmente dintr-o monedă emisă de Ladislau I (1077 – 1095); *din regiunea bazinului*, s-a prelevat o treime dintr-o monedă emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 121 - Femeie matură (35 – 45 ani). *Inventar*: *pe partea stângă a şoldului,* o monedă din argint emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 122 - Femeie matură (40 – 45 ani). *Inventar*: *în partea stângă a mandibulei,* o monedă din argint emisă de Solomon (1063 – 1074).
M. 133 – Bărbat. *Inventar*: *pe ramura dreaptă a mandibulei,* o monedă din argint emisă de Ladislau I (1077 – 1095).
M. 134 – Adolescentă / Juvenus (15 – 16 ani). *pe apofiza stiloidă dreaptă,* o monedă din argint emisă de Solomon (1063 – 1074).
M. 139 - Fetiţă / Infans I (5 ani). *Inventar*: *lângă mandibulă,* o monedă din argint emisă de Ladislau I (1077 – 1095).
M. 148 – Fetiţă / Infans II (8 – 9 ani). *Inventar*: *în gură,* o monedă din argint emisă de Bela I (1060 – 1063) .
M. 152 - Femeie matură (40 – 45 ani). *Inventar*: *în gură,* un fragment dintr-o monedă din argint, emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 155 – Femeie matură. *Inventar*: *pe partea dreaptă a mandibulei,* o monedă din argint emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 165 - Bărbat matur (45 – 50 ani). *Inventar*: *deasupra sternului*, o monedă din argint cu marginea ruptă, emisă de Bela I (1060 – 1063) .
M. 167 - Bărbat adult (30 – 35 ani). *Inventar*: *lângă mandibulă*, o monedă din argint emisă de Ladislau I (1077 – 1095).
M. 172 - Femeie matură (45 – 50 ani). *Inventar*: *în partea dreaptă a mandibulei*, s-a găsit o monedă din argint descompusă.
M. 178 – Femeie (peste 60 ani). *Inventar*: *sub maxilar*, o monedă din argint emisă de Solomon (1063 – 1074).
M. 180 – Femeie matură (45 – 50 ani). *Inventar*: pe partea dreaptă a toracelui, două – trei fragmente dintr-o monedă nedeterminată.
M. 182- Bărbat adult (25 – 30 ani). *Inventar*: *pe abdomen, pe partea dreaptă a şoldului,* o monedă din argint emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 205 - Femeie matură (45 – 50 ani). *Inventar*: *din calota craniană*, s-a prelevat o monedă din argint emisă de Andrei I (1047 – 1060).
M. 208 – Fetiţă / Infans II (7 – 8 ani). *Inventar*: *din jurul gâtului*, s-a recuperat o monedă din argint (8. 5 x 8. 2 mm) emisă probabil de Andrei I (1047 – 1060).
M. 220 - Femeie matură (35 – 40 ani). *Inventar*: *din stânga toracelui*, s-a prelevat o jumătate dintr-o monedă din argint emisă de Geza I (1064 – 1074).
M. 225 - Femeie matură (45 – 50 ani). *Inventar*: *de lângă umărul drept*, s-au recuperat două treimi dintr-o monedă din argint emisă de Solomon (1063 – 1074).
M. 235 - Femeie matură (35 – 40 ani). *Inventar*: *din partea dreaptă a mandibulei*, s-au recuperat fragmente dintr-o monedă nedeterminată.
e. Sec. XI - XII.
f. MNUAI -
g. *Blăjan 1980,* 197 – 202; *Blăjan - Popa 1983*, 375 - 380; *Blăjan – Oproiu - Popa 1990*, 35 - 40; *Blăjan – Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993*, 273 - 292.

3. Alba Iulia / Karlsburg, Weißenburg, Gyulafehérvár

a. Mormânt de înhumaţie răvăşit; mormânt cu resturi de cabalină (S. 23 / 2002) ; depunere de fragmente ceramice şi groapă menajeră.
b. *Catedrala Romano - Catolică*. Str. Mihai Viteazul, Nr. 7.
c. Săpături sistematice- 1968 - 1977, R. R. Heitel / Direcţia Monumentelor Istorice; 2002 - D. Marcu Istrate, A. Istrate.
d. Mormântul, dezvelit în C. XIV, H 10 / 1975, se afla orientat pe axul SE - NV. Din inventarul funerar, s- au recuperat resturi osteologice (un fragment de craniu de cal) şi o aplică cordiformă, concavă, cu marginile striate şi decorată cu o semipalmetă stilizată, ce avea pe revers trei agăţători.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

e. Prima jumătate a sec. al X - lea; secol X; secolele IX - XI.
f. -
g. *Heitel 1985*, 225; *Heitel 1986*, 240sq, fig. 4 / 4; *Heitel 1994 - 1995*, 407, Fig. 10 / b; *Madgearu 2001*, 154; *Marcu – Istrate 2003*, 34.

4. Alba Iulia / Karlsburg, Weißenburg, Gyulafehérvár
a. necropolă
b. *Str. Brînduşei* , situată la ieşirea din Alba Iulia, pe partea dreaptă a DJ 107 A, spre sub. Pîclişa.
c. Săpături de salvare – 1997 - M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor (MNUAI); 1999 - A. Dragotă, D. S. Brânda (MNUAI); 2001 - A. Dragotă (MNUAI); 2004-A. Dragotă (MNUAI), Gabriel Rustoiu (DJCCPCN Alba); 2005- A. Dragotă (ULBS), G. T. Rustoiu (DJCCPCN Alba), V. Deleanu, A. Kudler (Alba Iulia), S. Oţa (MNIR), L. Oţa (Institutul de Arheologie „ Vasile Pârvan ” din Bucureşti).
d. Din necropolă s-au dezvelit un număr de 147 de morminte de înhumaţie. Materialul arheologic este destul de variat şi cuprinde: brăţară simplă cu capetele ascuţite, colane simple din sârmă circulară sau rombică şi torsadate, inele pentru deget simple şi împletite (formele 29 şi 30), cu chaton, inele de buclă din argint şi bronz, inele de păr cu o extremitate în – s, mărgele, monede arpadiene şi ceramică.
Vasele ceramice de ofrandă apar doar în mormintele de secol X şi din observaţiile noastre se pot accepta trei zone anatomice distincte de depunere: lângă calota craniană, pe partea dreaptă, lângă bazin sau lângă membrele inferioare. Interesant este faptul că, o parte considerabilă dintre morminte au fost acoperite cu bucăţi de material litic – piatră, calcar sau cărămizi. Uneori s-au identificat blocuri de calcar romane reutilizate la mormintele medievale. S-a mai întâlnit destul de frecvent şi sistemul pseudo-cistă, cu bordarea gropii defunctului cu piatră şi cărămidă. Acelaşi material protejează în unele situaţii zona craniului , a bazinului sau a membrelor inferioare. Toate aceste detalii se întâlnesc pe parcursul secolului al X – lea dar şi în secolul următor.
e. Sec. X – XI.
f. MNUAI - F. 8709 - 8762.
g. *Drâmbărean - colab. 1998 a*, 3sq; *Drâmbărean - colab. 1998 b*, 187 - 205; *Dragotă - Brânda 1999,* 81-96; *Dragotă - Brânda 2000*, 10sq; *Dragotă - Brânda 2001*, 289 - 318; *Dragotă - colab. 2002 c*, 34sq; *Dragotă - colab. 2002 d*, 38 – 57; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 49sqq, Fig. 111 – 118; *Dragotă – Brânda 2001 – 2002*, 131 – 158; *Dragotă – colab. 2005 a*, 36-38, pl. 2; Dragotă – colab. 2005 b, 201-228; *Dragotă 2005*, 157-169; *Dragotă 2005*, 157-169;*Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006* ..

5. Alba Iulia / Karlsburg, Weißenburg, Gyulafehérvár
a. necropolă
b. *„ Izvorul Împăratului ”* . Situl se află pe partea dreaptă a DJ 107A (Alba Iulia – Pîclişa), pe terasa a doua a Mureşului, la aproximativ 250 m – 300 m faţă de necropola de pe *Str. Brînduşei*.
c. Săpături 2001, 2005 – M. Blăjan (MNUAI).
d. S-a cercetat o suprafaţă de aproximativ 442 m^2, în care au fost identificate 49 de morminte de înhumaţie, orientate E - V şi invers. Scheletele (copii, adolescenţi şi adulţi), au fost depuse în gropi de formă patrulateră sau dreptunghiulară (0. 28-0.80 m), săpate în sol argilos, brun - roşcat. În anumite cazuri, groapa este acoperită sau bordată pe laterale şi la capete cu material litic (piatră, calcar) şi cărămizi .
Pe lângă acestea, s-a mai semnalat şi existenţa sicriului din lemn sau pseudo-cistă. Accesoriile prelevate din morminte sunt destul de diverse şi constau din vase ceramice, depuse la cap sau picioare, piese de uz casnic (cuţite, amnar, pensetă), piese de podoabă şi vestimentaţie (cercei, mărgele din sticlă, inele, colan, pandantivi şi butoni), două cruci duble de tip relicvar şi o cruciuliţă pectorală.
e. Sec. X
f. MNUAI .
g. *Blăjan 2002*, 33; *Blăjan 2006*, 70sqq.

6. Blandiana / Karna, Maroskarna
a. necropolă
b. Pe malul stâng al Mureşului, în punctul numit *„ La brod ”*.
c. Săpături de salvare – 1961 – 1962 - K. Horedt; 1981-1982 - Gh. Anghel, H. Ciugudean (MNUAI).
d. Punctul *„ La brod ”*, a fost denumit convenţional în literatura de specialitate cu termenul *Blandiana A*. Aşezarea aferentă cimitirului, se află în dreptul gurii de vărsare a văii Blandianei în Mureş. Cercetările efectuate în

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

anii 1981 - 1982, au permis dezvelirea a 8 morminte de înhumaţie (copii şi adulţi), orientate pe axul V (capul) - E.
Accesoriile funerare sunt destul de variate – cercel turnat din bronz, catarame în formă de liră, mărgele, sceptru (?), scărițe de călărie, cuțite, astragale, vase ceramice de ofrandă, piesă din os şi o gemă din carneol (?). Vasele ceramice apar într-un exemplar (M. 1, M. 6) sau două (M. 3 , M. 4 , M. 5, M. 7, M. 8). În situaţia în care apar câte două vase de ofrandă în mormânt, se observă că ambele apar lângă craniu sau unul lângă craniu iar celălalt lângă membrele inferioare. Nu se poate omite asocierea vas borcan cu urcior amforoidal sau vas globular, ce caracterizează şi faza I a de la *Staţia de Salvare*.
Ofrandă animalieră constă din resturi de bovină (M. 2), ovi – caprină (M. 2, M. 4, M. 5, M. 6) şi cabalină (M. 2).
e. Sec. IX - X
f. MNIT – 6028, 6031; MS - inv. 2067 - 2068, 2077; MNUAI - 6757, 6759, 6760, 6761, 6762, 6765, 6767 - 6769, 6773, 6774, 6776; MO
g. *Popescu 1962*, 212; *Horedt 1966*, 261 - 290; *Ciugudean - Anghel 1983,* 361 - 364; *Anghel - Ciugudean 1987*, 179 - 196; *Moga - Ciugudean 1995*, 60; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 9, 13, Fig. 33 – 49; *Heitel 1994-95*, 407sq.

7. Blandiana / Karna, Maroskarna
a. necropolă
b. Pe malul stâng al Mureşului, în punctul numit *„ În vii ”*.
c. Săpături de salvare : 1961 – 1962 - K. Horedt.
d. S – au cercetat 14 morminte de înhumaţie. Gropile realizate în vederea plantării viţei de vie au afectat numeroase schelete. Inventarul funerar se compune din piese de podoabă (brăţări, inele, cercei în formă de ciorchine / varianta de lux, mărgele) , piese de armament (resturi de tolbă, fragment de sabie , săgeţi) şi un vas ceramic de ofrandă.
e. Sec. X
f. MNIT - F. 46, F. 52, F. 54, F. 57.
g. *Popescu 1963*, 526; *Horedt 1966*, 261 - 290; *Horedt 1986*, 76, Fig. 35 / 3, 5, 7.

8. Ciumbrud
a. necropolă
b. La sud de sat, pe panta de vest a terasei *„ Podireu ”*.
c. Săpături de salvare : 1957 - A. Dankanits, I. Ferenczi; 1958.
d. Cele 32 de schelete dezvelite, au fost depuse întinse pe spate, cu craniul căzut pe stânga sau pe dreapta. Braţele erau depuse pe piept (M. 1, M. 3, M. 5, M. 6, M. 7, M. 8, M. 12, M. 17, M. 22, M. 30, M. 33), sau pe bazin (M. 4, M. 13, M. 16, M. 18, M. 19, M. 20, M. 26). La M. 16 braţul drept era căzut pe stern, iar la M. 24, ambele braţe.
Inventar funerar: cataramă fragmentară din os, mărgele, pandantivi, diverse variante de cercei .
După autorii cercetărilor, mormintele s-ar grupa în 3 – 4 şiruri. Pe baza analogiilor cu grupul cultural Staré Město, atribuit slavilor moravieni, autorii cercetărilor l-au încadrat cronologic în prima jumătate a secolului al X - lea.
e. Sec. IX - X
f. MNIT - 21522 (V. 1608), 21523 (V. 1623), 21524 (V. 1611), 21526 (V. 1604), 21527 (V. 1610), 21530 - 21532 (V. 1599-1600, 1606), 21533 (V. 1609), 21534 - 21535 (V. 1607, 1612), 21537-21538 (V. 1615, 1617), 21539 (V. 1603), 21540 (V. 1598), 21541 (V. 1619), 21619 (V. 1620).
g. *Dankanits - Ferenczi 1959,* 605sqq; *Zaharia 1967,* 114sq; *Horedt 1986*, 78, Fig. 36 / 4, 5, 8, 13, 15, 16; *Heitel 1994 - 1995,* 408, Fig. 8 / b, c, d, h; *Moga - Ciugudean 1995*, 79; *Ciugudean - Dragotă 2002*, 28sqq, Fig. 14 - 24.

9. Cluj Napoca / Klausenburg, Kolozsvár
a. necropolă
b. *Str. Gen. Vasile Milea* (*fostă Zapolya, Tunarilor*). Zona sudică a lotului 78 de pe Str. *Zapolya*, aflat în proprietate lui Simonffy Ákos.
c. Descoperire fortuită: 1911 - Simonffy Ákos, cu prilejul extracţiei de nisip, pentru o construcţie edilitară; săpături sistematice: 1911 - Balázs Letay, I. Kovács; 1942 – G. Lászlo.
d. Primele piese recuperate de Simonffy Ákos, constau din obiecte de îmbrăcăminte, de harnaşament şi armament, şi au fost donate Muzeului de Istorie a Transilvaniei. Săpăturile sistematice, au prilejuit dezvelirea a 11 morminte de înhumaţie, aranjate pe trei şiruri. Primul şir a fost orientat NV – SE şi include M . 2, M. 3, M. 4 şi M. 5 / 1911, iar al doilea orientat NE - SV, cuprinde M. 1, M. 6 – M. 7 / 1911. În ultimul şir orientat E – V sunt incluse mormintele de călăreţi descoperite de Gyula Lászlo, din care două au fost deranjate. Distanţa între şiruri este de aproximativ 8 – 9 m.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Inventarul funerar este specific unei comunităţi nomade. Se remarcă piese de armament (săgeţi, fragmente de tolbă, plăci de os de la arc, săbii), harnaşament (scărițe de călărie, zăbale), vase ceramice de ofrandă (M. 2 , M. 3, M. 5) şi piese de podoabă şi vestimentaţie (aplici, inele de buclă, cerei în formă de *„ciorchine de strugure”*, brăţări şi inele pentru deget). Ofranda funerară constă din resturi de pasăre (M. 4), porcină şi cabalină (M. 1, M. 4 şi M. 6). Se susţine ipotetic existenţa a trei perioade de înhumare. S-au acceptat trei generaţii sau doar trei familii care şi-au înhumat defuncţii pe parcursul a două generaţii.
Se admite că, cimitirul a aparţinut unei familii de războinici stabiliţi în această zonă.
e. Sec. X
f. MNIT - IV. 9673, IV. 9685, IV. 9748, F. 2965, F. 2968, F. 27.190 .
g. *Nagy 1913*, 272; *Kovács 1942*, 85 - 115; *IstRom 1960*, 767, 770sqq, fig. 190, pl. XVI; *Horedt 1951*, 196sq, pl. VII / 8 - 9; *Horedt 1958 a*, 115 -117, 144sq, Tabel nr. 12; *Horedt 1958 b*, 141sqq; *Horedt 1986*, 80sq, Fig. 37 / 4 - 6; *IstCluj 1974*, 60sq; *Giesler 1981*, 192; *Heitel 1987*, 77; *HistTrans 1992*, 119, 132,136sqq, fig. 7; *Crişan - colab. 1992*, 136; *Sâmpetru 1992*, 147; *Heitel 1994 - 95*, 413 - 415, Fig. 8 / m - o, 37 / 4 - 6; *IstRomTrans 1997*, 429; *Pinter 1999*, 155 - 157, pl. 47; *Velter 2002*, 392.

10. Cluj Napoca / Klausenburg, Kolozsvár
a. necropolă
b. *Str. Plugarilor (fostă Pata)*. Zona sud - vestică a platoului situat deasupra Str. Gheorgheni.
c. Săpături de salvare : 1985 - 1986, Ioana Hica, Petre Iambor (MNIT).
d. S-au identificat 26 de morminte de înhumaţie, cu un inventar funerar variat, între care se remarcă piese de circulaţie europeană şi provenienţă asiatică: vase ceramice de tip borcan (depuse la membrele inferioare, pe partea dreaptă), sabie, secure de luptă, cercei în formă de *„ ciorchine de strugure ”*, de dimensiuni duferite, brăţară deschisă, circulară în secţiune, inel digital cu chaton, săgeţi rombice şi în formă de Y, scăriţă în formă de pară, zăbală şi fragmente dintr-o găleată de lemn. Într-un mormânt de războinic, s – a identificat material osteologic de cabalină (M. 25). Mormintele erau aranjate pe şiruri şi erau orientate NV-SE. S-au constatat urme de sicriu (M. 21), resturi organice (piei de cai ? ; M. 4 şi 15)
Cu prilejul expoziţiei *„ Noutăţi arheologice ”,* organizată de Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei Cluj - Napoca, la 20 februarie 2002, au fost expuse şi piese din această necropolă.
e. Sec. X
f. MNIT.
g. *Crişan - colab. 1992*, 137; *Heitel 1994 - 1995*, 415; *Pinter 1999*, 156, nota 660.; *Marcsik 2002-2003*, 83-90.

11. Cluj Napoca / Klausenburg, Kolozsvár
a. necropolă
b. *Str. Semenicului*. La circa 180 - 200 m faţă de cimitirul din *Str. Zapolya*.
c. Investigaţii : 1948, Gy. László.
d. Mormintele dezvelite erau orientate pe axul vest-est şi aveau în inventarul funerar, inele de tâmplă cu o extremitate în formă de – s şi mărgele.
e. Sec. X - XI
f. MNIT.
g. *IstCluj 1974*, 61; *Crişan - colab. 1992*, 137.

12. Deva / Diemrich, Schlossberg, Déva
a. necropolă
b. *Micro 15*. Perimetru aflat între Aleea Streiului şi Str. Bejan, lângă centrala termică din apropierea Şcolii Generale nr. 6.
c. Săpături de salvare: 1974 - Mircea Dan Lazăr, Ioan Andriţoiu (MCDR, Deva).
d. În două secţiuni cercetate, s-au salvat 5 (6 ?) morminte de înhumaţie, orientate E - V. Adâncimea gropilor era cuprinsă între – 0. 80 m – 1. 30 m.
M. 1 – parţial distrus. Bărbat. *Inventar*: 3 vârfuri de săgeţi.
M. 2 – Bărbat. *Inventar*: un vârf de săgeată.
M. 3 – Bărbat. *Inventar*: 2 scăriţe de şa (h = 17. 3 cm – 17. 4 cm, l = 12. 7 - 13. 3 cm, $l_{talpă}$ = 29 mm – 31 mm), în formă de pară, cu talpa arcuită spre exterior, unde se mai păstrează o nervură delimitată de două şenţuiri longitudinale ; zăbale, o spadă (L = 892 mm, $L_{lamă}$ = 762 mm) *în partea stângă a corpului*; vârfuri de săgeţi împrăştiate *pe piept*, paralele cu spada (- 1. 30 m); inel de buclă din argint, circular în secţiune, cu extremităţile apropiate (d = 2. 7 cm, gr. = 3 mm); *la mâna stângă*, o brăţară din bronz, circulară în secţiune (d = 6. 7 cm, gr. = 4 – 5 mm).
M. 4 – *Inventar*: topor de luptă, vârfuri de săgeţi.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

M. 5 – Adâncime – 0. 80 m. *Inventar*: *pe bazin*, doi butoni din bronz; şirag de mărgele şi os, cochilii de melci; *la tâmpla stângă* un inel din bronz.
Mai putem menţiona şi alte piese, ce provin din aceste morminte: amnar din bară rectangulară de fier (L = 6. 2 cm, $l_{\text{zona mediană}}$ = 3. 3 cm) şi două bucăţi de cremene (L = 5. 4 cm, gr. = 5 mm – 1. 3 cm; L = 6. 1 cm, l = 2 cm, gr. = 6 mm).
e. Sec. X - XI
f. MCDR - 27. 131 (EM 211), 27. 132 (EM 212), EM. 182 (27. 102), EM. 190, EM. 191 (27. 111), EM. 193, S. 194, EM. 196, 27. 131, 27. 1011.
g. *Rusu 1975*, 210, nota 57; *Emandi 1981,* 31sq, Fig. 2 / 1; *Horedt 1986*, 84, Fig. 39; *Heitel 1987*, 77; *Heitel 1994 -1995*, 429 - 430; *Velter 1988*, 265; *Popa 1988*, 52; *Pinter 1992 - 1994*, 236 - 246, Pl. 2; *Pinter 1994*, 5 – 10, Pl. 2; *Kovács 1994 – 95*, 161; *IstRomTrans 1997*, 430; *Pinter 1999*, 118 -123, nota 529, Pl. 34 / b; *Velter 2002*, 400; *Ţuţuianu 2002; Ciugudean – Dragotă 2002*, 51 – 54, Fig. 121 - 130.

13. Deva / Diemrich, Schlossberg, Déva
a. necropolă
b. La marginea sudică a oraşului Deva, pe prima înălţime, ca punct de reper fiind menţionată o vie.
c. Descoperire fortuită : 1894, Téglás Gábor.
d. În data de 14 noiembrie 1894, Téglás Gábor prezenta un raport potrivit căruia, în via lui László Brúz s-a identificat o necropolă din perioada arpadiană. Defuncţii (adulţi şi copii) erau orientaţi spre est. Inventarul funerar este compus din: inele de păr simple, brăţări torsadate, vârfuri de săgeţi, lăncii din fier, vase ceramice, amulete din dinţi de urs şi un denar emis de regele Ladislau I (1077 – 1095).
e. Sec. XI - XII.
f. ?
g. *Popa 1988*, 59; *Velter 2002*, 344, 354, 400.

14. Gîmbaş / Gombás, Nagyenyed, Marosgombás
a. necropolă
b. Dealul *„ Măguricea ”.*
c. Săpături: 1901, I. Bodrogi; 1912, Roska Marton.
d. M. 1 – Schelet de bărbat, depus în decubit dorsal, cu braţele întinse pe lângă corp, şi privirea îndreptată spre est. *Inventar*: *pe partea dreaptă*, o sabie din fier, cu garda compusă din două braţe înclinate spre lamă şi terminate cu o protuberanţă (L = 76 cm, $l_{\text{lamă}}$ = 25 mm - 35 mm, ; *pe partea stângă*, vârfuri de săgeţi din fier.
M. 2 – Femeie. Privirea îndreptată spre est. *Inventar*: *pe antebraţ*, trei brăţări; *în zona umerilor*, un pandantiv în formă de inimă şi trei inele. Distanţa între M. 1 – M. 2 era de 2. 00 m.
M. 3 – Bărbat. Privirea îndreptată spre est. *Inventar*: *pe partea stângă*, un topor din fier, cu partea activă arcuită spre interior (h = 155 mm, d mâner = 3 cm); o piatră abrazivă perforată; vârfuri de săgeţi şi un fragment dintr-un vas ceramic, prevăzut cu o protuberanţă.
M. 4 – Bărbat. *Inventar*: *în regiunea şoldurilor*, vârfuri de săgeţi din fier (mănunchi ?); *puţin mai sus*, cuţit din fier, amnar, o cataramă patrulateră şi o sulă din fier.
S-a admis o contemporaneitate cu Alba Iulia III şi cu o fază târzie a necropolei Blandiana B.
e. A doua treime a sec. al X – lea sau sec. X - XI.
f. MNIT - II. 8566 – 8747; MNIR .
g. *Herepey 1895*, 426 - 430; *Hampel 1904*, 106, fig. 169; *Hampel 1905*, 531 - 533; *Horedt 1958 a*, 95 - 100; *Horedt 1958 b*, 139sq; *Horedt 1986*, 83sq, Fig. 38; *IstRom 1960*, 772; *Heitel 1987*, 77; *HistTrans 1992*, 119, 134sqq; *Heitel 1994 - 1995*, 417, 423sq; *Moga - Ciugudean 1995*, 100sq; *Velter 2002*, 209.

15. Hunedoara / Eisenmarkt, Eisenstadt, Vajdahunyad
a. necropolă
b. *Kincseshegy (Dealul cu comori)* situat la NV faţă de oraş, în partea dinspre Răcăştia, aproape de dealul Sînpetru.
c. Descoperire accidentală : 1910; săpături sistematice : 1911, Marton Roska.
d. Lucrările viticole de terasare efectuate în anul 1910, au distrus peste 60 de morminte de înhumaţie. Trei morminte , cu inventarul aferent - colan torsadat fragmentar, inele de păr cu o extremitate în – s, denar emis de Solomon (1063 – 1075) au fost salvate şi publicate de către Ernő Kővári. Scheletele erau depuse în decubit dorsal, cu capul la V şi braţele întinse pe lângă corp. Roska Marton începe cercetarea arheologică sistematică în această necropolă. Identifică încă 54 de morminte de inhumaţie, în al căror inventar funerar se aflau inele de păr cu o extremitate în – s, inele pentru deget, un vârf de săgeată, brăţări, o monedă bizantină perforată şi monede arpadiene.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Detaliile de rit şi ritual , precum şi modestul inventar complementar au pledat pentru atribuirea cimitirului unei populaţii slave sau slavo – române.
e. Sec. XI
f. MNIT – II. 4457, II. 7172.
g. *Kõvári 1911*, 312 - 315; *Roska 1913*, 166 - 198; *Horedt 1956*, 111 - 114, fig. 6 - 7; *Horedt 1958 a*, 116, 144sq, Tabel nr. 12; *Horedt 1958 b*, 140sq; *Heitel 1987*, 78; *Popa 1988*, 53sq; *IstRomTrans 1997*, 430; *Velter 2002*, 416.

16. Lopadea Nouă / Magyarlapád
a. necropolă
b. *„ La Râpe ”* / *„ Şanţuri ”* (*Arok*), între dealurile Gorgan şi Cetate.
c. Săpături: I. Bodrogi, A. Fogorasi, 1905.
d. Inventarul funerar al celor 11 morminte dezvelite, a fost amestecat cu obiecte din secolul al VII - lea. Se pot distinge, brăţări, colane torsadate din argint, pandantive în formă de inimioară, cercei şi plăci ornamentale.
e. Sec. X - XI.
f. MA – 3484, 3485, 3481, 4970, 4971.
g. *Nagy 1913*, 271; *Horedt 1958 a*, 101sqq; *Horedt 1986*, 84sqq; *IstRom 1960*, 772; *Heitel 1987*, 77; *HistTrans 1992*, 119, 138; *Moga - Ciugudean 1995*, 117sq; *Heitel 1994 - 1995*, 417, 424; *IstRomTrans 1997*, 431.

17. Moldoveneşti / Várfalvá
a. necropolă
b. *Grădina Consiliului Popular / fostul castel seniorial G. Jósika.*
c. Săpături de salvare şi sistematice: Aladár Jósika; Roska Márton, 1912.
d. Cu prilejul plantării unor arbori pe domeniul lui Gábor Jósika, s – au descoperit întâmplător trei morminte de înhumaţie, publicate de către fratele baronului. Roska Márton a mai dezvelit un număr de 54 de morminte de înhumaţie, între care unele deranjate (copii şi adulţi). Majoritatea conţineau resturi de cărbune în pământul gropii. Adâncimea gropilor este cuprinsă între – 0. 26 m – 0. 67 m . Scheletele au fost depuse în decubit dorsal, cu ambele braţe pe pântec, pe lângă corp sau dreptul pe lângă corp şi stângul pe pântec. Orientarea era E – V. Accesorii: colane (simplu şi torsadat), brăţări (rombice sau hexagonale în secţiune, cu protome, din bandă cu perforaţii la extremităţi şi decorată cu cercuri punctate), pandantivi dublii cordiformi, cercel cu partea inferioară conică, mărgele, zurgălău, ,inele pentru deget simple şi împletite, inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în – s, cuţite din fier, emisiuni monetare de la Ştefan I, Aba Samuel, Andrei I, Ladislau I.
e. Sec. XI.
f. MNIT – F. 2959, 2960, 7104, II. 7122, II. 7141 - 7146; MNIR.
g. *Nagy 1913*, 272; *Roska 1914*, 121 - 187; *Jósika 1914*, 121sqq; *Horedt 1955*, 662sqq; *Horedt 1958 a*, 116, 138sq; *Bakó 1969*, 337 - 342; *Rusu 1975*, 217; *Crişan - colab. 1992*, 284; *Velter 2002*, 432.

18. Noşlac
a. necropolă
b. *Pompa de apă*
c. Săpături aheologice: 1963 – 1964, M. Rusu.
d. Au fost dezvelite 18 morminte de înhumaţie (copii şi adulţi), cu inventar: cercei, inele din argint şi bronz.
e. Sec. X – XI.
f. MNIT.
g. *Popescu 1964*, 563; *Popescu 1965*, 595; *Moga – Ciugudean 1995*, 131.

19. Orăştie / Broos, Szászváros
a. descoperire cu caracter funerar (?)
b. ?
c. ?
d. Vârf de lance (*„ lance cu aripioare ”*, *Flügellanze*), cu o lungime de 486 mm, din care lama măsoară 380 mm, iar tubul de înmănuşare 106 mm (tipul B Petersen, tipul I Ruttkay, grupa 3 Kovács). În prelungirea tubului de înmănuşare, se observă o nervură mediană, cu scopul de întărire a lamei. Lama are o lăţime maximă de 56 mm, şi grosimea de 14 mm spre tub, şi 12 mm spre vârf. Grosimea maximă a tubului de înmănuşare este de 38 mm. Acesta este prevăzut cu *„ aripioare ”*, cu lungimea de 55 mm fiecare.
e. Sec. VIII – IX.
f. MO .
g. *Pinter 1998 a*, 139sq, Fig. 1 / 3; *Pinter 1998 b*, 145 – 153.

20. Orăştie / Broos, Szászváros
a. descoperire cu caracter funerar (?)
b. ?
c. ?
d. Vârf de suliţă, cu lama zveltă, în formă de salcie. Piesa, are o lungime de 380 mm, din care

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

lama măsoară 250 mm (tipul E Petersen, grupa 6 Kovács). Lama are o lăţime maximă de 37 mm, şi grosimea de 7 mm. Tubul de înmănuşare are o lungime de 130 mm, şi prezintă în secţiune un profil octogonal cu latura de 8 mm la gura de înmănuşare.
e. Sec. VIII - X.
f. MO
g. *Pinter 1998 a*, 140sq, Fig. 1 / 2; *Pinter 1998 b*, 145 – 153.

21. Orăştie / Broos, Szászváros
a. necropolă – 68 morminte
b. *Dealul Pemilor. Punctul X_2.* La ENE de Orăştie şi la SE de DN 7 Orăştie-Sebeş, pe a doua terasă a Mureşului.
c. Săpături sistematice: 1992 - 1993, Zeno K. Pinter, Luca Sabin Adrian (ULBS); 2000 - Zeno Karl Pinter, M. Ţiplic (ULBS), A. Dragotă (MNUAI); 2001 – Zeno K. Pinter, M. Ţiplic (ULBS), M. Căstăian (MCDR, Deva) ; 2002 – I. M. Ţiplic (ULBS), Z. K. Pinter (ULBS), M. Căstăian (MCDR Deva); 2003 – 2005, Zeno K. Pinter, I. M. Ţiplic (ULBS)., M. Căstăian (MCDR Deva), Maria Emilia Ţiplic (ICSU).
d. În urma cercetărilor efectuate între anii 1992 – 1993 şi 2000 – 2005 s-au dezvelit 68 morminte de înhumaţie, orientate V (capul) – E (picioarele). Gropile mormintelor , de formă neregulată, au fost săpate prin nivelul preistoric, până în solul viu. Adâncimea la care se conturează gropile mormintelor variază între – 0. 45 m – 0. 90 m. În privinţa poziţiei braţelor s-au constatat mai multe variante: oasele antebraţului drept pe bazin şi cele de la stângul aşezate pe stern, ambele braţe uşor îndoite din cot, ambele pe bazin sau pe lângă corp.
Inventarul funerar este compus din piese de podoabă şi vestimentaţie (brăţări, cercei, inele de buclă, inele pentru deget , nasturi, zurgălăi, mărgele, pandantivi), piese de armament (topor de luptă, vârfuri de săgeţi în mănunchi sau în tolbă) , harnaşament (scăriţe, zăbale articulate şi nearticulate) şi vase ceramice de ofrandă.
e. Sec. X - XI.
f. MCDR.
g. *Pinter - Luca 1995*, 17 - 44; *Pinter - Luca 1998*, 21 - 52; *Ţiplic 1999*, 150 – 160; *Pinter - Ţiplic - Dragotă 2001*, 167sq; *Pinter – Ţiplic – Dragotă 2001 – 2002*, ; *Pinter – Ţiplic - Căstăian 2002,* 223sq; *Ţiplic – Pinter – Căstăian 2003*, 221sq ; *Ţiplic – Pinter – Căstăian 2004*, 224sq ; *Ţiplic – Pinter – Căstăian 2005*, 248sq ; *Pinter – Ţiplic – Dragotă 2001 – 2002*, 115 – 129; *Ţiplic 2005*, 149 ; *Pinter-colab. 2006*, 246sq.

22. Orăştie / Broos, Szászváros
a. necropolă
b. *Dealul Pemilor. Punctul X_8.* La ENE de Orăştie şi la SE de DN 7 Orăştie-Sebeş, pe a doua terasă a Mureşului.
c. Săpături sistematice: 1993 - 1994, Zeno Karl Pinter şi N. G. O. Boroffka.
d. Cercetările arheologice realizate între anii 1993 - 1994, au permis depistarea a 10 morminte de înhumaţie, cu influenţe receptate din mediul moravian. Scheletele au fost depuse în decubit dorsal pe axul E – V (capul). Adâncimea la care au fost săpate gropile este cuprinsă între – 0. 50 m – 0. 82 m. Dimensiunea gropilor : 1. 05 – 2. 05 m x 0. 48 m - 0. 80 m.
Antebraţele sunt fie aşezate pe bazin, stângul pe bazin şi dreptul pe piept sau stângul pe lângă corp. Inventar funerar: colane din bronz şi fier, cercei în formă de lunulă cu pendilii la partea inferioară, mărgele, pandantiv circular cu cruce traforată, pandantiv globular din tablă de bronz, decorat cu nervuri verticale, brăţară, inele din bronz cu noduli, cuţit.
e. Sec. IX.
f. MCDR, Deva. ULBS.
g. *Pinter - Boroffka 1999,* 313 - 330; *Luca - Pinter 2001*, 98 - 114, Pl. 63 - 67; *Pinter - Boroffka 2001,* 319 - 346; *Ciugudean - Dragotă 2002,* 13, Fig. 25 - 30.

23. Pîclişa / Poklos
a. necropolă.
b. *„ La Izvoare ”.* Altitudine: 230 m (sistem de referinţă faţă de Marea Baltică). La ieşirea din Pîclişa, lângă drumul spre Vurpăr, în apropierea locului numit *„ Căptălan - La Rîpi ”.*
c. Descoperire fortuită - 1970 (?); sondaj arheologic : 1 - 15 noiembrie 2000, H. Ciugudean, A. Dragotă (MNUAI); săpături sistematice : octombrie 2001, H. Ciugudean , A. Dragotă (MNUAI).
d. Sondajul arheologic realizat în toamna anului 2000, a avut ca direcţie principală identificarea necropolei. Ulterior, în cursul desfăşurării investigaţilor, datorită situaţiei din teren, s-a impus salvarea celor 3 morminte depistate, afectate considerabil de lucrările agricole sezoniere.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Inventarul funerar recuperat cu ocazia sondajului arheologic este compus din : inele pentru deget, torsadate din 3 fire de sârmă, inel de buclă, inel de păr cu o extremitate în -s şi un denar de la Ştefan I (997-1038).
Pe a treia terasă (teren: Florea Sofica), la aproximativ 30 m spre N, au apărut alte resturi osteologice, între care fragmente de calotă, răvăşite cu prilejul plantării unor arbuşti fructiferi.

Săpăturile arheologice de salvare , s-au desfăşurat în perioada 2 octombrie - 3 noiembrie 2001, pe terenurile private ale domnilor Florea Gheorghe şi Iancu Alexandru. S-au dezvelit în total 14 morminte de înhumaţie.

Între accesoriile funerare ale defuncţiilor, se remarcă denari arpadieni de la Petru (1038 - 1041; 1044 – 1046), Andrei I (1046 –1060), inele pentru deget torsadate, zurgălău, inele de buclă din argint şi inele de păr cu o extremitate în - s

Doar în cazul a trei morminte (M. 14 / 2001, M. 15 / 2001 şi M. 16 / 2001), s-a putut stabili cu exactitate conturul gropilor. Acestea, erau de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite şi aveau adâncimea cuprinsă între – 0. 22 m - 0. 39 m. Lungimea acestora, variază între 1. 66 m - 2. 14 m, iar lăţimea, între 0.50 m - 0. 90 m. Trebuie specificat faptul că, aici am identificat scheletele cele mai bine conservate. Toate mormintele sunt de înhumaţie, şi au fost depuse în decubit dorsal.

Orientarea scheletelor era V - E şi VSV - ENE. În ceea ce priveşte poziţia braţelor, constatăm şi aici unele diferenţe: ambele antebraţe erau depuse lângă bazin (M. 5 / 2001, M. 11 / 2001, M. 12 / 2001, M. 13 / 2001, M. 14 / 2001, M. 15 / 2001, M. 16 / 2001); oasele antebraţului stâng lângă coapsă, iar cele de la dreptul depuse pe bazin (M. 9 / 2001, M. 17 / 2001), sau ambele antebraţe aşezate pe bazin (M. 8 / 2001).

Nu s-au surprins resturi de material lemnos, care ar fi indicat utilizarea sicrielor. De asemenea, nu s-au descoperit piese de armament şi harnaşament.

e. Sec. XI.
f. MNUAI. Inv. F. 6340 - 6347, 8802 - 8807.
g. *Moga - Ciugudean 1995*, 147; *Ciugudean - Dragotă 2001 a*, 176; *Ciugudean - Dragotă 2001 b*, 269 - 288; *Dragotă - colab. 2002 b*, 228 - 230; *Dragotă - colab. 2002 c*, 58 - 95.

24. Sebeş / Mühlbach
a. necropolă
b. Între Petreşti şi Sebeş, într-o ruptură provocată în malul râului Sebeş, de inundaţiile din anul 1864.
c. Investigaţii: 1865 , W. Fr. Schuster.
d. În urma cercetării efectuate la 26 noiembrie 1865, W. Fr. Schuster, a descoperit la vest de oraş, pe partea stângă a râului, două morminte de înhumaţie, cu inventarul aferent – 2 vase ceramice şi 2 cuţite din fier.
M. 1 – adâncime – 1. 50 m. Schelet de adult. La picioare, pe partea stângă, s-au găsit resturi dintr-un femur de oaie.
Inventar: *lângă braţul drept*, s-a descoperit lama unui cuţit din fier (L_{max} = 9. 9 cm, $L_{tăiş}$ = 0. 6 cm), prevăzut cu peduncul; *lângă cap*, două vase ceramice - „ unul castaniu, iar celălalt alb ”.
1. *Vas borcan* (D_g = 10. 4 cm, D_f = 8 cm, h = 13. 1 cm – după K. Horedt), de culoare cenuşie, confecţionat la roată înceată, dintr-o pastă fină, omogenă. Pe suprafaţa vasului, se mai observă urme de lustru. Pe zona diametrului maxim, vasul a fost decorat cu patru linii incizate orizontal.
2. *Vas borcan*, de culoare roşietică .
M. 2 – schelet de copil, identificat pe dreapta M. 1. Fără inventar.
În pământul aruncat din săpătură, s-a descoperit un cuţit din fier, cu lama triunghiulară în secţiune, prevăzut cu peduncul (L_{max} = 10. 7 cm, $L_{tăiş}$ = 6. 8 cm, g = 10 gr.)
e. Sec. IX – X.
f. MS - A. 248 / 79, A. 6336.
g. *Moga – Ciugudean 1995*, 167; *Simina 2002*, 47 – 58; *Ciugudean – Dragotă 2002*, 31sq, Fig. 31 - 32.

25. Simeria Veche
a. necropolă
b. *„ În vie ”*. La nord de oraşul Simeria - Săuleşti.
c. săpături arheologice: 1962 , Beniamin Basa; 1970 – 1971, Ioan Andriţoiu.
d. Cercetările arheologice din toamna anului 1962, au prilejuit depistarea unei necropole, cu schelete înhumate pe axul V - E, o adevărată *hecatombă*, după Beniamin Basa. Reţine atenţia, un inel cu placă sigilară (?) care avea incizate două figuri umane stilizate. O cercetare de suprafaţă, efectuată în 1970 de către Mihai Grigore, s-a concretizat în recoltarea unor inele

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

de păr cu un capăt în – s, aflate în colecţiile Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.
Ulterior, s-au reluat săpăturile arheologice de către Ioan Andriţoiu care a dezvelit 21 morminte de înhumaţie, din al căror inventar s-au recuperat inele de tâmplă cu o extremitate în – s. Radu Popa, nu exclude posibilitatea ca perioada de funcţionare a necropolei de la Simeria să se fi prelungit mai mult, comparativ cu cea de la Hunedoara, având în vedere că , inelele de păr au o deschidere diametrică mai mare şi par să sugereze un tip mai nou. Din analiza antropologică a scheletelor, rezultă un metisaj între tipurile mediteranoid şi europoid.
e. Sec. XI - XII
f. MCDR, Deva.
g. *Popescu 1963*, 455; *Basa 1970*, 225 - 232; *Popa 1988*, 59; *Muntean 1998*, 339 - 372; *Velter 2002*, 466.

■ Ungaria

26. Artánd
a. necropolă
b. *„ Nagyfarkasdomb ”*. Carieră de nisip la hotarul localităţilor Biharkeresztes şi Artánd, deschisă în anii 1965 - 1967.
c. săpături arheologice de salvare, realizate concomitent cu exploatarea nisipului.
d. Pe lângă cele 152 de morminte de secol X – XI (femei, bărbaţi şi copii), s-au mai dezvelit şi morminte gepide şi de celţi. Inventarul funerar este destul de modest şi constă din piese de harnaşament (scăriţă de şa) şi podoabe (brăţări, colane, inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în – s sau inele pentru deget). Mult mai numeroase sunt emisiunile monetare de la Ştefan I, Petru, Aba Samuel, Andrei I, Bela I, Solomon, Geza, Ladislau I şi Coloman. S-au identificat şi morminte suprapuse .
e. Sec. X - XI
f. ?
g. *Mesterházy 1990,* 50 - 57.

27. Békéscsaba
a. mormânt de femeie
b. *Str. Bánszki András Báthori Nr. 82 / Erzsébethely*.
c. Descoperire fortuită: 1963. Piesele au fost predate Muzeului din Békéscsaba. Nu au existat indicii care să susţină existenţa unei necropole.
d. Inventarul funerar din acest mormânt era foarte bogat. Se disting: discuri pentru păr, colier din mărgele, nasturi, brăţări, fragment de cuţit, aplici de harnaşament, scăriţe şi cataramă de chingă.
e. Sec. X
f. Muzeul din Békéscsaba.
g. *Révész 1997,* 169 - 195.

28. Csongrád
a. necropolă
b. *Dealul Vendelhalom.* La 2 km sud de oraşul Csongrád.
c. Descoperire fortuită în anul 1937, cu ocazia începerii exploatării carierei de nisip. O parte din materiale au fost salvate prin grija medicului Tary László, ajungând în custodia Muzeului din Csongrád.
d. Din cele 43 de morminte dezvelite, 5 erau de epocă romană. Doar 17 morminte medievale dintr-un număr de 38 aveau inventar funerar, restul fiind deranjate de muncitori. Mormintele erau orientate V – E, NV – SE, ENE – VSV, VNV – ESE sau NE – SV. S-a identificat şi ofrandă de cabalină – craniul şi membrele. Inventarul este compus din mărgele din sticlă, aplici, dinte de animal perforat, brăţări simple cu capetele ascuţite, împletite, inele pentru deget, fragmente de tolbă, săgeţi, sabie, plăci oasoase, scăriţă, zăbaşă, cuţite din fier, amnar şi inele de păr cu o extremitate în – s.
e. Sec. X - XI
f. Muzeul din Csongrád.
g. *Párducz 1939,* 189 - 195.

29. Szakcs
a. necropolă
b. *Str. Deák Ferenc, Nr. 6*. Descoperire fortuită, realizată cu ocazia unor lucrări în ograda lui Sűle Lajos.
c. descoperire fortuită : 1955; sondaj arheologic : 1955, Muzeul din Szekszárd.
d. Inventarul funerar din 3 morminte deranjate (copii de 3 – 4 ani) a fost recuperat de Sűle Lajos. În urma cercetărilor arheologice s-au mai depistat 9 morminte de înhumaţie (copii), dispuse în şiruri. Adâncimea gropilor variază între 25 – 60 cm. Defuncţii erau orientaţi VSV – ENE, V – E sau VNV – ESE. Numărul total al mormintelor , împreună cu cele distruse este de 17. Între accesoriile funerare, se pot menţiona : inele de păr, colane (simplu şi împletit), vârf de săgeată, mărgele şi o piesă în formă de lunulă. În ceea ce priveşte poziţia braţelor, s – au surprins următoarele variante: ambele braţe pe bazin,

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

ambele pe lângă corp şi uşor îndoite din cot sau braţul stâng pe lângă corp şi dreptul pe bazin.
e. Sec. X
f. ?
g. *Mészáros 1962,*200 - 210 .

30. Szegvár
a. necropolă
b. *Oromdűlő*. Pe o dună de nisip, cu ocazia deschiderii unei cariere de nisip.
c. Descoperire fortuită : 1980; Cercetări arheologice: L. Bende, G. Lőrinczy.
d. În acest loc s-au dezvelit 26 morminte sarmate, 460 morminte avare şi 372 morminte de secol X-XI. Scheletele (copii şi adulţi) sunt orientate NNV-SSE, VNV-ESE, VSV-ENE, SV-NE, N-S şi V-E. Pe lângă mormintele cu groapă simplă, s-au descoperit şi morminte cu pat de scânduri /padmaly (M. 316, 318, 458, 484, 507, 597), banchetă / padka (M. 425, 502, 523) şi sicriu (376, 381, 420, 494, 620). Inventarul funerar este destul de variat – mărgele din sticlă, inele pentru deget (din bandă, împletit, cu secţiune circulară, patrulateră sau semicirculară), inele cu o extremitate în –s, prevăzută uneori cu incizii, inele de buclă, brăţară cu protome, rombice, zurgălău piriform, monedă romană perforată / M. 683, colan dintr-un singur fir (M. 519), aplici din bronz, cuţite din fier, cataramă din fier, cremene, amnar, denar emis de Andrei I (1046-1060) / M. 376, Salamon (1063-1074) / M. 289, M. 593. Urme de trepanaţie s-au constatat la M. 258 (femeie, 51-57 ani), M. 397 / femeie matură, M. 442 (femeie, 40-45 de ani), M. 467 (femeie, 21-27 ani), M. 506 (bărbat, 41-46 ani), M. 516 (femeie, 37-46 ani), M. 589 (femeie, 40-49 ani), M. 768 (bărbat, 45-55 ani). Resturi de ou s-au identificat la mâna dreaptă a unui copil / M. 562.
e. Sec. X-XI
f. ?
g. *Bende - Lőrinczy 1997,*201- 285.

31. Szentes
a. necropolă
b. *„ Borbásföld ”*. Între Szentes – Nagymágocs, pe partea sudică a drumului, la aproximativ 2. 3 – 2. 4 km de Szentes, în zona fostelor pământuri Borbás, pe un deal.
c. Descoperire fortuită în anul 1953, cu prilejul exploatării nisipului; cercetări arheologice: 1953 – 54, Szabó János de la Muzeul din Szentes.
d. În urma cercetărilor arheologice, s – au dezvelit 20 de morminte de înhumaţie (bărbaţi, femei şi copii) din care unele erau deranjate. Erau orientate V – E. Adâncimea gropilor era cuprinsă între 45 – 75 cm. Defuncţii aveau braţele întinse pe lângă corp, sau mai rar îndoite din cot. Tabloul inventarului funerar este destul de variat – aplici pentru încălţăminte, obiecte de decor pentru gulerul cămăşii, inele de buclă, cercei, nasturi, vârfuri de săgeţi, fragmente de tolbă, mânere de arc din os, brăţări, monede bizantine de la Constantin VII Porfirogenetul şi Romanos II (948 – 959), un solid din bronz, scăriţe în formă de pară, cataramă în formă de liră, cuţite din fier. Se remarcă şi ofranda de cabalină, păsări sau de oaie, întâlnită în unele morminte.
e. Sec. X
f. ?
g. *Révész 1996,* 299 - 336.

32. Szentes
a. necropolă
b. *Szent László*. Toponim situat la nord de localitate, pe terenurile nr. 62 şi 63, aflate în posesia lui Aradi János.
c. Descoperire fortuită; cercetări arheologice: 1932 – 33, Csallány Gábor.
d. Săpăturile arheologice au prilejuit dezvelirea a 112 morminte de înhumaţie (bărbaţi, femei şi copii), orientate V - E. În privinţa poziţiei braţelor, s-au observat următoarele variante: ambele braţe pe bazin, încrucişate pe piept, braţul drept pe lângă corp şi stângul pe bazin, palmele pe torace cu degetele încrucişate sau ambele braţe întinse pe lângă corp. Ofranda funerară constă din resturi de cal depuse peste membrele inferioare, sau deasupra genunchiului drept (craniul calului şi membrele). Între accesoriile funerare se remarcă – inele de păr, aplici, colan împletit, encolpion, brăţară torsadată, inele pentru deget, vârfuri de săgeţi, topoare, cuţite din fier, cremene, spadă, zăbale, scăriţe, fragmente de tolbă sau plăci de arc din os, vase ceramice de ofrandă şi o monedă emisă de Solomon (1063 – 1074).
e. Sec. XI
f. ?
g. *Széll 194,,* 231 - 245.

■ Slovacia

33. Bánov, Reg. Reg. Nově Zámky

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

a. necropolă
b. În zona estică a Bánovului, în câmpia Boncová.
c. Săpături arheologice de salvare: 1960 – K. Sedlák / Institutul de Arheologie SAW Nitra.
d. În acest punct s-au identificat artefacte neolitice, morminte din bronzul timpuriu şi 18 morminte dintr-o necropolă din evul mediu timpuriu (M. 1, 5, 6, 11, 13, 16-23, 25-28, 30). Şase dintre morminte posedau inventar de războinici, iar două aveau ofrandă de cabalină – craniul şi membrele (M. 27, M. 28). Scheletele sunt orientate NV-SE, VNV-ESE şi V-E. O parte considerabilă dintre schelete sunt deranjate (M. 5, 11, 13, 16, 17, 22, 23, 25). Pe partea stângă a craniului din M.1 s-a identificat un vas ceramic decorat cu o linie ondulată ce suprapune linii incizate. Un alt vas ceramic, decorat cu o linie ondulată şi un semn cruciform, s-a prelevat din M. 18. În cadrul inventarului funerar se disting inele de buclă, brăţări, cercei, pandantivi dublii cordiformi, cuţite, vârfuri de săgeţi, tolbe de săgeţi, arc, zăbale, cataramă din fier trapezoidală.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točík 1968*, 9-17; *Ruttkay 1975*, 130sq .

34. Červeník, Reg. Reg. Trnava
a. necropolă
b. Cariera de nisip.
c. Săpături arheologice de salvare: 1955 – A. Holeček / Institutul de Arheologie SAW Nitra.
d. Din cele 11 morminte salvate, şase conţineau arme şi două aveau ofrandă de cabalină. M. 1 , M. 3 şi M. 11 au fost deranjate. Inventarul mormintelor era compus din vârfuri de săgeţi, scăriţe de călărie, amnare, catarame, nasturi din bronz. Ofranda de cabalină consta din craniu şi membre, depuse pe partea dreaptă a defunctului (M. 5) sau pe membrele lui (M. 6).
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točík 1968*, 17-20; *Ruttkay 1975*, 135.

35. Chotin, Reg. Komárno
a. necropolă
b. Parcelele Nr. 3813 – 1 şi 3813 - 2.
c. Săpături arheologice de salvare: 1952 şi 1958 – M. Dušek / Institutul de Arheologie SAW Nitra.
d. S-au dezvelit 53 de morminte (adulţi şi copii) orientate NV-SE şi V-E. Poziţia braţelor: stânga pe lângă corp şi dreapta pe bazin (M. 51, M. 65), dreapta pe lângă corp şi stânga pe bazin (M. 71), ambele pe lângă corp (M. 54, M. 61, M. 62, M. 63, M. 64, M. 70, M. 73, M. 76, M. 77) sau pe bazin (M. 55). Inventarul funerar se compune din brăţări, cercei, mărgele, inele pentru deget, cuţite, vârfuri de săgeţi, două coliere din argint cu pandantivi cordiformi şi nasturi din bronz.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točík 1968*, 26-31; *Ruttkay 1975*, 146.

36. Dolny Peter II (anterior Svaty Peter), Reg. Komárno
a. necropolă
b. Câmpia *„ Kisrét ”*.
c. Săpături arheologice de salvare: 1959 – 1960 – M. Dušek (Institutul de Arheologie SAW Nitra).
d. S-au descoperit 107 morminte de înhumaţie, orientate NNV-SSE, NV-SE şi V-E. Din 3 morminte – M. 60, 61 şi 107 s-au recuperat piese de armament şi harnaşament. Din M. 60 s-au prelevat 2 vârfuri de săgeţi, 2 scăriţe de călărie şi catarame. În M. 61 erau depuse părţi dintr-un cal. Inventarul mai era compus dintr-o spadă, 7 vârfuri de săgeţi şi 2 scăriţe de călărie. M. 107 avea lângă membrul inferior stâng 2 scăriţe de călărie, o zăbală, o cataramă şi cercei din bronz.
e. Sec. X - XII
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Dušek 1964*, 197-222; *Točík 1968*, 21-24; *Ruttkay 1975*, 139sq.

37. Dvory Nad Žitavou , Reg. Nově Zámky
a. necropolă
b. Cota 126. Pe o colină nisipoasă lângă Nově Zámky – Šturovo.
c. Săpături arheologice de salvare: 1957.
d. Cu prilejul excavării din cariera de nisip, s-au distrus mai multe morminte în mai 1957. S-a reuşit salvarea a 3 morminte, dintre care unul era orientat NE-SV. Din două morminte s-au mai prelevat doar resturi de craniu. Inventarul funerar constă din: mărgele, scoici şi nasturi din bronz.
e. Sec. X
f. -
g. *Točík 1968*, 26 .

38. Dvorníky / Udvarnok , Reg. Trnava
a. necropolă

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

b. Pe câmpia Poláne, la NE de colina Rabel, la aproximativ 10 km est de Waag.
c. Descoperire fortuită: 1955; Săpături arheologice de salvare: 1963 – Z. Liptáková.
d. Primele morminte au fost distruse în anul 1955. Z. Liptáková a dezvelit în anul 1963 un unmăr de 11 morminte, orientate V-E. Poziția brațelor: ambele pe lângă corp (M. 1), ambele pe bazin (M. 3; M. 4, M. 6, M. 11) sau dreapta pe lângă corp şi stânga pe bazin (M. 10). O parte dintre morminte nu deținеau piese de inventar funerar (M. 1, M. 5, M. 9, M. 11). Între piesele descoperite în morminte, se pot menționa inele pentru deget, foarfece, brățară, inele de păr cu o extremitate în –s şi aplici.
e. Sec. X
f. -
g. *Točík 1968*, 24sqq .

39. Galanta, Reg. Galanta
a. necropolă
b. Câmpia Hodská.
c. Săpături arheologice: 1964 – Institutul de Arheologie SAW Nitra.
d. -
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točík 1968*, 26.

40. Geňa , Reg. Levice
a. necropolă (?)
b. -
c. În cadastrul comunal al localității Geňa este menționată o scăriță din fier descoperită de T. Lehoczy .
d. -
e. Sec. X
f. -
g. *Točík 1968*, 26.

41. Hlohovec , Reg. Trnava
a. necropolă ?
b. Parcul castelului (anterior reşedința grafului Franz Erdődy), în apropierea râului Waag.
c. Descoperire fortuită. Piesele descoperite provin dintr-un mormânt sau două şi au fost donate de către graful Franz Erdődy Muzeului Național din Budapesta în 1871.
d. Inventarul donat este compus din cercei din argint, brățări din argint cu capetele rotunjite, din care una decorată cu cercuri cu punct inclus, plăcuță din argint aurit şi inel din argint torsadat.
e. Sec. X
f. Muzeul Național din Budapesta.
g. *Točík 1968*, 26.

42. Imel , Reg. Komárno
a. necropolă ?
b. Curtea lui V. Kováč, nr. 484; câmpia Békavár şi câmpia Sasüllő.
c. Descoperire fortuită - 1953 .
d. Cu ocazia săpării unei fântâni în curtea lui V. Kováč, nr. 484, s-a distrus în anul 1953 un schelet. S-au recuperat o pereche de scărițe de călărie şi o zăbală articulată. În mormânt era depusă ofrandă de cabalină.
În câmpia Békavár s-au recuperat dintr-un mormânt descoperit fortuit în anul 1945 o pereche de scărițe de călărie şi o zăbală. Un vârf de săgeată şi o zăbală, s-au descoperit întâmplător în anul 1900.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra; URSS.
g. *Točík 1968*, 26; *Ruttkay 1975*, 146.

43. Iža , Reg. Komárno
a. necropolă ?
b. Pe teritoriul localității se precizează descoperirea unui schelet; într-o vie.
c. Descoperire fortuită – 1936; 1945 – K. Birics .
d. În Muzeul din Komárno se află din această localitate un topor şi un vas ceramic. Cu ocazia lucrărilor într-o vie, K. Birics a descoperit în anul 1945 o scăriță de călărie.
e. Sec. X
f. ?
g. *Točík 1968*, 32; *Ruttkay 1975*, 146.

44. Košúty, Reg. Galanta
a. necropolă
b. La aproximativ 1 km în direcția Čierna Voda, pe o colină.
c. Cercetări – 1950-1951,B. Chropovský.
d. Inventarul funerar al celor 31 de morminte este compus din: scărițe din fier, zăbală articulată, amnar, vârfuri de săgeată, mărgele, inele de păr cu o extremitate în –s, inele pentru deget, brățări şi fragmente din argint şi bronz.
e. Sec. X-XI
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Chropovský 1955*, 264-275; *Točík 1968*, 32; *Ruttkay 1975*, 150.

45. Lipová-Ondrochov, Reg. Nové Zámky
a. necropolă

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

b. La aproximativ 1.5 km est de Ondrochov, pe duna de nisip Homokpuszta.
c. Săpături arheologice de salvare: 1957, D. Bialeková / Institutul de arheologie SAW Nitra.
d. S-au cercetat 7 morminte de înhumaţie orientate E-V, SSE-NNV şi VNV-ESE. Poziţia braţelor era diferită: ambele pe bazin (M. I), dreptul pe lângă corp şi stângul pe bazin (M. II, M. VII). Inventar funerar: cercel de tip Saltovo, mărgele, fragmente ceramice, de cataramă, arc, cuţit şi săgeată. Ofranda de cabalină s-a depistat în M. IV şi constă din dinţi depuşi pe partea stângă sau în M. V pe dreapta.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Bialeková 1964*, 187-196; *Točík 1968*, 32sq; *Ruttkay 1975*, 157.

46. Marcelová, Reg. Komárno
a. necropolă
b. La 2 km nord de râul Žitava.
c. Descoperire fortuită: 1960 ; cercetări arheologice – A. Rajnič / Institutul de Arheologie SAW Nitra.
d. A. Rajnič a cercetat 16 morminte de înhumaţie orientate VNV-ESE, V-E şi NV-SE. Braţele erau depuse pe lângă corp (M. 1, M. 9, M. 10, M. 11, M. 14, M. 15, M. 16), braţul drept pe lângă corp şi stângul pe bazin (M. 3), braţul drept pe bazin şi stângul pe lângă corp (M. 7). *Inventar funerar*: inele de păr cu o extremitate în – s, inele de buclă şi pandantivi dublii cordiformi. Dintr-un mormânt provine un craniu de cal, două cuţite din fier, o sabie şi două scărite de călărie.
e. Sec. X
f. Muzeul din Komárno
g. *Liptaková 1964*, 238-242; *Točík 1968*, 33sqq; *Ruttkay 1975*, 157sq.

47. Mudroňovo / Szilas Puszta, Reg. Komárno
a. necropolă (?)
b. Valea Per sidülő.
c. Descoperire fortuită: 1899.
d. Între piesele descoperite sunt amintiţi doi dirheimi sasanizi şi nasturi .
e. Sec. X
f. Muzeul din Budapesta.
g. *Hampel 1905*, 666-668; *Točík 1968*, 35.

48. Nesvady / Nasvad, Reg. Komárno
a. necropolă
b. Valea Partok, aproape de cota 118, în fosta grădină a lui F. Ullman.
c. Descoperire fortuită: 1933; Cercetări arheologice: 1936: Lajos Albrecht.
d. Între obiectele descoperite de muncitori cu ocazia plantării unor arbori, se remarcă catarame, scărite de călărie, cuţit din fier şi vârfuri de săgeţi. Piesele recuperate au fost predate Muzeului din Nové Zámky. L. Albrecht a cercetat două morminte în acelaşi loc. Ambele erau orientate V-E şi aveau depunere de ofrandă de cabalină (craniul şi oasele picioarelor). Inventarul funerar era compus din sabie, cremene, catarame, scărite din fier, tolbă de săgeţi, zăbală şi fragmente de brăţări.
e. Sec. X
f. Muzeul din Nové Zámky.
g. *Szőke 1941*, 214-224; *Točík 1968*, 35sqq; *Ruttkay 1975*,160sqq .

49. Malé Kosihy
a. necropolă
b. -
c. Descoperire fortuită; cercetări arheologice: 1985 - 86.
d. S-au descoperit 543 de morminte de înhumaţie (bărbaţi, femei şi copii), orientate VNV - ESE. Accesoriile funerare sunt variate: piese de podoabă şi vestimentaţie (brăţări circulare în secţiune cu extremităţile ascuţite, împletite, colane, inele de buclă, aplici de vestimentaţie, inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în – s şi mărgele) piese de harnaşament (scărite, zăbale), armament (vârfuri de săgeţi, fragmente de plăci osoase de arc).
Ofranda animalieră este reprezentată de coji de ouă şi resturi de cabalină (craniul în asociere cu membrele), depuse de cele mai multe ori pe partea stângă a defunctului.
e. Sec. X - XI
f. ?
g. *Hanuliak 1994*.

50. Nitra-Mlynárce, Reg. Nitra
a. mormânt
b. Pe teritoriul localităţii – punct neprecizat.
c. Descoperire fortuită – 1916 .
d. Inventarul funerar ce a fost recuperat aparţine unui călăreţ şi era compus dintr-o pereche de scărite, fragmentele unei catarame şi o brăţară din bronz.
e. Sec. X

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

f. ?
g. *Točík 1968*, 37; *Ruttkay 1975*, 166.

51. Nové Zámky, Reg. Nové Zámky
a. necropolă
b. Valea Harmaš .
c. Descoperire fortuită – 1944 .
d. S-au distrus 6 morminte. Din inventarul funerar s-au mai păstrat două scărițe de călărie.
e. Sec. X
f. Muzeul din Nové Zámky.
g. *Točík 1968*, 37; *Ruttkay 1975*, 166.

52. Okoličná na Ostrove, Reg. Komárno
a. mormânt
b. Lângă localitatea Okoličná, aproape de vila familiei Viharos .
c. Descoperire fortuită – 1923, P. Erdélyi.
d. S-a descoperit un mormânt de călăreț care avea în inventar o pereche de scărițe de călărie şi o zăbală articulată. Piesele au fost donate Muzeului din Komárno, dar au dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial.
e. secolul X
f. ?
g. *Točík 1968*, 37; *Ruttkay 1975*, 167.

53. Pastovce / Ipolypásztó, Reg. Levice
a. mormânt
b. ?
c. Descoperire fortuită – 1937 (?) .
d. S-a descoperit o pereche de scărițe de călărie.
e. Sec. X (?)
f. ?
g. *Točík 1968*, 37; *Ruttkay 1975*, 167.

54. Pribeta / Perbete, Reg. Komárno
a. necropolă
b. În localitate, cu ocazia unor lucrări de îmbunătățire a drumului.
c. Descoperire fortuită – 1943 .
d. Artefactele ce proveneau din câteva morminte, au fost recuperate de către J. Nemeskéri şi predate Muzeului din Budapesta. Ulterior, aceste piese au ajuns în anul 1959 în Muzeul din Krajské şi apoi la Muzeul din Bojnice. Se pot menționa mărgele, inele, fragmente dintr-o cataramă, o scăriță de călărie şi fragmente de la o tolbă. B. Szöke menționează o informație de la J. Nemeskéri, legată de mormântul unui călăreț cu ofrandă de cabalină şi piese de inventar, dispărute în timpul celui de-al doilea război mondial.
e. Sec. X (?)
f. ?
g. *Točík 1968*, 37sq; *Ruttkay 1975*, 171.

55. Prša, Reg. Lucenec
a. necropolă
b. Bércz.
c. Cercetări arheologice: 1950, A. Točik.
d. M. 43, 76, 100, 101 şi 103 aveau în inventarul funerar piese de factură maghiară. Erau orientate VSV-ENE, VNV-ESE şi E-V. Poziția brațelor: ambele pe lângă corp (M. 43, M. 101) sau dreapta pe bazin şi stânga pe lângă corp (M. 76). În M. 43, la piciorul drept al defunctului se afla depus un vas ceramic de ofrandă. Un alt vas, a fost descoperit în M. 76 la piciorul stâng. Între materialele arheologice recuperate, se pot menționa: cuțit, cataramă, cercei, mărgele, inele pentru deget, brățari, mărgele, pandantivi, monede arabe perforate – Nasr II, Ahmed Chalif Muqtadir, 913-932 şi scărițe de călărie.
e. Sec. X
f. Muzeul din Banska Bystrica; Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točík 1950*, 159-174; *Točík 1968*, 38sqq; *Ruttkay 1975*, 171sq.

56. Salka, Reg. Zamky
a. necropolă
b. ?
c. Descoperire fortuită: 1937.
d. Cu prilejul unor lucrări s-au descoperit trei morminte. Inventarul funerar al unuia dintre ele, era compus dintr-o pereche de scărițe de călărie, trei plăcuțe din fier, o mărgea, un cuțit, un nasture şi fragmente dintr-o cataramă. Piesele au fost predate Muzeului din Bratislava, însă ulterior s-au pierdut.
e. Sec. X
f. ?
g. *Točík 1968*, 40; *Ruttkay 1975*, 172.

57. Sered I, Reg. Galanta
a. necropolă
b. Colina Mačianske vŕšky, la 4 km de localitatea Sered, în apropiere de şoseaua Malá Mača.
c. Cercetări arheologice: 1952-1958 / B. Chropovský, Institutul de Arheologie SAW Nitra
d. O parte dintre morminte au fost distruse înainte de intervenția arheologică. Mormintele

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

erau orientate pe axul VNV-ESE, V-E sau NV-SE. Inventar funerar: fragmente de tolbă, arc, cremene, cuțite din fier, scărițe de călărie, zăbale. Ofranda de cabalină a fost depusă lângă membrele inferioare, pe partea dreaptă (M. 1/52) sau stânga (M. 6/53 , M. 15/53) şi constă în general din craniul şi membrele calului. J. Bárta a efectuat în anul 1953 o săpătură arheologică de salvare, în urma căreia s-au dezvelit 21 de morminte. Morminte deranjate: M. 2/52, M. 1/53, M. 4/53, M. 18/53, M. 19/53, M. 21/53. Poziția brațelor: ambele pe lângă corp (M. 3 / 52 , M. 8/53, M. 9/53, M. 15/53, M. 17/53), pe bazin (M. 1 /52), brațul drept pe lângă corp şi stângul pe bazin (M. 11 /53). Tabloul inventarului funerar a fost completat cu un denar din argint- Milano, Hugo de Provence (926-945), nasturi din bronz, vârfuri de săgeată, catarame, discuri şi cercei.
e. Sec. X
f. Muzeul Național din Slovacia.
g. *Ruttkay 1975,* 173sq; *Točik 1968*, 40-49.

58. Sered II, Reg. Galanta
a. necropolă
b. În partea sudică a colinei Mačianske vŕšky, la 4 km de şoseaua Bratislava-Nitra.
c. Cercetări arheologice: 1954- J. Bárta; 1955- M. Rejholcová.
d. Cele 23 de morminte apar la o adâncime cuprinsă între – 0. 30 – 1.10 m. Orientare morminte: NNV-SSE, NV-SE şi V-E. Poziția brațelor: ambele pe lângă corp (M. 1/54, M. 2/54, M. 5/54). Inventar funerar: vârfuri de săgeată, scărițe, zăbale, cuțite, cercei, brățări.
e. Sec. X
f. Muzeul Național din Slovacia.
g. *Točik 1968*, 49-57; *Ruttkay 1975,* 174sq.

59. Sered III, Reg. Galanta
a. necropolă
b. Staré Jarmočisko.
c. Cercetări arheologice: 1954- J. Bárta.
d. S-au cercetat 4 morminte distruse aproape în totalitate. Din M. 3 şi M. 4 s-au mai păstrat doar resturi din craniu, coaste şi bazin. M. 1 a fost distrus. Din M. 2 s-au mai păstrat resturi din craniu şi din coloana vertebrală. Era orientat NV-SE şi avea ca inventar o pereche de scărițe de călărie şi o cataramă trapezoidală în stare fragmentară.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točik 1955*, AR, VII, 489-494; *Točik 1968*, 57; *Ruttkay 1975,* 175 .

60. Skalica, Reg. Senica
a. mormânt
b. Pe colina - Kalvária.
c. Descoperire fortuită: 1953; Cercetare: M. Farkašovský.
d. Scheletul era orientat V-E. Pe partea stângă a defunctului era depusă ofrandă de cabalină (craniul şi membrele). *Inventar funerar*: două scărițe de călărie, o săgeată şi o zăbală. În mormânt se mai aflau dinți de porc.
e. Sec. X
f. -
g. *Kraskovská 1954*, 351sq, Fig. 155; *Točik 1968*, 57sq; *Ruttkay 1975,* 177.

61. Trnovec Nad Váhom, Reg. Galanta
a. necropolă
b. În valea Pri.
c. Cercetări arheologice: 1951- 1954.
d. S-au dezvelit 566 de morminte Latene şi slave, între care un număr de 15 aveau un inventar specific maghiar.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Točik 1971*, 137-184; *Točik 1968*, 58; *Ruttkay 1975,* 182sq.

62. Vojnice, Reg. Komárno
a. necropolă
b. La NE de localitate, în valea Papajtó, pe o dună de nisip.
c. Descoperire fortuită: 1957; Cercetări: Institutul de Arheologie din Nitra .
d. În 1957 s-au mai descoperit încă 15 morminte, orientate V-E , NV-SE sau VNV-ESE. Brațele sunt întinse pe lângă corp (M. 1, M. 5, M. 9, M. 15), ambele pe bazin (M. 2, M. 6, M. 11) sau brațul drept pe piept şi stângul îndoit spre craniu (M. 13). Inventar funerar: nasturi, cercel, aplici, mărgele, inele de păr, brățări, cuțit, vârfuri de săgeți, catarame, zăbală, scărițe şi monede din Milano, Hugo de Provence (926-945) şi Pavia, Hugo şi Lothar II (932-950). În M. 5 a fost depusă ofrandă de cabalină (craniul şi membrele), pe partea stângă a membrului inferior.
e. Sec. X
f. Institutul de Arheologie SAW Nitra.
g. *Liptáková 1964*, 242-256; *Točik 1968*, 58-62; *Ruttkay 1975,* 188.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

63. Vozokany, Reg. Galanta
a. necropolă
b. La est de localitate în valea Remiska / Első homokdomb, Harmadik homokdomb.
c. Cercetări arheologice: 1935- 1941 , E. Jarotta; Descoperire fortuită: 1941.
d. E. Jarotta a salvat 7 morminte în anul 1936. Erau orientate E-V şi aveau în inventar inele pentru deget şi cercei. Tot în acest loc, s-au descoperit în mai 1941 alte 3 morminte, distruse aproape în totalitate. S-a recuperat un fragment de brățară din bronz. Ulterior, în luna octombrie 1941, s-au mai recuperat dintr-un mormânt două scărițe de călărie şi o cataramă dreptunghiulară. E. Jarotta a mai recuperat câteva inele pentru deget şi un fragment de secere din fier.
e. Sec. X
f. -
g. *Chropovský, 1954*, 608, 621, 625-626;*Točik 1968*, 62sq; *Ruttkay 1975,* 188.

64. Zemianska Olča , Reg. Komárno
a. necropolă
b. -
c. Descoperire fortuită: 1880, H. Végh.
d. S-au dezvelit morminte de copii (M. 4, M. 7) şi adulți (M. 5 , M. 8). Inventarul se compune dintr-un colan, cercei, inele pentru deget. M. 8 aparținea unui călăreț ce a fost orientat E-V. Avea ofrandă de cabalină (craniul) depusă pe membrele inferioare. Inventar: vârfuri de săgeată, o sabie pe partea stângă, un nasture din bronz şi vârfuri de lance.
e. Sec. X
f. Muzeul Național din Budapesta.
g. *Hampel 1905*, 564-567; *Ruttkay 1975,* 190; *Točik 1968*, 63sq.

■ Croația

65. Bjelo Brdo
a. necropolă
b. *Str. Veneția.*
c. Săpături arheologice: 1896 – 1897, 1907 – K. Nuber, J. Purić.
d. S – au dezvelit 205 morminte medievale (copii şi adulți) . Mormintele sunt orientate SV – NE. Poziția brațelor: ambele brațe pe pântec, mâna dreaptă depusă pe piept iar stânga pe bazin, dreapta pe torace şi stânga pe lângă corp. Adâncimea mormintelor este cuprinsă între – 0. 50 m – 1. 60 m. Inventar: mărgele, inele pentru deget, colane torsadate din bronz, inele de păr cu o extremitate în – s, cercei cu spirală la partea inferioară, brățări simple sau torsadate din bronz, monede romane cu perforație – Filip Arabul (224 – 249), Crispus (+ 326), Constantius II (337 – 361), Valens (364 – 378) şi Arcadiu (395 – 408). S-au identificat şi emisiuni monetare arpadiene – Petru I, Andrei I (1046 – 1061), Bela I (1060 – 1063). Vasele ceramice de ofrandă au fost depuse lângă braț sau lângă laba piciorului stâng. Decorul acestora constă din incizii neregulate trasate orizontal, sau suprapuse de incizii în val trasate pe umăr.
e. Sec. XI .
f. Muzeul Osijek.
g. *Brunšmid 1903 – 4,* 31 – 76; *Bálint 1991,* 214.

66. Kloštar Podravski
a. necropolă
b. *Peski, Pjesci, Pijesci.* La nord de localitatea Kloštar Podravski , la aproximtiv 25 de km sud-est față de orașul Koprivnika.
c. Săpături sistematice: 1885 – 1890, Milivoj Vežic şi Gustav Fleischer.
d. Necropola a fost încadrată în faza veche a culturii Bjelo Brdo (975 – 1025).
e. Sec. X -XI
f. MAZ.
g. *Brunšmid 1903 – 4*, 76sqq; *Vinski 1970*, 48sqq ; *Registar 1990*, nr. 814; *Registar 1997*, 165 .

67. Kobasičari / Orașul Kapela
a. mormânt
b. *Pădurea Kozarevac.* La 12 km față de Bjelovar, între localitățile Kobasičari şi Visovi.
c. Descoperire fortuită: 1967 la construirea unei şosele.
d. S-au recuperat inele de tâmplă din bronz.
e. ?
f. MB.
g. *Medar 1985*, 37sq; *Registar 1990*, nr. 743; *Registar 1997*, 222 .

68. Popovec Kalnički / Orașul Sveti Petar Orehovec
a. necropolă
b. *Breg.*
c. Săpături arheologice: 1959, Slavenka Ercegović şi Tudjan Mato (MAZ); 1983, Z. Homen (MK).
d. Scheletele au fost deranjate în cea mai mare parte de lucrările agricole. Dintr-un mormânt de înhumație distrus aproape în totalitate, s-au

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

recuperat un cercel în formă de *„ ciorchine de strugure ”*şi inele de păr cu o extremitate în - s.
e. Sec. X -XIII
f. MAZ, MK.
g. *Ercegović 1959*, 105sqq; *Jelovina 1964*, 109; *Vinski 1970*, 80; *Registar 1990*, nr. 566; *Registar 1997*, 189 .

69. Sveti Juraj u Trnju / Oraşul Donji Kraljevec
a. necropolă
b. Şcoala primară Sveti Juraj u Trnju.
c. Săpături de salvare: 1985, Ž. Tomičić.
d. Cele 36 de morminte de înhumaţie (19 femei 5 bărbaţi şi 3 copii) erau orientate V (craniul) – E. Adâncimea mormintelor oscilează între – 0. 70 - 0. 90 m. Inventarul funerar era compus din inele de păr cu o extremitate în – s, şiraguri de mărgele din ametist şi fluorit combinate cu scoica kauri, inele digitale şi cercel în formă de *„ ciorhine de strugure ”*.
e. ?
f. MMČ.
g. *Tomičić – Vidović 1985*, 12; *Registar 1990*, nr. 46; *Registar 1997*, 259; *Tomičić 1998 – 1999*, 41 - 60 .

70. Svinjarevci
a. necropolă
b. La 2 km est faţă de localitate.
c. Săpături arheologice: 1895.
d. Între obiectele recuperate din morminte se pot menţiona: inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în – s, emisiuni monetare arpadiene de la Bela I (1060 – 1063) şi Ladislau I. Necropola a fost plasată în faza mijlocie şi târzie a culturii Bjelo Brdo.
e. Sec. XI .
f. MAZ.
g. *Brunšmid 1903 – 4,* 86 - 90; *Vinski 1970*, 48, 73, 75sq, 80; *Bálint 1991*, 248.

71. Velika Horvatska / Oraşul Desinić
a. mormânt de femeie
b. *Velika Horvatska*. La aproximativ 1. 5 km vest de localitatea Velika Horvatska şi 750 m nord de pârâul Horvatska.
c. Descoperire fortuită; Cercetări arheologice: 1992, Ž. Tomičić.
d. Din mormânt s-a recuperat un cercel în formă de *„ ciorchine de strugure ”*.
e. Sec. XI .
f. MAZ.
g. *Simoni 1981,* 165; *Registar 1990*, nr. 194; *Registar 1997*, 83sqq.

72. Veliki Bukovec / Oraşul Mali Bukovec
a. necropolă
b. *Curtea castelului Drašković* (?). Localitate la 8 km distanţă de Ludbreg. Castelul şi parcul sunt situate pe un platou mai înalt la sud de Drava şi Plitvice, pe un teren întins.
c. Săpături arheologice: 1870 - 1871, S. Ljubić (Muzeul din Zagreb).
d. Cele 10 morminte de înhumaţie descoperite aveau un inventar funerar destul de consistent: inele de păr cu o extremitate în – s, inele pentru deget, mărgele, zurgălăi şi cercei în formă de *„ ciorchine de strugure ”*.
e. Sec. X - XI .
f. MAZ.
g. *Brunšmid 1903 – 4,* 83 – 86; *Vinski 1970*, 80; *Registar 1990*, nr. 357; *Registar 1997*, 138.

73. Vukovar / Valkovár
a. necropolă
b. *Lijeva bara.* Deal în apropierea oraşului Vukovar, într-o zonă preponderent viticolă. În evul mediu aici se afla reşedinţa familiei Vukovo (nume originar croat, ulterior maghiarizat Vukovar). O altă denumire utilizată a fost aceea de castrul Valcow.
c. Săpături arheologice: 1951 – 1953, Z. Vinski, M. Gorenc şi K. Vinski - Gasparini.
d. Din 437 morminte de înhumaţie, 303 aveau depuse în groapă scheletul de femeie alături de sugar. În general, privirea defuncţiilor era orientată spre est şi mai rar spre nord sau sud. Câteva morminte de adulţi deţin un inventar caracteristic războinicilor. Accesoriile funerare sunt destul de variate şi sunt reprezentate de obiecte de podoabă şi vestimentaţie (inele pentru deget, inele de păr cu o extremitate în - s, colane, pandantivi dubli cordiformi, inel cu spirală conică la partea inferioară, brăţări, cercei, medalioane, nasturi), piese de armament (tolbe, săgeţi), uz casnic (amnare, cuţite), monede romane şi bizantină perforate.
e. Sec. X - XI .
f. MAZ.
g. *Vinski 1955*, 231 – 235; *Vinski 1959*, 99 – 110; *Jelovina 1964*, 104sq; *Vinski 1970,* 79; *Bálint 1991*, 261; *Demo 1996*.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

ASPECTS DU MULTICULTURALISME SPIRITUEL. RITE ET RITUEL FUNÉRAIRES EN TRANSYLVANIE ET EN EUROPE CENTRALE ET DU SUD-EST (IXe - XIe s. apr. J.-C.)

RÉSUMÉ

Chapitre I
Historique des recherches

Beaucoup de sites de la charnière des millénaires ont été découverts tout à fait par hasard. Il y a eu d'ailleurs des époques où l'intérêt pour les vestiges archéologiques s'est limité à leur simple récupération, sans que des données essentielles relatives à leur découverte soient collectées. Très souvent, les éléments nécessaires à l'indentification exacte du site d'origine font défaut.

1. La période 1865 -1901

Les premières découvertes de sites du Haut Moyen Age en Croatie, au Sud de la Slovaquie et en Transylvanie ont intégré la littérature spécialisée à la fin du XIXe siècle. Il s'agit des sites suivants: Sebeş (1865), Veliki Bukovec – cour intérieure du palais Drašković (1870-1871), Kloštar Podravski - „Pijeski" (1885-1890), Deva (1894), Svinjarevci, Gîmbaş - „Măguricea" (1895), Bjelo Brdo – Rue Veneţia (1895-97). En dépit des lacunes caractéristiques aux fouilles de cette période, bien des découvertes ont été sauvegardées et leurs inventaires publiés.

2. La période 1901 -1944

Pendant cette période, parallèlement aux découvertes fortuites, des fouilles sont continuées dans les nécropoles déjà connues: Alba Iulia (1904), Cluj Napoca - Rue Zapolya (1913), Gîmbaş - „Măguricea"(1901, 1911-1912), Hunedoara - „Dealul cu comori"(1910, 1911), Lopadea Nouă - „La Râpe" (1905 -1908), Moldoveneşti – *Château du baron Jósika Gábor.*

En 1944, M. Roska a publié la bouterolle d'épée trouvée à Alba Iulia, dont l'origine remontait, selon lui, au XIe siècle. A la même époque, Novák József a publié quelques pièces (anneaux de tempe, anneaux de tempe en bronze terminés en -s et une bague torsadée), issues d'une collection privée.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

3. La période 1945 - 1989

Après la Seconde Guerre Mondiale, de nouveaux sites seront explorés: Alba Iulia - la cathédrale catholique romaine (1968-1977), Alba Iulia - Canton C.F.R. et l'hôpital vétérinaire (1961-62), Alba Iulia - Rue Vînătorilor (1979-1980), Alba Iulia - „Staţia de Salvare" (1979-1985), Blandiana A (1979-1981), Blandiana - „În Vii" (Blandiana B), Ciumbrud - „Podireu" (1957), Cluj-Napoca - Rue Semenicului (1948), Cluj Napoca – Rue Plugarilor (1985 -86), Deva - quartier *„Micro 15"* (1975), Delekovec - Ščapovo (1975 -1979), Kobasičari - forêt Kozarevac (1967), Mala Subotica – la cour de l'église (1977), Noşlac (1963-1964), Obrež Kalnički - point Prekrižje (1987), Otrovanec - Kopačevac, Selišće, Črlena Klisa, Pîclişa - *„La Izvoare"* (1970, 1972 ?), Popovec Kalničk – point Bregi (1983), Simeria Veche - Săuleşti - „În vii" (1962) - Stari Gradac - colline Kranjčev, Sveti Juraj u Trnju (1985),Velika Horvatska et Vukovar - Lijeva bara (1951 -53).

Les cimetières magyars du Sud-Est de la Slovaquie ont été répertoriés par A. Točik dans un catalogue paru en 1968. Celui-ci comprend aussi quelques découvertes inédites, accompagnées d'excellentes illustrations. Ultérieurement, en 1987, le même auteur a publié une synthèse de ces découvertes, focalisée sur l'inventaire funéraire.

4. La période 1990 – 2005

Cette étape est, sans aucun doute, la plus riche en découvertes relatives à la période des migrations dans l'espace européen. Le nombre de fouilles de sauvegarde ou systématiques a considérablement augmenté: Alba Iulia - Rue Brînduşei (1999, 2001, 2004-2005), Alba Iulia – *Station-service OMV* (2002), *supermarché PROFI* (2003), Orăştie - Dealul Pemilor/ Point X_2 (1992-93, 2000-2005), Orăştie – Dealul Pemilor/X8, Pîclişa - „La Izvoare" (2000 -2001).

En 1996, à l'occasion de l'exposition sur Alba Iulia à l'An Mil, un catalogue a été publié, qui contenait une synthèse des fouilles effectuées sur le site Alba Iulia - „Staţia de Salvare".

Chapitre II

Les Magyars et l'espace européen aux IXe –XIe siècles.

1. Opinions sur la pénétration des Magyars en Transylvanie

A l'état actuel des recherches, plusieurs opinions existent sur la pénétration des communautés magyares en Transylvanie.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Selon K. Horedt, l'arrivée des Magyars en Transylvanie s'est faite en cinq étapes. Dans un premier temps, vers l'an 900, les Magyars atteignent la vallée de la rivière Someşul Mic. La seconde étape correspond à l'occupation de la vallée de la rivière Mureş. Pendant la troisième étape, qu'on place aux alentours de l'an 1100, les Magyars atteignent la vallée de la rivière Târnava Mare, où l'horizon du XIe siècle, caractéristique de la vallée de Mureş, n'a pas pu être identifié. Lors de la quatrième étape, vers 1150, les Magyars atteignent la vallée de la rivière Olt. Dans la dernière étape, vers l'an 1200, leur progression atteint les Carpates Orientaux et Méridionaux.

R. R. Heitel proposait en 1987 trois étapes pour la pénétration des communautés magyares dans l'espace transylvain. La première étape est représentée par une série de sites (Cluj Napoca, Gîmbaş, Lopadea Nouă, Blandiana et Alba Iulia) qui remontent à la première moitié du Xe siècle. La seconde étape est marquée par l'action militaire menée en Transylvanie par le roi arpadien Etienne Ier. Les indices dont on dispose pour cette étape nous aident à établir l'itinéraire des armées d'Etienne Ier: Deva – Alba Iuia – Lernei – Moreşti et la région de Ciuc. Les deux premières étapes ont un caractère violent.La troisième étape commence pendant le règne du roi arpadien Ladislau Ier (1074 - 1095), étant caractérisée par la diffusion vers l'est des cimetières du type Bjelo Brdo, tout au long du XIIe siècle.

Ultérieurement, R. R. Heitel a proposé, dans une étude de synthèse, 3 phases de la pénétration des Magyars en Transylvanie. La première phase, qui coïncide avec ce qu'on appelait déjà l'*„orientalischen Phase"*, a été placée dans le premier tiers du Xe siècle. La deuxième phase commencerait avec l'expédition militaire du roi Etienne Ier contre Gyula et finirait avec le règne de Ladislau Ier (1074-1095).

Entre ces deux phases, on a admis une période de transition, située entre la seconde et la troisième partie du Xe siècle.

La dernière phase correspondrait à la période 1095-1196.

Chapitre III

Horizons culturels en Transylvanie

1. Le groupe Ciumbrud

A la charnière des millénaires, la Transylvanie a constitué une terre d'accueil pour de divers groupes ethniques. Leur fixation dans cette région a été déterminée par les réalités économiques, politiques, sociales ou religieuses du continent européen.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

L'hypothèse d'une présence d'une communauté de Slaves moraves en Transylvanie a été avancée pour la première fois par A. Dankanits et I. Ferenczi (1959). Leurs arguments se fondaient sur les résultats des fouilles de la nécropole de Ciumbrud – *„Podireu"*, où les 32 tombeaux d'inhumation découverts avaient révélé des ornements et des éléments vestimentaires supportant des analogies avec le milieu culturel Stare Mešto. En vertu de leurs caractéristiques, la datation retenue pour cette nécropole a été le début du Xe siècle.

Ces découvertes ont donné lieu à des hypothèses scientifiques des plus intéressantes. Pour M. Comşa, ces vestiges peuvent être attribués à une population de Slaves occidentaux, qui s'est réfugiée en Transylvanie après 906, lorsque l'Etat morave a été démantelé par les Magyars.

M. Rusu a soutenu comme datation du cimetière de Ciumbrud la seconde moitié du IXe siècle, affirmant que les membres de cette communauté auraient été des adeptes de la doctrine de Méthode, qui auraient fui la Moravie après 885, à cause des persécutions exercées à leur endroit par l'évêque Wiching.

Ultérieurement, M. Rusu a réuni les cimetières du IXe et Xe siècles sous le terme de *Ciumbrud - Blandiana B* et le nouveau groupe culturel ainsi défini a été attribué à une population chrétienne roumano-slave.

Les chercheurs hongrois ont attribué le groupe culturel *Ciumbrud – Blandiana* (*Karna - Stumpach*) à une population bulgaro -slave.

K. Horedt a lancé en 1986 le terme de *groupe Ciumbrud*. Son intuition a été correcte, confirmée ultérieurement par les résultats des fouilles d'Orăştie – *Dealul Pemilor / X8* dont la contribution a été décisive pour mieux connaître et définir ce groupe culturel.

Les vestiges caractéristiques de cet horizon temporel ne sont pas les seuls de ce type, car ils font penser à la paire de boucles d'oreilles à plaque sémi-lunaire et chaînettes, découverte dans une tombe à ciste de brique de la phase I du cimetière d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*.

Alexandru Madgearu a réuni les découvertes archéologiques du type Ciumbrud et Blandiana A sous le terme commun de *groupe culturel Alba Iulia – Ciumbrud*, qu'il place entre la seconde moitié du IXe siècle et les premières décennies du siècle suivant.

On suppose que les inhumations du groupe culturel Ciumbrud cessent lors de l'apparition dans cette zone géographique des représentants du groupe Blandiana A.

Selon R. R. Heitel les phases terminales des cimetières Blandiana A et Alba Iulia II sont contemporaines des inhumations de Ciumbrud (fin du IXe – début du Xe siècles) ainsi que d'une des phases du cimetière de Ghirbom.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

A l'état actuel des recherches, le groupe culturel Ciumbrud est illustré par les découvertes du site éponyme et des sites d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"* et d'Orăştie - *Dealul Pemilor X8*.

2. Groupe Blandiana A

Des hypothèses aussi intéressantes ont été formulées à propos du groupe culturel *Blandiana A*, qui doit son nom à la nécropole éponyme Blandiana - *„La brod" (Blandiana A)*. Les premiers vestiges de ce groupe culturel ont été retrouvés par W. Fr. Schuster (1865), la datation retenue étant le IXe, voire le Xe siècles. Dans la zone de la nécropole éponyme, des pièces archéologiques ont été découvertes par hasard, lors de l'inondation des tombes situées sur la rive droite de la rivière Mureş (1954).

Les fouilles systématiques menées en 1981–1982 par Gheorghe Anghel et Horia Ciugudean ont contribué de façon substantielle à une connaissance plus approfondie des caractéristiques de ce groupe culturel. A partir des particularités du rite et du rituel funéraires, on a retenu comme datation les IXe – Xe siècles. Situé au même niveau chronologique que le cimetière II d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*, le cimetière de Blandiana A a été attribué à la civilisation balcano-danubienne.

Des éléments supplémentaires liés à ce groupe culturel ont été découverts lors des fouilles de la nécropole II d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*. Sur la centaine de squelettes retrouvés, beaucoup étaient déposés dans de simples fosses, d'autres dans des cistes en briques romaines réutilisées. Cela vaut aussi pour Blandiana A. La nécropole d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"* se distingue néanmoins par les cassettes de briques où étaient déposés des objets en céramiques et des offrandes animales. M. Comşa a été le premier à déceler un lien entre ces sites et les Bulgares. Il a soutenu d'ailleurs le caractère slavo-bulgare des découvertes de Blandiana et Sebeş, proposant des analogies avec des sites de Bulgarie. Assez récemment, Cs. Szalontai considérait que le plus important foyer bulgare était à Alba Iulia. Dans ce sens, il attribue la première période de la nécropole d'Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"* aux Bulgares et la deuxième aux Magyars. L'étendue du contrôle exercée par les Bulgares sur la région aurait aussi bien pu se limiter aux points-clé de la route du sel, proches de l'embouchure de la rivière Mureş. A la lumière des découvertes archéologiques d'Alba Iulia, Blandiana A et Sebeş, cette hypothèse paraît tout à fait vraisemblable.

Attribuer ce groupe culturel à la *civilisation balcano-danubienne*, connue également sous le nom de *culture Dridu* semble pourtant un rapprochement forcé. De même, parler d'une culture *Dridu-Alba Iulia* ne ferait qu'ouvrir la voie à la confusion.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

En échange, la nécropole Blandiana B, a été classée dans la première moitié du Xe siècle, en vertu de ses spécificités, qui ont contribué par la suite à la formation de la culture Bjelo Brdo. R. R. Heitel considère ce site, contemporain de celui d'Alba Iulia, une nécropole du type *Dridu–Alba Iulia*. Ultérieurement, le site a été incendié pendant la seconde décennie du Xe siècle. L'état actuel des recherches nous autorise à penser que, pour se référer à l'espace transylvain, la notion de *groupe culturel Blandiana A* est beaucoup plus correcte.

3. Le groupe Cluj

La première vague de la pénétration des Magyars en Transylvanie a été dénommée par K. Horedt *groupe Cluj*, selon la nécropole éponyme de Cluj-Napoca – *Rue Zápolya*, étudiée en 1911 et 1941–1942. Caractéristiques pour ce groupe culturel, fortement influencé par l'art des populations des steppes, sont les pièces d'armement et de harnachement déposées dans les tombes avec des offrandes des chevaux. On peut attribuer au groupe Cluj les découvertes d'Alba Iulia – *„Stația de Salvare"*, Cluj Napoca – *Rue Pata*, Cluj Napoca – *Rue Gen. Vasile Milea*, Gîmbaş (?), Deva (?) et Lopadea Nouă.

4. La culture Bjelo Brdo

La zone de diffusion de la culture Bjelo Brdo comprend le bassin des Carpates, l'actuelle Hongrie, le nord de l'Ex-Yougoslavie (entre les rivières Drave et Save), le bassin du Danube, la Transylvanie, l'Ouest de la Roumanie et le Sud-Ouest de la Slovaquie. Selon *Z.* Váňa, l'an 950 représente une date *ante quem non* pour le début de la culture Bjelo Brdo, qu'il place, lui, un peu plus tard. Il distingue trois étapes dans l'évolution de cette culture: la première étape (975-1025, l'étape moyenne (1025-1075) et l'étape tardive (1075-1200). B. Szőke accepte en général la datation de la culture Bjelo Brdo entre la seconde moitié du Xe siècle et le XIIe siècle, ainsi que la présence de certaines composantes slaves. Selon J. Giesler, dans l'évolution de la culture Bjelo Brdo on peut distinguer deux étapes: *Bjelo Brdo* I et *Bjelo Brdo* II, à l'intérieur desquelles on a identifié des phases plus anciennes ou plus tardives: *la haute période Bjelo Brdo* I et *la période Bjelo Brdo* II *tardive*.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Chapitre IV

La cité de Bălgrad aux alentours de l'An Mil. Repères historiques et archéologiques

Une étude séparée consacrée à l'antique Apulum a été décidée surtout en vertu du rôle politique que cette ville tient pendant la période des migrations et du Haut Moyen Age, mais aussi à cause de la complexité des découvertes archéologiques.

Les premiers renseignements sur Alba Iulia sont liés aux références faites à Gylas (Gylas I), à la moitié du Xe siècle. Des informations sur Geula et les événements de la charnière des millénaires sont fournies par la *Gesta Hungarorum* d'Anonymus, *Chronicon Pictum Vindobonense, Chronicon Posoniense, Chronicon Monacense* et *Chronicon Henrici de Mügeln*. *Chronicon Hungaricum* de Simon de Keza parle d'un certain Jula, l'un des capitaines d'Arpad.

L'un des épisodes riches en connotations pour l'histoire de la Transylvanie est sans doute la christianisation du prince Gylas (Gyla, Gyla Ier) vers 950, événement signalé aussi par les chroniqueurs byzantins Skylitzes, Kedrenos et Zonaras. L'empereur Constantin VII Porphyrogénète lui a accordé le titre de *patricius* et lui a désigné un compagnon dans la personne de Hiérotheus, qui avait été ordonné prêtre par le patriarche Théophilactos.

Mircea Rusu identifie le prince Gyula, christianisé à Constantinople, au duc Gyula (*dux magnus et potens*) ou *rex Iulus*, respectivement Geula, neveu de Tuhutum. Le deuxième Gyula, sur lequel les chroniques ne sont pas très exactes, pourrait être le même personnage que Dobuca. Il est très probable que ce deuxième Gyula fût le fils de Charlotte, la seconde fille de Gyula Ier. Il avait probablement reçu le nom de Gyula de Dobuca pour ne pas être confondu avec son grand-père Gyula Ier et, respectivement, son oncle, Gyula II.

L'emplacement de l'archevêché de Hiérotheus et la zone où il a mené son œuvre missionnaire a généré d'amples controverses. Une partie des chercheurs qui ont traité ce sujet, ne serait-ce qu'au passage, penchent à croire que l'archevêché de Hiérotheus se trouvait à Alba Iulia. Selon Alexandru Madgearu, Hiérotheus a dû déployer son œuvre missionnaire dans les actuels comtés de Csongrád et Békés, ainsi que dans le Nord-Ouest du Banat et dans la Plaine d'Arad. A la lumière de ces arguments, la rotonde d'Alba Iulia est désormais datée de la seconde moitié du IXe siècle.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

L'analyse de la circulation des monnaies byzantines au confluent des rivières Mureş et Tisza a détérminé Ana - Maria Velter à rallier le point de vue exprimé assez récemment par Alexandru Madgearu.

Gyula Kristó est, lui, l'adepte d'une théorie différente relative à Gyula et la zone géographique où Hiérotheus mène son activité de mission. Il considère qu'on ne peut parler d'un siège épiscopal à Alba Iulia qu'à partir du dernier quart du XIe siècle. Le siège du pouvoir de Guyla a été placé par Kristó dans le Nord de la Transylvanie ou Tisztantúl. L'auteur fonde sa conclusion sur le nombre important de monnaies byzantines découvertes dans cette zone géographique. Le premier Gyula est celui qui a participé à l'installation des Magyars et qui a probablement détenu la seconde position dans la hiérarchie de son peuple.

Le second Gyula serait alors un personnage historique christianisé à Constantinople en 956, qui aurait introduit le rite byzantin dans le Bassin des Carpates. En échange, le siège du pouvoir de Kéan est placé au Sud de la Transylvanie, où perdurait depuis le IXe siècle une domination bulgare.

Dans le Nord de la Transylvanie, où l'on veut placer le siège du pouvoir de Gyula, on ne retrouve pas pourtant la diversité funéraire qu'Alba Iulia recèle à partir du Xe siècle.

A notre avis, les recherches archéologiques menées pendant les dix dernières années à Alba Iulia soutiennent l'existence d'un centre politique majeur, ainsi que l'influence exercée par le monde byzantin. Sans esprit partisan, nous soutenons l'existence à Alba Iulia d'un important centre politique, pourquoi pas même celui de la «*voïvodie de Bălgrad*»!

Chapitre V

Aspects du rite et du rituel funéraires

On connaît aussi d'autres coutumes relatives aux sépulcres du Xe et XIe siècles:

- morceaux de calcaire et de gravier placés des deux côtés du squelette: Moldoveneşti M. XIII.
- une pierre placée sous la nuque du défunt: Blandiana B et Cluj Napoca – *Rue Zapolya*: M. 4.
- morceaux de bois placés près de la calotte du crâne: Alba Iulia – *Rue Brînduşei*: M. 63, Moldoveneşti: M. XVI et Orăştie – *Dealul Pemilor X8*: M. 8.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

La première phase de la nécropole d'Alba Iulia - *„Staţia de Salvare"* contient quelques éléments caractéristiques. A part les inhumations dans de simples fosses de forme rectangulaire, on a utilisé également des cassettes / cistes en brique romaine. Les traces d'offrandes de viande consistent dans des ossements ovins et caprins placés près du crâne ou des membres inférieurs du défunt. Le matériel céramique déposé dans les tombes était représenté par un ou deux récipients (on a pu remarquer une association entre un bol gris ou ocre et un pot globulaire ou une cruche en forme d'amphore). Lors de la seconde phase, on distingue aussi d'autres types de sépulcres, couvertes de pierres et fragments de briques, de blocs calcaires façonnés ou pseudo-cistes. S'y ajoutent les cercueils ou les fosses tapissées de bois.

Dans la nécropole d'Alba Iulia - *Rue Brînduşei* on a pu répertorier trois types de tombes: simples fosses rectangulaires creusées dans le sol stérile, fosses bordées de fragments informes de calcaire (disposés près de la calotte crânienne, du bassin ou des membres inférieurs) ou bien des tombes recouvertes par des fragments de calcaire, parfois même par des blocs façonnés, dont les dimensions sont appréciables. L'inventaire funéraire ne compte aucune pièce d'armement ou de harnachement. Des éléments de rite et rituel funéraires similaires ont été identifiés lors des fouilles systématiques effectuées par M. Blăjan dans la nécropole d'Alba Iulia – *„Izvorul Împăratului"*. A part les simples fosses rectangulaires, aux angles arrondis, il y a eu aussi de cas où soit le défunt était entouré de morceaux de pierre (calcaire, grès) ou de briques fragmentaires réutilisées, soit il était mis dans un cercueil en bois.

Notre opinion à ce sujet, soutenue par les résultat des recherches archéologiques, c'est que les cassettes de brique sont utilisées à Alba Iulia jusqu'aux premières décennies du Xe siècle au plus tard. Après cette période, leur utilisation n'est constatée que pour la fin du XIe siècle.

L'offrande animale déposée dans les tombes à l'époque des migrations est assez variée. Les fouilles on mis au jour des œufs, des ossements de chevaux, porcins, bovins, ovins et espèces caprines. Ces indices suggèrent l'existence de certains sacrifices ou

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

cérémonies funéraires dans les communautés humaines de la région, du IXe au XIe siècles.

1. L'offrande de chevaux

Dans le cas des communautés nomades du Xe siècle, on a identifié des tombes contenant des offrandes de chevaux. Ce type d'offrandes a été analysé par Csanád Bálint, qui a propose leur classement en cinq groupes différents, selon leur principales caractéristiques: I – cheval harnaché; II – peau du cheval posée aux pieds du défunt; III – cheval empaillé; peau repliée (les membres du cheval sont rapprochés ou superposés) et V – peau du cheval déployée.

Selon certains chercheurs, le renoncement graduel au sacrifice des chevaux semble être motivé par la situation matérielle précaire, qui n'autorisait plus la perte d'un animal si précieux. En échange, les tombes à offrande de cheval sont plus fréquentes à la charnière des millénaires et possèdent un inventaire funéraire beaucoup plus riche.

Pour Csanád Bálint, le renoncement au sacrifice du cheval a été déterminé tant par l'appauvrissement de la population, qui a donné à cet animal une forte valeur économique, que par la diffusion du christianisme.

Un cas à part est représenté par l'une des découvertes faites sur le site Blandiana – *„La brod* "/ M. 2, où, à environ 30 cm des membres du défunt, on a retrouvé un squelette complet de cheval, le crâne et les membres antérieurs d'un bovidé, un crâne et des os d'ovi-caprins, plus un autre crâne de cheval. Le squelette de cheval était accompagné de pièces de harnachement.

Le dépôt d'un squelette complet de cheval est une coutume qu'on retrouve également dans d'autres nécropoles du Xe siècle, telles que: Balatonselle, Gerendas, Oroszvár, Sárgabogárd, Szeged et Szeghalom, alors que l'inhumation rituelle d'un bovin (comme à Sárgabogárd et Komarom-Szentpeter) a le but de protéger les morts et les vivants.

Des ossements de chevaux (crâne ou membres) et des pièces d'armement ont été également identifiés dans la phase II de la nécropole d'Alba Iulia – „*Stația de Salvare"*.

La même coutume a été signalée dans la région de Crişana, à Vărşand – *„Movila dintre vii"* - M. 33. A gauche de la dépouille du défunt on a retrouvé le crâne et les membres d'un cheval, ainsi que des pièces de harnachement.

Selon la typologie proposée par Csanád Bálint, on peut inclure dans le groupe I les sites de Cluj Napoca – *Rue Zápolya* / M. 8 (?), Deva – *Micro 15* / M. 3 et Orăştie – *Dealul Pemilor / Point X_2* / M. 6 et M. 7.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Le groupe II est représenté par les sites de Cluj Napoca – *Rue Zápolya* / M. 1, M. 4 et M. 6. On ne dispose pas d'informations liées à la disposition des restes de chevaux dans les nécropoles d'Alba Iulia - *„Staţia de Salvare"* et Cluj Napoca – *Rue Plugarilor*, mais, très probablement, ces dépôts appartiennent à l'un de ces deux types.

Le dépôt d'offrandes de chevaux à côté du défunt a été également révélé dans des cimetières du Sud-Ouest de la Slovaquie. Le crâne et les membres du cheval étaient d'habitude déposés aux pieds du défunt. L'offrande de chevaux a été signalée à Bánov (Rég. Nově Zámky), Červeník (Rég. Trnava), Dolný Peter II (Rég. Komárno), Imel (Rég. Komárno), Lipová - Ondrochov (Rég. Nově Zámky), Marcelová (Rég. Komárno), Nesvady (Rég. Komárno), Sered I et Sered II (Rég. Galanta), Skalica (Rég. Senica) et Vojnice (Rég. Komárno).

Les tombes du Sud-Ouest de la Slovaquie dotées d'offrandes de chevaux peuvent rentrer dans le groupes I et II.

Le groupe I est illustré par les découvertes suivantes: Červeník (Rég. Trnava)/ M. 9, M. 11, Dolný Peter II (Rég. Komárno) / M. 60, M. 107, Prša (Rég. Lučenec)/M. 100, Sered I et II (M. 3/52, M. 2/53, M. 8/53, M. 2/54, M. 2/55, M. 7/55, M. 11 /55) et Sered II / M.2.

On peut placer dans le deuxième groupe les découvertes de Bánov (Rég. Nově Zámky)/ M. 27 et M. 28, Červeník (Rég. Trnava) / M. 5 et M. 7, Dolný Peter II (Rég. Komárno)/M. 61, Nesvady (Rég. Komárno)/ M. 1 et M. 2, Prša (Rég. Lučenec)/M. 103, Sered I (Rég. Galanta)/ M. 1/52, M. 6/53, M. 15/53, M. 18/53, Sered II / M. 3/54, M. 4/55, Skalica (Rég. Senica), Vojnice (Rég. Komárno) / M. 5 et Zemianska Olča (Rég. Komárno)/ M.8

2. L'offrande d'œufs

L'offrande d'œufs apparaît dans les nécropoles du Xe siècle. Elle est placée à proximité des organes génitaux et des articulations. On recense deux ou trois cas par nécropole. Ce type d'offrande apparaît notamment dans les tombes d'enfants, dans des nécropoles de la classe moyenne, et, plus rarement, dans les sépultures des adultes.

En Transylvanie, Slovaquie et Hongrie, l'offrande d'œufs est surtout connue grâce aux découvertes d'Alba Iulia - *„Staţia de Salvare"*, Alba Iulia - *„Izvorul Împăratului",* Alba Iulia – *Rue Brînduşei*: M. 15 et M. 17, Letkés - *Téglaégető*, Malé Kosihy, Szegvár - *Oromdűlő* et Szob – *Kiserdő*.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Le plus souvent, l'offrande d'œufs a été déposée à côté du membre inférieur gauche du défunt.

3. Ofrande de volailles: Cluj Napoca – *Rue Zapolya*: M. 4 .

4. Offrande de porcins: Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"* et Cluj Napoca – *Rue Zapolya*: M. 3.

5. Offrande de bovins: Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"* et Blandiana A: M. 2 .

6. Offrande d'ovi-caprins: Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*, Blandiana A: M. 2, M. 4, M. 5 et M. 6 .Ce type d'offrande apparaît en Transylvanie uniquement dans les communautés bulgares. En échange, les restes d'œufs sont présentes tant dans le milieu autochtone que dans les milieux byzantins ou bulgares. Dans le groupe culturel Ciumbrud, l'offrande animale fait complètement défaut.

Pour les XIe et Xe siècles, on constate quelques modifications dans le rite et le rituel funéraires: ni les pièces d'armement ou de harnachement, ni l'offrande de chevaux n'apparaissent plus. A partir de cette période on commence à déposer « *l'obole de Charon* ».

Cette période est représentée par les nécropoles d'Alba Iulia – *Rue Vânătorilor*, Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Bjelo Brdo – *Rue Veneţia*, Deva, Hunedoara – *„Dealul cu comori"*, Moldoveneşti – *Le jardin du château Jósika Gábor*, Pîclişa - *„La Izvoare"*, Simeria - *„În vie"* et Svinjarevac.

7. La trépanation

La trépanation symbolique ou dans un but médical a été fréquemment pratiqueé pendant le Xe siècle, aussi bien chez les hommes que chez les femmes ou les enfants. Cette coutume s'est diffusée surtout dans la moitié Est de la Hongrie, principalement sur le cours supérieur de la rivière Tisza. Les cas sont rares où, dans un même cimetière, la trépanation symbolique et la trépanation à but médical apparaissent conjointement.

La trepanation crânienne a été pratiquée dans l'espace magyar à Aldebrő - Mocsáros (Com. Heves), Besenyőtelek (Com. Heves), Budapest -Pestszentlőrinc - Gloriett (Com. Pest), Budapest - Soroksár - I (Com. Pest), Budapest - Soroksár - II (Com. Pest), Dabas - Alsódabas (Com. Pest), Dunavarsány (Com. Pest), Egiyek - Ohat - Pusztakocs (Com. Hajdú Bihar), Heves (Com. Heves), Jászszentandrás - Járástanya (Com. Szolnok), Karos (Com.Borsod - Abaúj - Zemplén), Nagylók - Erdőmajor (Com. Fejér), Rád - Kishegy (Com. Pest), Rétközberencs (Com. Szabolcs -

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Szatmár), Tatabánya (Com. Komárom), Tiszaeszlár - Bashalom - Fenyvestábla (Com. Szabolcs - Szatmár), Berekböszörmény -Református templom, Ibrány - Esbó - Halom/M. 53, Mesteri - Intapuszta / M. 3, Sárrétudvari - Hízóföld/M. 179, Sárrétudvari - Poroshalom/M. 1 et Szegvár - *Oromdűlő*.

Dans l'espace roumain, des cas de trépanation crânienne ont été découverts à Hunedoara - *„Dealul cu comori"*/ M. XXIV et Timişoara - *„Cioreni"/* M. 8 (un homme d'environ 35-40 ans), où le défunt présentait sur la partie antérieure du crâne la trace d'une trépanation guérie.

Chapitre VI

Le matériel archéologique

1. Ornements et éléments vestimentaires

Du point de vue fonctionnel, les ornements du corps peuvent être classés en plusieurs catégories

1.1. *ornements pour les cheveux et les oreilles*: anneaux de tempe, anneaux de tempe terminés en -s, boucles d'oreilles à spirale conique, boucles d'oreilles en forme de *„raisin"(formes 17 a – 17 b Giesler)*;

1.2. *ornements pour les bras et les doigts*: bracelets simples, torsadés, à tête d'animal stylisée, anneaux simples, torsadés, à chaton, ou anneaux sigillaires (forme 37);

1.3. *ornements à mettre autour du cou*: sautoirs simples ou torsadés (formes 1 a, 1b Giesler), colliers, munis parfois d'un pendentif central, des pendentifs, des amulettes et des petites croix-reliquaire;

1.4. *accessoires vestimentaires*.

2. Pièces d'équipement militaire et objets ménagers

2.1.Carquois

Les carquois ne sauraient pas manquer des inventaires funéraires caractéristiques aux populations nomades. Des restes de carquois ont été découverts aussi bien en Hongrie qu'en Transylvanie ou dans le Sud-Ouest de la Slovaquie. Les pointes des flèches ont été déposée soit dans les carquois, soit en bouquet, leur forme ou leur nombre pouvant différer.

Des carquois et des pointes de flèches ont été prélevés dans les cimetières d'Alba Iulia – „*Staţia de Salvare*", Cluj Napoca – *Rue Zápolya*, Orăştie – *Dealul Pemilor /X2*, Vukovar – *Lijeva bara*, Kiszombor B / M. 2, Mindszent – Koszorús–dűlő / M.2, Szentes -*Szentlászló*/M. 6, Szentes – *Bórbasföld* / M 15 et M. 20.

Des morceaux de fer ont été retrouvés dans des carquois dans les régions de Banat et Crişana, sur les sites de Dudeştii Vechi - *„Movila lui*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Dragomir", Timişoara - *Cioreni*, Voiteni et Vărşand - *„Movila dintre vii"*. Des pointes de flèches de différentes formes ont été également retrouvées à Gîmbaş –"*Măguricea"*, Deva – *Micro 15*, Chotín /M.74, Sered I/M.6, Sered II / M.7/55 et Kosúty, Bánov / M. 27, Cerveník/M. 1 et Nesvady/M. 2.

2.2. Arcs

Les plaques en os appliquées sur la partie médiane ou aux extrémités des arcs sont assez fréquentes dans les tombes des guerriers. Ces plaques sont simples ou bien décorées de fines incisions ou de cercles ayant un point au centre.

On connaît aussi des plaques en os appliqués sur les arcs, en provenance de Transylvanie, du Sud-Ouest de la Slovaquie ou de Croatie: Alba Iulia –"*Stația de Salvare"*, Bánov / M. 16, 20, 27, 28, Ondrochov/M.4, Nesvady/M.2, Sered I /M.1/52, M. 6/52, 7/53, M. 8/53, 14/53, M. 14/53 et Sered II /M.4/55, M.7/55 et Vukovar – *Lijeva bara*

2.3.Sabres

La présence des sabres dans les cimetières de Transylvanie peut être documentée uniquement pour les sites: Blandiana –*„În vii"*, Gâmbaş – *„Măguricea"*, Cluj Napoca -*Rue Zápolya* /M.1, M.4, M.6 et M.10, *Rue Plugarilor*. Les sabres découverts à Cluj Napoca – *Rue Zápolya* et à Gîmbaş –*„Măguricea"*/M.1 appartiennent au type I A Kirpičnikov.

Dans le Sud-Ouest de la Slovaquie on a découvert des sabres à Zemianska Olča / M.8, Sered I / M.1/57 et Nesvady/M.1. Les sabres découverts à Zemianska Olča et Sered I appartiennent au type I A Kirpičnikov.

Le sabre de Trnovec nad Váhom – *Horný Jatov*/ M. 183, portait sur sa poignée des plaquettes d'os, sur lesquelles figuraient des dessins en forme de cœur ou de palmette. Ce sabre peut être assimilé au type III Kirpičnikov.

2.4. Epées

Les différents types d'épées, dotées de double tranchant, sont assez fréquents dans les inventaires funéraires des tombes des guerriers.

On peut mentionner quelques épées du type X, Y Petersen à Deva - *Micro 15,* Dolný Peter II – *Kisrét* (Rég. Komárno)/ M. 61, Galanta – *Mátšukovo*, Tornóc / Trnovec nad Váhom (Rég. Galanta), Sered II / M. 7/55 - *Dealurile Mácsedi*, Marcelová / Marcelháza (Rég. Komárno), Červenik / Vágveresvár (Rég. Trnava).

2.5.Haches de guerre

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Parmi les pièces d'armement découvertes dans des nécropoles, les plus fréquentes sont les haches de guerre. En Transylvanie, on peut distinguer deux types de haches, qu'on retrouve souvent dans les tombes des guerriers.

Le premier type – et le plus ancien – comporte une partie active plus large que le reste et allongée vers le manche. L'orifice destiné à l'emmanchement a une forme assez allongée. Sa découverte à l'intérieur du groupe Cluj indique comme datation possible la première moitié du Xe siècle. Ce type de hache peut être classé dans le type III Ruttkay et commence à être utilisé après la seconde moitié du IXe siècle.

Des exemplaires semblables découverts en Russie ont été classés dans le type VIII Kirpičnikov et datés de la période comprise entre le XIe et XIIe siècles. De tels exemplaires ont également été retrouvés à Cluj Napoca – *Rue Pata* et Gîmbaş –*„Măguricea"*.

Pour ce premier type, des analogies peuvent être établies avec des glaives découverts dans les nécropoles de Demkóhegy, Dudeştii Vechi - *„Movila lui Dragomir"*, Hajdúszoboszló - Árkoshalom et Püspökladány - Eperjesvölgy.

Un deuxième type de glaive a été identifié à Alba Iulia – „Staţia de Salvare", Deva – *Micro 15* et Orăştie – *Dealul Pemilor/X2*. Il est caractérisé par une forme plus svelte et une partie postérieure allongée, à section carrée.

La partie active a un tranchant large et se recourbe progressivement vers l'emmanchement. Ces haches correspondent au type I Kirpičnikov et sont propres à la Russie du XIe au XIIIe siècles.

Du point de vue chronologique ce type de hache rentre dans les inventaires funéraires le plus probablement après la moitié du Xe siècle.

2.6. Etriers

Dans la catégorie des pièces de harnachement, on distingue une grande variété d'étriers.

Des étriers ont été découverts à Orăştie – *Dealul Pemilor X2*, Szentes -*Borbásföld*, Dolný Peter II, Deva – *Micro 15* (type IV – 3 Ruttkay), Cluj Napoca – *Rue Zápolya* (type V -1 Ruttkay), Alba Iulia – "*Staţia de Salvare"*, Blandiana -"*La brod"* (type IV – c Ruttkay), Sered I / M.1 /57 (type IV – 2d), Červeník / M.5 (IV -2), et Sered II / M. 2, 5 / 54 (IV -2).

2.7. Mors

Dans les tombes des guerriers on a retrouvés deux types de mors –

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

articulés et non-articulés (types II et III Ruttkay) – à Alba Iulia –"*Staţia de Salvare"*, Blandiana – *La brod*, Cluj Napoca – *Rue Zápolya*, Orăştie - *Dealul Pemilor X2*.

Dans le Sud-Ouest de la Slovaquie on peut distinguer deux types de mors articulés. On peut inclure dans un premier groupe les mors articulés du type II Ruttkay, qui comprend des pièces du Xe siècle découvertes à Bánov (Rég. Nové Zámky), Červenik (Rég. Trnava), Dolný Peter II (Rég. Komárno), Imel (Rég. Komárno), Prša (Rég. Lučenec), Sered I et Sered II (Rég. Galanta) et Vojnice (Rég. Komárno).

Le deuxième groupe est composé de mors articulés à frein, dont il existe plusieurs versions. Le mors découverts à Nesvady appartient au type I – 5 Ruttkay. A Sered on a retrouvé deux sortes de freins I - 2 et 4. Les variantes I -1, 2 (?) et 3 apparaisset aussi à Kosúty et Nesvady.

2.8. Couteaux

Dex couteaux entiers ou fragmentaires ont été identifiés dans des inventiares funéraires de la période allant du IXe au XIe siècles, sur les sites d'Alba Iulia - *Rue Brînduşei*, Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*, Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*, Alba Iulia – *l'hôpital vétérinaire*, Blandiana A, Blandiana – *„În Vii"*, Dolný Peter II, Moldoveneşti, Pîclişa – *„La Izvoare"*, Sebeş et Vukovar - *Lijeva bara*.

2.9. Pierres à feu et briquets

Les pierres à feu et les briquets sont des objets fréquents dans les découvertes faites dans les nécropoles du Xe et XIe siècles.

Des morceaux de pierres à feu et des briquets ont été retrouvés dans les cimetières d'Alba Iulia – *Rue Brînduşei* / M.6/1997, Alba Iulia – *„Staţia de Salvare"*, Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*, Blandiana –*„În Vii*", Červenik (Rég. Trnava), Cluj Napoca - *Rue Zápolya*, Deva - *Micro 15*, Gîmbaş –*„Măguricea",* Nesvady (Rég. Komárno) / M. 1, Sered I (Rég. Galanta) – M. 1/52, M. 8/53 et Vukovar – *Lijeva bara*.

2.10.Anneaux triples en bronze pour répartir les courroies

Parmi les pièces de harnachement on remarque aussi les anneaux triples en bronze pour répartir les courroies. Ces pièces apparaissent fréquemment dans les inventaires funéraires des tombes appartenant à des guerriers. On connaît à ce jour de tels anneaux à Alba Iulia et Dolný Peter II.

2.11. Céramique

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Jusqu'au XIe siècle, le matériel céramique apparaît dans l'inventaire funéraire, étant utilisé dans des cimetières différents du point de vue ethnique ou confessionnel.

Si dans les cimetières du groupe culturel Ciumbrud le matériel céramique n'apparaît pas, la situation est toute autre dans les nécropoles du groupe culturel Blandiana A. On y trouve un ou deux récipients, différents du point de vue typologique.

Par rapport à la période précédente, au Xe siècle, un seul récipient est posé en offrande, dont les dimensions sont modestes. Durant ce siècle, les récipients polis en forme d'amphore et les récipients globulaires munis de deux anses ne se retrouvent plus parmi les objets en céramiques déposés en offrande dans les tombes. Plusieurs cas ont été répertoriés, selon la disposition du récipient en céramique à l'intérieur des tombes:

1. *à droite des pieds*: Cluj Napoca - *Rue Zápolya*: M. 2, M. 3, M. 5; Cluj Napoca – *Rue Plugarilor*, Prša (Rég. Lučenec) / M.43.
2. *à gauche des pieds*: Prša (Rég. Lučenec) / M. 76, 101.
3. *près du crâne*: Sered II (Rég. Galanta).
4. *à droite du crâne*: Alba Iulia – *Rue Brînduşei*: M. 9 / 97, M. 12 / 97, M. 5 / 99, M. 8 / 2001; Alba Iulia – *nécropole III* .
5. *à gauche du crâne*: Bánov (Rég. Nové Zámky).
6. *à côté du mollet gauche*: Alba Iulia – *Rue Brînduşei*: M. 14 / 97, M. 15 / 97, M. 16 / 97, M. 22 / 99; Blandiana B: M. 4 .
7. *près du bassin:* Alba Iulia – *Rue Brînduşei*: M. 2 / 99, M. 4 / 99.
8. position non-précisée, à cause du dérangement du site: Bánov (Rég. Nové Zámky)/ M. 18, 25.

2.12. Monnaies

Dans l'espace européen du Xe et XIe siècles la coutume de la monnaie déposée dans les tombes est de plus en plus fréquente. Cette pratique en est précédée par une autre: le dépôt de la moitié inférieure d'un double pendentif cordiforme.

Si en Transylvanie seules des monnaies arpadiennes ont été déposées, en Pannonie et dans le Sud-Ouest de la Slovaquie on a également retrouvé des monnaies d'Europe de l'Ouest ou arabes.

Selon *S. Tettamanti*, on peut distinguer 10 dispositions possibles de l'obole à l'intérieur des tombes. Le dépôt de plaques métalliques sur les paupières ou dans la bouche du défunt précède la pratique de l'obole. IL s'agit d'une pratique propre aux populations finno-ougriennes, censée protéger les vivants contre le regard néfaste du défunt.

La pénétration des premières émissions monétaires magyares en Transylvanie est sans aucun doute liée à l'expansion de l'Etat arpadien vers

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

l'Est. Le seul type de monnaie attesté par les découvertes faites en Transylvanie porte sur l'avers la légende *STEPHANVS REX* et sur le revers celle de *REGIA CIVITAS*.

Des monnaies de l'époque d'Etienne Ier (997 -1038), appartenant au type CNH 1, ont été découvertes à Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Alba Iulia - *Collection Anton Triest,* Alba Iulia - *Collection Bela Cserni,* Bögöt (Kom. Vas), Dolný Peter II, Gerendás (Kom. Békés), Hodoni – *„Pocioroane"*, Hunedoara – *„Dealul cu comori"*, Malé Kosihy (Slovaquie), Moldoveneşti, Szabolcs, Szombathely – *Szent Márton templom* (Kom. Vas) et Pîclişa – *„La Izvoare"*.

Parmi les monnaies de l'époque du roi Pierre (1038-1041; 1044-1046), on peut énumérer celles d'Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Biharkeresztes – Ártánd – *„Nagyfarkasdomb"*, Bjelo Brdo – *Rue Veneţia* (Croatie), Bögöt (Kom. Vas), Csanytelek – *Dilitor,* Dăbîca, Ellend – *Nagygödör,* Gerendás (Kom. Békés), Hunedoara – *„Dealul cu comori"*, Moldoveneşti, Pîclişa – *„La Izvoare"*, Püspökladány-Eperjesvölgy et Vladimirescu. Leur présence a été constatée aussi dans les trésors découverts à Lancrăm (Dép. Alba) et Slimnic (Dép. Sibiu).

Assez rares en Transylvanie sont les émissions monétaires d'Aba Samuel (1041-1044), qu'on a retrouvées uniquement dans deux nécropoles: Alba Iulia – *„Staţia de Salvare" et* Moldoveneşti – *Jardin du château Jósika Gábor*.

En ce qui concerne les monnaies de l'époque d'André Ier (1046-1060) deux types s'avèrent les plus fréquents H 8 et H9 Kovács.

Ces monnaies sont fréquentes dans des découvertes fortuites, des nécropoles ou des collections: Alba Iulia – *„Staţia de Salvare",* Alba Iulia – *Rue Vînătorilor*, Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Alba Iulia – *Collection Anton Triest,* Biharkeresztes – Ártánd – *„Nagyfarkasdomb"*, Bjelo Brdo – *Rue Veneţia,* Bögöt (Kom. Vas), Čakajovce (Slovaquie), Csanytelek – *Dilitor*, Dolný Peter II, Ellend – *Nagygödör,* Ellend – *Szilfa,* Hunedoara – *„Dealul cu Comori"*, Hurbanovo – *Bohatá* (Slovaquie), Moldoveneşti, Pécs – *Vasas,* Mlynárce, Pîclişa – *„La Izvoare"*, Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* (Kom. Vas), Szabolcs et Szegvár – *Oromdűlő* et Velké Hostěrádky (Rép. Tchèque).

Beaucoup plus nombreuses sont les monnaies datant de l'époque de Bela Ier (1060 – 1063): cimetières d'Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Alba Iulia – *Rue Vînătorilor,* Bjelo Brdo – *Rue Veneţia,* Hunedoara – *„Dealul cu Comori"*, Malé Kosihy (Slovaquie), Moldoveneşti, Püspökladány - Eperjesvölgy, Vladimirescu et Svinjarevac.

Les émissions de monnaies du roi Salomon (1063-1074) sont présentes à Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Alba Iulia – *Rue Vînătorilor,* Alba

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Iulia – *Collection Anton Triest,* Hunedoara – *„Dealul cu Comori”*, Moldoveneşti, Püspökladány – Eperjesvölgy, Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* (Kom. Vas) et Szegvár – *Oromdűlő*.

Les monnaies frappées sous Ladislau Ier (1077-1095) figurent parmi les plus répandues. Des monnaies de l'époque de Coloman (1095-1114), ont été identifiées à Alba Iulia – *la cathédrale catholique romaine*, Alba Iulia – *Collection Anton Triest,* Bărăbanț (Alba Iulia), Dăbîca, Foieni (Dép. Satu Mare), Košùty (Rég. Galanta)/M. 27, Sînmiclăuş et Sorokpolány – *Berekaljai, Kápolnai út* .

Les monnaies byzantines sont en général représentées par des émissions de l'époque de Constantin VII Porphyrogénète et Romain II (948 - 959). On remarque, dans cette catégorie, les monnaies découvertes à Hunedoara – *„Dealul cu Comori”*, Vukovar – *Lijeva bara,* Szentes - *Borbásfőld*, Hódmezövásárhely – *Kopáncs,* Kiszombor et Szob – *Kiszerdő*.

A Prša (Rég. Lucenec) / M. 101, le défunt avait dans la bouche un dirham arabe à double perforation, émis sous Nasr II ibn Ahmed - Chalif Muqtadir (913 -932). A Sered I, M. 1/53 (Rég. Galanta), on a récupéré une monnaie en argent pourvue de perforations, provenant de Milan, de l'époque de Hugues de Provence (926-945). En 1956, dans la nécropole de Sered I, ont été découvertes d'autres monnaies, elles aussi perforées, ayant le même émetteur.

Autour du crâne de cheval déposé à Vojnice - M. 5 (Rég. Komárno), il y avait 7 monnaies en argent perforées et deux pièces incomplètes – 4 monnaies du type Milan – Hugues de Provence (926-945); 2 du type Pavie – Hugues et Lothaire II (932-950); 1 monnaie du type Milan – Bérenger (888-924) et 1 monnaie du type Milan – Lothaire II (945-950); 2 exemplaires Vérone – Hugues et Lothaire II (931-950); 1 exemplaire Milan – Lothaire II (945 – 950), 1 exemplaire Milan – Hugues et Lothaire II (2-2.1 cm).

D'autres types de monnaies, munies de deux ou trois perforations, ont été signalés à Červenik – M. 3 (Rég. Trnava). Elles ont été découvertes à côté de la calotte crânienne, du bras et du coude gauche. Trois de ces pièces sont fragmentaires et leur légende est illisible. Les autres appartiennent aux types suivants: 4 exemplaires Vérone – Lothaire II (945-950).

En 1889, à Mudroňovo (Rég. Komárno), ont été découverts deux dirhams sassanides perforés.

Des monnaies du roi Boleslav II (967-999), à double perforation ou dépourvues de toute perforation, ont été mises au jour à Košúty (Rég. Galanta) et Dolný Peter II (Rég. Komárno) /M. 89.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

La perforation des monnaies et leur réutilisation comme ornements ou accessoires vestimentaires est une pratique fréquente aux Xe et XIe siècles.

Chapitre VIII

Conclusions

Au IXe siècle, un certain secteur de la vallée de la rivière Mureş est passé sous contrôle bulgare. Cette présence bulgare dans la région, qui a pris fin au Xe siècle, pourrait être expliquée par la nécessité de contrôler les routes du sel.

Avec la pénétration des premières communautés magyares en Transylvanie, des modifications assez sensibles se produisent. A Alba Iulia, sous le point de vue archéologique, ce phénomène est assez nuancé.

Sur la région d'Alba Iulia, sont attestées à ce jour trois nécropoles du XIe siècle: Rue Vînătorilor, Rue Brînduşei et Pîclişa – La Izvoare. Très certainement, elles peuvent être attribuées tant aux allogènes qu'aux communautés autochtones. Il n'est pas exclu que certaines différences entre elles soient dues au facteur religieux.

A l'exception de la nécropole de Vukovar – *Lijeva bara* de Croatie, on remarque l'absence de pièces d'armement et de harnachement. En échange, les pièces d'armement carolingiennes apparaissent dans une proportion significative en Croatie et moindre en Transylvanie. Cela s'explique par le fait que la région croate a subi pour une période assez longue l'influence de l'Empire franc.

Le nombre réduit d'objets d'origine franque en Transylvanie est donc normal, les rares objets de ce type identifiés devant être mis en relation avec le contrôle des routes du sel.

Par rapport aux ossements d'autres espèces animales, la proportion d'ossements de chevaux est moindre. Ces derniers sont fréquents dans des sépultures du XIe siècle uniquement à Alba Iulia – *la cathédrale catholique romaine*, Alba Iulia - *„Staţia de Salvare"*, Blandiana A, Cluj Napoca – *Rue Pata* et Cluj Napoca – *Rue Zápolya*. A l'exception de la tombe M. 2 de Blandiana A, tous les ossements de chevaux ont été découverts dans des tombes appartenant à des guerriers. On pourrait même avancer l'hypothèse selon laquelle l'offrande de chevaux est présente uniquement dans des nécropoles de la première moitié du Xe siècle.

Dans d'autres cimetières, tels que Blandiana B, Deva – *Micro 15*, Gîmbaş - *„ Măguricea"* ou Orăştie – *Dealul Pemilor / Point X2*, on n'a pas

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

retrouvé d'ossements de chevaux, ce qui repousse leur datation vers une époque plus tardive, soit après la moitié du Xe siècle.

D'après la disposition des restes ostéologiques de chevaux, on peut accepter des analogies avec la Hongrie et le Sud-Ouest de la Slovaquie. A quelques exceptions près, ces ossements sont les membres et le crâne de l'animal.

Quant à la culture *Bjelo Brdo*, la situation este assez problématique. Dès la seconde moitié du Xe siècle, les inventaires funéraires recèlent des objets d'origine magyare mais aussi d'autres, provenant du Sud-Est européen.

Par ailleurs, toute une série de cimetières recèlent pour cette période uniquement des pièces standard.

Du point de vue de la numismatique, dans les nécropoles de Transylvanie et de Croatie ont été identifiées la plupart des émissions de monnaies des rois de la dynastie arpadienne. Par rapport à la Hongrie, dans le Sud-Ouest de la Slovaquie, de telles pièces sont beaucoup plus rares. On y constate cependant un nombre important de monnaies de l'Ouest de l'Europe, apportées par les rois magyars de leurs campagnes militaires. La perforation pratiquée sur la plupart de ces monnaies donne à croire qu'elles ont été surtout utilisées comme des accessoires vestimentaires ou comme ornement.

Certaines coutumes, telles que l'offrande d'œufs ou de céramique sont courantes chez toutes les communautés de l'espace européen. Le récipient en céramique déposé dans les tombes du Xe siècle est plus petit et sa disposition anatomique diffère.

Si dans la première moitié du Xe siècle le récipient en céramique est placé près des pieds du défunt, après la moitié de ce siècle il est disposé près du crâne, du côté gauche, ou bien dans la région du bassin, voire près du mollet.

Les découvertes faites dans la ville d'Alba Iulia constituent un important repère pour la période des migrations en Transylvanie. Cela nous permet de soutenir l'existence d'un ***horizon culturel*** à part en Transylvanie, dénommé **Alba Iulia**. Cet horizon culturel admet trois étapes, qu'on appelera Alba Iulia I, Alba Iulia II et Alba Iulia III.

L'étape Alba Iulia I est caractérisée par l'utilisation de cassettes de brique, le dépôt d'offrandes animales (bovins, ovi-caprins) ou des récipients en céramique (1 ou 2 dans chaque tombe). Cette étape est contemporaine de la phase I des sites Alba Iulia – „*Staţia de Salvare*", Blandiana A et Sebeş. L'utilisation des cassettes de brique a été constatée uniquement dans la phase I du site Alba Iulia – „*Staţia de Salvare*".

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Très probablement, la tombe découverte à Dealul Furcilor / Staţia de Retransmisie Orange correspond à cette même séquence. Sont situés sur le même niveau chronologique des objets propres au groupe culturel Ciumbrud découverts à Alba Iulia – *Staţia de Salvare* /phase I, Ciumbrud et Orăştie – *Dealul Pemilor X8*. Cette étape correspond aux IXe et Xe siècles.

L'étape Alba Iulia II comprend les découvertes d'objets du Xe siècle. Elle correspond à la phase II de la nécropole d'Alba Iulia – „*Staţia de Salvare*" et à la phase I des sites d'Alba Iulia – *Rue Brînduşei*, Alba Iulia – *Izvorul Împăratului*.

Les spécificités de cette séquence sont l'offrande d'œufs et de chevaux, ainsi que le dépôt d'un récipient en céramique, de dimensions réduites, près du crâne, du bassin ou des membres inférieurs.

Ce niveau chronologique est contemporain des tombes découvertes à Blandiana A/M.2, Blandiana B, Cluj Napoca – *Rue Zápolya*, Cluj Napoca – *Rue Plugarilor*, Deva – *Micro 15*, Gîmbaş et d'une partie de la nécropole d'Orăştie – *Dealul Pemilor X2*. On peut également admettre une synchronisation avec une partie de la haute période de la culture Bjelo Brdo (975-1025), selon la chronologie proposée par Zdenek Váňa.

D'après la chronologie établie par Jochen Giesler, l'étape Alba Iulia II recoupe partiellement la haute période de la phase Bjelo Brdo I.

L'étape Alba Iulia III est caractérisée par des découvertes à caractère funéraire propres au XIe siècle. Y correspondent les découvertes faites à Alba Iulia – *Rue Brînduşei*/phase II, Alba Iulia – *Rue Vînătorilor*, Pîclişa – *„La Izvoare"* et éventuellement la fin de la phase II d'Alba Iulia – *Staţia de Salvare*. Parmi les découvertes spécifiques à cette étape on compte aussi celles de Hunedoara, Moldoveneşti et Simeria. Les étapes Alba Iulia II et III sont caractérisées par l'utilisation du matériel lithique dans l'aménagement des tombes.

L'étape Alba Iulia III est contemporaine d'une partie de la haute période Bjelo Brdo (975 -1025), ainsi que de sa période moyenne, selon la chronologie proposée par Zdenek Váňa. D'après le système chronologique proposé par Jochen Giesler, l'étape Alba Iulia III recoupe partiellement la haute période de la phase Bjelo Brdo I, ainsi que la phase Bjelo Brdo II.

La liste des abréviations et la bibliographie ont été réalisées dans l'ordre alphabétique. Le répertoire des découvertes comprend 73 nécropoles ou découvertes de matériel funéraire (Chapitre VII) et la liste des illustrations est composée de 68 planches.

Traduit du roumain par
Andrei - Paul Corescu

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Pl. I. Alba Iulia. Necropole romane şi medievale (după *Dragotă – colab. 2003*).

Pl. II. Necropole din Transilvania (secolele IX-XI). 1 : Alba Iulia, 2 : Blandiana, 3 : Ciumbrud, 4 : Cluj-Napoca, 5: Deva, 6: Gîmbaş, 7: Hunedoara, 8: Lopadea Nouă, 9: Moldoveneşti, 10: Orăştie, 11: Sebeş, 12: Simeria (după *Dragotă 2003*).

Pl. III. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1999 (după *Dragotă – Brânda 2001*).

Pl. IV. 1-8: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

Pl. V. 1-4: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

Pl. VI. 1-13: Alba Iulia- *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Dragotă 2003*).

Pl. VII. 1-2, 4: Alba Iulia- *Str. Brînduşei* / 1999 (după *Dragotă 2003*), 3: Alba Iulia-*Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-colab. 2006*)

Pl. VIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*)

Pl. IX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*)

Pl. X. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*)

Pl. XI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

Pl. XII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*)

Pl. XIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*)

Pl. XIV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*)

Pl. XV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

Pl. XVI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

Pl. XVII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

Pl.XVIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005. Proprietate: Leahu Sorin (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

Pl.XIX . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

Pl. XX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

Pl.XXI . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

Pl.XXII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

Pl.XXIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. XXIV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXVI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXVII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl.XXVIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl.XXIX . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl.XXXI . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXXII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005*. Grafic I-II (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXXIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005*. Grafic III-IV (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl.XXXIV . Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005*. Grafic V-VI (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).
Pl. XXXV. Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* (după *Blăjan-Stoicovici-Botezatu 1990-1993*).
Pl. XXXVI. Pâclişa – *„ La Izvoare ”* (după *Dragotă 2003*).
Pl. XXXVII. Pîclişa – *„ La Izvoare ”* / 2001 (dupa *Dragota 2003*).
Pl. XXXVIII. 1-9: Alba Iulia (după *Novák 1944*), 10-11: Alba Iulia (după *V. Deleanu*).
Pl. XXXIX. 1: Vukovar-*Lijeva bara* (după *Vinski 1959*); 2: Hódmezővásárhely-*Nagysziget* / M. 37 (după *Révész 1989*); 3: Mezőmbor-*Bálványdombi* (după *Megay 1959-1961*); 4: Reconstituire inel cu chaton (după *Demo 1996*).
Pl. XL. 1-5: Reconstituire tolbă (după *Straub 1999*); 6: Alba Iulia – *„ Staţia de Salvare ”* (după *Anghel 1999*).
Pl. XLI. Blandiana A (după *Anghel-Ciugudean 1987*).
Pl. XLII. 1-18: Ciumbrud (după *Dankanits-Ferenczi 1959*).
Pl. XLIII. 1: Breaza (după *Nägler 1969*), 2: Şura-Mică (după *Nägler –Rill 1981*), 3: Tărtăria (după *Horedt 1954*), 4: Alba Iulia (după *Pinter 1999*), 6-7: Orăştie (după *Pinter 1999*).
Pl. XLIV. Sebes (dupa *Simina 2002*).
Pl. XLV. 1-15: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. XLVI. 1-15: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).
Pl. XLVII. 1-6: Orăştie- *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).
Pl. XLVIII. 1-4: Orăştie- *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).
Pl. XLIX. 1-2: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*), 3-4: Deva – *Micro 15* (după *V. Deleanu*).
Pl. L. 1-5: Lopadea Nouă (după *V. Deleanu*).
Pl. LI. 1-12: Orăştie – *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).
Pl. LII. Cluj Napoca – *Str. Zapolya* (după *V. Deleanu*).
Pl. LIII. 1-14: Deva – Micro 15 (după *V. Deleanu*).
Pl. LIV. 1, 3: Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2005*), 2, 10, 13, 16: Alba Iulia-*Str. Brînduşei* /2004-2005 (după Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006), 6-7: Cluj Napoca, 8: Hunedoara, 9: Alba Iulia- *Profi* (după *Dragotă-Rustoiu 2003*), 11-12: Galoşpetreu (după *Heitel 1994-1995*), 14: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*), 15: Lopadea Nouă (după V. Deleanu).
Pl.LV . 1: Orăştie/X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*), 2: Alba Iulia (după *Dragotă –colab. 2003 a*), 4: Alba Iulia (după V. Deleanu), 3, 5: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*), 6: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (după *Dragotă-colab. 2006*).
Pl. LVI. 1-6, 10, 12-16: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1999, 2005 (după *Dragotă-colab. 2006*), 7-8: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* /1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*), 9, 11: Orăştie-Dealul Pemilor / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).
Pl. LVII. A: Bánov (Nové Zámky), B: Vojnice(după *Točík 1968*).
Pl. LVIII. 1: Dolný Peter, 2: Červeník, 3: Marcelová (dupa *Ruttkay 1975*).
Pl. LIX. 1: Zemianska Olča, 2: Nesvady/M. 1, 3: Trnovec nad Váhom/M. 183, 4: Sered I / M. 1/57 (dupa *Ruttkay 1975*).
Pl. LX. 1- 10: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*).
Pl. LXI. 1-6: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*).
Pl. LXII. 1-5: Gîmbaş, 7 : Gîrbova, 8-12: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*).
Pl. LXIII. 1-8: Benic, 9-16: Biharea (după *Oţa-colab. 2006*).
Pl. LXIV. 1-7 : Cristurul Secuiesc, 8-10 : Gîmbaş (?), 11-13 : Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2006*).
Pl. LXV. 1, 5, 7-9: Alba Iulia-*Spitalul Veterinar* M. 2, M. 4/1962; 2-4, 6, 10 a- 12: Alba Iulia-*Canton C.F.R.* M. 1/1961 (după *Dragotă 2003*).
Pl. LXVI. 1-17: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. LXVII. 1-3, 11-12: Alba Iulia – Str. Brînduşei / 1997, 2004-2005 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*, *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*), 4: Lopadea Nouă (după V. Deleanu), 5: Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2006*), 6-9: Orăştie-X2 (după *Pinter-Luca 1995*), 10: Pîclişa – *„ La Izvoare ”* (după *Dragotă 2003*).

Pl. LXVIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Abrevieri bibliografice

Anonymus, Gesta Hungarorum*. Izvoarele Istoriei Românilor. Ed. G. Popa - Lisseanu, Bucureşti, 1934.*

Anonymus Notarius, Gesta Hungarorum*. Trad. G. Popa -Lisseanu, Editura Mentor, Bucureşti, 2001.*

Fontes Historiae Dacoromanae II. De la anul 300 pînă la anul 1000*, Bucureşti, 1970. I. 4512.*

ActaMN	*Acta Musei Napocensis,* Cluj Napoca.
ActaArchHung	*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae,* Budapest.
AIIA	*Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie,* Cluj Napoca.
Analele ANTIM	*Analele Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici din Moldova,* Chişinău.
AnB	*Analele Banatului,* Timişoara.
Apulum	*Apulum. Acta Musei Apulensis,* Alba Iulia.
ArchÉrt	*Archaeologiai Értesitö,* Budapest.
ArchJug	*Archaeologia Jugoslavica,* Beograd.
ArhPregled	*Arheološki Pregled. Arheološko društvo Jugoslavije,* Beograd.
ArchRozh	*Archeologické Rozhledy,* Praha.
ArhMed	*Arheologia Medievală,* Cluj - Napoca.
ArhMold	*Arheologia Moldovei,* Iaşi.
AVSL	*Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde,* Sibiu, 1843-1915.
ArhVest	*Arheološki Vestnik,* Ljubljana.
BCŞS	*Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenţeşti, Universitatea „ 1 Decembrie 1918 ”,* Alba Iulia.
ComArchHung	*Communicationes Archaeologicae Hungariae,* Budapest.
Corviniana	*Acta Musei Corviniensis,* Hunedoara.
CI	*Cercetări Istorice,* Serie Nouă, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iaşi.
CA	*Cercetări Arheologice*, Bucureşti.
CCA	*Cronica Cercetărilor Arheologice.*
Cumania	*Báks - kiskun Megyei Múzeumok Közleményei,* Kecskemét.
Dacia	*Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie; N. S. - Revue d' archéologie et d' histoire ancienne, Nouvelle Serie, Bucarest.*
DolgCluj	*Dolgozatok - Travaux. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

	Múzeum Érem - és Régiségtárából, Cluj.
DolgSzeged	*Dolgozatok. A. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéböl,* Szeged.
EphemNap	*Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei,* Cluj - Napoca.
Erasmus	*Revistă a Societăţii de Studii Istorice Erasmus,* Bucureşti.
ErdMúz	*Erdélyi Múzeum,* Cluj - Napoca.
Étudbalk	Études balkaniques*, Sofia.*
FolArch	*Folia Archaeologica,* Budapest.
FVL	*Forschungen zur Volks - und Landeskunde,* Sibiu.
Glasnik	*Glasnik Zemeljskog Muzeja u Sarajevu Arheologija,* Sarajevo.
HistTrans	*Histoire de la Transylvanie,* Budapest, 1992.
HOMÉ	*A Herman Ottó Múzeum Évk önive,* Miskolc.
InvArch	*Inventaria Archaeologica,* Priština.
IstCluj	*Istoria Clujului,* Cluj - Napoca, 1974.
JRGZM	*Jarbuch der Römisch -Germanischen Zentralmuseums zu Mainz,* Mainz.
JAMÉ	*Jósa András Múzeum Évkönyve,* Nyíregyháza.
KözlCluj	*Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából,* Cluj.
MI	*Magazin Istoric,* Bucureşti.
MCA	*Materiale şi Cercetări Arheologice,* Bucureşti.
MFMÉ - StudArch	*A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica,* Szeged.
Mousaios	*. Buletin Ştiinţific al Muzeului Judeţean Buzău,* Buzău.
NumKözl	*Numizmatikai Közlöny,* Budapest.
PA	*Patrimonium Apulense,* Alba Iulia.
Prilozi	*Prilozi. Instituta za arheologija u Zagrebu,* Zagreb.
PZ	*Prähistorische Zeitschrift,* Berlin -Mainz.
RRH	*Revue Roumaine d'Histoire,* Bucureşti.
RRHA	*Revue Roumaine d'Histoire, seria Beux-Arts,* Bucureşti.
RevIst	*Revista Istorică,* Bucureşti.
Sargeţia	*Sargeţia. Buletinul Muzeului Judeţean,* Hunedoara.
SympThrac	*Symposia Thracologica,* Miercurea - Ciuc.
SlovArch	*Slovenská Archeológia,* Bratislava.
StudArchHist	*Studia Archaeologica et Historica. Nicolao Gudea Dicata. Bibliotheca Musei Porolissensis IV / 2001,* Zalău.
SCIV (A)	*Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie),* Bucureşti.
SCICPR	*Studii şi Comunicări de Istorie a Civilizaţiei Populare din România,* 2 / 1981, Sibiu.
SCN	*Studii şi Cercetări de Numismatică,* Bucureşti.
StComB	*Studii şi Comunicări Muzeul Brukenthal,* Sibiu.
StudCom	*Studia Comitatensia. Tanulmányok Pest megye*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

	múzeumaiból, Szentendre.
ŠtudZvesti	*Študijné Zvesti Arheologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied,* Nitra.
TD	*Thraco - Dacica,* Bucureşti.
Tibiscus	*Tibiscus. Muzeul Banatului Timişoara,* Timişoara.
VAH	*Varia Archaeologica Hungarica,* Budapest.
Vjesnik	*Vjesnik Hrvatškogo Arheološkogo Društva,* Zagreb.
Ziridava	*Ziridava. Muzeul Judeţean Arad,* Arad.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOGRAFIE

Aldea-Ciugudean 1981
I. Aldea, H. Ciugudean, *Noi descoperiri feudal-timpurii la Blandiana (jud. Alba), Apulum* XIX, 1981, 145-149.

Anghel - Hopârtean 1971
Gh. Anghel, A. Hopârtean, *Cîteva date despre un tezaur de monede din secolul al XI - lea, descoperit la Turda. Apulum* VIII, 1971, 51 - 54.

Anghel – Blăjan 1977
Gh. Anghel, M. Blăjan, *Săpăturile arheologice de la Sînmiclăuş (com. Şona, Jud. Alba), 1974. Apulum* XV, 1977, 285 - 307.

Anghel - Ciugudean 1987
Gh. Anghel, H. Ciugudean, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Blandiana (Jud. Alba). Apulum* XXIV, 1987, 179 - 196.

Anghel 1993
Gh. Anghel, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, 1993.

Anghel 1994
Gh. Anghel, *Despre evoluţia teritorială a oraşului antic, medieval şi modern Alba Iulia*. *Apulum* XXXI, 1994, 283 -302.

Anghel 1999
D. Anghel, Restaurarea şi propuneri de reconstituire a unor accesorii metalice aparţinând unei tolbe pentru săgeţi. Apulum *XXXVI, 1999, 599 - 604*.

Bakay 1978
K. Bakay, Honfoglalás – és államalapítás – kori temetők az Ipoly mentén. StudCom 6, *Szentendre, 1978.*

Bakó 1969
G. Bakó, Despre structura socială a populaţiei din epoca feudală timpurie de la Moldoveneşti. SCIV *20, 2, 1969, 337-342.*

Basa 1970
B. Basa, Şantierul Simeria. MCA *IX, 1970, 225 - 232.*

Bálint 1969
Cs. Bálint, A honfoglalás kori lovastemetkezések néhäni kérdése. MFMÉ *1,1969, 107 - 114.*

Bálint 1971
Cs. Bálint, A honfoglaláskori lovastemetkezések. / Les tombes a ensevelissement de cheval chez les Hongrois du IXe - XIe siècles. MFMÉ *2, 1971, 85 - 108.*

Bálint 1976
Cs. Bálint, A magyarság és az ún. Bielo - Brdoi kultúra. - Die Ungarn und die sog. Bielo-brdo kultur. Cumania *4, 1976, 225 - 254.*

Bálint 1991
Cs. Bálint, Südungarn im 10. Jahrhundert*, Budapest, 1991.*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Baltag 2000

Ghe. Baltag, *Sighişoara înainte de Sighişoara. Elemente de demografie şi habitat în bazinul mijlociu al Tîrnavei Mari din preistorie până în sec. al XIII-lea d. Hr. cu privire specială asupra zonei municipiului Sighişoara*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2000.

Barta-colab. 1990

G. Barta, I. Bóna, B. Köpeczi, L. Makkay, A. Miskolczy, A. Mócsy, K. Péter, Z. Szász, E. Tóth, Z. Trócsányi, Á. R. Várkonyi, G. Vékony, Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.*

Bejan - Moga 1979

A. Bejan, M. Moga, Necropola feudal timpurie de la Hodoni (jud. Timiş). Tibiscu*s 5, 1979, 159 - 168.*

Bejan 1995

A. Bejan, Banatul în secolele IV - XII*, Timişoara, 1995.*

Bejan-Tănase-Gáll- Kalcsov 2005

A. Bejan, D. Tănase, E. Gáll, C. Kalcsov, Necropola medievală timpurie de la Dudeştii Vechi- " Movila lui Dragomir " (Jud. Timiş).ArhMed *V, 2005, 27-44.*

Bende - Lőrinczy 1997

L. Bende, G. Lőrinczy, A szegvár - oromdűlői 10. - 11. századi temető. – Das Gräberfeld von Szegvár - Oromdűlő aus dem 10. bis 11. Jahrhundert. MFMÉ- StudArch *III / 1997, 201 - 285.*

Bialeková 1964

D. Bialeková, *Staromadarské hroby a včasnostredoveké sídliskové objekty v Lipovej-Ondrochove. ŠtudZvesti* 14, 1964, 187-194.

Blăjan 1980

M. Blăjan, Descoperirile arheologice de la Alba Iulia, dovezi incontestabile ale continuității românilor în Transilvania. Poarta Inimii*, Alba Iulia, 1980, 197 – 202.*

Blăjan-Popa 1983

M. Blăjan, Al. Popa, Cercetările arheologice de la Alba Iulia - „ Stația de Salvare ". MCA *XV, 1983, 375 - 380.*

Blăjan – Oproiu - Popa 1990

M. Blăjan, T. Oproiu, D. Popa, Orientation of the graves in the early medieval cemetery (II - th. Century), in Alba Iulia. Archaeometry in Romania. 2 - nd romanian conference on the application of physics methods in archaeology*, Cluj Napoca, february 17 - 18, 1989, vol. 2, 35 - 40.*

Blăjan - Stoicovici - Botezatu 1990 - 1993

M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia - Str. Vînătorilor (1979 - 1980). Studiu metalografic, numismatic şi etnologic. Apulum *XXVII - XXX, 1990 - 1993, 273 - 292.*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Blăjan 2002
M.Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Impăratului. Cod sit: 1026. 13. CCA* XXXVI, 2002, 33.

Blăjan 2004
M. Blăjan, *Alba Iulia (secolele VIII-XI), în: Arta bronzului din preistorie în zorii evului mediu.* Catalog expoziție. Alba Iulia, 2004, 50-56.

Blăjan 2006
M. Blăjan, Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026. 13. Autorizația de cercetare sistematică nr. 6/2005. CCA *XL, Constanța, 29 mai- 3 iunie 2006, 70sqq.*

Brezeanu 1984
S. Brezeanu, *„ La Bulgarie d'au - delà de l'Ister " á la lumière des sources écrites médiévales. Étudbalk* 4, 1984, 121 - 135.

Brunšmid 1903 - 1904
J. Brunšmid, *Hrvatske sredovječne starine*, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva n. s., sv.* VII, Zagreb, 1903 / 4, 30 - 97.

Brzović - Begović 1982
D. Brzović, B. Begović, *Novootkriveni srednjovjekovni lokalitet kod Otrovanca*, *Muzeski vjesnik* 5, Varaždin 1982, 91 - 92.

Chidioşan 1965
N. Chidioşan, *Mormîntul din perioada feudalismului timpuriu de la Galoşpetreu (raion Marghita). - Das Grab von Galoşpetreu (Raion Marghita) aus der frühfeudalen Zeit. StComB* 1965, 237 - 243.

Chidioşan 1969
N. Chidioşan, *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea. - Une nécropole de la haute époque féodale découverte à Sălacea. SCIVA* 20 / 4, 1969, 611 - 615.

Chirilă-Feneşan 1974
E. Chirilă, V. Feneşan, *Der Münzhort von Frata, 11. Jh. StComB* 18, 1974, 43 - 49.

Chropovský 1954
B. Chropovský, *Belobrdské pohrebište vo Vozocanoch na Slovensku. ArchRozhl*, 6, 1954, 608, 621, 625-626.

Chropovský 1955
B. Chropovský, *Výskum staromadarského pohrebiska v Košútoch, okr. Galanta. SlovArch* 3, 1955, 264-269.

Ciobanu 2004
R. Ciobanu, *Alba Iulia (Jud. Alba). Punct: Dealul Furcilor. Cod sit: 1026. 03. CCA* XXXVIII, 2004, 25 sq.

Ciugudean - Anghel 1983
H. Ciugudean, Gh. Anghel, *Necropola feudal - timpurie de la Blandiana (jud. Alba). MCA* XVII, 1983, 361 - 364.

Ciugudean 1996
H. Ciugudean, *Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie şi arheologie. Catalogul expoziției.* Alba Iulia, 1996.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Ciugudean - Dragotă 2001 a

H. Ciugudean, A. Dragotă, *Pâclişa, mun. Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „ La Izvoare ". Cod sit: 1062.01. CCA* XXXV, 2001, 176.

Ciugudean - Dragotă 2001 b

H. Ciugudean, A. Dragotă, *Cercetări arheologice la Alba Iulia - Pîclişa: descoperirile hallstattiene şi medievale timpurii (Campania din anul 2000). Apulum* XXXVIII / 1, 2001, 269 -288.

Ciugudean - Dragotă 2002

H. Ciugudean, A. Dragotă, *Civilizaţia medievală timpurie din Transilvania: rit şi ritual funerar (secolele IX - XI). Catalogul expoziţiei*, Alba Iulia, 2002.

Ciugudean – colab. 2003

H. Ciugudean, R. Ciobanu, V. Moga, M. Drâmbărean, C. Inel, A. Gligor, D. O. Dan, G. Rustoiu, A. Dragotă, C. Plantos, *Necropolele oraşului Alba Iulia – din preistorie în zorii evului mediu – Catalog de expoziţie*, Alba Iulia, 2003.

Comşa 1959

M. Comşa, *Slavii pe teritoriul R. P. R. în secolele VI - IX în lumina cercetărilor arheologice. SCIV* X, 1959, 65 - 80.

Comşa 1960

M. Comşa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. Im Lichte der archäologischen Forschungen. Dacia N. S.* IV, 1960, 395 - 422.

Comşa 1963 a

M. Comşa, *Cu privire la evoluţia culturii balcano - dunărene în secolele IX - XI (Studiu preliminar). SCIV* XIV, 1, 1963, 107 - 122.

Comşa 1963 b

M. Comşa, *La civilisation balkano-danubienne (IXe – XIe siècles) sur le territoire de la R. P. Roumaine (origine, évolution et appartenance ethnique). – Étudé préliminairé. Dacia N. S.* VII, 1963, 413 - 438.

Cosma 1994

C.Cosma, *Morminte din sec. IX - X p. Chr. descoperite la Zalău (jud. Sălaj). EphNap* IV, 1994, 323 - 329.

Cosma 2001

C. Cosma, *Gräberfelder, Einzelgräber und Grabfunde Unsicheren Charakters aus dem 9. – 10. Jh. Im Westen und Nordwesten Rumäniens. StudArchHist* IV, 2001, 499-565.

Cosma 2002

C. Cosma, *Vestul şi nord – vestul României în secolele VIII – X d. H.*, Editura Nereamia Napocae, Cluj - Napoca 2002.

Crişan 1978

I. H. Crişan, *Ziridava*, 1978.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Crişan - colab. 1992

I. H. Crişan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, Iudita Winkler, *Repertoriul arheologic al judeţului Cluj*. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Bibliotheca Musei Napocensis V, 1992.

Dankanits-Ferenczi 1959

A. Dankanits, I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud. MCA* VI, 1959, 605-615.

Decei 1936

A. Decei, *Asupra unui pasagiu din Geograful persan Gardizi (a. 1050). Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureşti, M. O., Imprimeria Naţională, 1936, 877 - 902.

Demo 1996

Z. Demo, *Vukovar - Lijeva bara*, Zagreb, 1996.

Domonkos 1908

J. Domonkos, *A Lopós-halom (Arad m.) / Der Lopós-Hügel, Komitat Arad. ArchÉrt* 28, 1908, 55-78.

Dragotă - Brânda 1999

A. Dragotă, D. S. Brânda, *Unele observaţii asupra unei piese de podoabă medieval timpurie. Corviniana* V, 1999, 81 - 96.

Dragotă - Brânda 2000

A. Dragotă, D. S. Brânda, *Alba Iulia - Str. Arhim. Iuliu Hossu. CCA* XXXIV, 2000, 10sq.

Dragotă - Brânda 2001

A.Dragotă, D. S. Brânda, *Necropola medieval - timpurie de la Alba Iulia-Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brînduşei). Săpăturile de salvare din anul 1999. Apulum* XXXVIII/1, 2001, 289 - 318.

Dragotă - colab. 2002 a

A. Dragotă, A. Niţoi, I. Băbuţ, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloş, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ştefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brânduşei). Cod sit: 1026.09. CCA* XXXVI, 2002, 34sq, Pl. 10.

Dragotă-colab. 2002 b

A. Dragotă, A. Niţoi, I. Băbuţ, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloş, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ştefu, D. Trif, C. M. Urian, *Pîclişa, mun. Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „ La Izvoare ". Cod sit: 1062. 01. CCA* XXXVI, 2002, 228sq.

Dragotă - colab. 2002 c

A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Niţoi, I. Băbuţ, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Necropola medieval timpurie de la Pîclişa, mun. Alba Iulia (secolul al XI - lea). In memoriam Nicolae Branga. PA* II, 2002, 58 - 95.

Dragotă - colab. 2002 d

A. Dragotă, V. Deleanu, C.- M. Urian, I. Băbuţ, A. Niţoi, V. Ştefu, D. S. Brânda, *Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – Str.*

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brânduşei). In memoriam Nicolae Branga. PA II, 2002, 38 - 57.

Dragotă – colab. 2003 a

A. Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuț, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu, *Archaeological researches in Alba Iulia - „ Spitalul Veterinar " and „ Canton C. F. R. " (1961 – 1962). In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației româneşti în context european.* Coordonatori : Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Corneliu Gaiu. Complexul Muzeal Județean Bistrița – Năsăud, Editura Accent, 2003, 207 – 217.

Dragotă – Rustoiu – Brânda 2003

A. Dragotă, G. Rustoiu, D. S. Brânda, *Alba Iulia (Jud. Alba). Punct: Apulum II – Profi. Cod sit: 1026. 19. CCA* XXXVII / 2003, 35, Pl. 10.

Dragotă – Rustoiu 2003

A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *Un mormânt medieval timpuriu cu monedă antică perforată de la Alba Iulia-Profi. PA* III, 2003, 79-88.

Dragotă 2003

A. Dragotă, *Descoperiri arheologice privind relațiile Ungariei Arpadiene cu Croația şi Transilvania (secolele IX-XI).* Teză de doctorat, Sibiu, 2003.

Dragotă-colab. 2005 a

A.Dragotă, M. Crişan, G. T. Rustoiu, Cordoş Cristina, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Alba Iulia – Str. Brînduşei. Cod sit: 1026. 09. Teren : Bodea Ioan. CCA* XXXIX, 2005, 36-38, pl. 2.

Dragotă-colab. 2005 b

A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoş, M. Crişan, C. M. Urian, A. Kudler, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – Str. Brînduşei (III). Apulum* XLII, 2005, 201-228.

Dragotă-Rustoiu 2005

A. Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, *A grave antique perforated coin in Alba Iulia-Profi. ArhMed* V/2005, 21-26.

Dragotă 2005

A. Dragotă, *Aspecte funerare la Alba Iulia în secolele X-XI./ Funeral aspects at Alba Iulia between 10 th.-11 th. centuries. Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII).* Coord. Zeno K. Pinter, Ioan M. Țiplic, M. Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis XII, Bucureşti,Editura Economică, 2005, 157-169.

Dragotă – Rustoiu-Deleanu 2006

A. Dragotă, G. t. Rustoiu, V. Deleanu, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia-Str. Brînduşei. Cercetările arheologice din anii 1997-2005*, Alba Iulia, 2006.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Draşovean – Ţeicu - Muntean 1996
F. Draşovean, D. Ţeicu, M. Muntean, *Locuirile neolitice târzii şi necropola medievală timpurie. - Späte neolitische Siedlungen und das frühmittelalterliche Gräberfeld.* Reşiţa, 1996.

Drâmbărean - colab. 1998 a
M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, *Alba Iulia – Str. Brînduşei. CCA* XXXIII, 1998, 3sq.

Drâmbărean - colab. 1998 b
M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, V. Moga, D. Anghel, *O nouă necropolă medieval timpurie descoperită la Alba Iulia. Apulum* XXXV, 1998, 187 - 205.

Dušek 1964
M. Dušek, *Kostrové pohrebisko z. X. a XI. storočia v Dolnom Petri II. Štud.Zvesti Archeol. Ust. SAV*. 14, 1964, Nitra, 197-222.

Emandi 1981
I. - E. Emandi, *Cercetări privind uneltele de tăiat de pe teritoriul României, în perioada secolelor IX - XVII. SCICPR* 2, 1981, 19 - 65.

Ercegović 1959
S. Ercegović, *Sondiranje ranosrednjovjekovne nekropole u Popovcu*, *ArhPregled* 1, Beograd 1959, 105 - 107.

Gallina - Hajdrik 1998
Z. Gallina, G. Hajdrik, *10 – 11. századi temetőrészlet Homokmégy – Székesen. / Der Friedhof des gemeinen Volkes aus dem 10 - 11. Jh. in Homokmégy - Székes. Cumania* 15, 1998, 133 - 179.

Gáll 2000
E. Gáll, *Stadiul săpăturilor şi publicaţiilor despre bazinul transilvan în secolul X. Erasmus* 11, 2000, 46 - 54.

Gáll 2001
E. Gáll, *Tipologia mormintelor de secol X cu însemne de rang din bazinul carpatic. - Rank denoting objects and the structuring of the Hungarian society of the conquest. BCŞS* 7, 2001, 121 - 150.

Gedai 1971 - 1972
I. Gedai, *István király denára. NumKözl* LXX – LXXI, 1971-1972, 23 - 32.

Giesler 1981
J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo -Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. PZ* 56, 1, 1981.

Hanuliak 1994
M. Hanuliak, *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10. - 11. storočia. Materialia Archaeologica Slovaca*, Tomus XII, Nitra.

Hampel 1904
J. Hampel, *Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. ArchÉrt* XXIV, 1904, 105 - 152.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Hampel 1905
J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I - III, Budapest, 1905.

Harhoiu 1972
R. Harhoiu, *O cataramă în formă de liră descoperită la Tîrgşor, SCIV* 23, 3, 1972, 417 - 425.

Heitel 1972
R. R. Heitel, *Archäologische Beiträge zu den romanischen Baudenkmälern aus Südsiebenbürgen. I. RRHA* IX, 2, 1972, 139 - 160.

Heitel 1975
R. R. Heitel, *Contribuţii la problema genezei raporturilor feudale în Transilvania în lumina cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, MN* II, 1975, 343 - 352.

Heitel 1979
R. R. Heitel, *Arheologia continuităţii şi problema eclesiilor bizantine de pe Valea Mureşului. Îndrumător Pastoral* III, Episcopia Ortodoxă de Alba Iulia, 1979, 110-112.

Heitel 1983
R. R. Heitel, *Unele consideraţii privind civilizaţia din bazinul carpatic în cursul celei de-a doua jumătăţi a sec. IX în lumina izvoarelor arheologice, SCIVA* 34, 2, 1983, 93 - 115.

Heitel 1985
R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetăţii de la Alba Iulia (1968 – 1971) (I), SCIVA* 36, 3, 1985, 215 - 232.

Heitel 1986
R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetăţii de la Alba Iulia (1968 – 1977). II. Piesele de metal. SCIVA* 37, 1986, 233 - 248.

Heitel 1987
R. R. Heitel, *Arheologia etapelor de pătrundere a maghiarilor în Transilvania intracarpatică, SympThrac* V, 1987, 77 - 79.

Heitel 1994 - 1995
R. R. Heitel, *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindrigens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien, Dacia N. S.* XXXVIII - XXXIX, 1994 - 1995, 389 - 439.

Herepey 1895
K. Herepey, *A gombási népvándorláskoriu sirokról. ArchÉrt* 15, 1895, 426-430.

Hica - Iambor 2002
I. Hica, P. Iambor, *Cimitirul din secolul al X - lea de la Cluj Napoca – Str. Plugarilor. Comunicare prezentată la Simpozionul Ştiinţific: " Civilizaţia medievală timpurie din Transilvania. Rit şi ritual funerar (secolele IX - XI)*, Alba Iulia, aprilie, 2002.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

HistTrans 1992
Histoire de la Transylvanie, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
Horedt 1951
K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, *SCIV* 2, 1951, 189 - 218.
Horedt 1954
K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad - Alba Iulia*, *SCIV* V, 3 - 4, 1954, 487 - 512.
Horedt 1956
K. Horedt, *Ţinutul hunedorean în secolul IV - XII. Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, 101 - 116.
Horedt 1958 a
K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei în sec. IV - XIII*, Bucureşti, 1958.
Horedt 1958 b
K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenburgens*, Bukarest, 1958.
Horedt 1966
K. Horedt, *Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon Orăştie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z., Dacia N. S.* X / 1966, 261 - 290.
Horedt 1986
K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.
Iambor 1983
P. Iambor, *Sondajul arheologic de la Zalău - Ortelec (jud. Sălaj). MCA* XV, 1983, 513 - 514.
Iambor-Matei- Halaşu 1981
P. Iambor, Ştefan Matei, A. Halaşu, *Consideraţii privind raportul cronologic dintre aşezarea şi cimitirul de la Cluj-Mănăştur. ActaMN*, 18, 1981, 129-150.
IstCluj 1974
Istoria Clujului, 1974. Sub redacţia: Acad. Prof. Ştefan Pascu.
IstRom 1960
Istoria României, Bucureşti, 1960.
IstTrans 2003
Istoria Transilvaniei (până la 1541), vol. I, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003. Coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler.
Istvánovits 2003
E. Istvánovits, *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*, Nyíregyháza, 2003.
Jelovina1964
D. Jelovina, *Die Forscungstätigkeit an mittelalterlichen Fundstätten Kroatiens 1945 - 1959*. *ArchIug* V, 1969, 97 -111.
Jósika 1914
A. Jósika**,** *Árpádkori sírok Várfalván. DolgCluj* V, !, 1914, 121-124.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Jovanović - Vuksanović 1981
V. Jovanović, L. Vuksanović, *Matičane nécropole sud - slave de X^e et XIe siécle. InvArch*, 25, 1981 (Y 239 - 248).

Kirpičnikov 1986
A. N. Kirpičnikov, *Russiche Waffen des 9.-15 Jahrhunderts. Waffen und Kostümkunde*, 28, 1, 1986.

Kiss 2000
G. Kiss, *Vas megye 10 – 12. századi sír – és kincsleleteinek*, Szombathely, 2000.

Kolar 1976
S. Kolar, *Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica*, *Podravski zbornik* 76, Koprivnica 1976, 103 - 116.

Kolníková 1967
E. Kolníková, *Oblolus mŕtvych vo včasnostredevekých hroboch na Slovensku. SlovArch*, 15, 1967, 189–245.

Korošec 1954
P. Korošec, *Pomen nekaterih nakitnih predmetov, najdenih a Detti u Banatu. ArhVest* V/I.

Korošec 1979
P. Korošec, *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih / Achäologisches Bild der karantanischen Slawen in frühen Mittelalter*, I-II, Ljubljana, 1979.

Kovách 1980
G. Kovách, *Date cu privire la transportul sării pe Mureş. / Preuves concernant le transport du sel sur le riviére Mureş au X – XIII - éme siècles. Ziridava* XII / 1980, 193 - 200.

Kovács 1942
István Kovács, *A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető. – Dar landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár, Zápolya Gasse. KözlCluj* II, 1, 1942, 85 - 118.

Kovács 1983
L. Kovács, *Bizantinische Münzen im Ungarn des 10. Jh. ActaArchHung* 35, 1983, 1 - 2, 133 - 154.

Kovács 1989
L. Kovács, *Münzen des ungarischen Landnahmezeit – Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts,* Budapest, 1989.

Kovács 1990
L. Kovács, *Szablya - kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10 -11. századi magyar sírok keltezéséhez. ArchÉrt* 117, 1, 1990, 39 - 49.

Kovács 1994
L. Kovács, *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs. VAH* VI, Budapest, 1994.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Kovács 1994 - 95
L. Kovács, *A Kárpát - medence kétélű kardjai a 10. századi 2. Feléből. - Die zweischneidigen Schwerter des Karpatenbeckens aus der Hälfte des 10. Jhs. ComArchHung* 1994 - 95, 153 - 189.

Kővári 1911
E. Kővári , *Árpádkori sírok Vajdahunyadon (Sépultures de l'époque d'Árpád a Vajdahunyadon). DolgCluj* II, 1911, 312-315.

Kralovánszky 1959
A. Kralovánszky, *Adatok a Kárpát-medencei X - XI. századi félholdalaku csüngők kérdésélez. – Contribution à la question des pendants en forme de demi-lune du bassin des Carpathes, des Xe et XIe siècles. ArchÉrt* 86, 1, 1959.

Kraskovská 1954
Kraskovská, L., *Nález staromadarského hrobu v Skalici na Slovensku. ArchRozh.,* 6, 1954, 351- 352, 419, 428.

Kristó 1998
Gy. Kristó, *Magyarország története 895 - 1301*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Kristó 2004
Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004.

Kupa 1975 - 1976
M. Kupa, *I. István magyar király pénzverése. NumKözl* LXXIV - LXXV, 1975 - 1976, 21 - 26.

Lazarovici-colab. 1997
Ghe. Lazarovici, D. Alicu, Constantin Pop, I. Hica, P. Iambor, Ştefan Matei, E. Glodariu, I. Ciupea, Ghe. Bodea, *Cluj-Napoca inima Transilvaniei,* Cluj-Napoca, Editura Studia, 1997.

László 1942
Gy. László, *A kolozsvári Zápolya – utcai honfoglaláskori temetö. ErdMúz* XLVII, 4, 1942, 578 - 584.

Lendvai 2001
P. Lendvai, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrîngeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001. I. 8620.

Liptáková 1964
Z. Liptáková, *Dve pohrebiská z X. storočia na juhozápadnom Slovensku. ŠtudZvesti* 14, 1964, 237-256.

Liska – Medgyesi 2002
A. Liska, P. Medgyesi, *Honfoglalás kori temető részlete Medgyesegyháza – Kétegyházi út, Homokgödör lelőhelyen. MFMÉ – StudArch* VIII, 2002, 409 – 447.

Luca - Pinter 2001
S. A. Luca, Z. K. Pinter, *Der Böhmerberg bei Broos / Orăştie. Eine archäologische Monographie*, Editura Universității „ Lucian Blaga ” Sibiu, 2001.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Luca - Pinter – Georgescu 2003
S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al judeţului Sibiu (Situri, Monumente arheologice şi istorice),* Editura Economică, Sibiu, 2003.

Luca - Măndescu 2001
B. Luca, Dragoş Măndescu, *Rituri şi ritualuri funerare în spaţiul extracarpatic în secolele VIII - X*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2001.

Ludikovský - Snášil 1974
K. Ludikovský, R. Snášil, *Mladohradštn kostrové pohřebiště ve Velkých Hostérádkách (o. Břeclav), Academia Praha* 4, 1974.

Madgearu 1994 a
Al. Madgearu, *Misiunea episcopului Hierotheos. Contribuţii la istoria Transilvaniei şi Ungariei în secolul al X - lea, RevIst* V, 1 - 2, 1994, 147 - 154.

Madgearu 1994 b
Al. Madgearu, *Pinteni daţi în secolele VIII - IX, descoperiţi în jumătatea de sud a Transilvaniei, Mousaios* IV - 1, 1994, 153 - 163.

Madgearu 2001
Al. Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim.* Centrul de Studii Transilvane. Fundaţia Culturală Română. Bibliotheca Rerum Transsylvaniae XXVII, Cluj Napoca, 2001.

Marcu – Istrate 2003
D. Marcu – Istrate, A. Istrate, *Alba Iulia, Jud. Alba. Punct: Str. Mihai Viteazul, Nr. 21 (Palatul Episcopiei Romano – Catolice). Cod sit: 1026. 08. CCA* XXXVII, 2003, 33sqq.

Márkiné Poll 1932 - 33
K. Márkiné Poll, *A zsennyei kincs. ArchÉrt* XLVI, 1932 - 33, 62 - 84.

Marcsik 2002-2003
A. Marcsik, *Studiu antropologic al scheletelor umane descoperite în cimitirul din secolul al X-lea din Cluj-Napoca, Str. Plugarilor. ActaMN* 39-40-II, 83-90.

Mărghitan 1985
L. Mărghitan*, Banatul în lumina arheologiei,* III, Timişoara, 1985.

Medar 1985
M. Medar, *Arheološko - antropološki nalaz iz okolice Bjelovara*, *Muzejski vjesnik* 8, Koprivnica 1985, 37 - 38.

Medeleţ – Tănase – Gáll 2001
Florin Medeleţ, D. Tănase, E. Gáll, *X. Századi honfoglalás kori temetőrészlet Vejtén (Temes megye, Románia). ArchÉrt* 126, 2001, 99 – 112.

Mesterházy 1990
K. Mesterházy, *Temetkezési rend az ártándi 10 - 11. századi temetőben. ArchÉrt* 117, 1990, 1, 50 - 57.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Mesterházy 1990

K. Mesterházy, *Bizánci és balkáni eredetũ tárgyak a 10 - 11. századi magyar sírleletekben I. - Gegenstände Byzantinischen und Balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10 - 11. Jh. FolArch* 41, 1990, 87 - 115.

Mesterházy 1991

K. Mesterházy, *Bizánci és balkáni eredetũ tárgyak a 10 - 11. századi magyar sírleletekben II. - Gegenstände Byzantinischen und Balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10 - 11. Jh. FolArch* 42, 1991, 145-177.

Mészáros 1962

Gy. Mészáros, *A szakcsi X. századi temetőmaradvány. / Der Gräberfeldrest aus dem 10. Jh. Im Szakcs. ArchÉrt* 89, 2, 1962, 200 - 210.

Miletić 1966 - 1967

N. Miletić, *Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora . - Slawische Nekropole in Gomjenica bei Prijedor. Glasnik* XXI -XXII, 1966 - 1967, 81 – 154.

Moga - Ciugudean 1995

V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.

Muntean 1998

M. Muntean, *Studiul antropologic al scheletelor provenite din necropola medievală timpurie de la Simeria Veche (Jud. Hunedoara). AnB* VI, 1998, 339 - 372.

Muntean 1999-2000

M. Muntean, *Determinarea antropologică a scheletelor provenite din necropola medievală timpurie de la Timişoara- Cioreni (sec. X d. Chr.). AnB* VII-VIII, 1999-2000, 535-553.

Mureşan 1995

A. Mureşan, *Colecţia „ Anton Triest ". Monedele medievale şi moderne, aflate în patrimoniul Muzeului Naţional al Unirii Alba Iulia. Apulum* XXXII, 1995, 279 - 294.

Musset 2002

L. Musset, *Invaziile. Al doilea asalt împotriva Europei creştine (secolele VII - XI)*, Editura Corint, Bucureşti, 2002. I. 8591.

Nagy 1913

G. Nagy, *Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál. - La conquéte de Transylvanie et les trouvailles. ArchÉrt* 33, 1913, 268 - 275, 293 - 294.

Nägler 1969

Th. Nägler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraş). StComB* 14, 1969, 89-117.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Nägler 1997
Th. Nägler, *Românii şi saşii pînă la 1848*, Editura Thausib, Sibiu, 1997.

Nemeskéri-Kralovánszky-Harsányi 1965
J. Nemeskéri, A. Kralovánszky, L. Harsányi, *Trephined Skulls from the Tenth Century. ActaArchHung*, 17, 1-4, 1965, 343-368.

Németi 2001
J. Németi, *A mezőfényi (Foieni) Árpád - kori temetőrész rövid áttekintése. JAMÉ*, XLIII, 2001, 225 - 239.

Nepper 2002
M. Ibolya Nepper, *Hajdú-Bihar megye 10-11. szazádi sírleletei*, I-II, Budapest-Debrecen, 2002.

Novák 1944
József Novák, *Koraárpádkori leletek Gyulafehérvárról (Alba-Iulia). - Frühárpádenzeitliche Funde von Gyulafehérvár. KözlCluj* IV, 1 -2, 1944, 108 - 111.

Obolensky 2002
D. Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanţul. Europa de Răsărit, 500 - 1453*, Editura Corint, Bucureşti, 2002.

Oţa 1998 - 2000
S. Oţa, *Pièces inédites de la Collection du Musée National d' Histoire de la Roumanie découvertes dans la nécropole du XI eme siécle de Vărşand – „ Movila dintre vii " (dép. d' Arad). / Unpublished pieces discovered in the graveyard Vărşand – „ Mound between Vineyards " (Arad county) from Collections of National History Museum of Romania. CA* XI, partea II, 1998 - 2000, 497 - 505.

Ota-colab. 2006
Silviu Oţa, Aurel Dragotă, Georgiana Ducman , *Piese din colecţiile MNIR, provenite din descoperiri de caracter funerar din Transilvania şi Crişana (secolele X-XII). PA* V (sub tipar).

Pap 2002 a
F. Pap, *Repertoriu numismatic al Transilvaniei şi Banatului secolele 11 - 20. Despre circulaţia monetară în Transilvania şi Banat secolele 11 - 20.* Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj - Napoca, 2002.

Pap 2002 b
I. K. Pap, *Téglás és téglakeretes temetkezések a délkelet – Alföldön. ComArchHung* 2002, 177 – 194.

Párducz –Tary 1939
M. Párducz, L. Tary, *A Csongrád-Vendelhalmi honfoglaláskori. FolArch*, I-II, 1939, 189-199.

Párducz 1943
M. Párducz, *Árpádkori temető Hódmezővásárhely - Kopácson.- Gräberfeld der Árpádenzeit in Hódmezővásárhely - Kopáncs. DolgSzeged* XIX, 1943, 183 - 194.

Pascu 1972
Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, vol. I, Cluj, 1972.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pascu 1981
Ștefan Pascu, *Semnificațiile unor recente descoperiri arheologice. Voievodatul românesc al Albei. MI* XV / 9, 1981, 14 - 18.

Petrov 1996
Gh. Petrov, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din complexul medieval de la Geoagiu de Jos, jud. Hunedoara (Campaniile din 1993, 1994, 1995). ActaMN* 33, I, 1996, 403 - 413.

Pinter 1992 - 1994
Z. K. Pinter, *Spada medievală din mormântul de călăreț de la Deva. Considerații tipologice şi cronologice. Sargeția* XXV, 1992 - 1994, 235 - 246.

Pinter 1994
Z. K. Pinter, *Das mittelalterliche Schwert aus dem Reitergrab in Diemrich - Deva, FVL* 37 - 2, 1994, 5 - 10.

Pinter - Luca 1995
Z. K. Pinter, S. A. Luca, *Necropola medieval - timpurie de la Orăştie - Dealul Pemilor, punctul X_2 / 1992 - 93. Corviniana* I, 1995, 17 - 44.

Pinter 1998 a
Z. K. Pinter, *Piese de armament şi echipament militar de proveniență carolingiană din Valea Mureşului, SCIVA* 49, 2, 1998, 135 - 144.

Pinter 1998 b
Z. K. Pinter, *Im Miereschtal entdeckte Bewaffnungsstücke und Teile militärischer Ausrüstung karolingischer Herkunft, ArhMed* II, 1998, 145 - 153.

Pinter - Luca 1998 c
Z. K. Pinter, S. A. Luca, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld im Brooser Gebiet Böhmerberg / Dealul Pemilor Ausgrabungsstelle X_2 / 1992-1993. FVL* 41, 1 - 2, 1998, 21 -51.

Pinter 1999
Z. K. Pinter, *Spada şi sabia medievală în Transilvania şi Banat (secolele IX – XIV)*, Editura Banatica, Reşița, 1999.

Pinter - Boroffka 1999
Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Neue mittelalterliche Gräber der Ciumbrudgruppe aus Broos / Orăştie, Fundstelle Böhmerberg / Dealul Pemilor X8. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Rahden, 1999, 313 - 330.

Pinter – Boroffka 2001
Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola de tip Ciumbrud de la Orăştie „ Dealul Pemilor ", punct X8. Apulum* XXXVIII / 1, 2001, 319 – 346.

Pinter – Țiplic - Dragotă 2001
Z. K. Pinter, M. Țiplic, A. Dragotă, *Orăştie , jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor. Cod sit: 87647. 02 CCA* XXXV, 2001, 167-168.

Pinter – Țiplic - Căstăian 2002
Z. K. Pinter, M. Țiplic, M. Căstăian, *Orăştie , jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor. Cod sit: 87647. 02. CCA* XXXVI, 2002, 223sq.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pinter – Țiplic - Căstăian 2004
Z. K. Pinter, M. Țiplic, M. Căstăian, *Orăştie , jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor. Cod sit: 87647. 02. CCA* XXXVIII, 2004, 224sq.

Pinter – Țiplic - Căstăian 2005
Z. K. Pinter, M. Țiplic, M. Căstăian, *Orăştie , jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor. Cod sit: 87647. 02. CCA* XXXIX, 2005, 248sq.

Pinter – colab. 2006
Z. K. Pinter, M. Țiplic, M. Căstăian, M. Emilia Țiplic, *Orăştie , jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor. Cod sit: 87647. 02.Autorizația de cercetare sistematică nr. 98/2005. CCA* XL, 2006, 246sq,

Pop 1996
I. - A. Pop, *Românii şi maghiarii în secolele IX - XIV. Geneza statului medieval în Transilvania.* Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1996.

Popa 1988
R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului.* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Popescu 1956
D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (I – IV)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1956.

Popescu 1962
D. Popescu, *Săpăturile arheologice din R. P. R. în anul 1961. SCIV* XIII, 1, 1962, 201 - 215.

Popescu 1963
D. Popescu, *Săpăturile arheologice din R. P. R. în anul 1962. SCIV* XIV, 2, 1963, 451 - 466.

Popescu 1963
D. Popescu, *Săpăturile arheologice din R. P. R. în anul 1963. SCIV* XV, 4, 1964, 551 - 580.

Popescu 1970
M. M. Popescu, *Podoabe medievale în Țările Române*, Editura Meridiane, 1970.

Rădulescu - Gáll 2001
A. Rădulescu, E. Gáll, *Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Temesvár (Timişoara) – Csókaerdö. ActaArchHung* 52, 1 - 3, 2001, 155 - 193.

Registar 1990
Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin 1990.

Registar 1997
Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske. Drugo dopunjeno izdanje. Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske. Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar, 1997.

Rejholcová 1976
M. Rejholcová, *Pohrebisko z 10.–11. storočia v Hurbanove–Bohatej. SlovArch*, 24, 1976, 191–230.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Rejholcová 1995

M. Rejholcová, *Pohrebisko v Čakajovciach (9. - 12. storočie).* Katalóg Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra, 1995. *Archaeologica Slovaca Monographiae.* Tomus XV.

Révész 1989

L. Révész, *Lyraförmige Schnallen im Karpaten-Becken. HOMÉ* XXVII, 1989, 513-541.

Révész 1996

L. Révész, *Honfoglalás kori temető Szentes-Borbásföldón (Szabó János Győző ásatása nyomán). – Ein landnahmezeitliches Gräberfeld in Szentes-Borbásföld (Nach der Ausgrabung von János Győző Szabó). MFMÉ - StudArch* 2, 1996, 299 - 336.

Révész 1997

L. Révész, *Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen (Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely).MFMÉ – StudArch* III, 1997, 169-195.

Richthofen 1923 - 1926

B. Richthofen, *A szláv kérdés magyarország régibb középkori archaeológiájában. ArchÉrt* XL, 1923 - 1926, 138 - 156.

Roska 1913

Márton Roska*, Árpádkori temető Vajdahunyadon. - Sepultures de l' époque d' Arpad, a Vajdahunyad. DolgCluj* IV, 1, 1913, 166 - 198.

Roska 1914

Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván. - Cimetière de l' époque des Arpádes á Várfalva . DolgCluj* V, 1, 1914, 125 - 187.

Roska 1941

Márton Roska, *A Gyulavarsándi (Arad M.) Lapóshalom retegtani viszonyai. – La stratigraphie de la colline „ Laposhalom ” de Gyulavarsánd. Dép. Arad. FolArch* III - IV, 1941, 45 - 56.

Roska 1944

Márton Roska, *A gyulafehérvári (Alba – Iulia) viking kardtokvég. – Das wikinger Ortband aus Bronze von Gyulafehérvár (Alba Iulia, Kom. Alsó - Fehér). KözlCluj* IV, 1 - , 1944, 102 - 108.

Rusu - Dörner 1962

M. Rusu, E. Dörner, *Săpătura de salvare de la Şiclău (r. Criş, reg. Crişana). MCA* VIII, 1962, 705 - 712.

Rusu 1971

M. Rusu, *Note asupra relaţiilor culturale dintre slavi şi populaţia romanică din Transilvania (sec. IV – X), Apulum* IX, 1971, 713 - 730.

Rusu 1975

M. Rusu, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9 th- 11 th centuries. Relations Between Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Bukarest, 1975, 201 - 217.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Rusu 1978

M. Rusu, *Cetăţile transilvănene din sec. IX - XI şi importanţa lor istorică, Ziridava* X, 1978, 159 - 171.

Rusu 1979

M. Rusu, Castrul roman Apulum şi cetatea feudală Alba Iulia, AIIA *XXII, 1979, 47 - 70.*

Rusu 1982

M. Rusu, Les formations politiques roumaines et leur lutte pour l'autonomie, RRH *XXI, 3 - 4, 1982, 351 - 386.*

Ruttkay 1975

A. Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). SlovArch *XXIII / 1, 1975, 119 –1 26.*

Ruttkay 1976

A.Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). SlovArch *XXIV / 2, 1976, 245 - 396.*

Sabău 1958

I. Sabău, Circulaţia monetară în Transilvania în secolele XI -XIII în lumina izvoarelor numismatice. SCN 2, *1958, 269 -301.*

Sâmpetru 1992

M. Sâmpetru, Vestul României în secolele IV - X e. n. , TD *XIII, 1 - 2,1992,135 - 157.*

Schulze - Dörrlamm 1988

M. Schulze - Dörrlamm, Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken. JRGZM *35, 1988, 373 - 478.*

Schuster 1865

W. Fr. Schuster, Űber die Heidengrűber bei Petersdorf. AVSL*, VI, 1865, 437-443.*

Simina 2001

N. - M. Simina, *Consideraţii asupra mormintelor medievale timpurii descoperite la Sebeş în 1865. Sesiunea Anuală de Comunicări Ştiinţifice a Asociaţiei Arheologilor Medievişti din România. Simpozion Târgşor - Curte Domnească. 540 de ani de la ctitorirea Bisericii Domneşti de către Vlad Ţepeş*, Ploieşti, 27 - 28 iulie 2001.

Simina 2002

N. - M. Simina, *Consideraţii asupra mormintelor medievale timpurii descoperite în anul 1865 la Sebeş (Jud. Alba). ArhMed* IV / 2002, 47 – 58.

Simon de Keza

Simon de Keza, *Chronicon Hungaricum*. *Izvoarele Istoriei Românilor*. Ed. G. Popa - Lisseanu, Bucureşti, 1935.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Simoni 1981
K. Simoni, *Zagreb i okolica u ranom srednjem vijeku*, *Izdanja HAD* - a 6, Zagreb 1981, 155 - 167.

Spinei 1974
V. Spinei, *Antichităţile nomazilor turanici în Moldova în primul sfert al mileniului al II - lea. SCIVA* 25, 1974, 3, 389 - 415.

Spinei 1990
V. Spinei, *Migraţia ungurilor în spaţiul carpato - dunărean şi contactele lor cu românii în secolele IX - X, ArhMold* XIII, 1990, 103 - 148.

Spinei 1996
V. Spinei, *Ultimele valuri migratoare la nordul Mării Negre şi al Dunării de Jos*, Editura Helios, Iaşi, 1996.

Spinei 1999
V. Spinei, *Marile migraţii din estul şi sud - estul Europei în secolele IX - XIII*, Institutul European, Iaşi, 1999.

Straub 1999
Péter Straub, *A honfoglalás kori tegezcsontok időrendjéhez. -Zur Chronologie der landnahmezeitlichen Köcherknochen. MFMÉ - StudArch* V, 1999, 409 - 422.

Szalontai 2000
Csaba Szalontai, *Kritische Bemerkungen zur Rolle der Bulgaren im 9. Jahrhundert in der Großen Ungarischen Tiefebene und in Siebenbürgen. / Kritikai észrevételek a bolgárok szerepéről a 9. századi Nagyalföldén és Erdélyben. MFMÉ - StudArch* VI, 2000, 263 - 286.

Száraz 1893
A. Száraz, *Nagyváradi lelet. ArchÉrt* XIII, 1893, 140 - 142.

Széll 1941
M. Széll, *XI. századi temetők Szentes környékén. – Les cimetières du XI ème siècle aux environs de Szentes. FolArch* III - IV, 1941, 231 - 267.

Szőke 1941
B. Szőke, *Honfoglaláskory magyar sírok Naszvadon. FolArch* III-IV, 1941, 214-224

Szőke 1959
B. Szőke, *A Bjelobrdoi kultúráról. ArchÉrt* 86, 1, 1959, 32 – 47.

Tănase-Gáll 1999-2000
D. Tănase, E. Gáll, *Piese de podoabă din secolele X-XI descoperite la Beba Veche (Jud. Timiş). AnB* VII-VIII, 1999-2000, 555-576.

Tentiuc 1996
I. Tentiuc, *Populaţia din Moldova Centrală în secolele XI -XIII*, Editura Helios, Iaşi, 1996.

Teodor 1973
Dan Gh. Teodor, *Apartenenţa etnică a culturii Dridu. CI* IV, Iaşi, 1973, 128 - 141.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Tettamanti 1975
S. Tettamanti, *Temetkezési szokások a X - XI. Sz. - ban a Kárpát - medencében./Begräbnissitten im 10 - 11. Jh. Im Karpatenbecken. StudCom* 3, 1975, 79 - 123.

Theodorescu 1976
R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400 – 1400)*, Bucureşti, 1976.

Točik 1960
A. Točik, *Radové pohrebisko devískeho typu z. XI. stor. V Mlynárciach pri Nitre. / Ein Reihengräberfeld von Devin – Typus in Mlynárce bei Nitra. SlovArch* VIII - 1, 1960, 269 -284.

Točik 1968
A. Točik, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*, Bratislava, 1968.

Točik 1971
Točik A., *Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei (I). SlovArch* XIX-1, 1971, 135-276.

Točik 1987
A. Točik, *Nachgroßmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. ŠtudZvesti* 23, 1987, 177-241.

Tomičić - Vidović 1985
Ž. Tomičić, J. Vidović, *Rezultati arheoloških istraživanja u Medimurju 1974 - 1985* (katalog), Čakovec, 1985.

Tomičić 1990
Ž. Tomičić, *Tragom novujih istraživanja bjelobrdske kulture, u Slavonskom dijelu Podravine. Prilozi* 7, 1990, 85 – 106.

Tomičić 1993
Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj – Grad. / A contribution to research into the chronology of the Bijelo Brdo section of the mediaeval cemetery of Ptuj – Grad. Ptujski arheoloski zbornik, 1993, 543 – 579.

Tomičić 1998 - 1999
Ž. Tomičić, *Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Medimurju prinos datiranju nalazišta. / Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Medimurje. Ein Beitrag zur datierung der Funstelle. Prilozi* 15 - 16, 1998 - 1999, 41 - 59.

Török 1962
Gy. Török*, Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, Budapest, 1962.

Ţeicu 1998
D. Ţeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timişoara, 1998.

Ţiplic 1999
M. Ţiplic, *Necropola medieval - timpurie de la Orăştie - Dealul Pemilor X_2 (Hunedoara) şi bătălia dintre Ştefan I şi Gyla - Gyula. Analele ANTIM* 1999, 150 - 153.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Țiplic – Pinter – Căstăian 2003

I. M. Țiplic, Zeno K. Pinter, M. Căstăian, *Orăştie (Jud. Hunedoara). Punct: Dealul Pemilor – X_2. Cod sit: 87647. 02. CCA* XXXVII / 2003, 221sq.

Țiplic – Pinter – Căstăian 2004

I. M. Țiplic, Zeno K. Pinter, M. Căstăian, Orăştie (Jud. Hunedoara). Punct: Dealul Pemilor – X_2. Cod sit: 87647. 02. CCA *XXXVIII / 2004,* 224sq.

Țuțuianu 2002

D. Țuțuianu, *Noi considerații privind necropola medieval timpurie de la Deva – cartierul „ Micro 15 ". Comunicare prezentată la Simpozionul Ştiinţific: „Civilizația medievală timpurie din Transilvania. Rit şi ritual funerar (secolele IX -XI)"*, Alba Iulia, aprilie, 2002.

Vaňa 1954

Z. Vaňa, *Mad'iaři a Slované ve světle archeologických nálezů X - XII. století. – Les Magyares et les Slaves à la lumière de fouilles archéologiques du X. - XIIe siècle. SlovArch* 2, 1954, 51 - 104.

Velter 1988

A. M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V- XII în bazinul carpatic (cu privire specială asupra teritoriului României). SCIVA* 39, 3, 1988, 251 -274.

Velter 2002

A. M. Velter, *Transilvania în secolele V - XII. Interpretări istorico - politice şi economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic secolele V - XII.* Editura Paideia, Bucureşti, 2002.

Vinski 1959

Z. Vinski, *Ausgrabungen in Vukovar, ArchJug* III, 1959, 99 - 110.

Vinski 1970

Z. Vinski, *O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku. - Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstatten aus altkroatischer Zeit in Sisak. Vjesnik* IV, 1970, 45 - 92.

Vörös 1997

I. Vörös, *A Békéscsaba-Erzsébethelyi honfoglalás kori sir lova. MFMÉ-StudArch* III, 1997, 197-200.

Zaharia 1967

Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967. Biblioteca de Arheologie XII.

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

ILUSTRAȚII

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

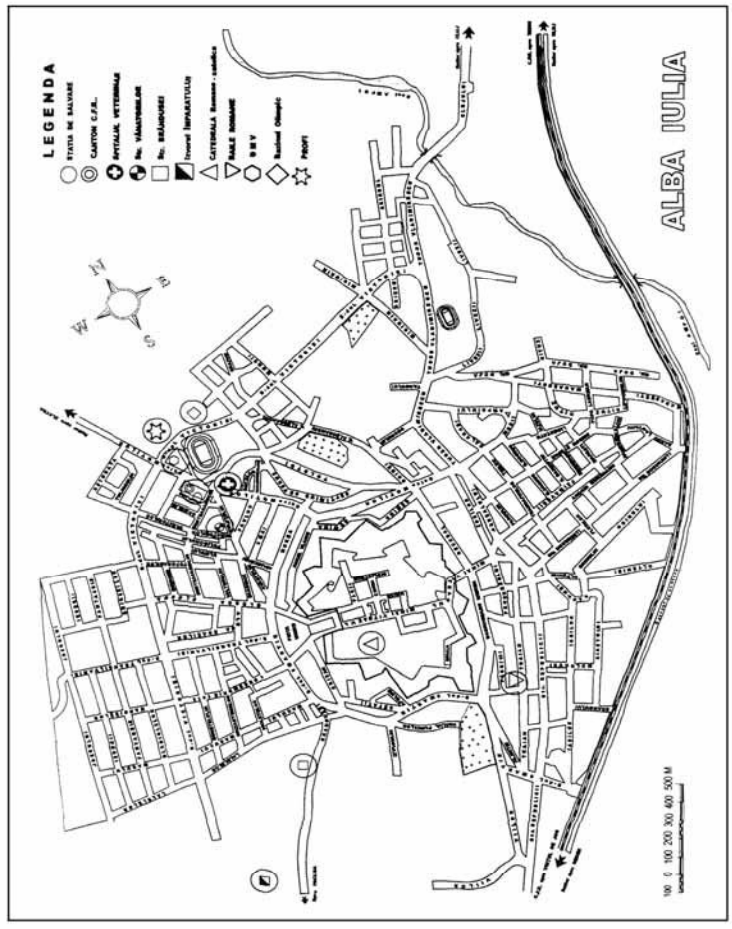

Pl. I. Alba Iulia. Necropole romane şi medievale (după *Dragotă – colab. 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

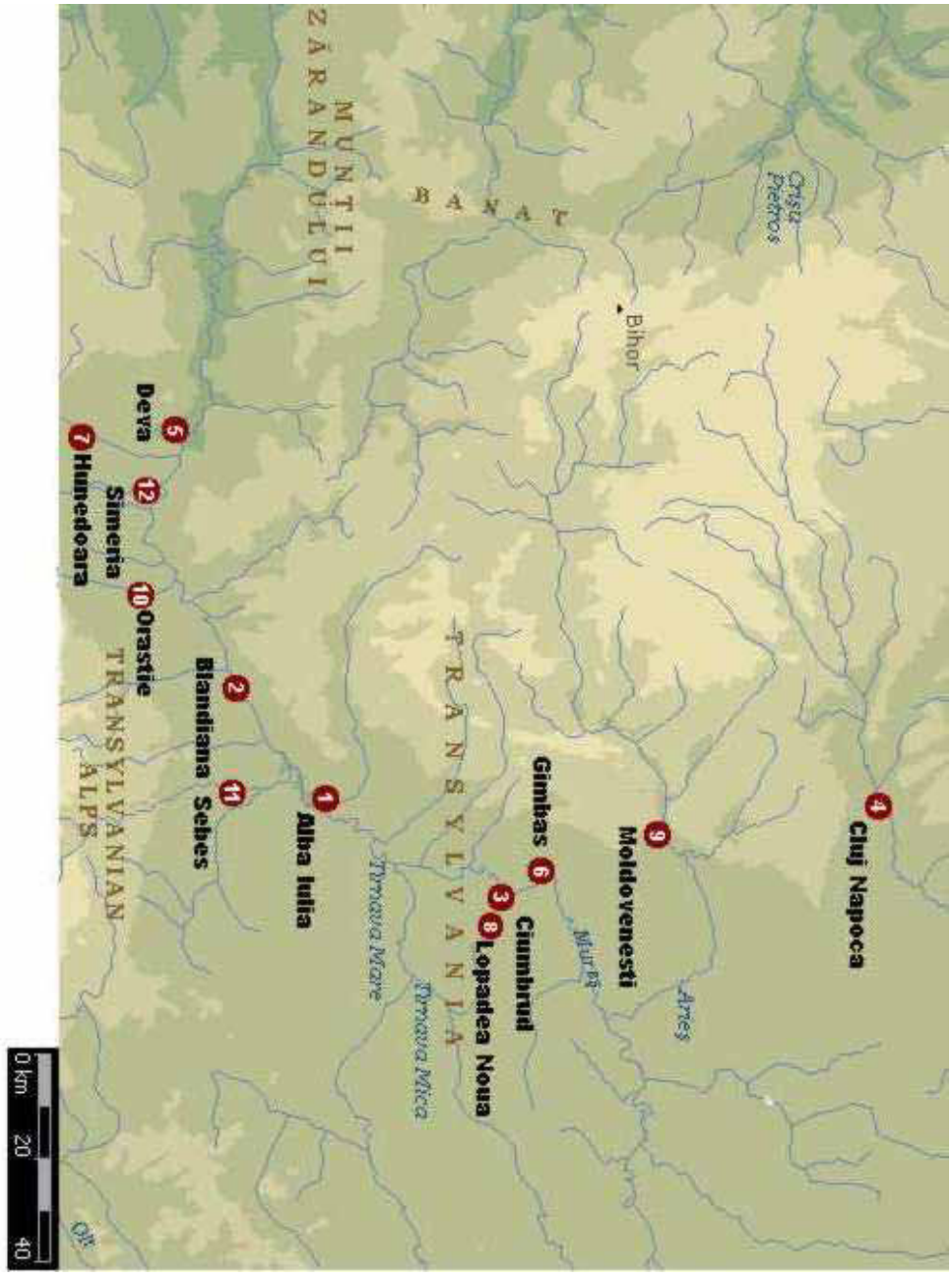

Pl. II. Necropole din Transilvania (secolele IX-XI).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

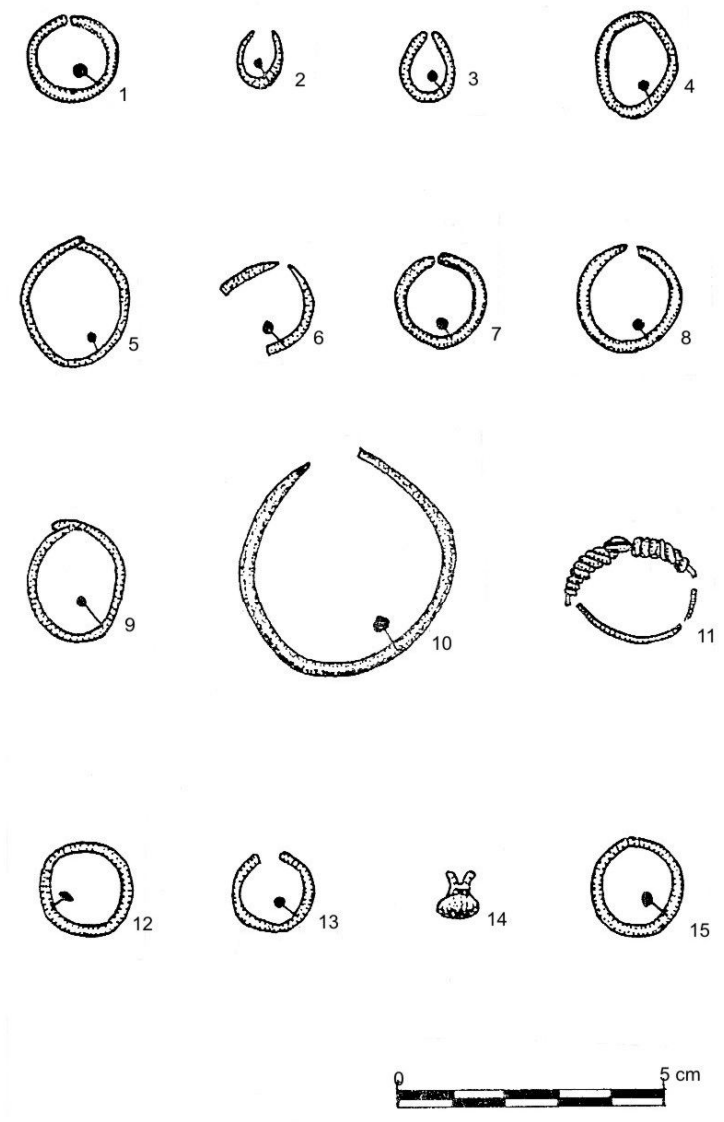

Pl. III. 1-15: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1999 (după *Dragotă – Brânda 2001*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

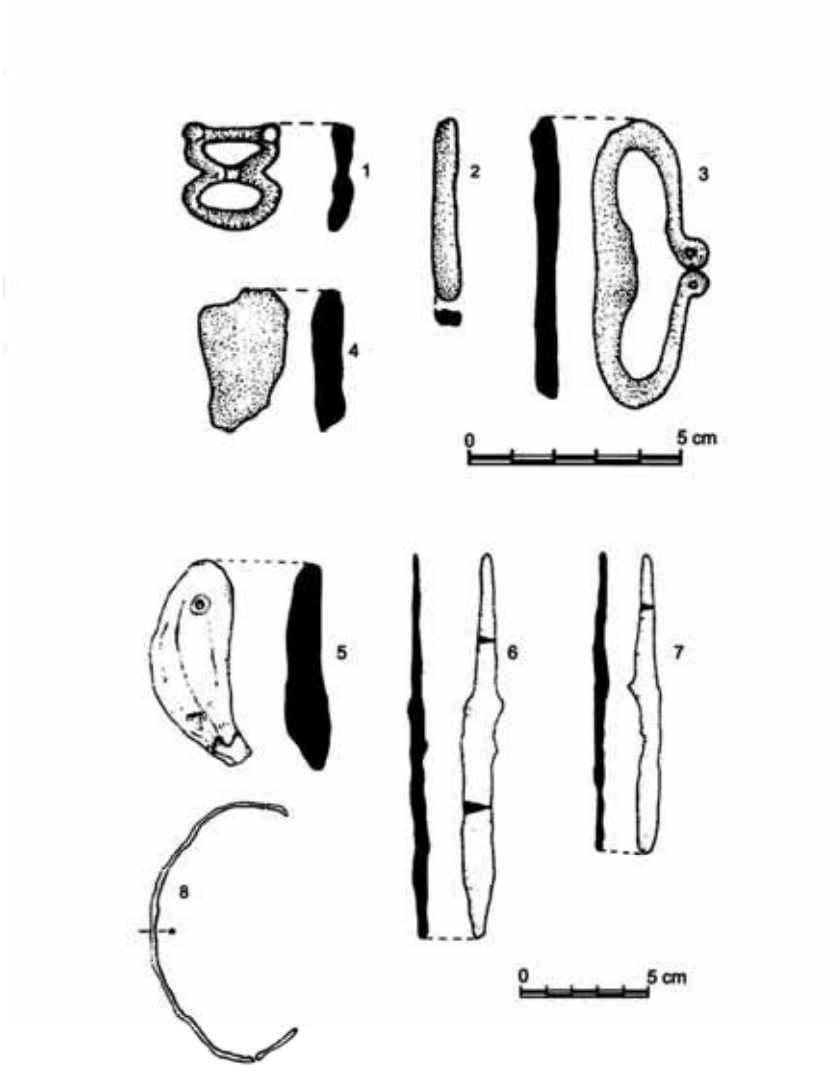

Pl. IV. 1-8: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

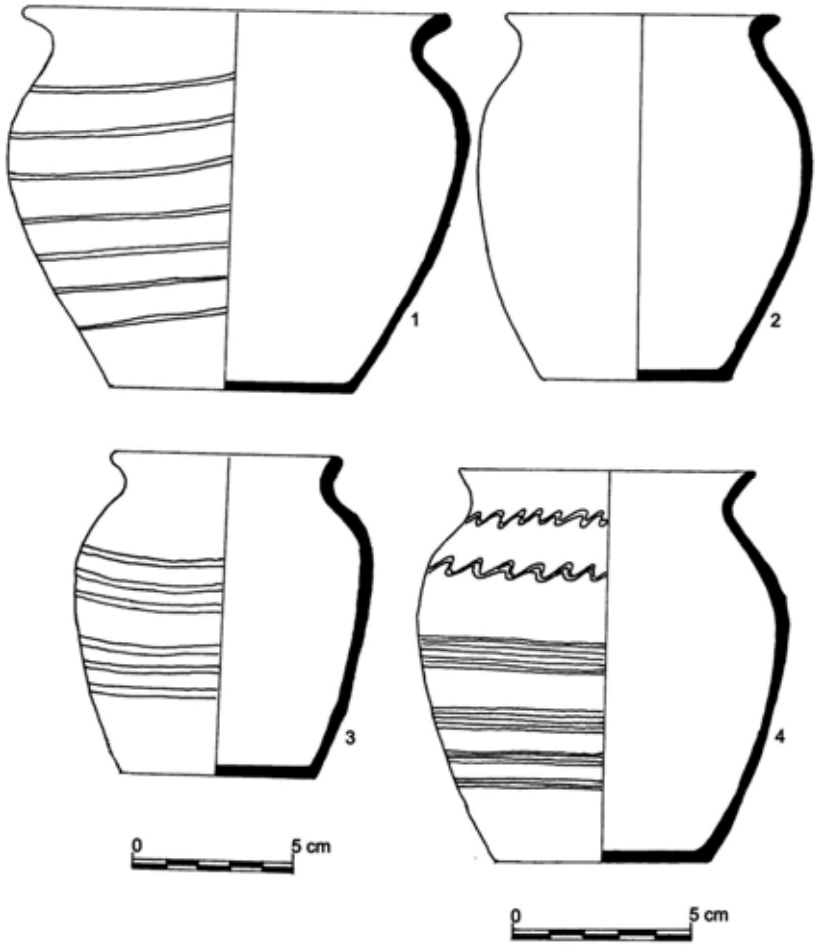

Pl. V. 1-4: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

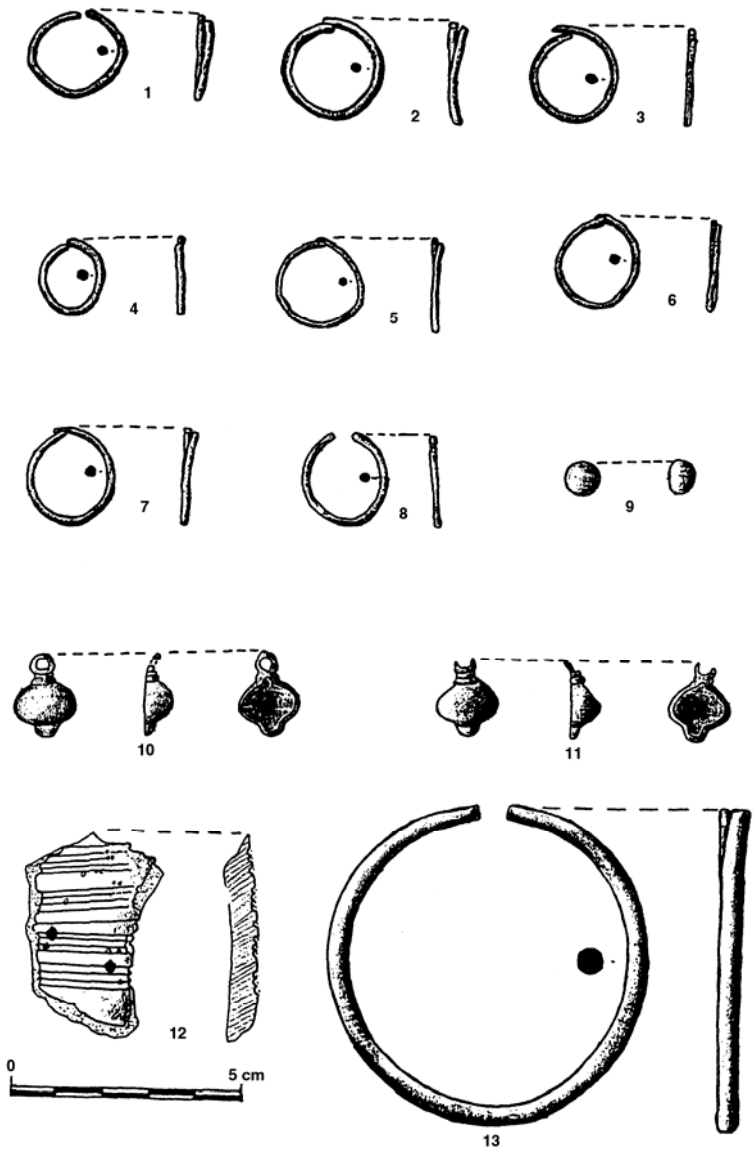

Pl. VI. 1-13: Alba Iulia- *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Dragotă 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

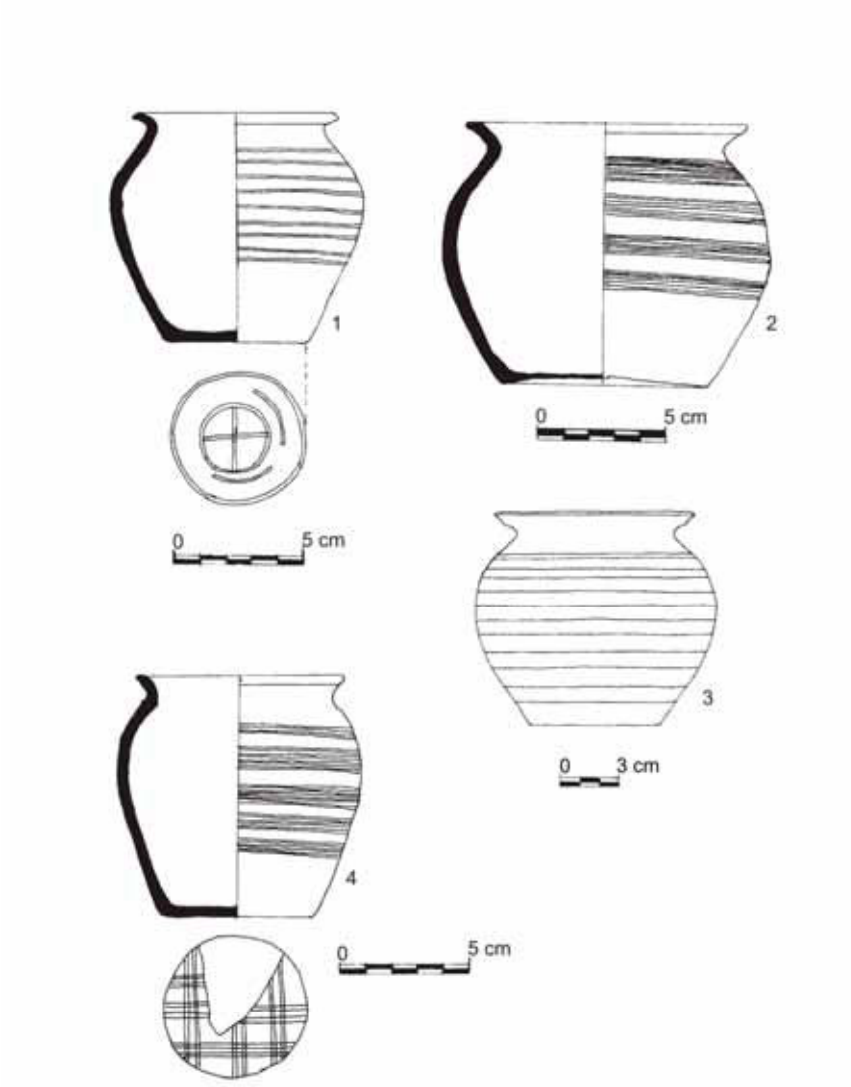

Pl. VII. 1-2, 4: Alba Iulia- *Str. Brînduşei* / 1999 (după *Dragotă 2003*), 3: Alba Iulia-*Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

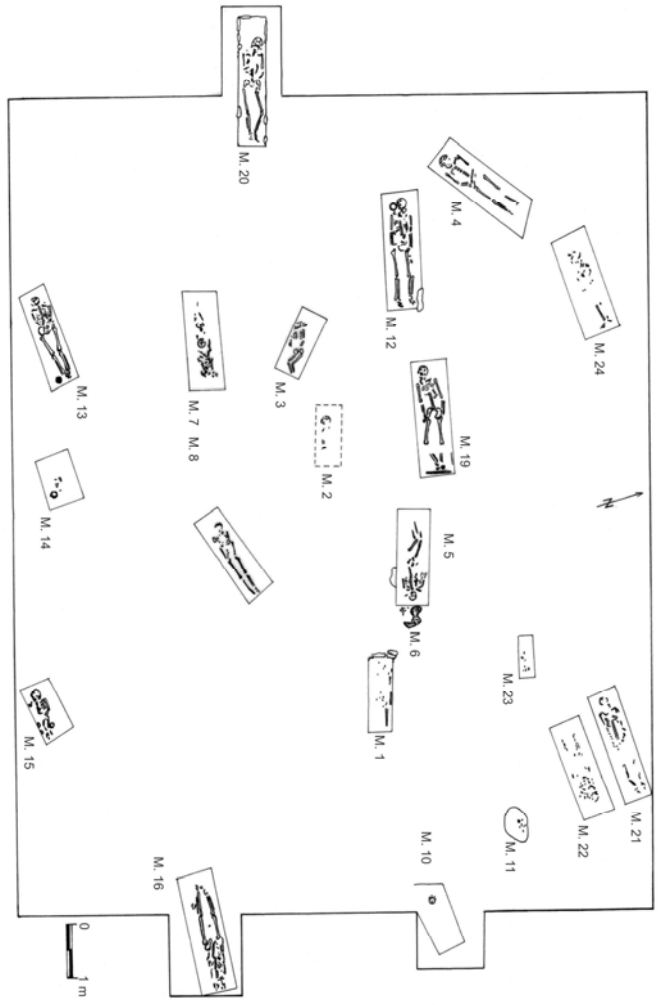

Pl. VIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

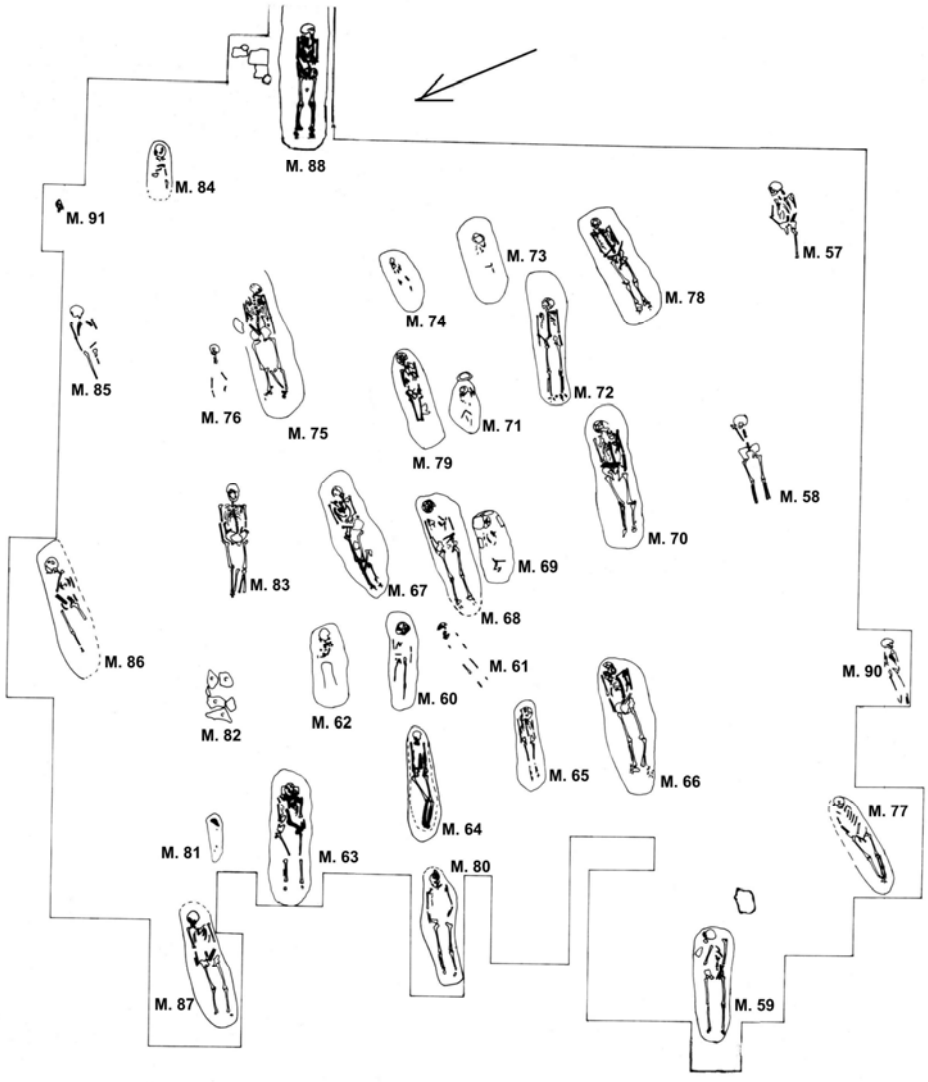

Pl. IX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

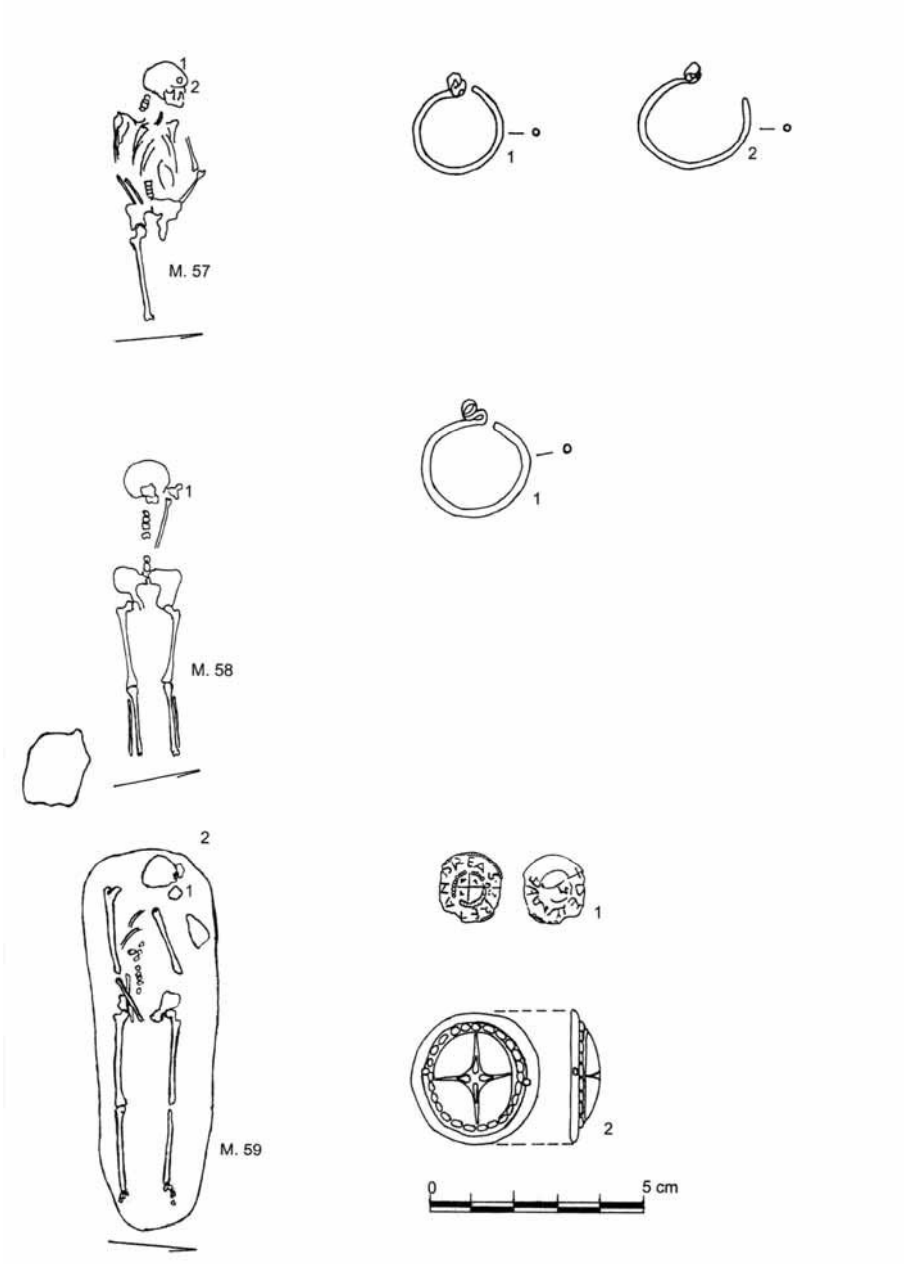

Pl. X. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

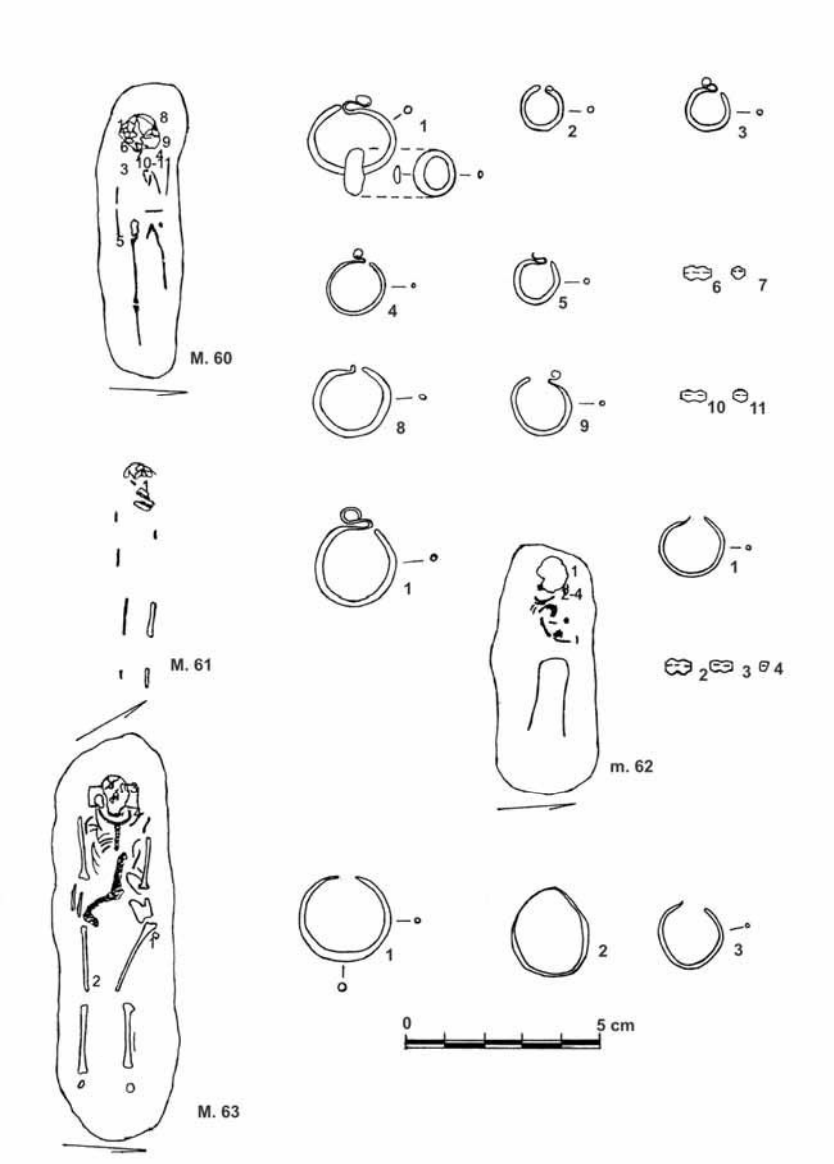

Pl. XI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

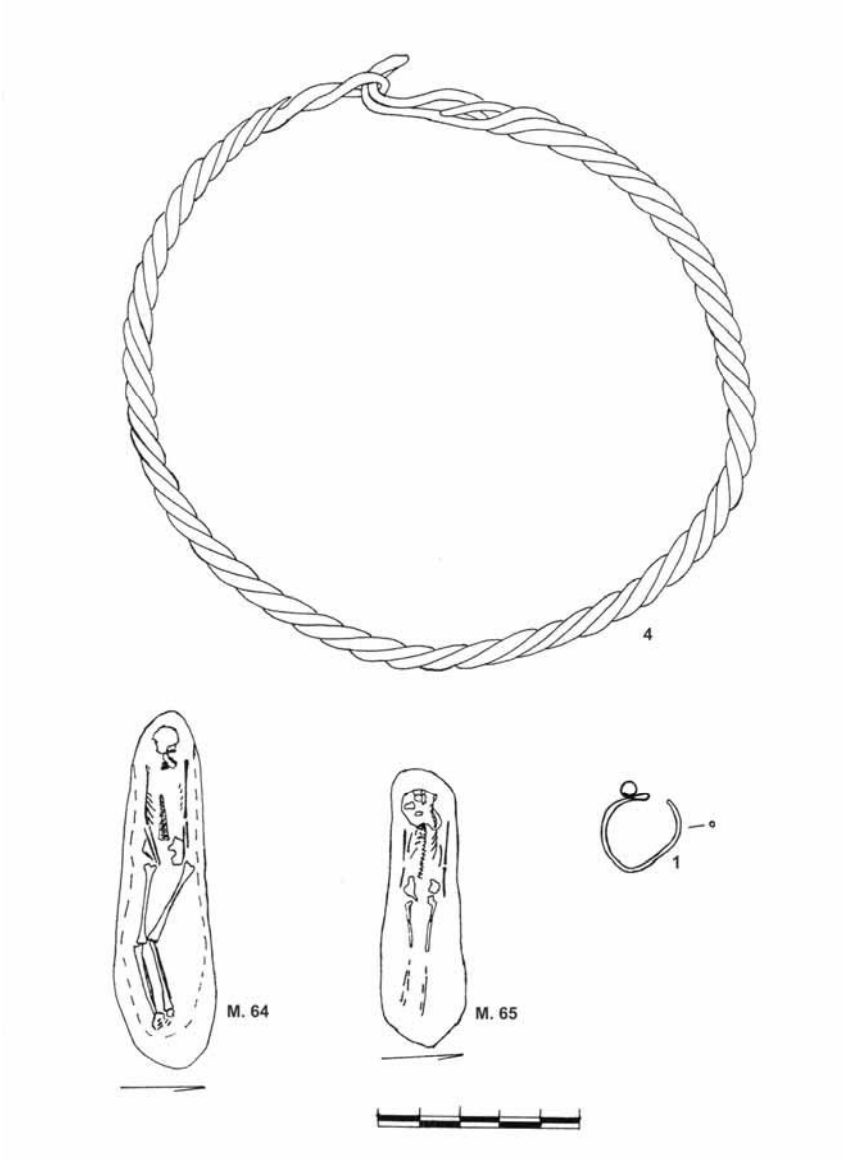

Pl. XII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

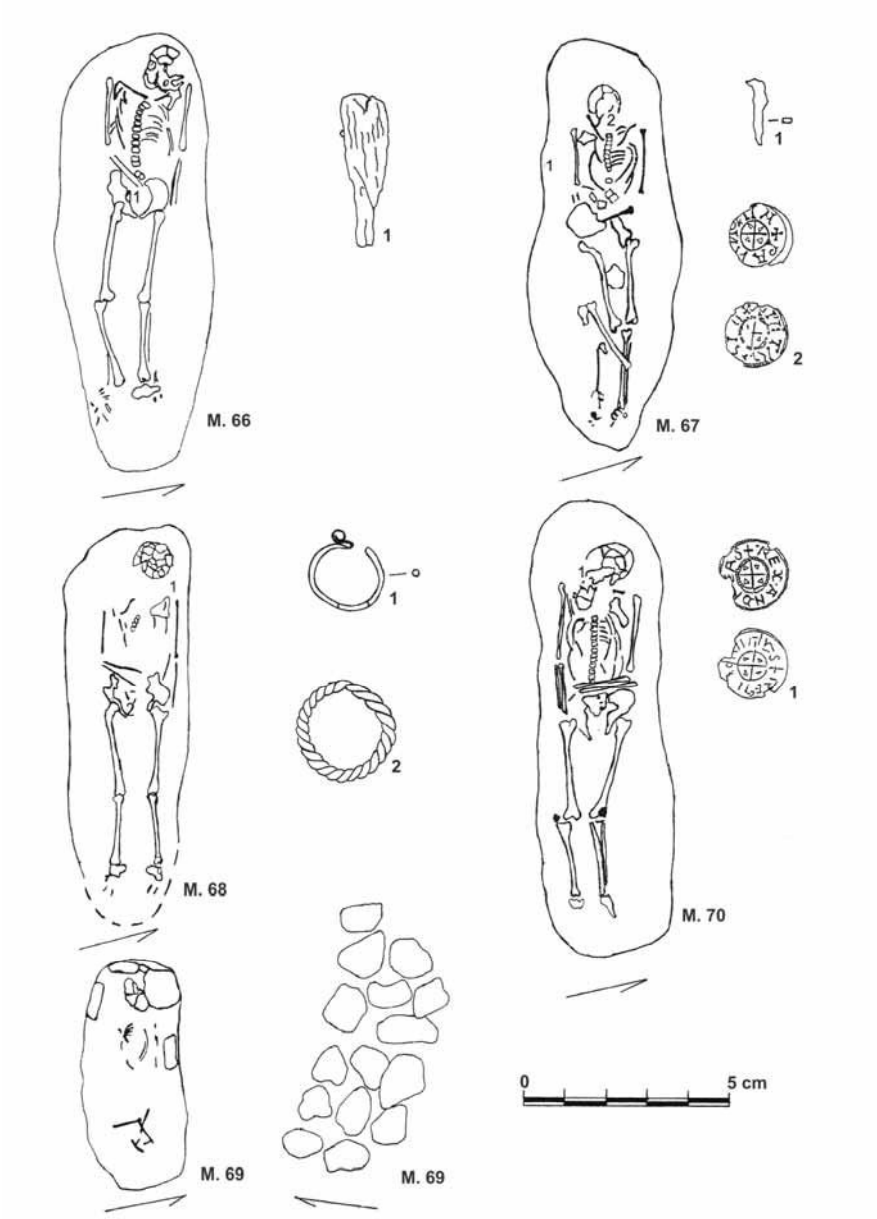

Pl. XIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

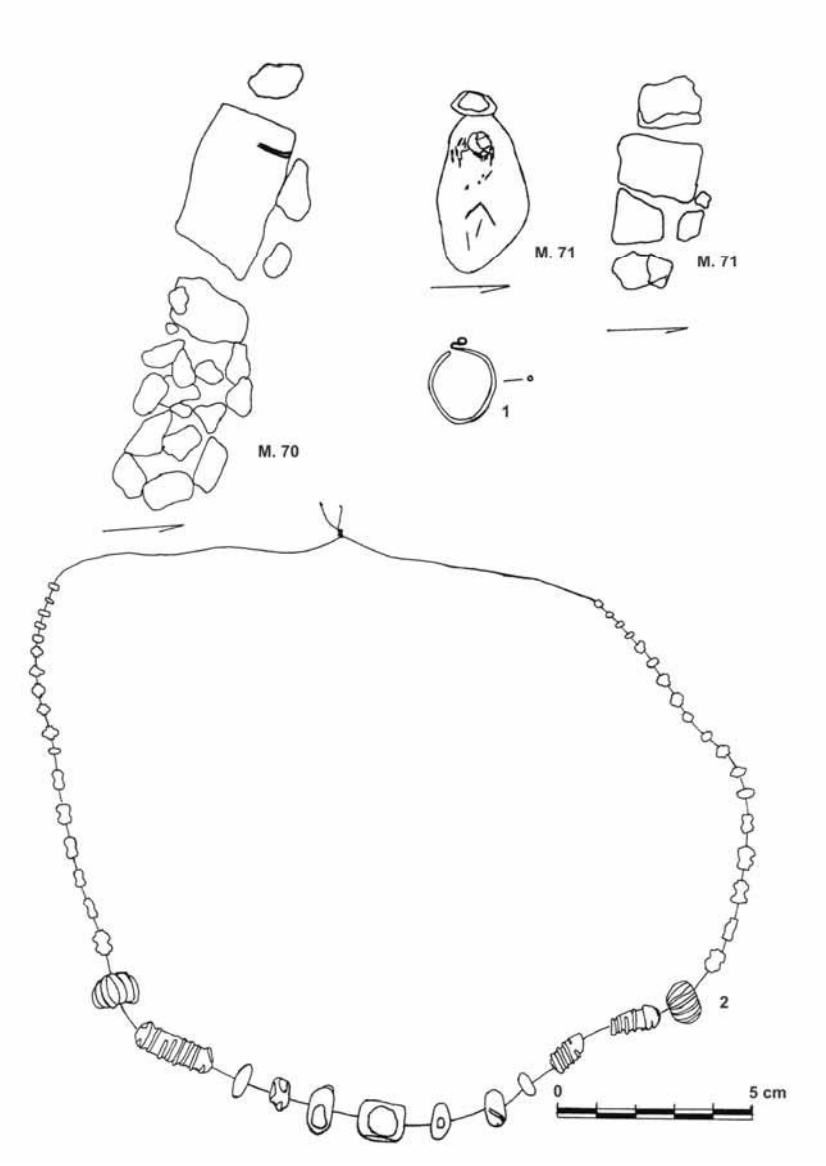

Pl. XIV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

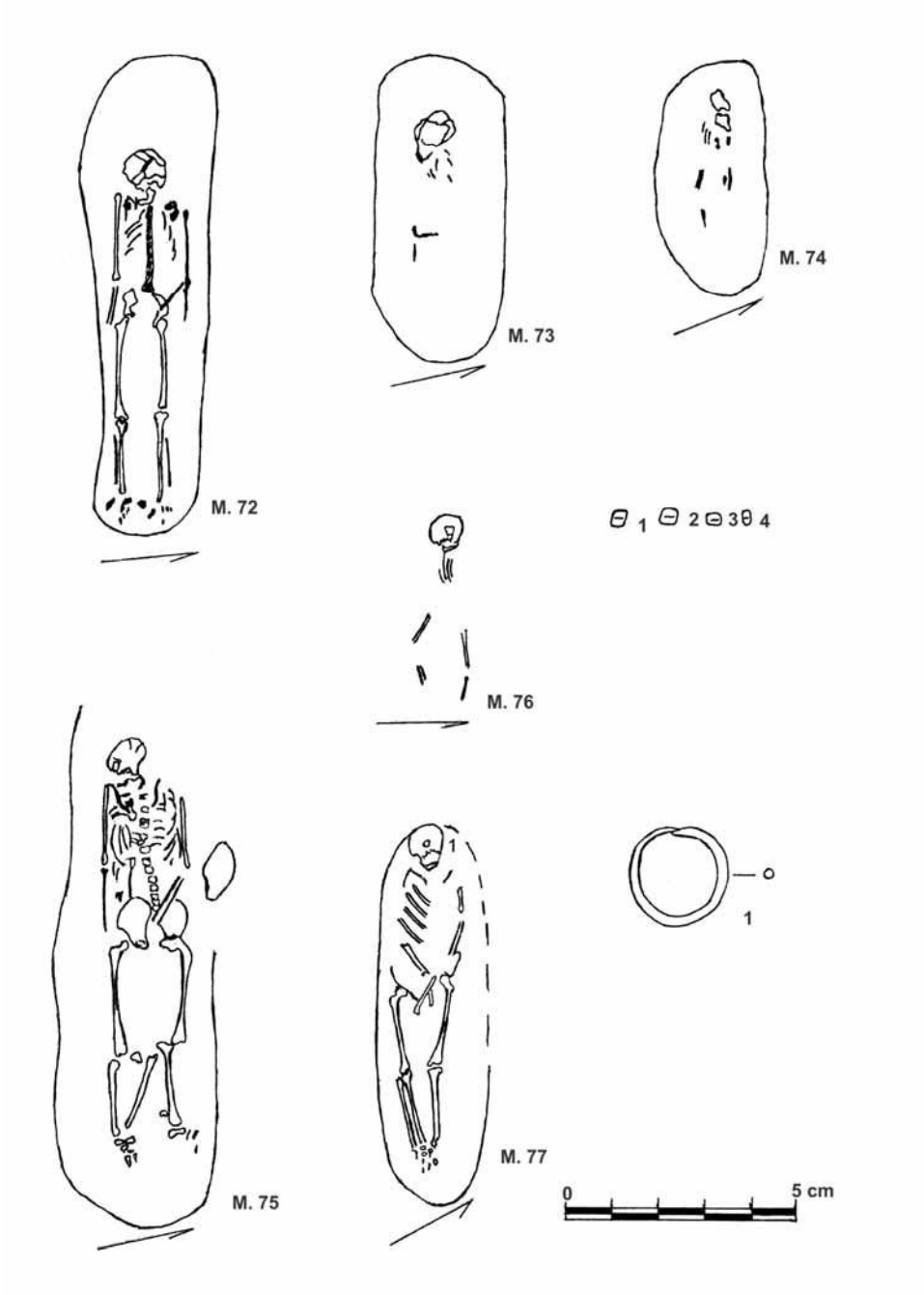

Pl. XV. Alba Iulia – *Str. Brîndușei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

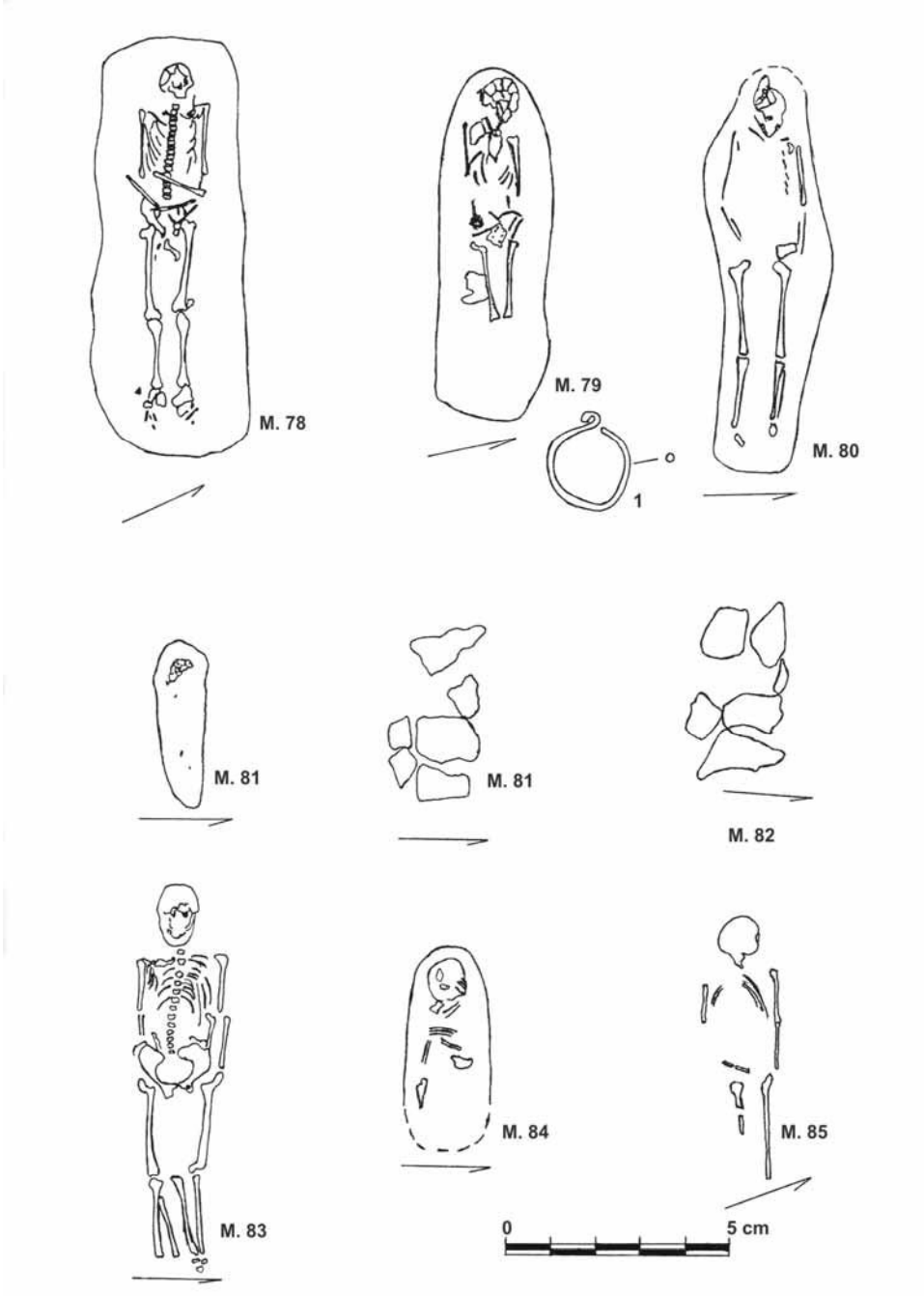

Pl. XVI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

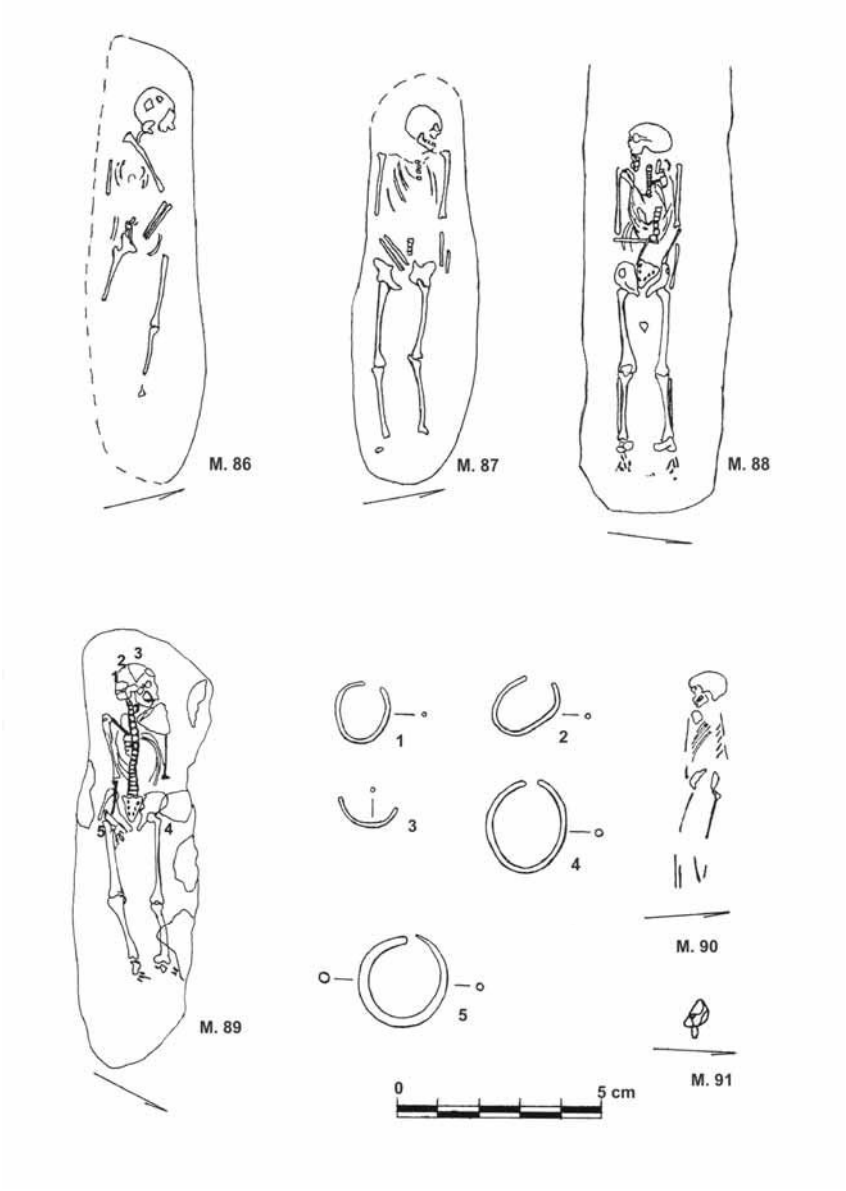

Pl. XVII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2004 (după *Dragotă-colab. 2005 b*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

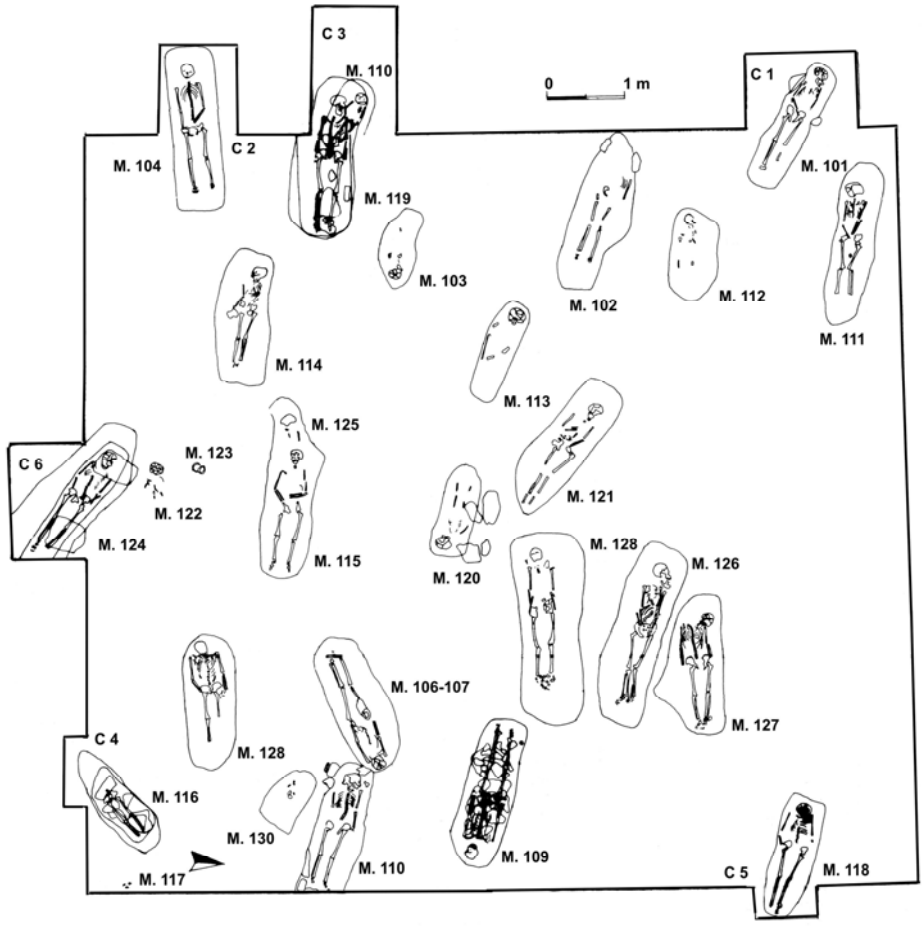

Pl.XVIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005. Proprietate: Leahu Sorin (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

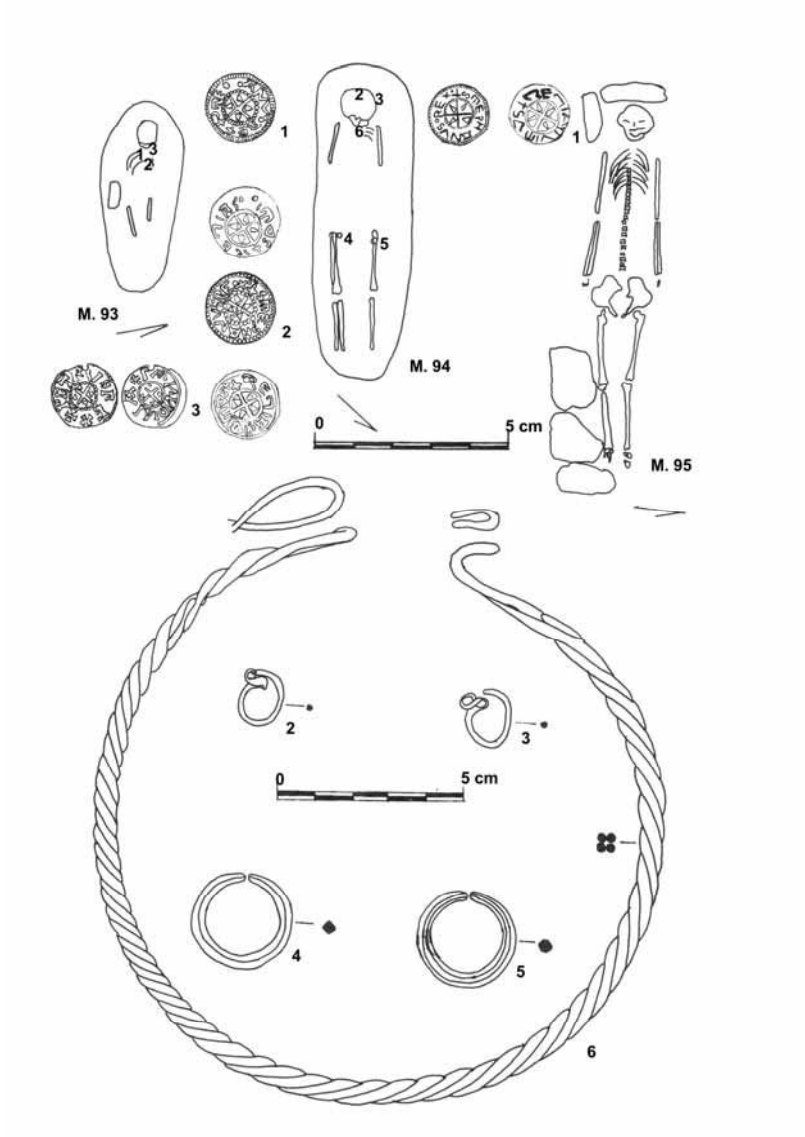

Pl.XIX . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

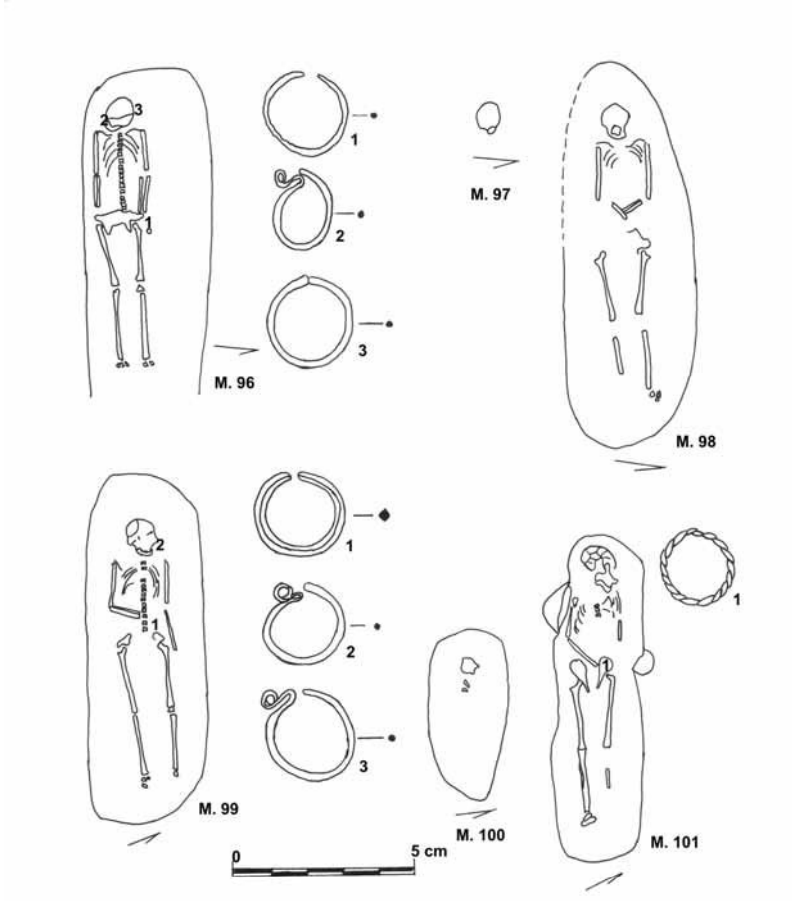

Pl. XX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

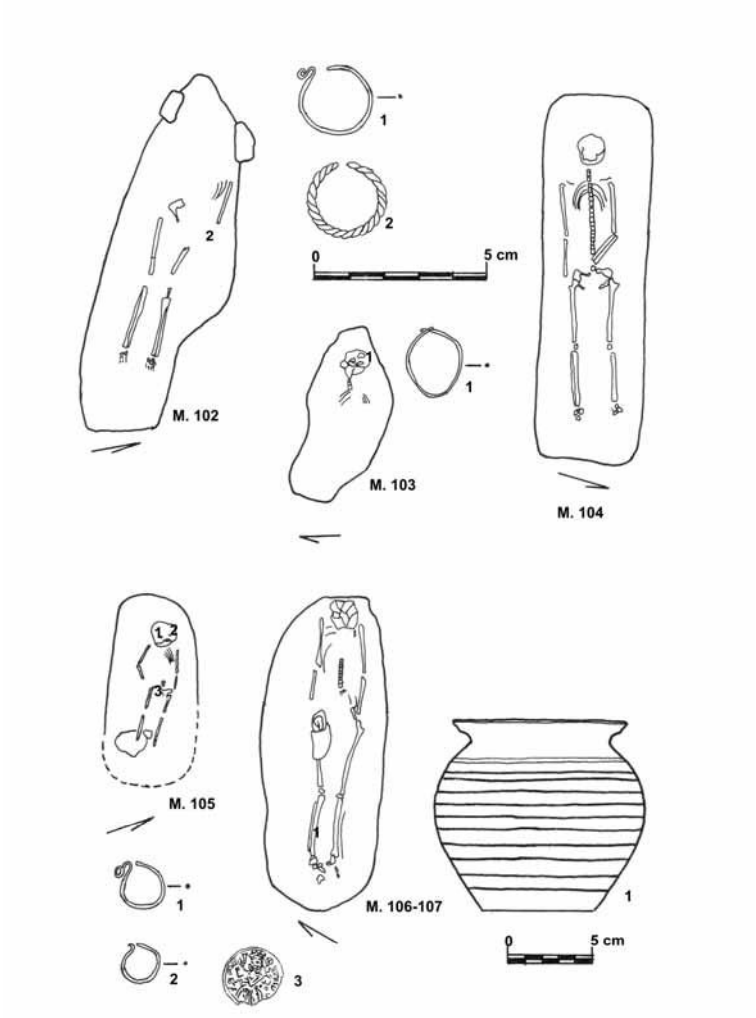

Pl.XXI . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

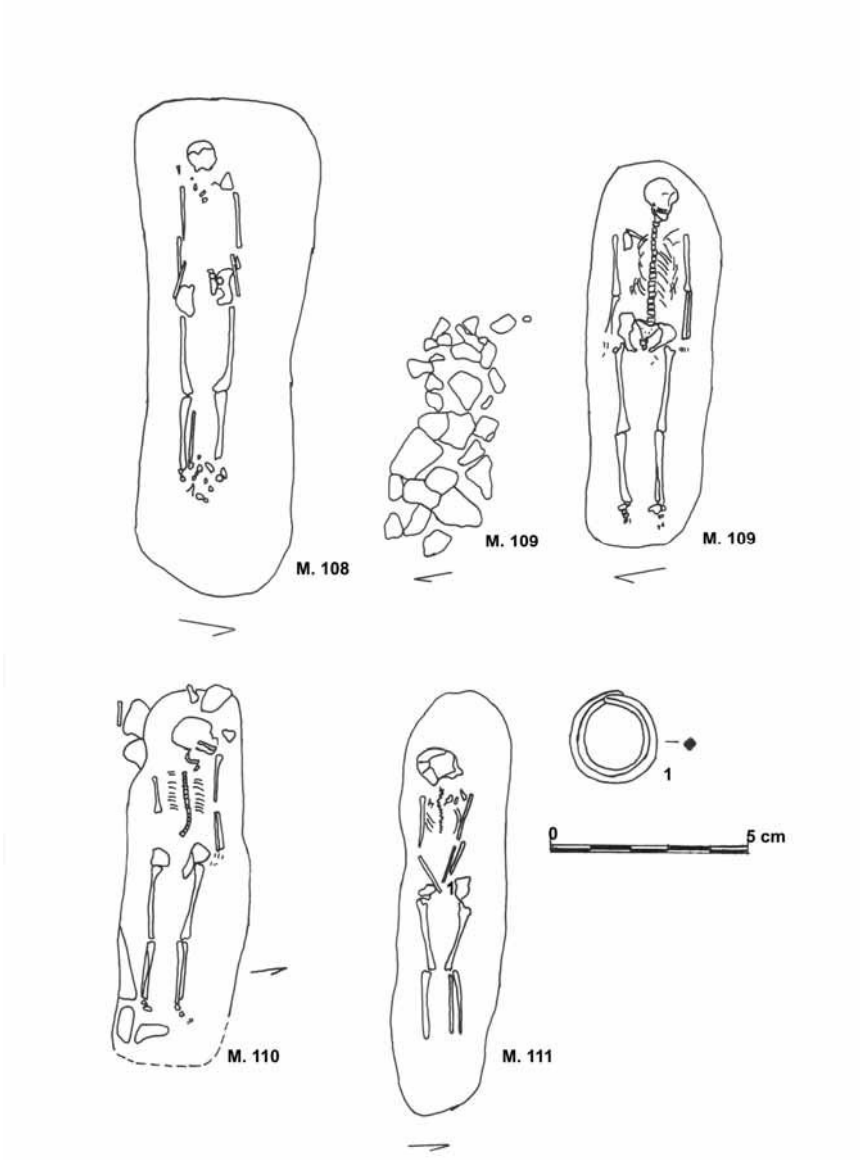

Pl.XXII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

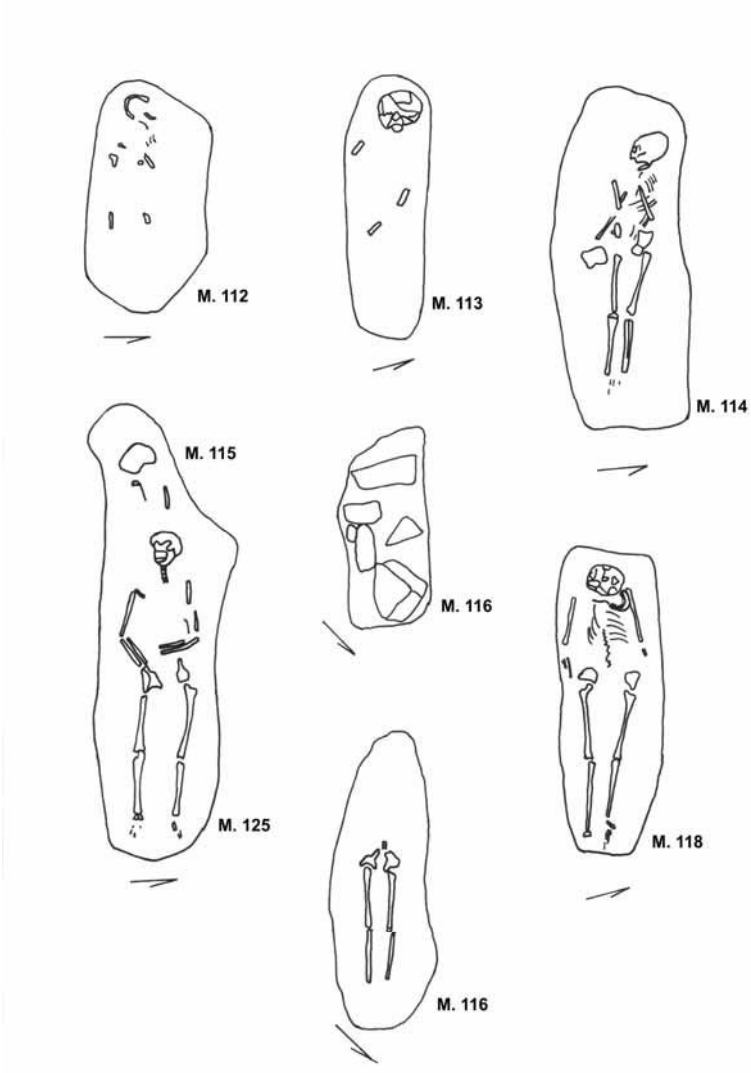

Pl.XXIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

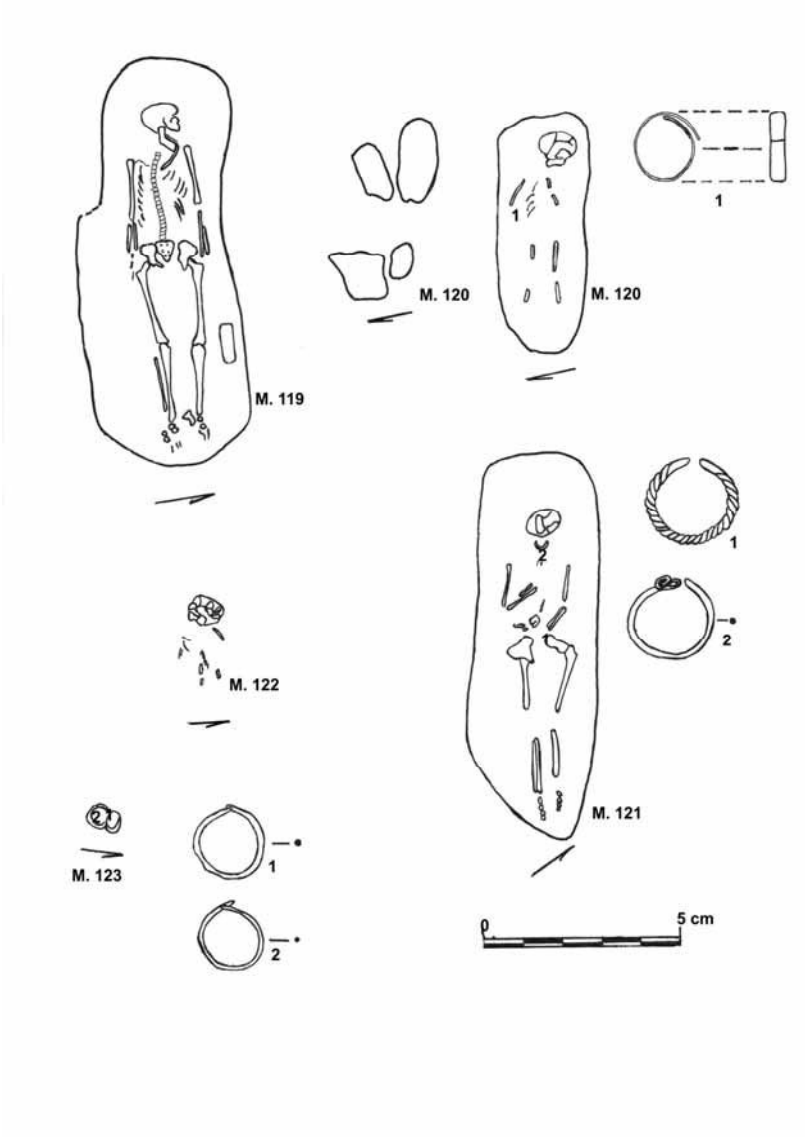

Pl. XXIV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

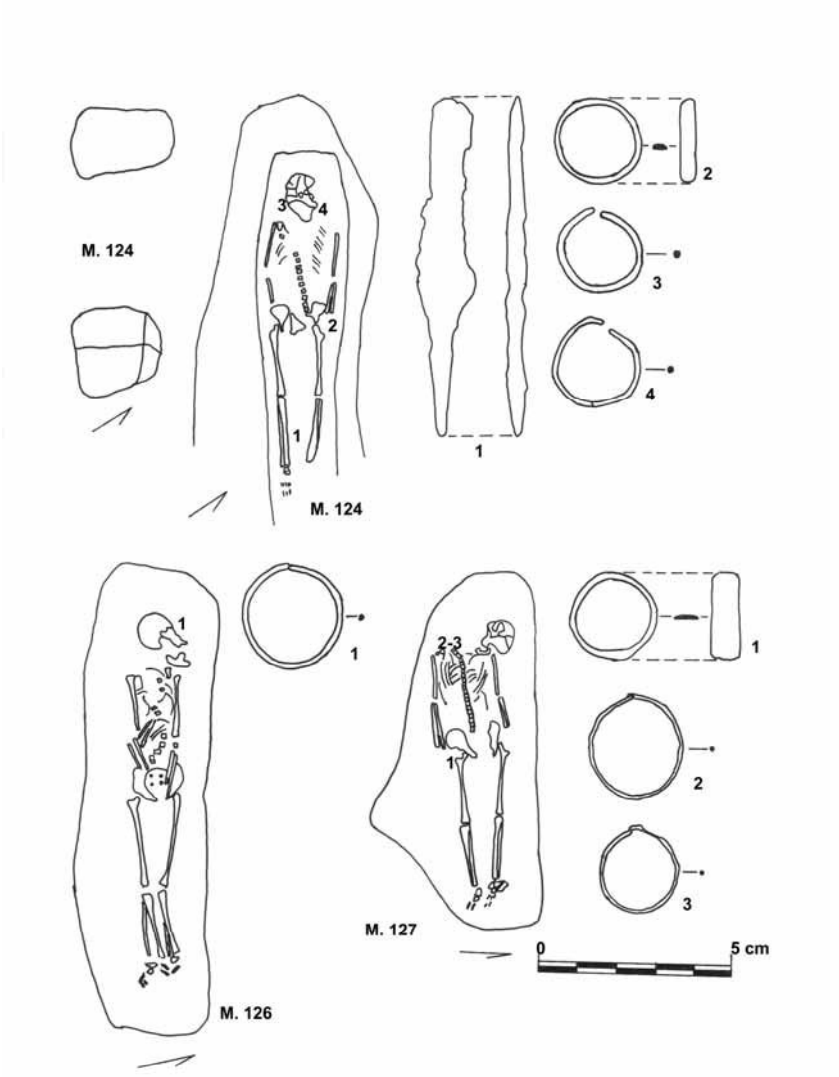

Pl. XXV. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

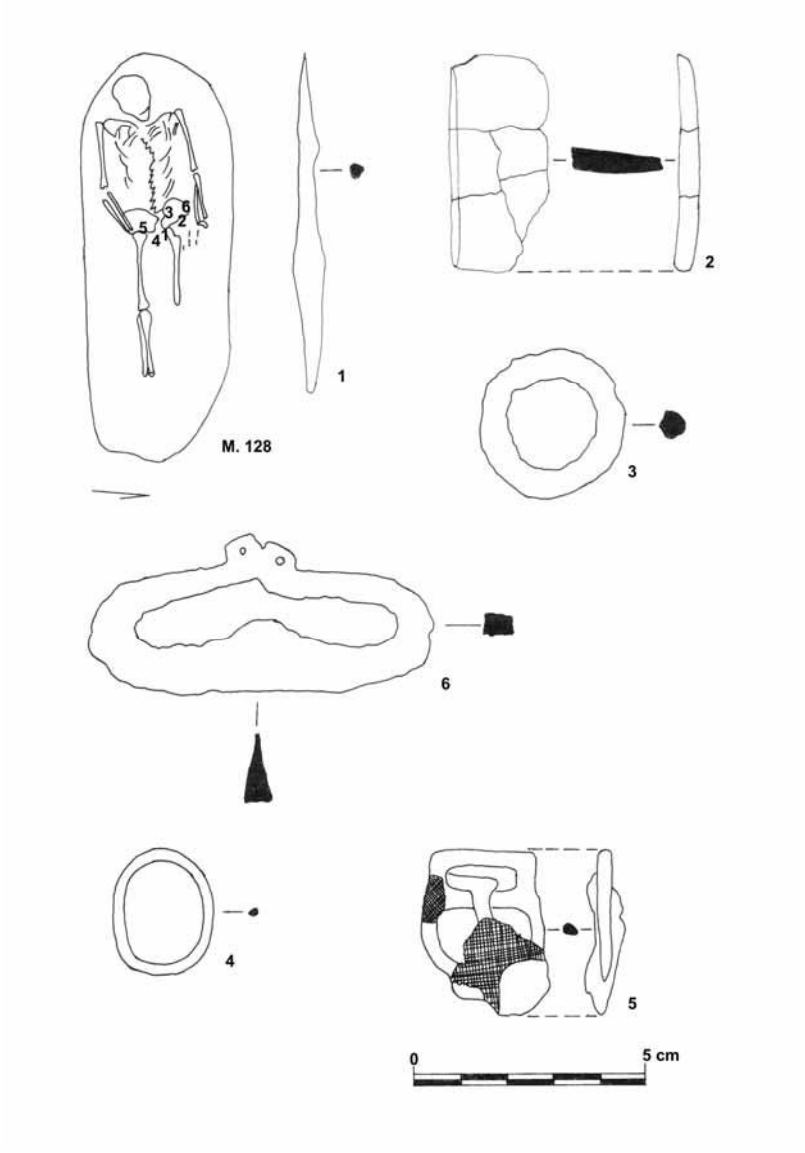

Pl. XXVI. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

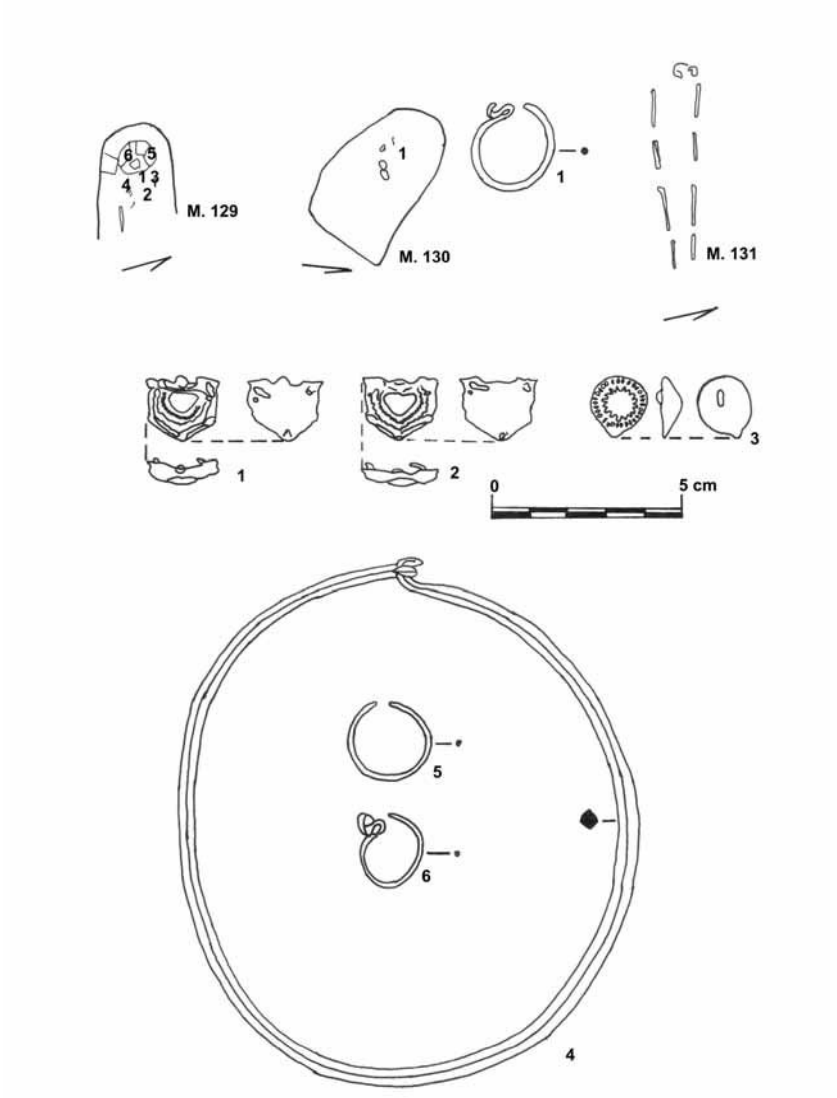

Pl. XXVII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

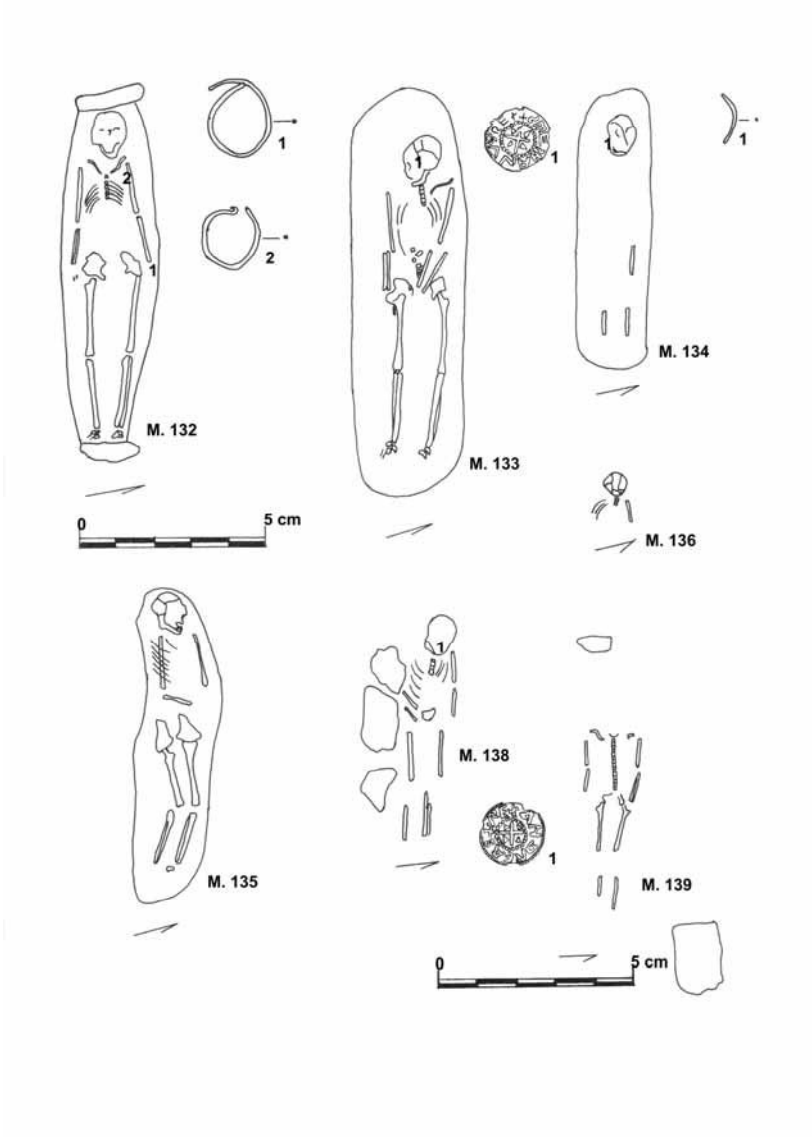

Pl.XXVIII . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

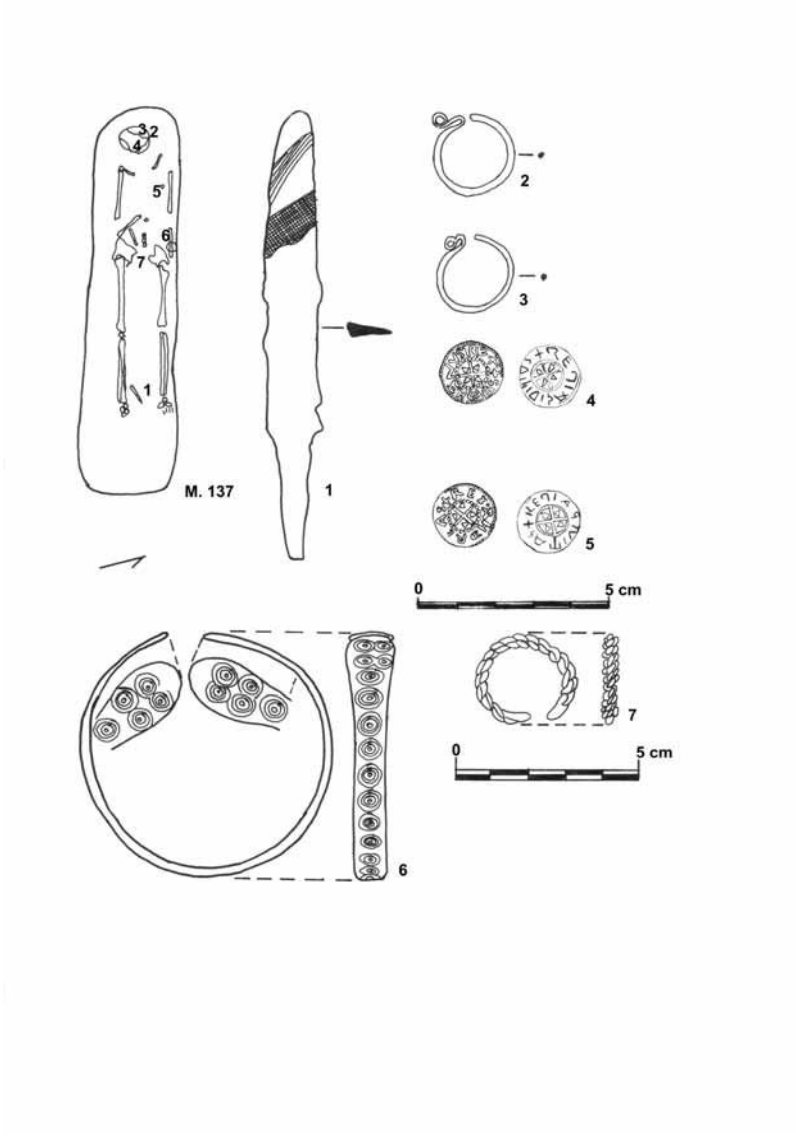

Pl.XXIX . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

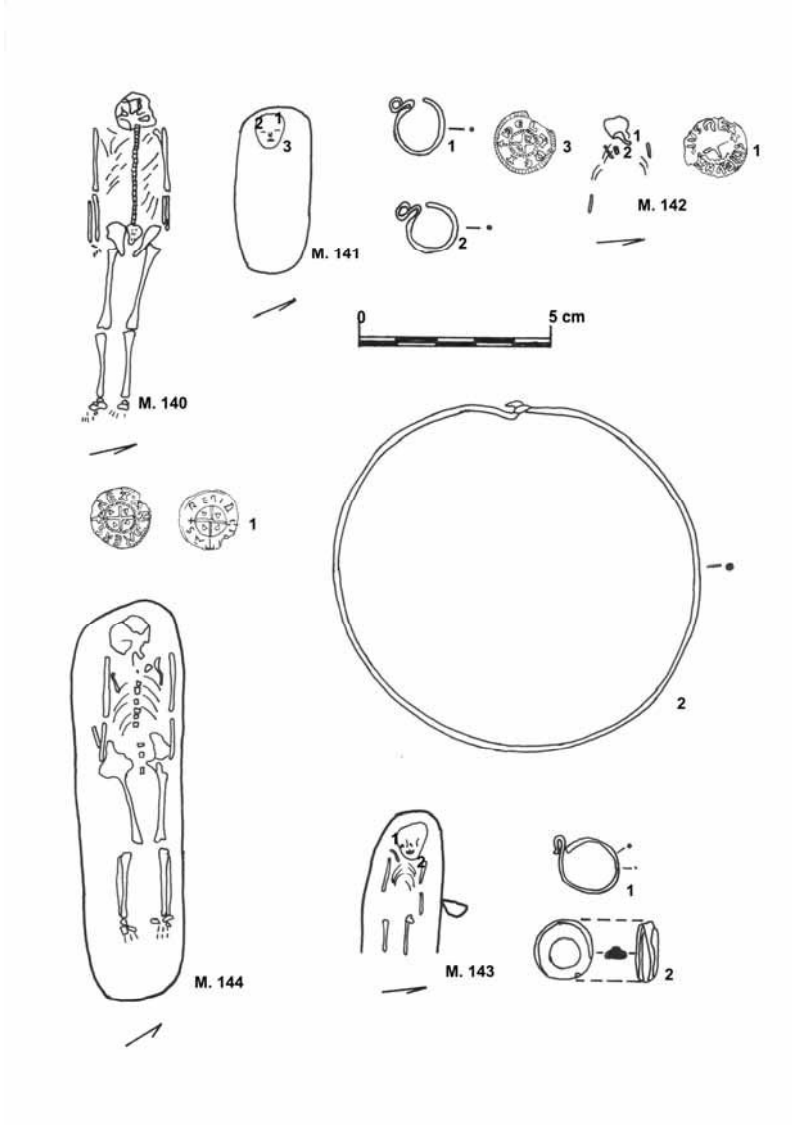

Pl. XXX. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

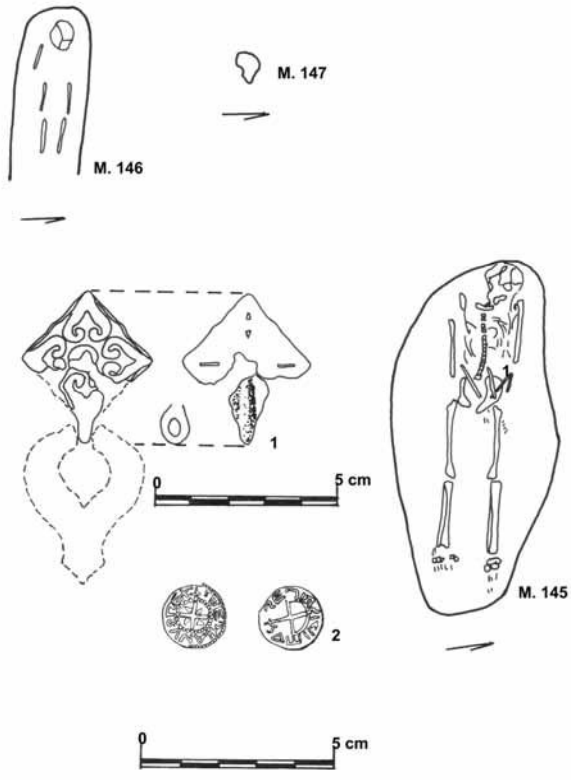

Pl.XXXI . Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 2005 (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

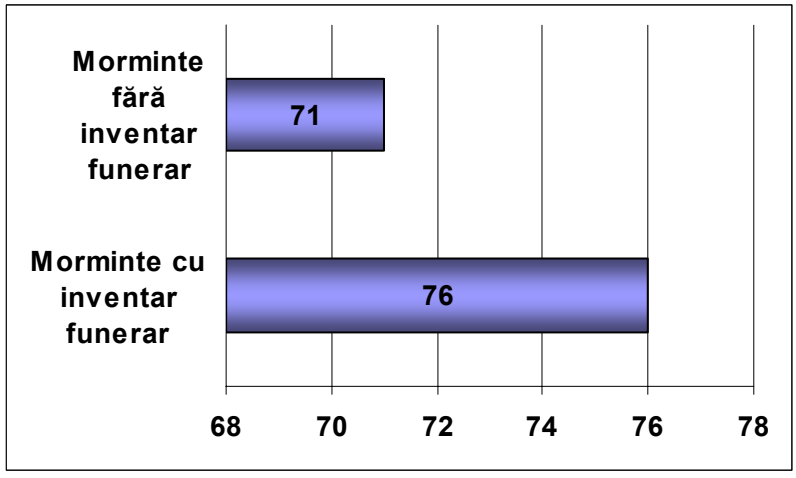

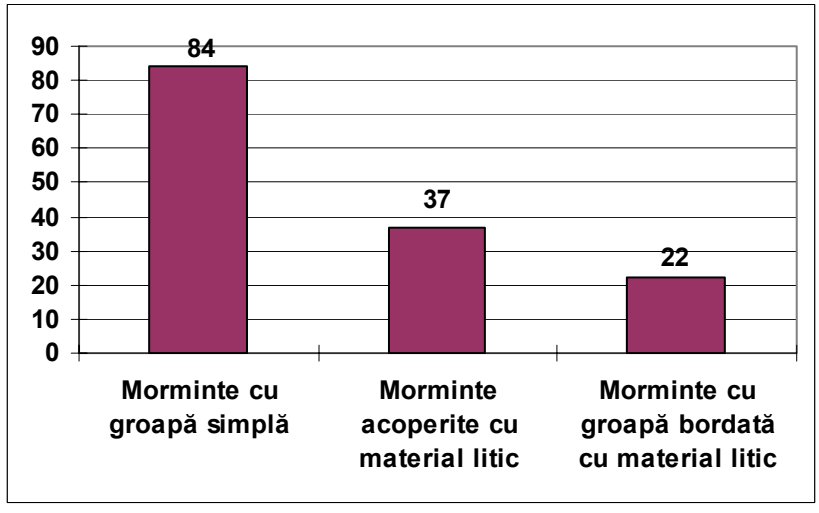

Pl. XXXII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005*. Grafic I-II (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

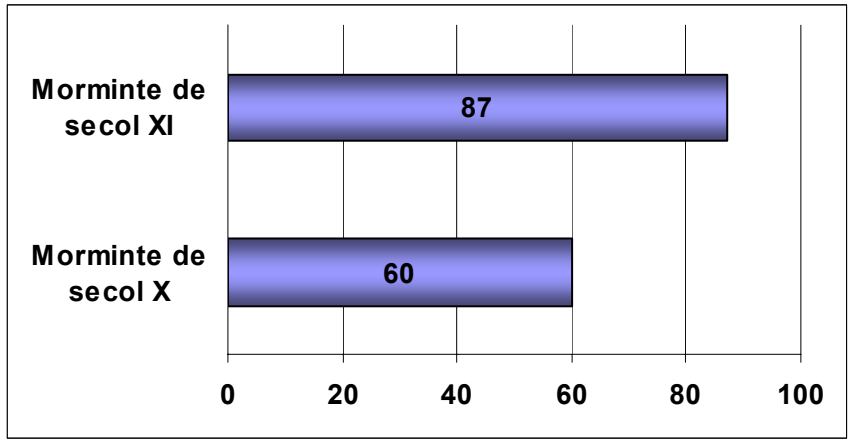

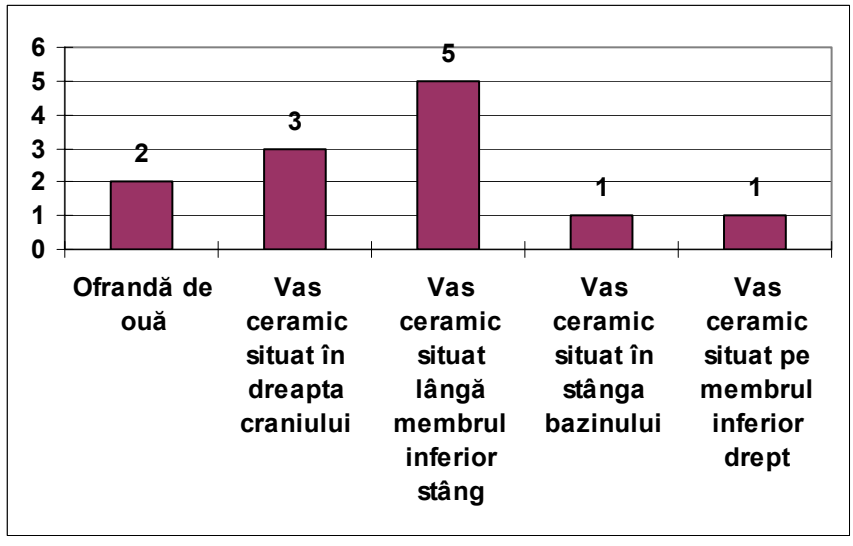

Pl. XXXIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005*. Grafic III-IV (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

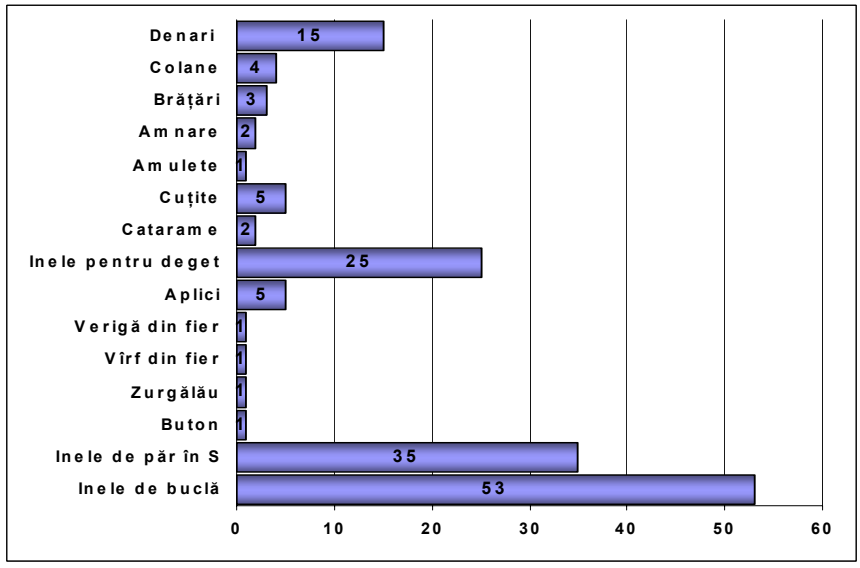

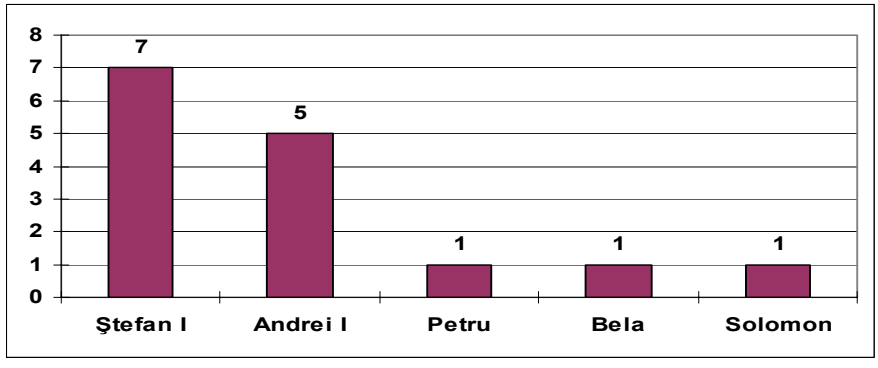

Pl.XXXIV . Alba Iulia – *Str. Brînduşei/ 1997-2005.* Grafic V-VI (după *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

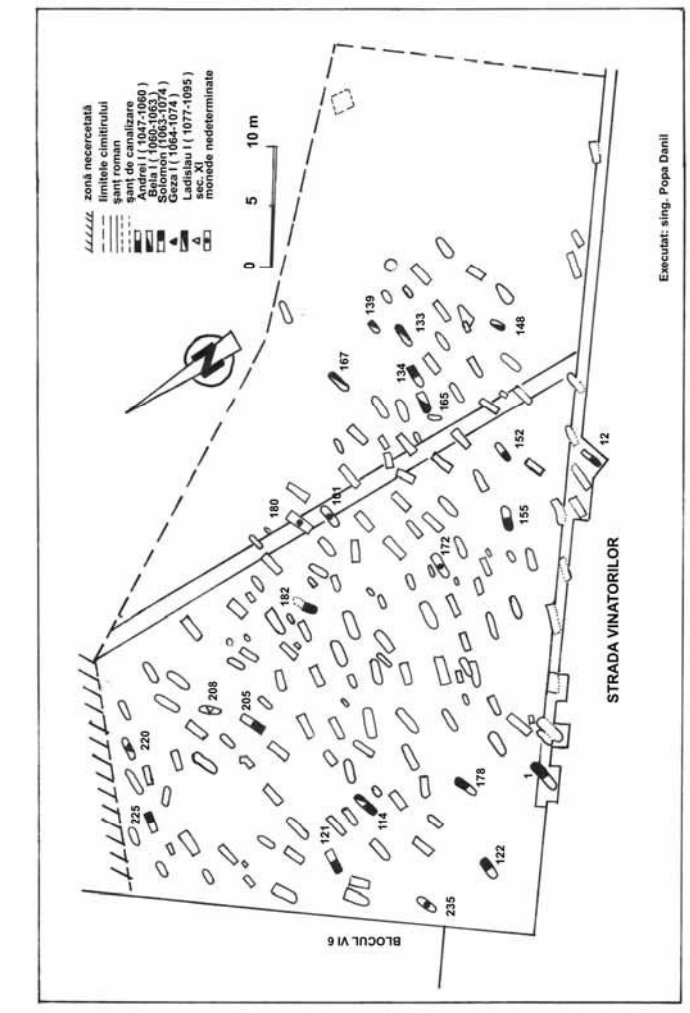

Pl. XXXV. Alba Iulia – *Str. Vînătorilor* (după *Blăjan-Stoicovici-Botezatu 1990-1993*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

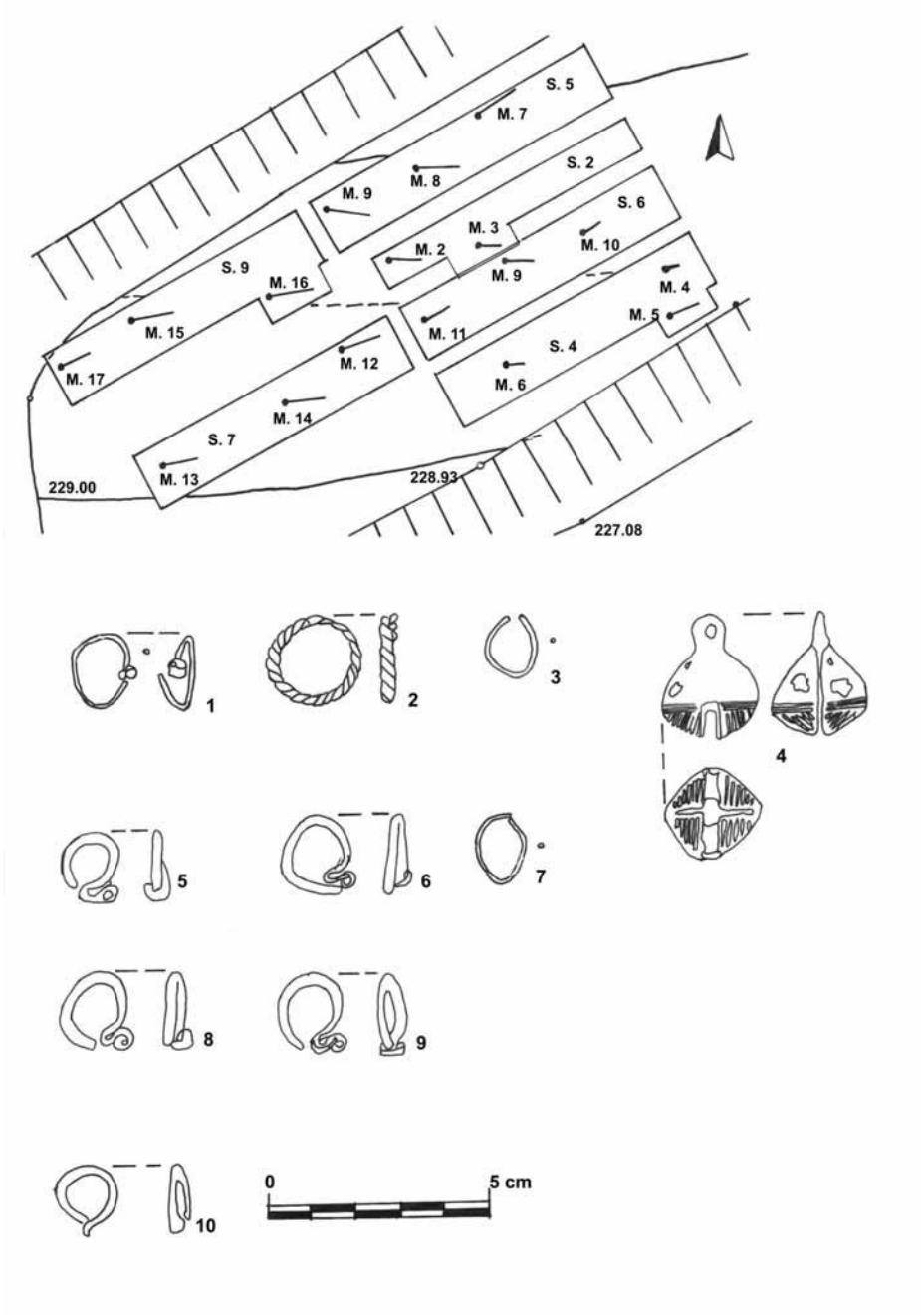

Pl. XXXVI. 1-10: Pâclişa – *„ La Izvoare ”* (după *Dragotă 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

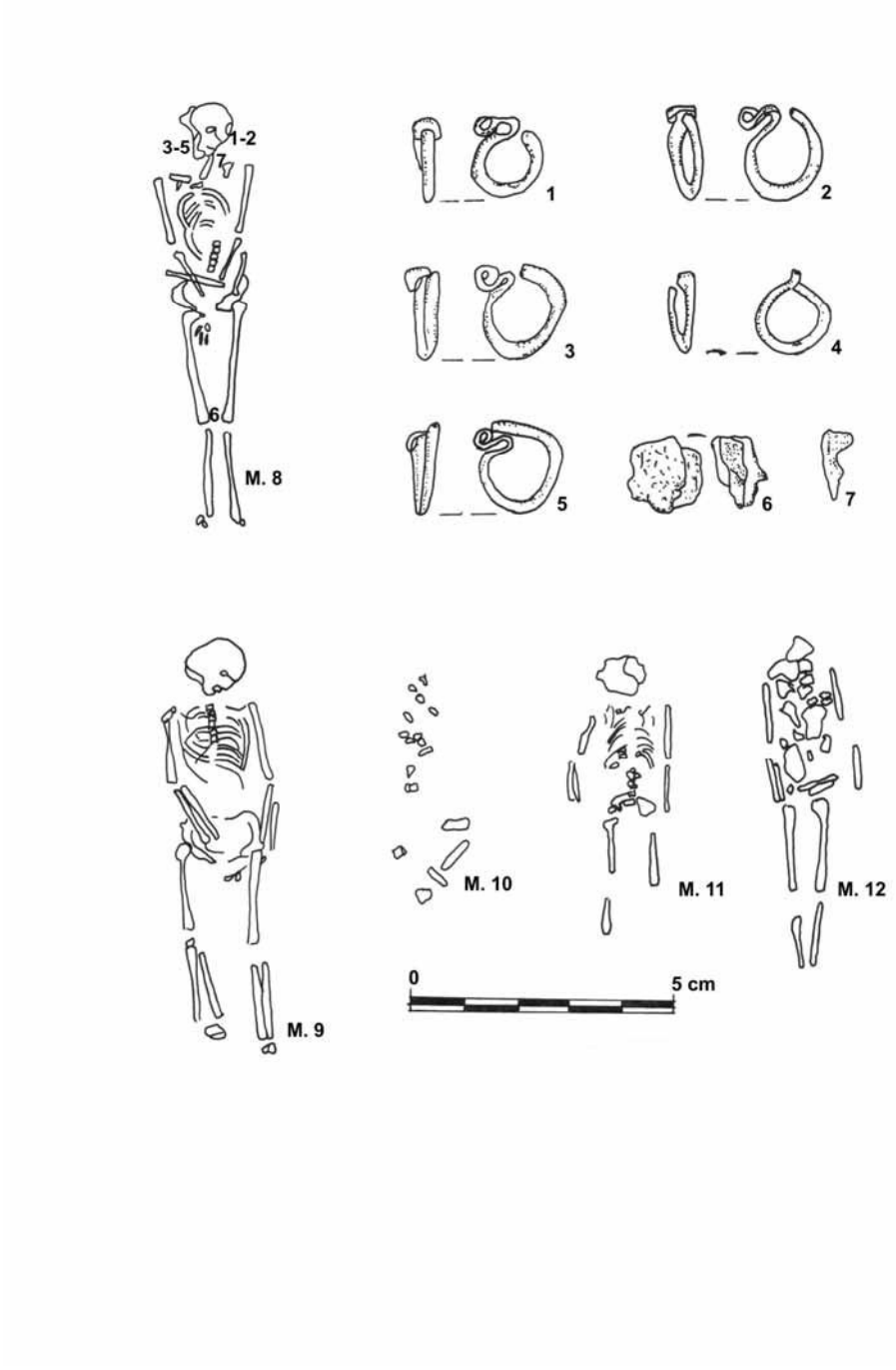

Pl. XXXVII. Pîclişa – *„ La Izvoare ”* / 2001 (după *Dragotă 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

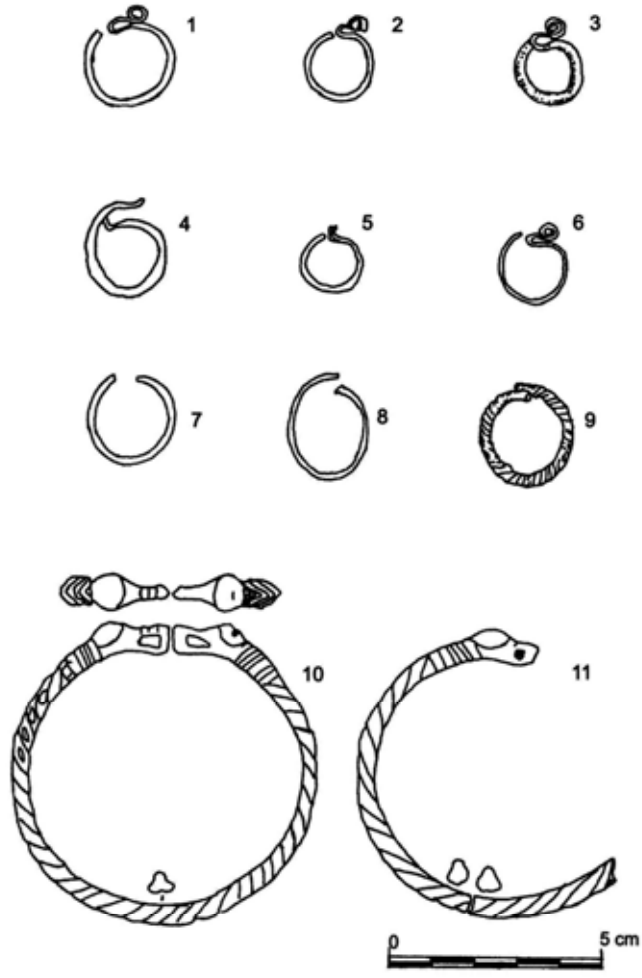

Pl. XXXVIII. 1-9: Alba Iulia (după *Novák 1944*), 10-11: Alba Iulia (după *V. Deleanu*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

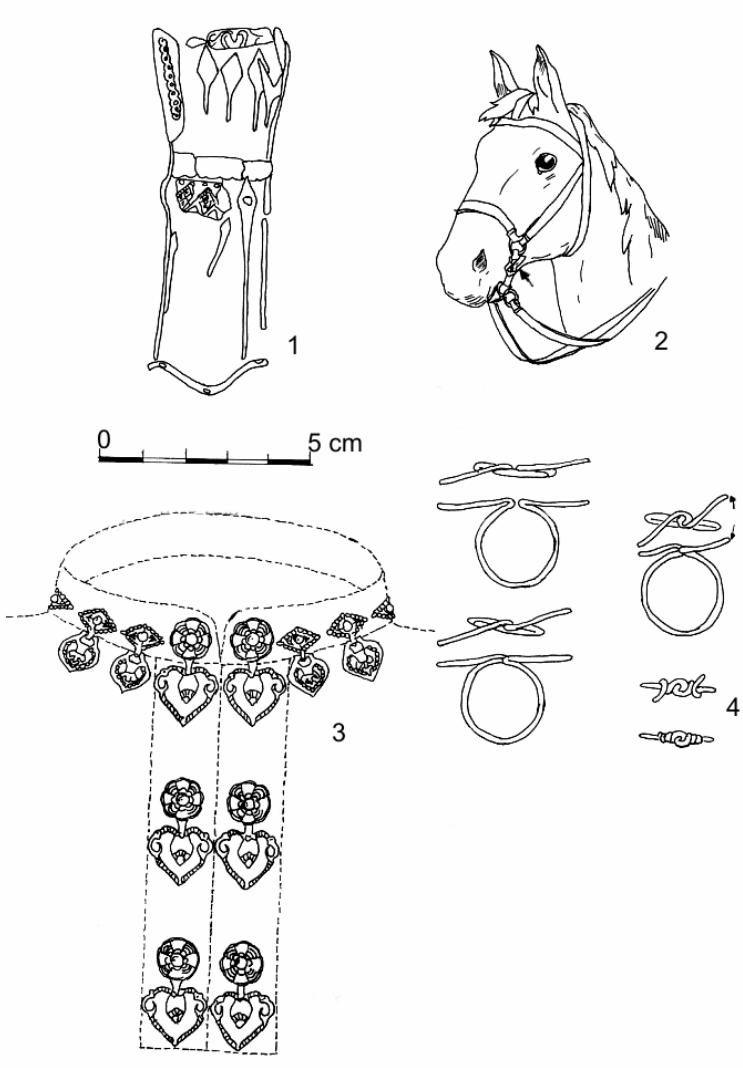

Pl. XXXIX. 1: Vukovar-*Lijeva bara* (după *Vinski 1959*); 2: Hódmezővásárhely-*Nagysziget* / M. 37 (după *Révész 1989*); 3: Mezőmbor-*Bálványdombi* (după *Megay 1959-1961*); 4: Reconstituire inel pentru deget cu chaton (după *Demo 1996*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

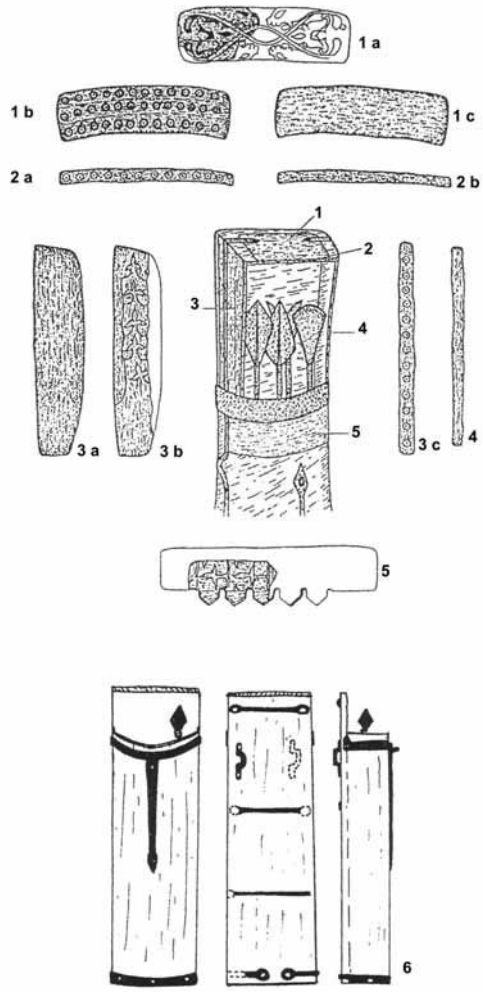

Pl. XL. 1-5: Reconstituire tolbă (după *Straub 1999*); 6: Alba Iulia – „ *Staţia de Salvare ”* (după *Anghel 1999*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

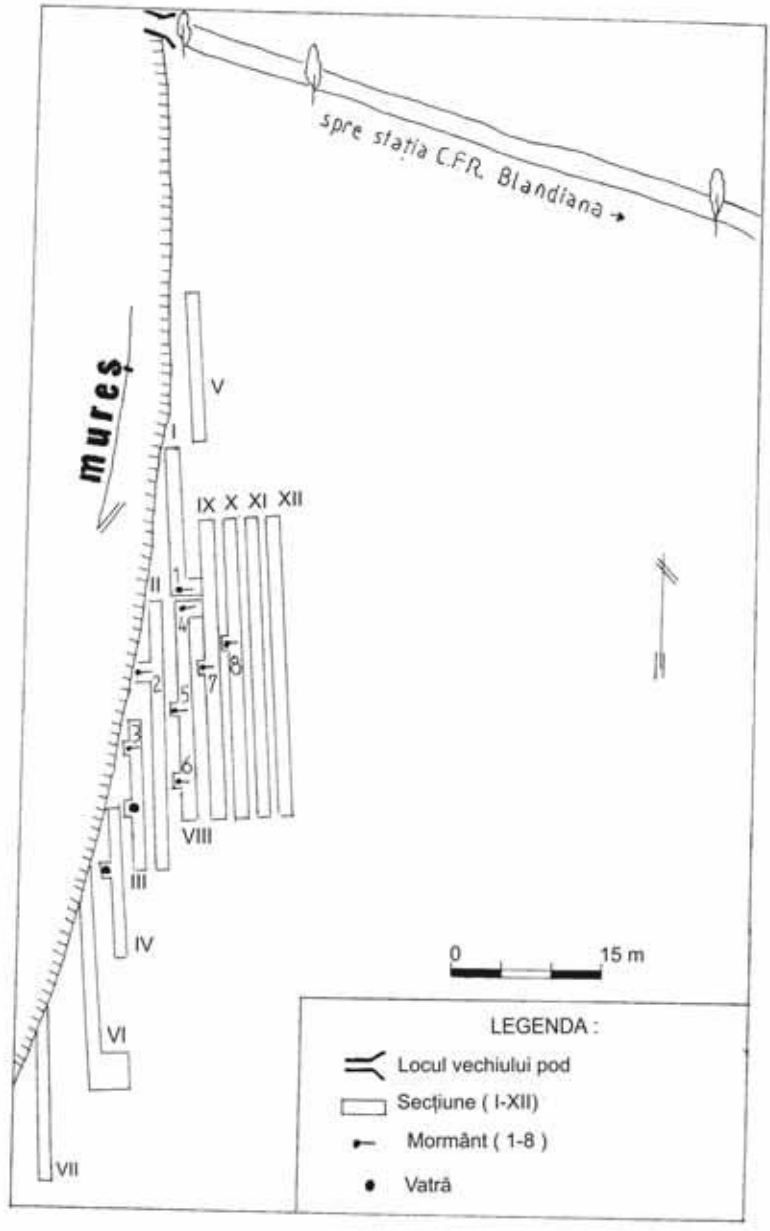

Pl. XLI. Blandiana A (după *Anghel-Ciugudean 1987*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. XLII. 1-18: Ciumbrud (după *Dankanits-Ferenczi 1959*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

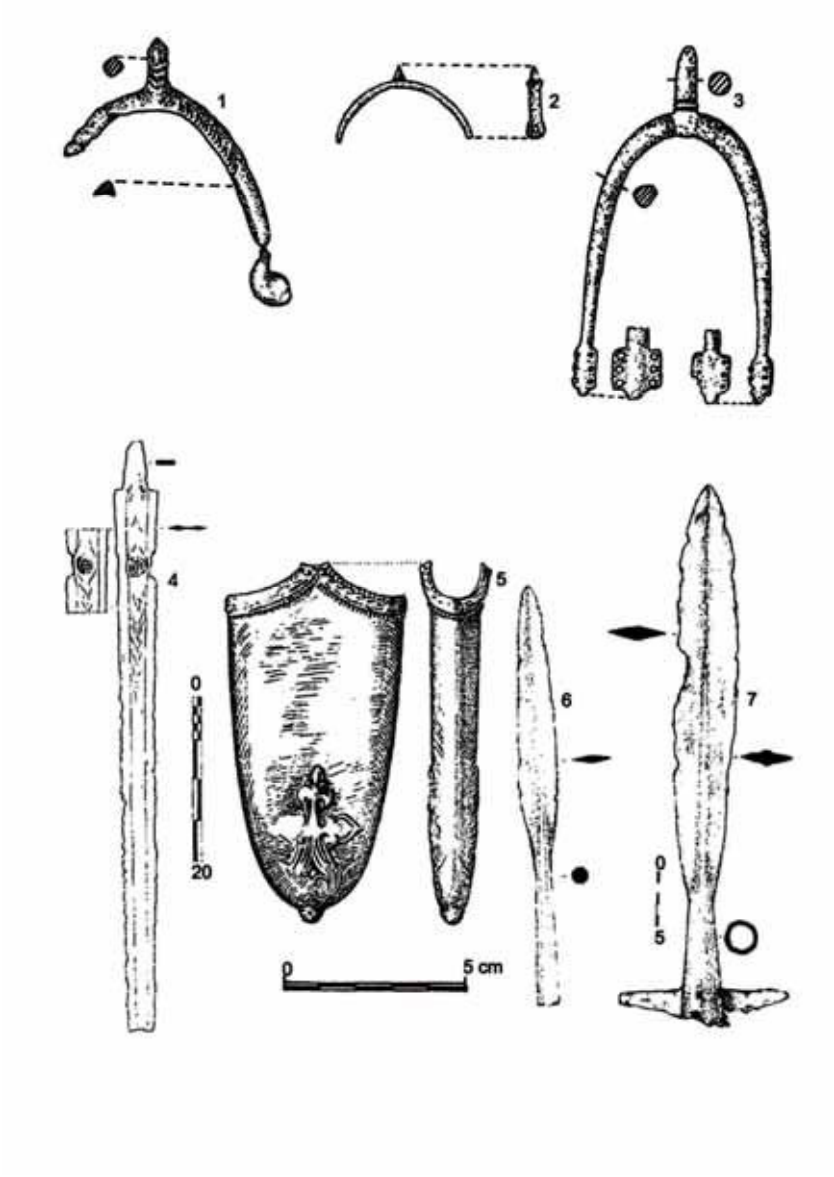

Pl. XLIII. 1: Breaza (după *Nägler 1969*), 2: Şura-Mică (după *Nägler –Rill 1981*), 3: Tărtăria (după *Horedt 1954*), 4: Alba Iulia (după *Pinter 1999*), 5: Alba Iulia (după *Roska 1944*), 6-7: Orăştie (după *Pinter 1999*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

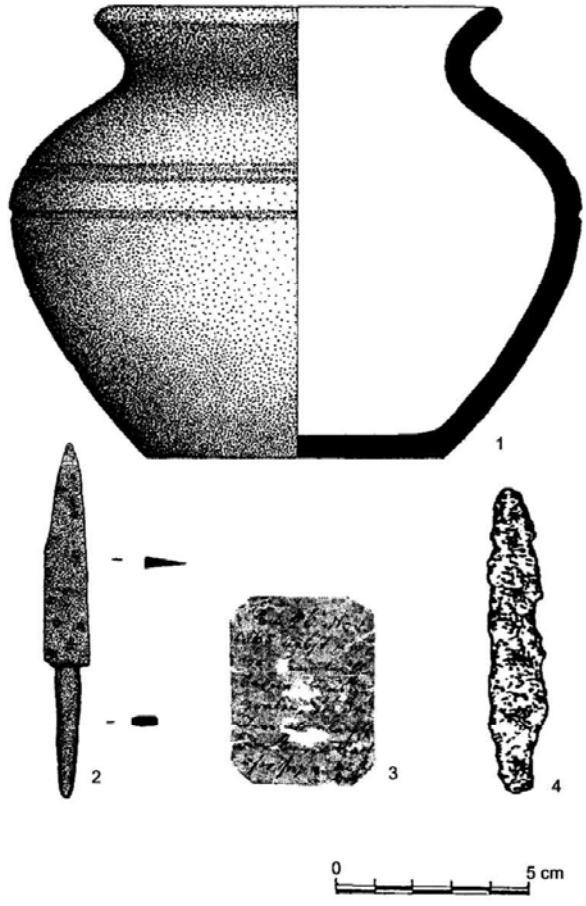

Pl. XLIV. Sebes (dupa *Simina 2002*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

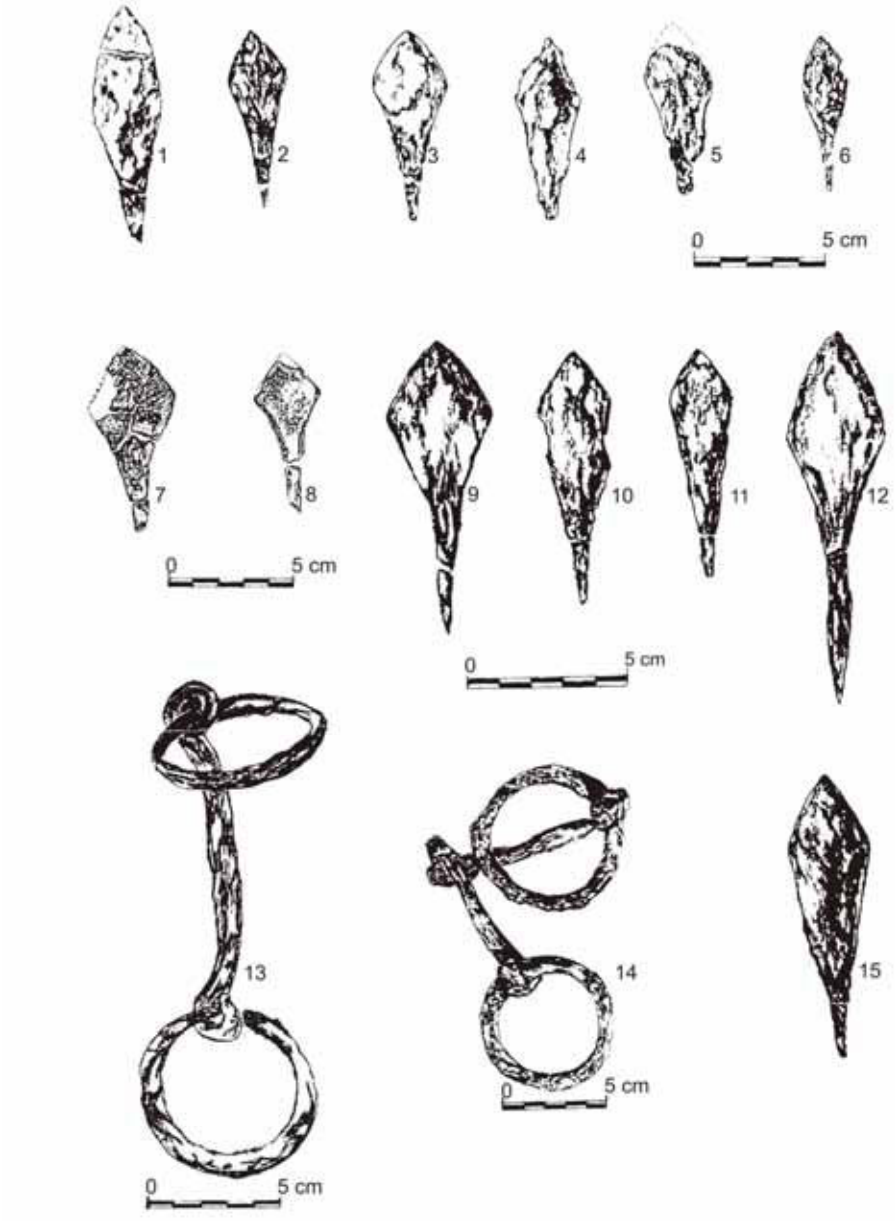

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. XLV. 1-15: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).

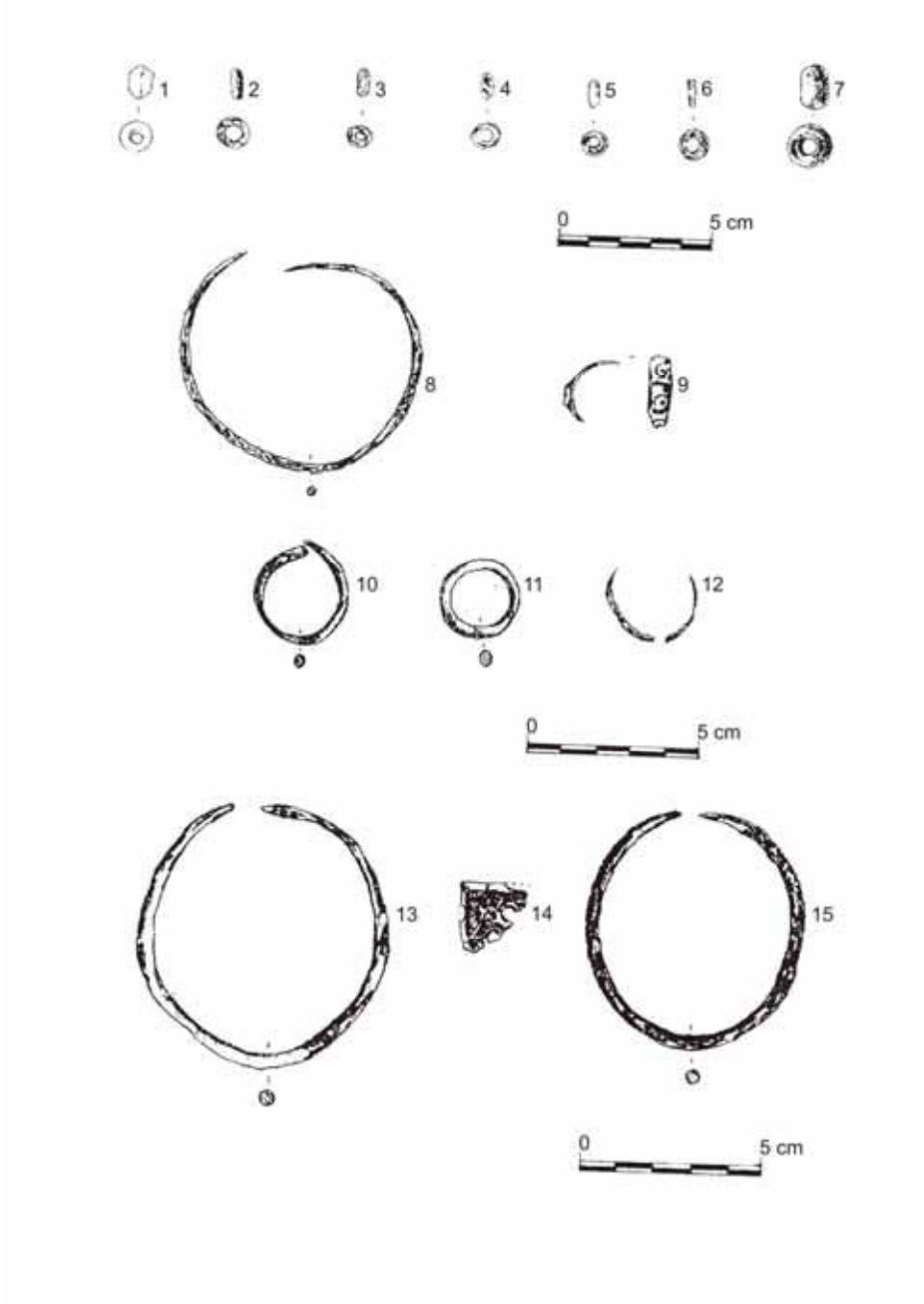

Pl. XLVI. 1-15: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

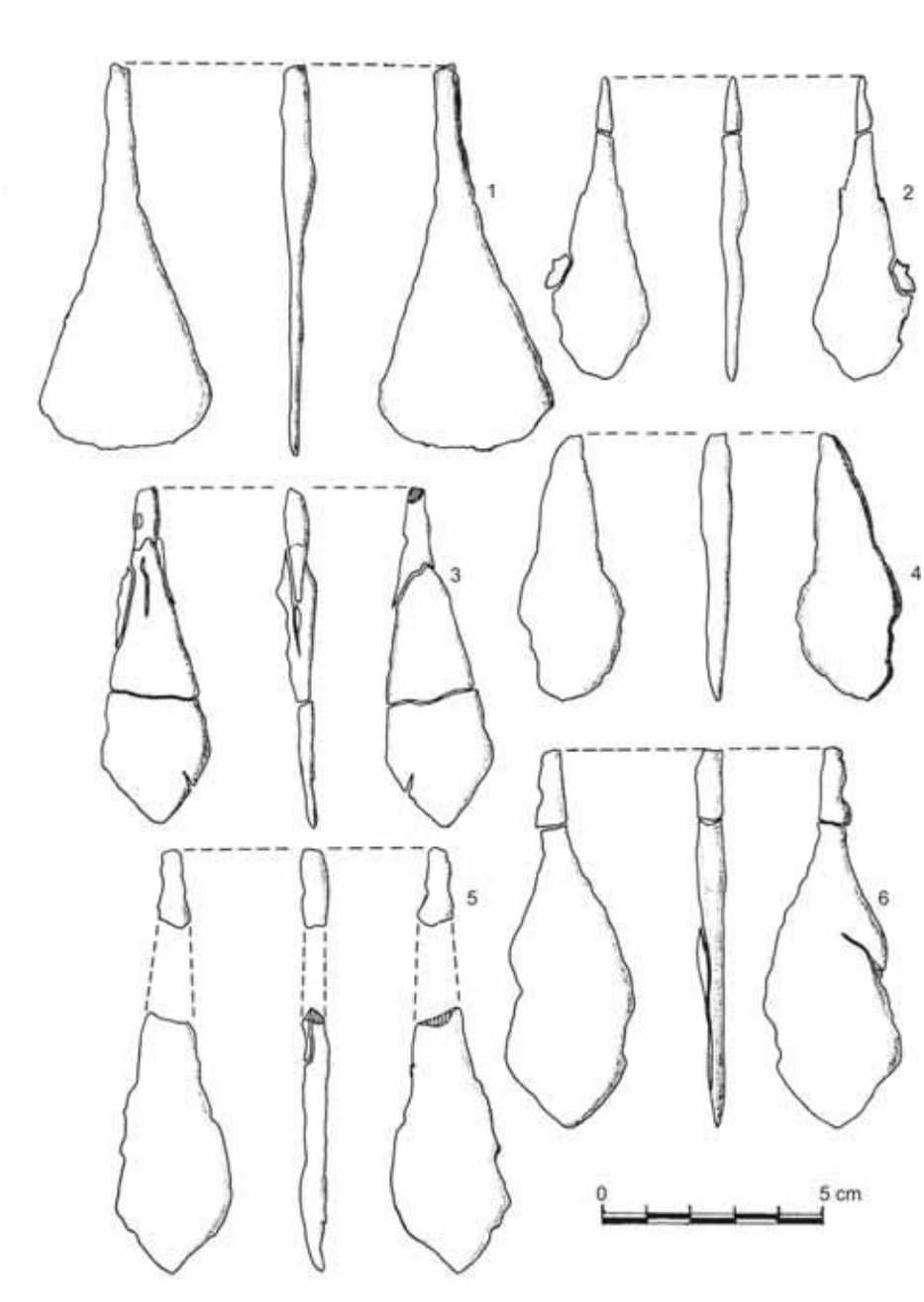

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

Pl. XLVII. 1-6: Orăştie- *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).

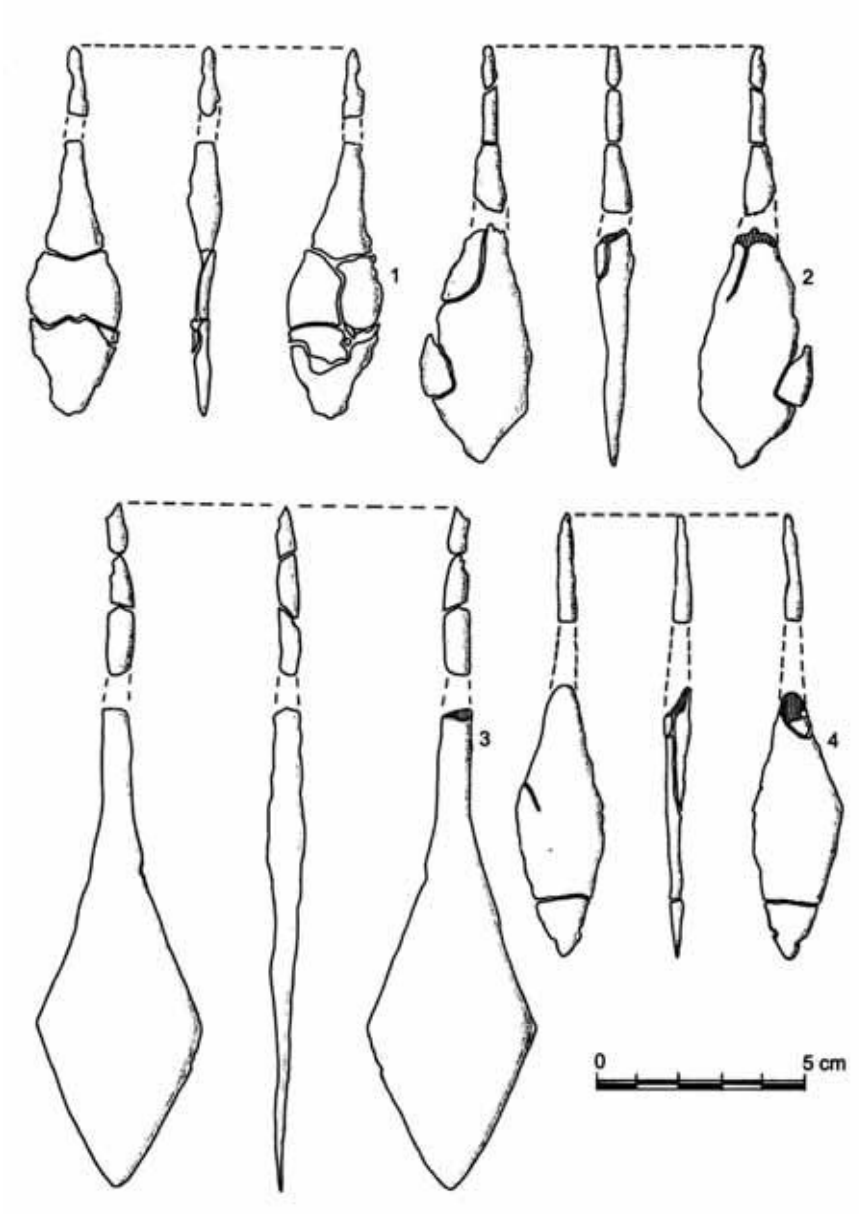

Pl. XLVIII. 1-4: Orăştie- *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

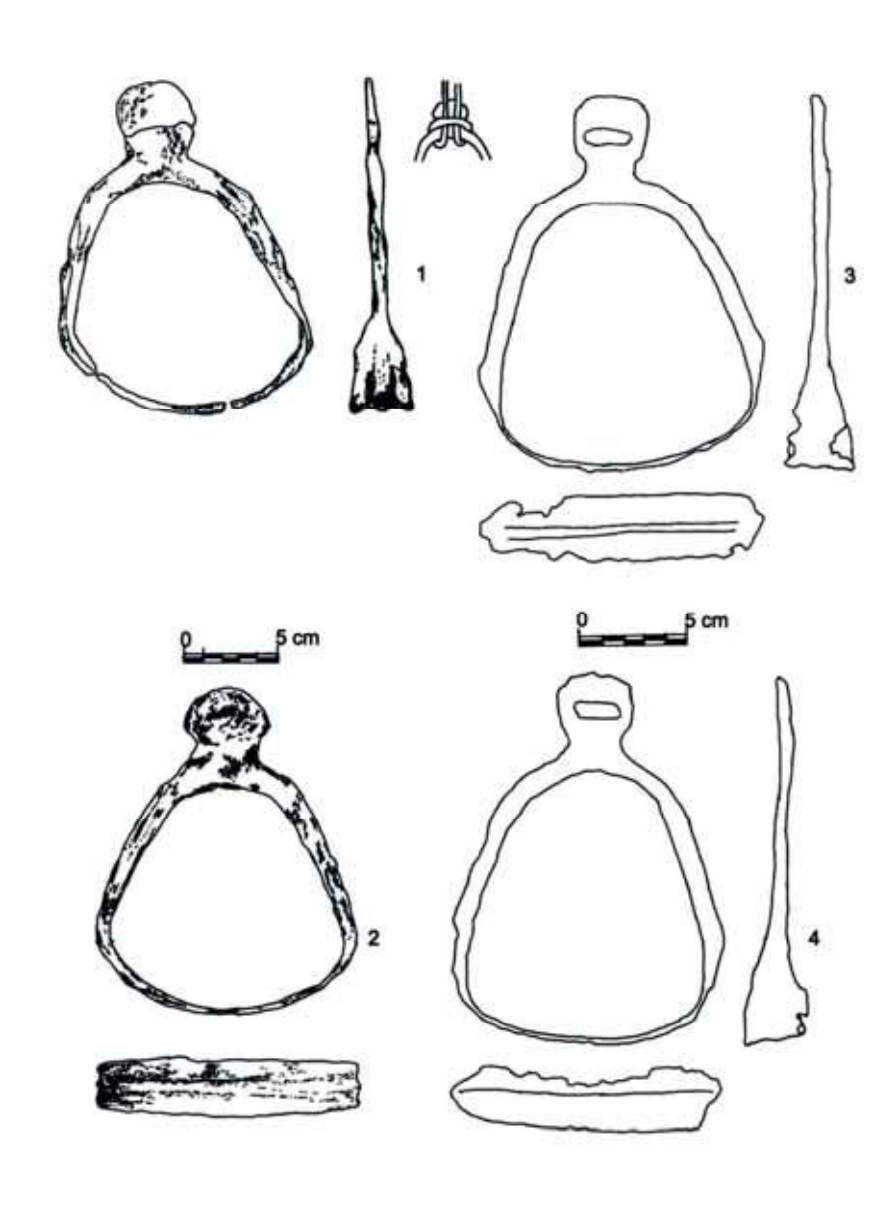

Pl. XLIX. 1-2: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*), 3-4: Deva – *Micro 15* (după *V. Deleanu*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

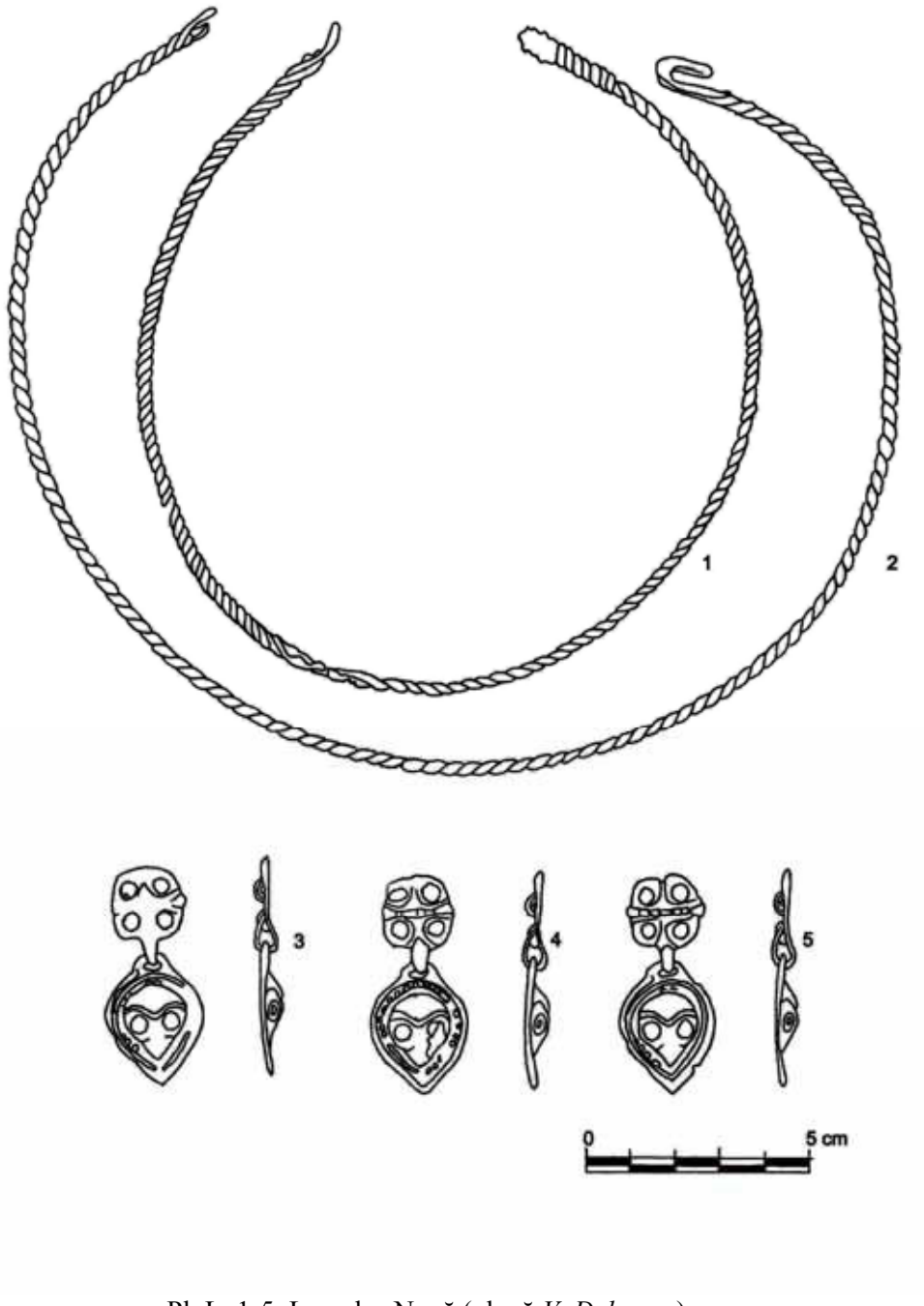

Pl. L. 1-5: Lopadea Nouă (după *V. Deleanu*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

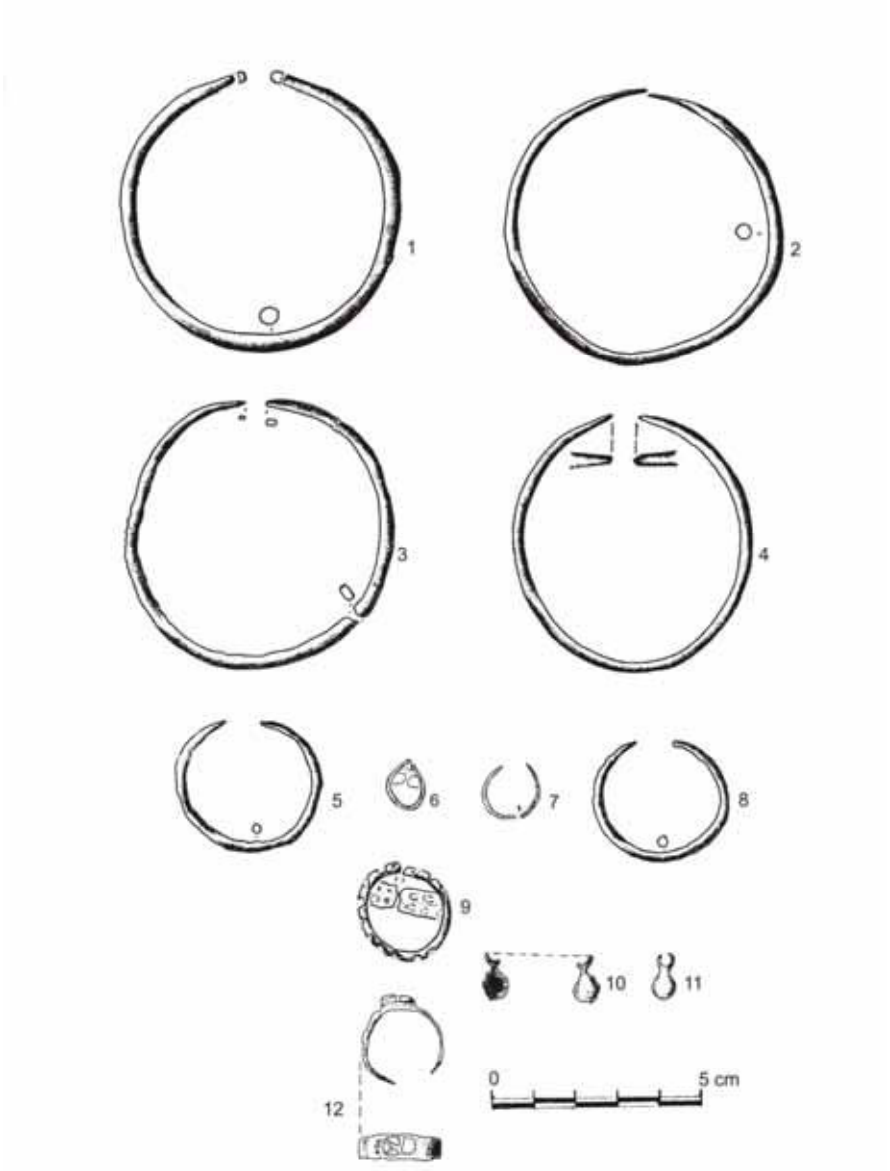

Pl. LI. 1-12: Orăştie – *Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

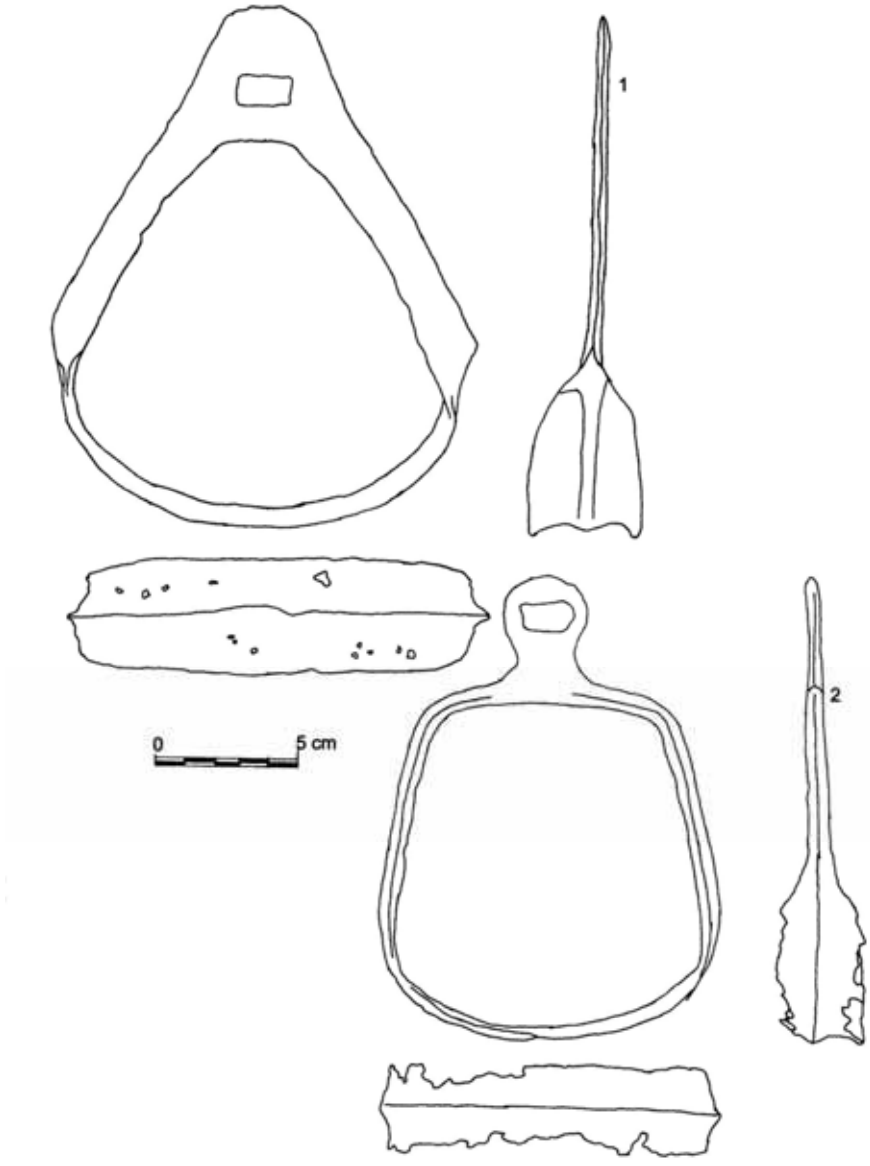

Pl. LII. Cluj Napoca – *Str. Zapolya* (după *V. Deleanu*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

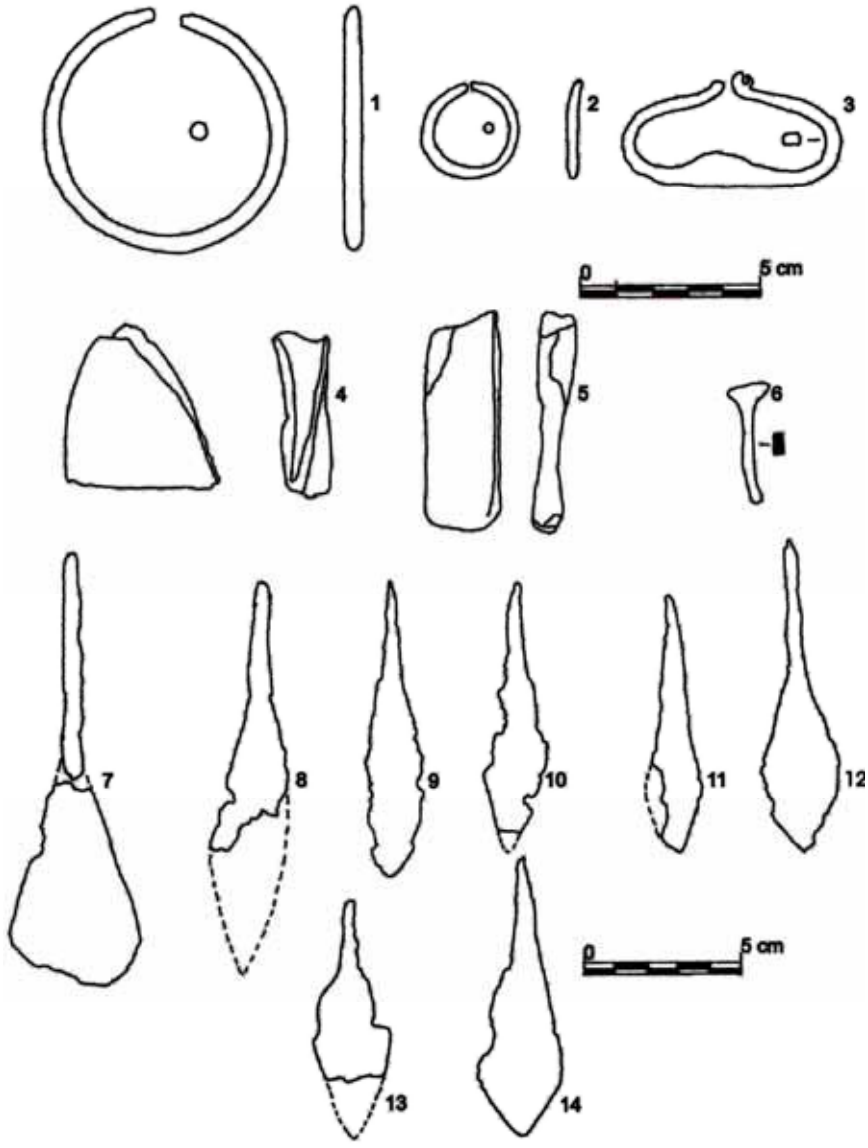

Pl. LIII. 1-14: Deva – Micro 15 (după *V. Deleanu*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

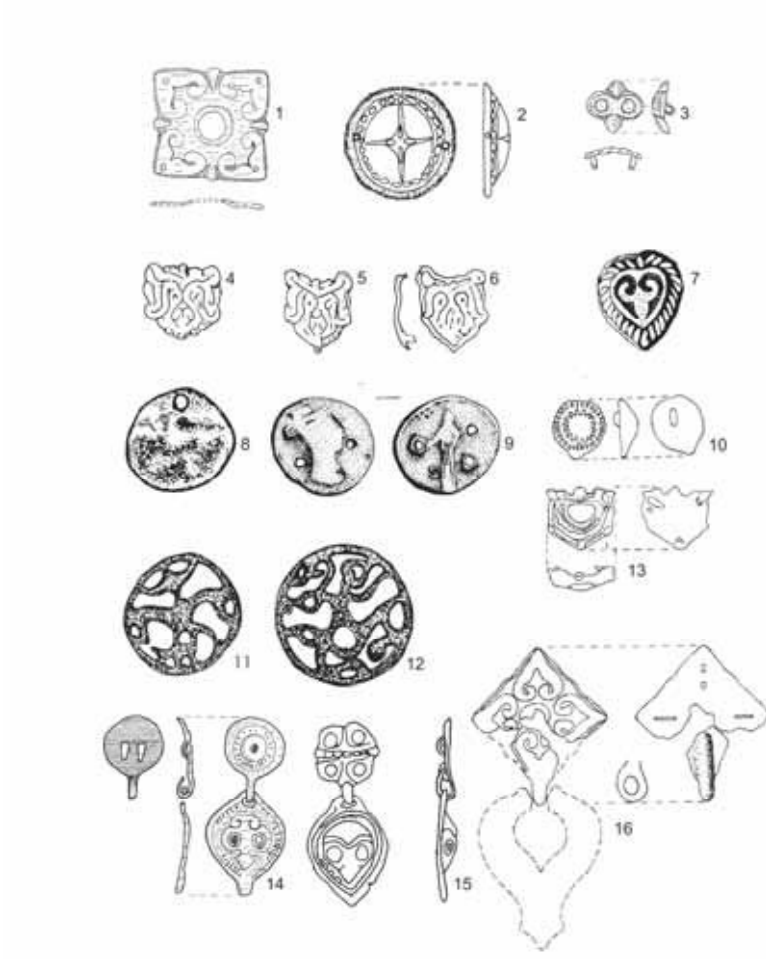

Pl. LIV. 1, 3: Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2006*), 2, 10, 13, 16: Alba Iulia- *Str. Brînduşei* / 2004-2005 (după *Dragotă-colab. 2005 b*, *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*), 4-6: Cluj Napoca (după *Kovács 1942*), 7: Alba Iulia (după *Heitel 1986*), 8: Hunedoara, 9: Alba Iulia- *Profi* (după *Dragotă-Rustoiu 2003*), 11-12: Galoşpetreu (după *Heitel 1994-1995*), 14: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*), 15: Lopadea Nouă (după V. Deleanu).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

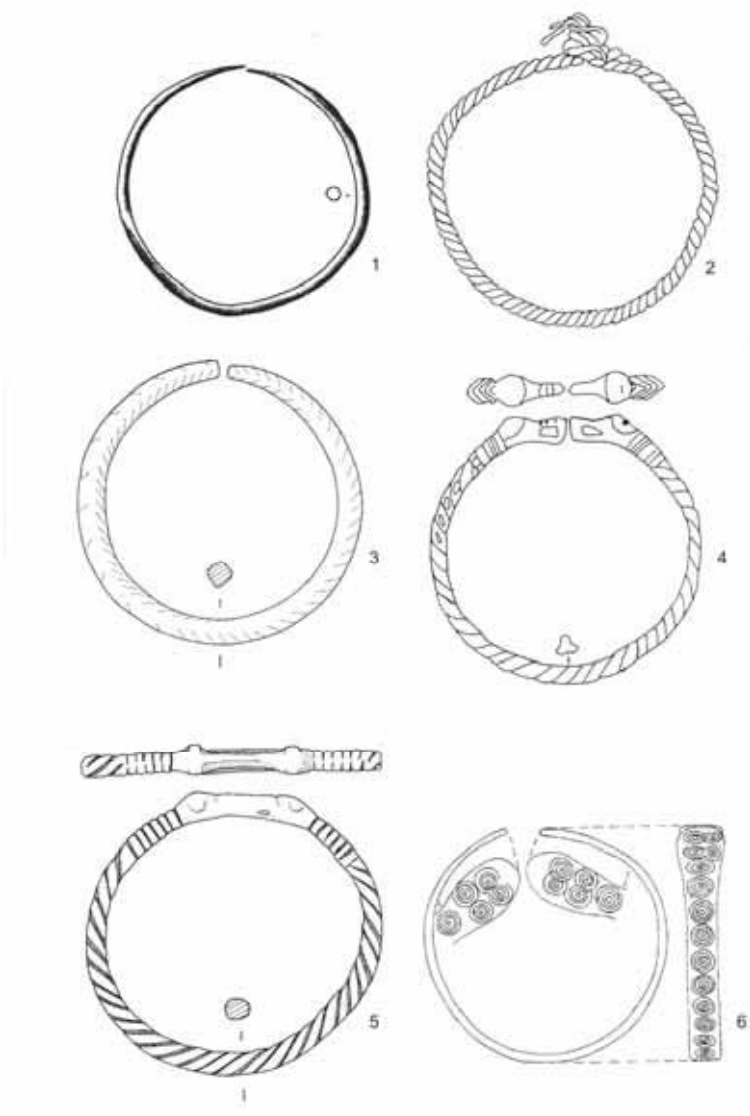

Pl.LV . 1: Orăştie/X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*), 2: Alba Iulia (după *Dragotă –colab. 2003 a*), 4: Alba Iulia (după V. Deleanu), 3, 5: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*), 6: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (după *Dragotă-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

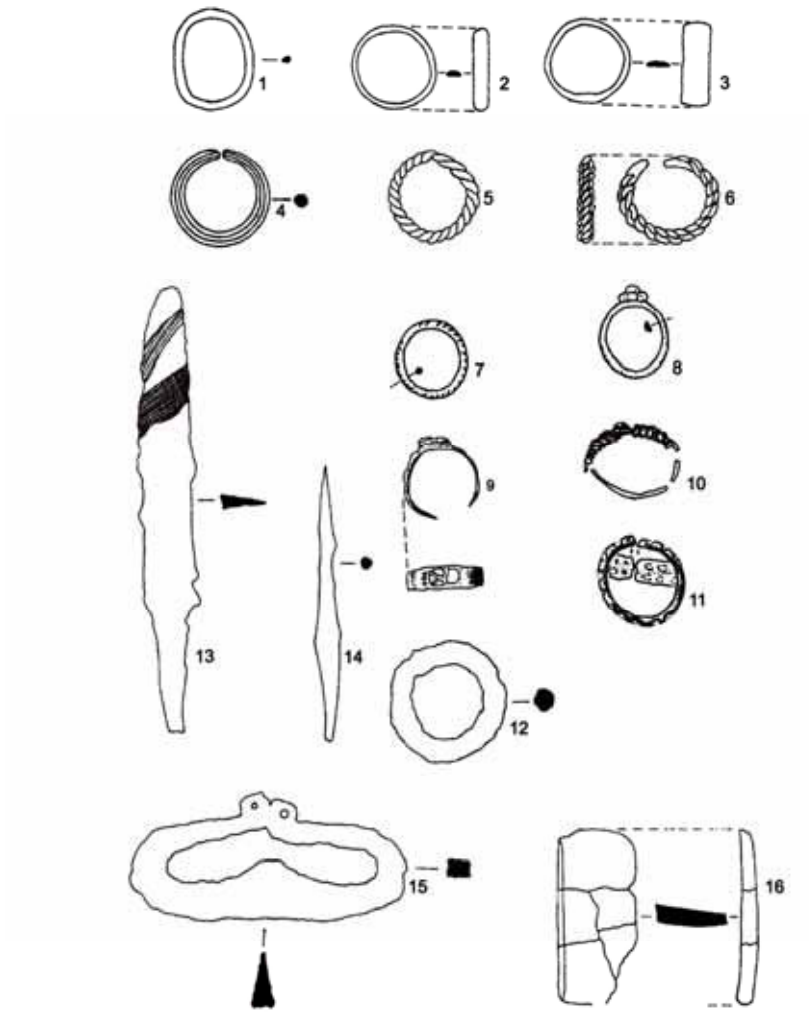

Pl. LVI. 1-6, 10, 12-16: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* / 1999, 2005 (după *Dragotă-colab. 2006*), 7-8: Alba Iulia – *Str. Brînduşei* /1997 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*), 9, 11: Orăştie-Dealul Pemilor / X2 (după *Pinter-colab. 2001-2002*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

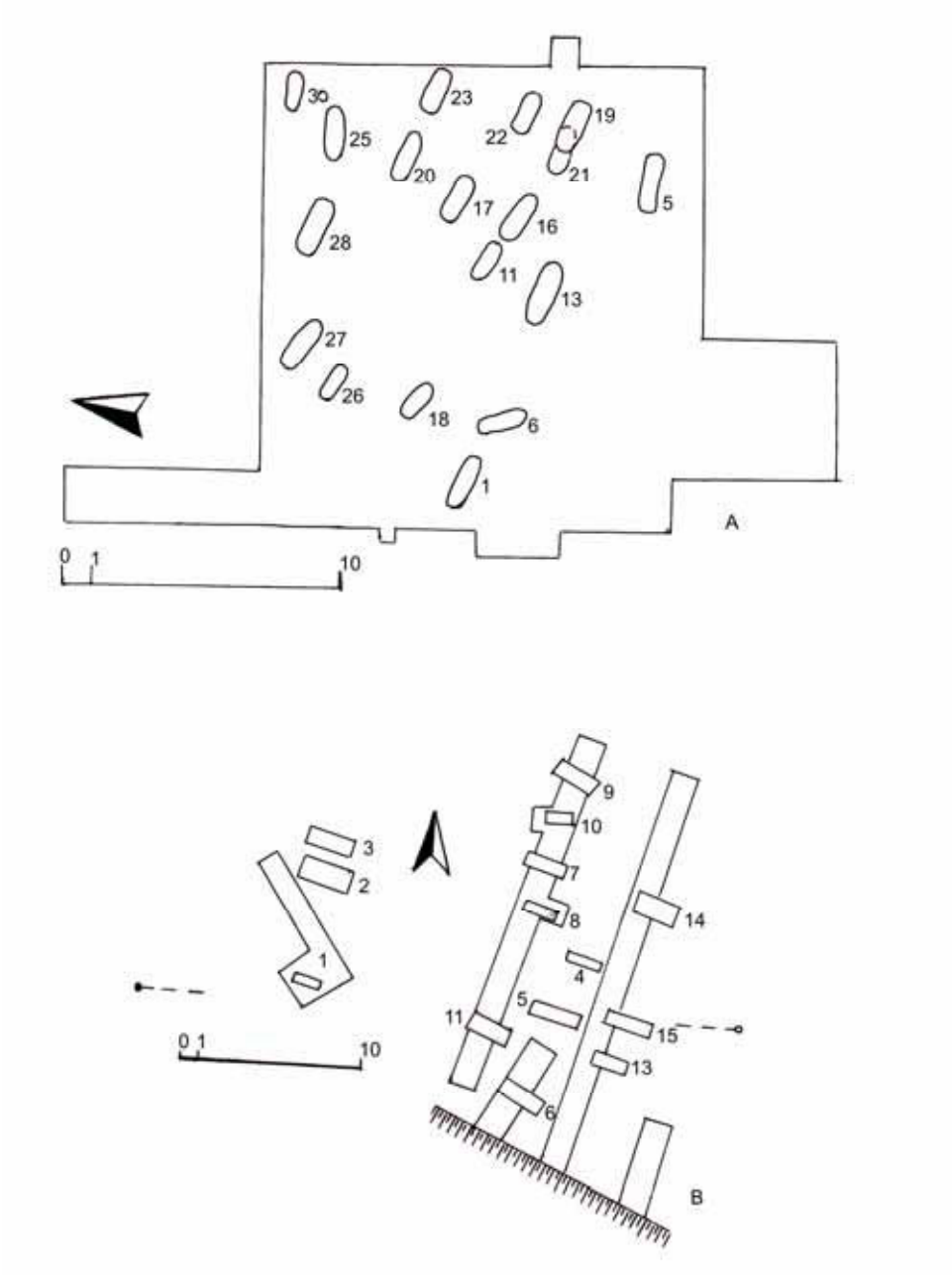

Pl. LVII. A: Bánov (Nové Zámky), B: Vojnice (după *Točík 1968*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

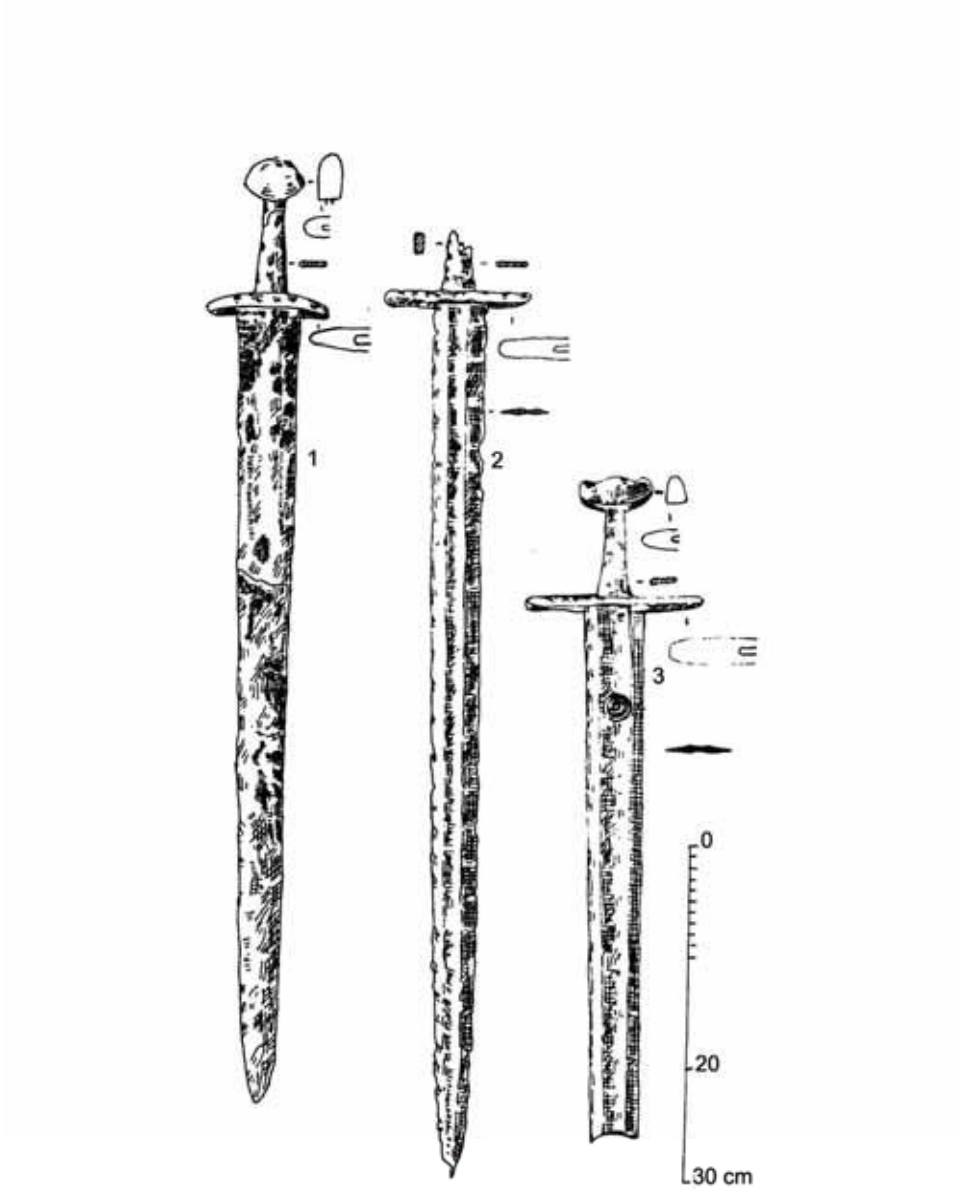

Pl. LVIII. 1: Dolný Peter, 2: Červeník, 3: Marcelová (după *Ruttkay 1975*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

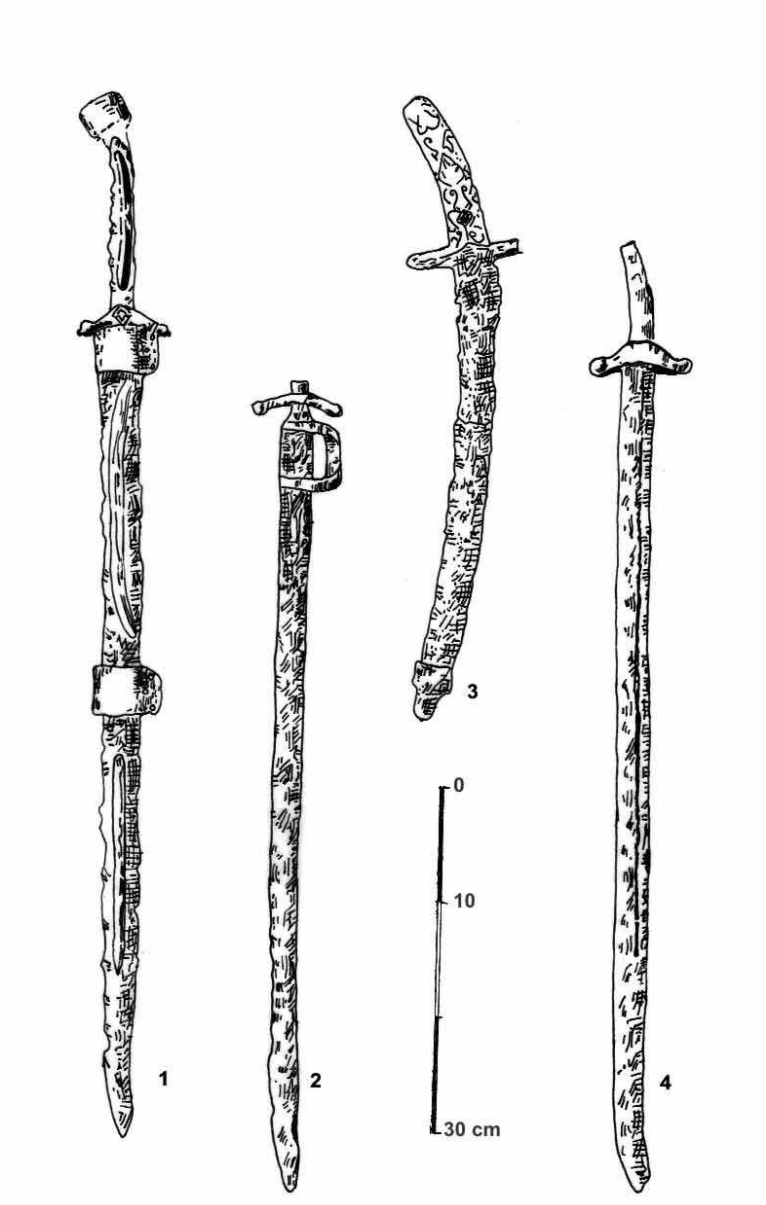

Pl. LIX. 1: Zemianska Olča, 2: Nesvady/M. 1, 3: Trnovec nad Váhom/M. 183, 4: Sered I / M. 1/57 (dupa *Ruttkay 1975*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

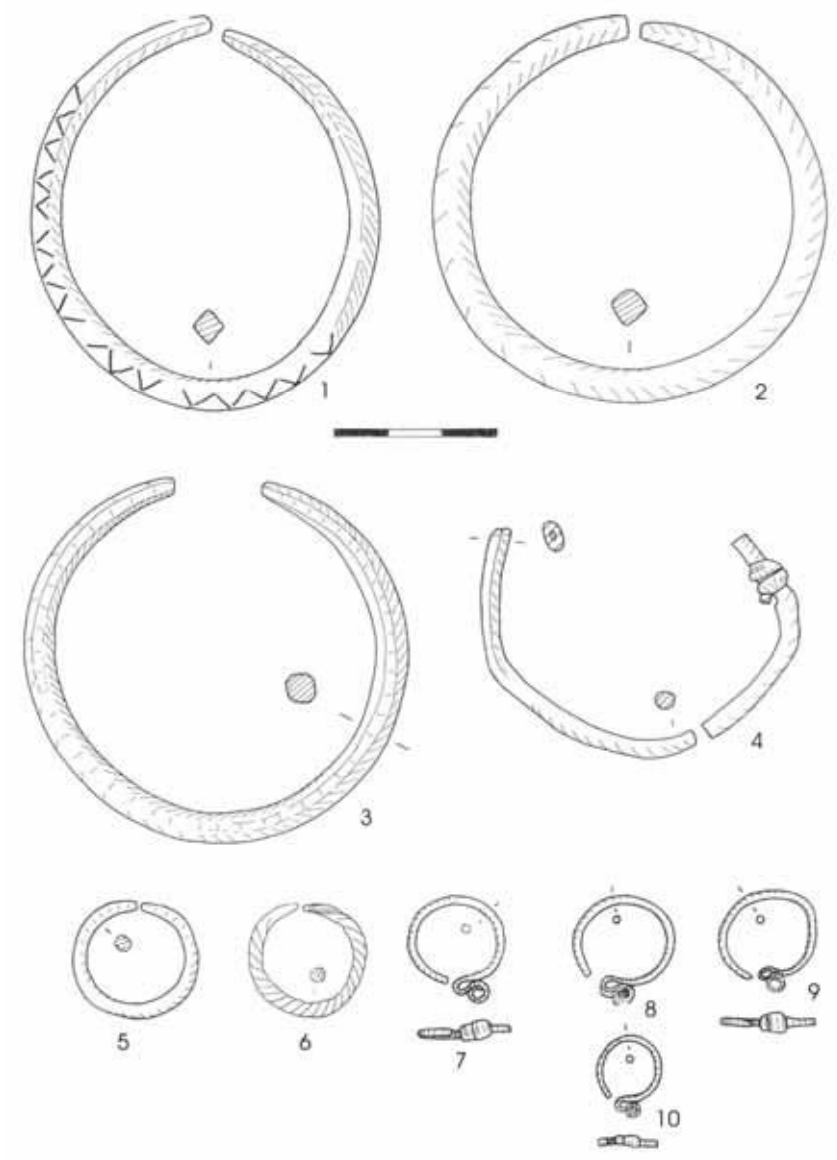

Pl. LX. 1- 10: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

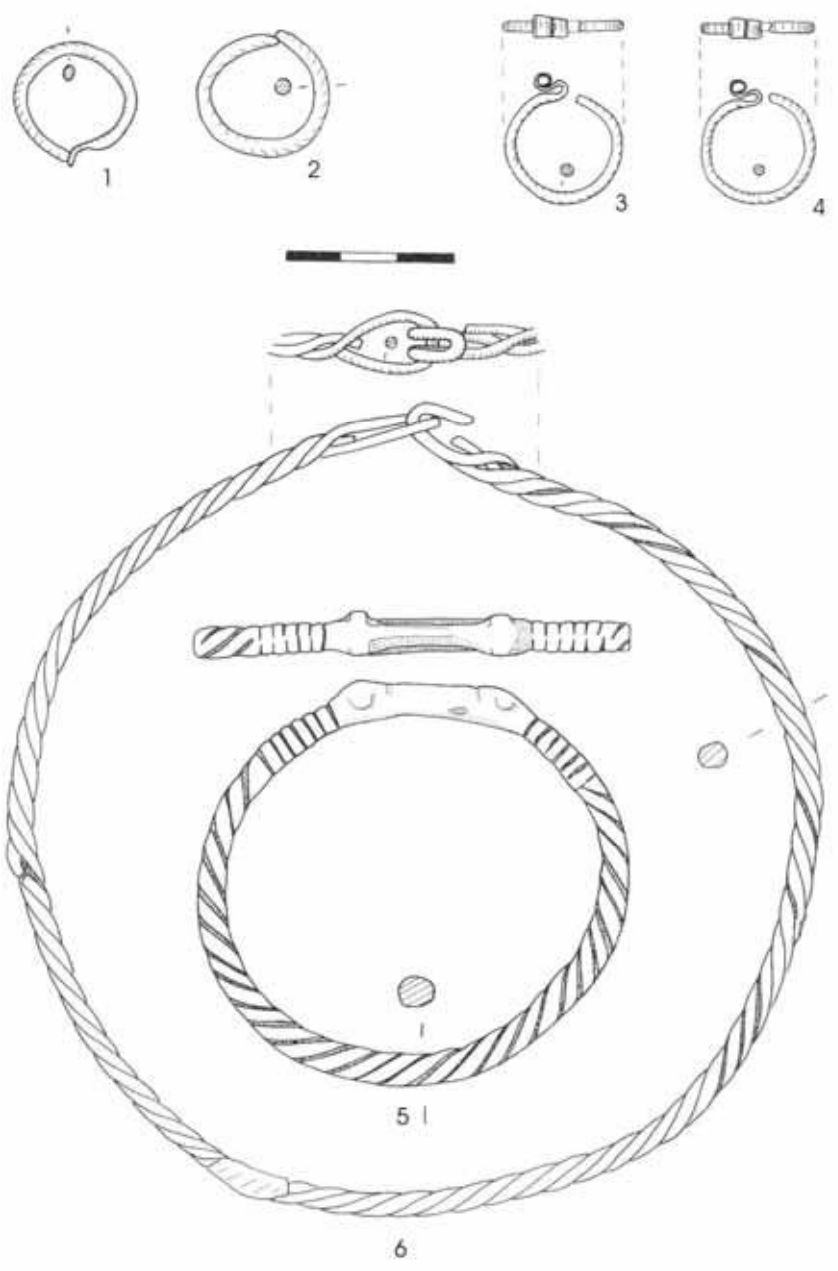

Pl. LXI. 1-6: Moldoveneşti (după *Oţa-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

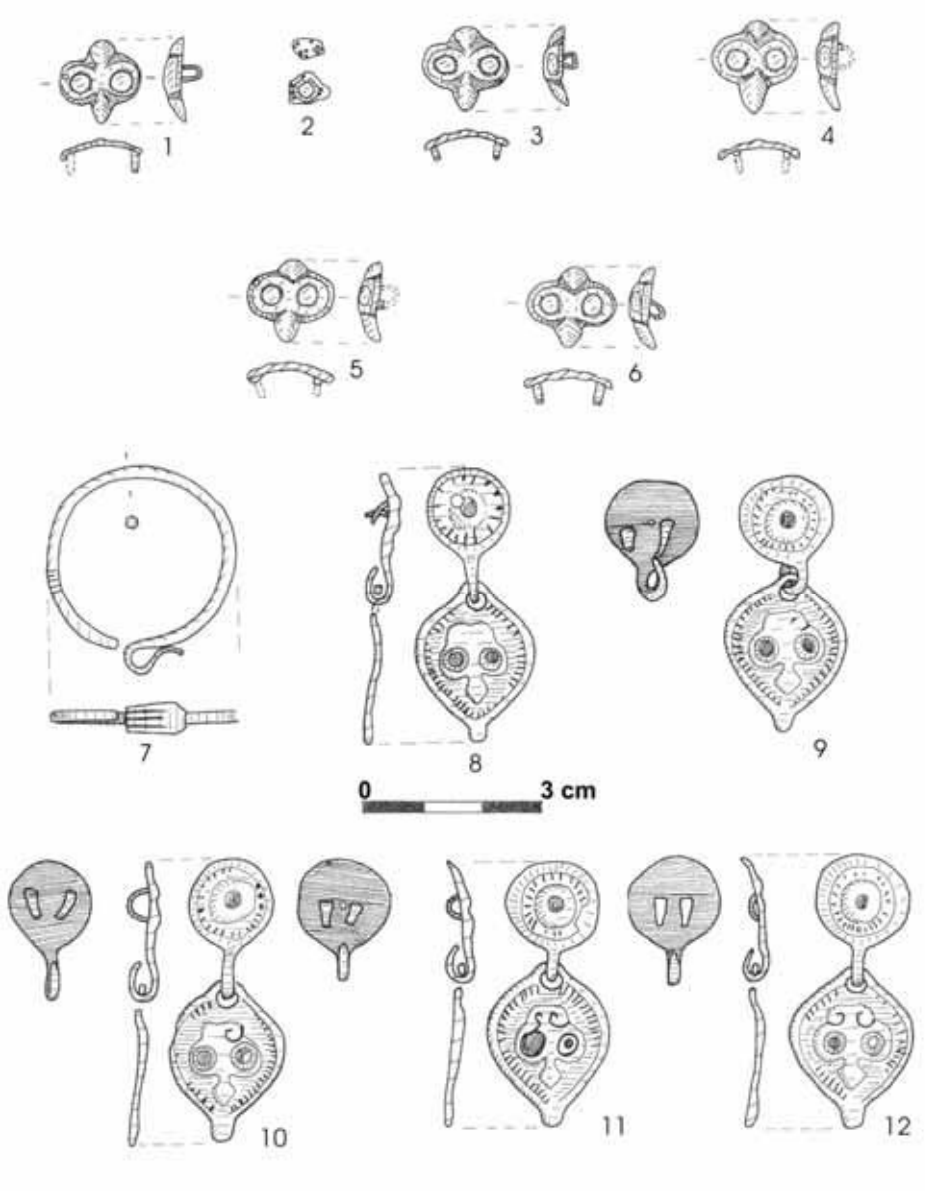

Pl. LXII. 1-6: Gîmbaş, 7 : Gîrbova, 8-12: Moldoveneşti (după *Oța-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

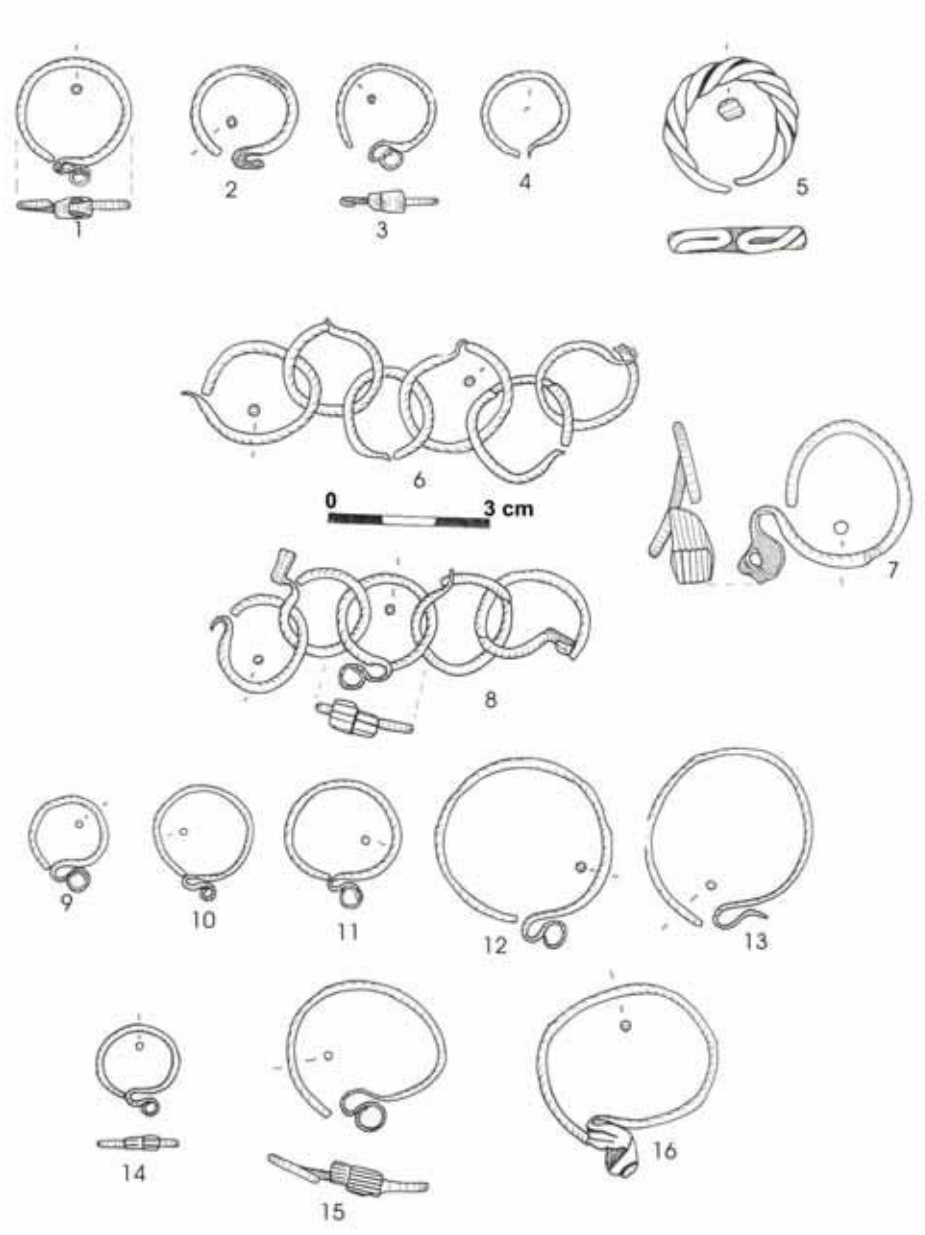

Pl. LXIII. 1-8: Benic, 9-16: Biharea (după *Oța-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

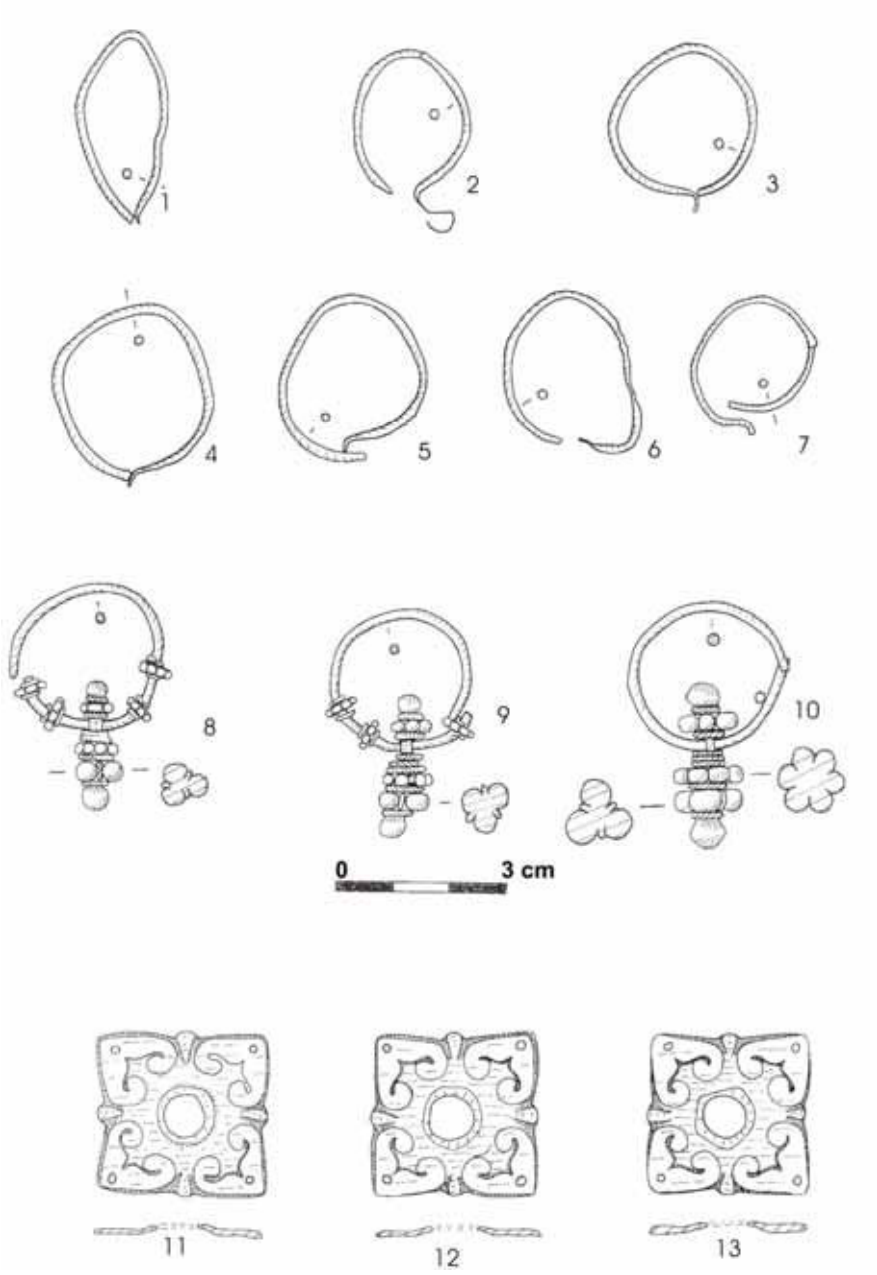

Pl. LXIV. 1-7 : Cristurul Secuiesc, 8-10 : Gîmbaş (?), 11-13 : Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2006*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

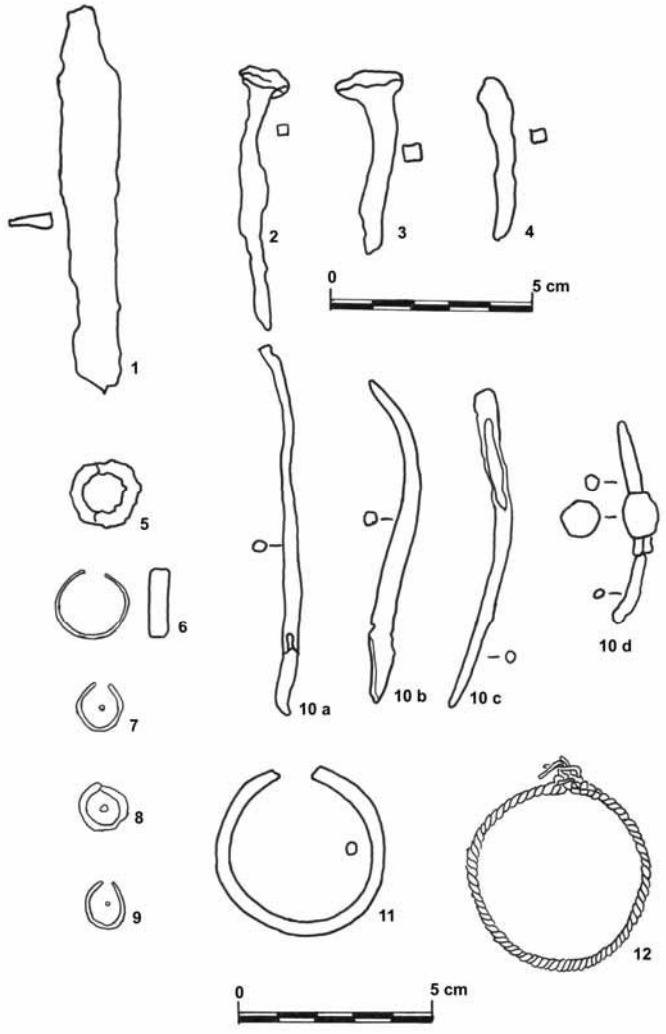

Pl. LXV. 1, 5, 7-9: Alba Iulia-*Spitalul Veterinar* M. 2, M. 4/1962; 2-4, 6, 10 a- 12: Alba Iulia-*Canton C.F.R.* M. 1/1961 (după *Dragotă 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

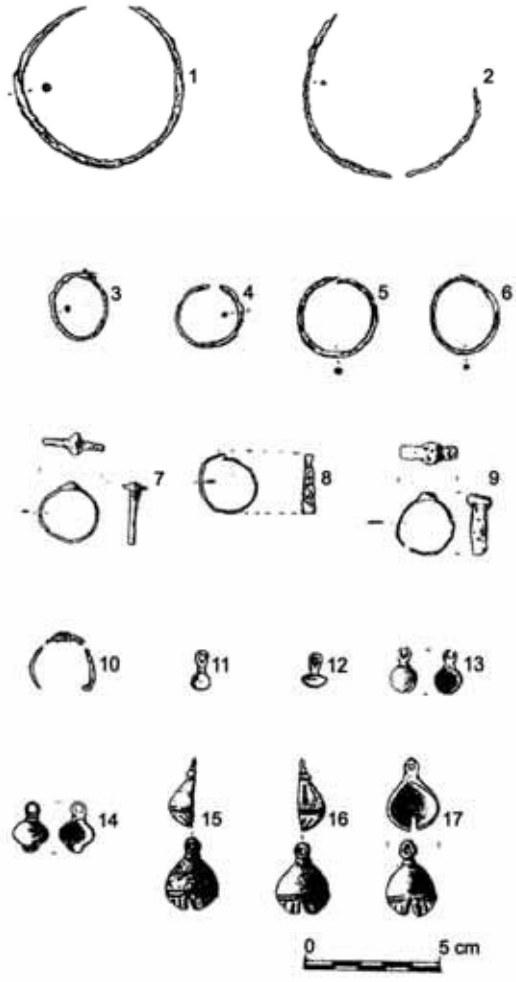

Pl. LXVI. 1-17: Orăştie-*Dealul Pemilor* / X2 (după *Pinter-Luca 1995*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

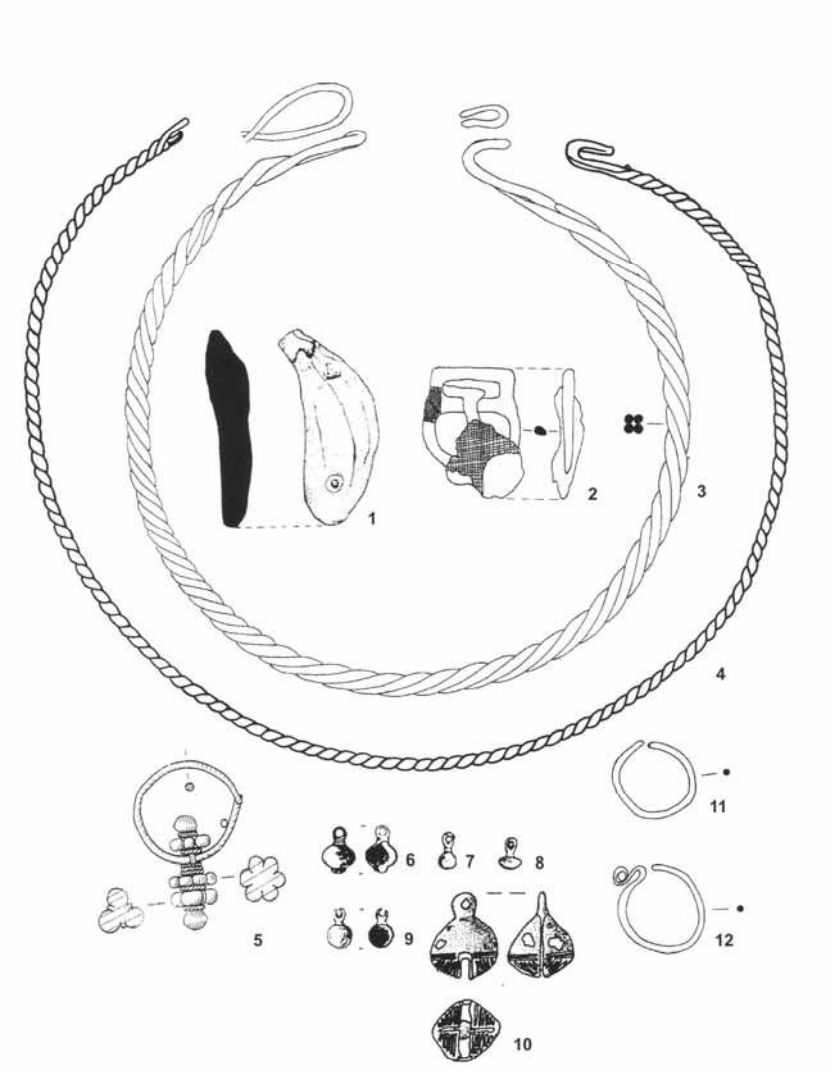

Pl. LXVII. 1-3, 11-12: Alba Iulia – Str. Brînduşei / 1997, 2004-2005 (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*, *Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006*), 4: Lopadea Nouă (după V. Deleanu), 5: Gîmbaş (după *Oţa-colab. 2006*), 6-9: Orăştie-X2 (după *Pinter-Luca 1995*), 10: Pîclişa – *„ La Izvoare ”* (după *Dragotă 2003*).

BIBLIOTHECA SEPTEMCASTRENSIS descărcat de pe : http://arheologie.ulbsibiu.ro/

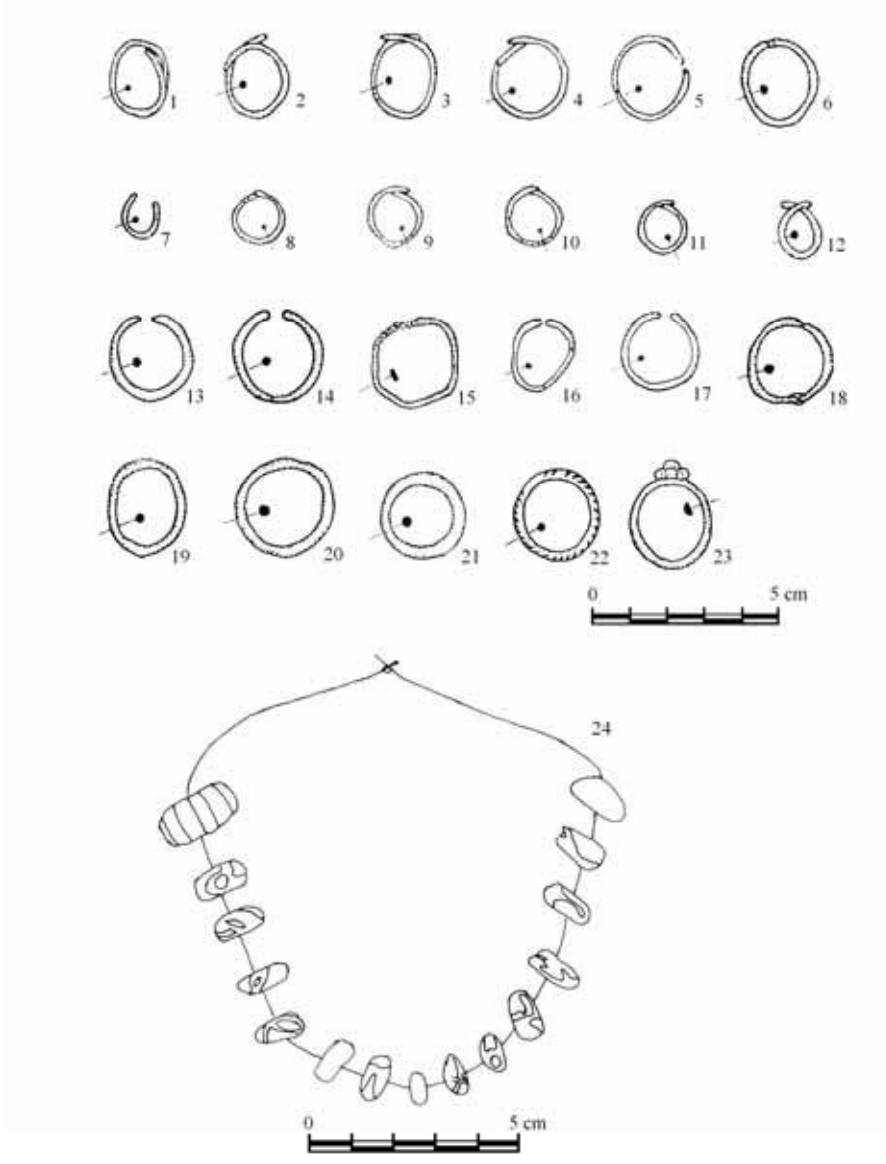

Pl. LXVIII. Alba Iulia – *Str. Brînduşei* (după *Drâmbărean-colab. 1998 b*).